

AVOIMET PERSOONAVIITTAUKSET RAJAKARJALAISURTEISSA

Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Milla Uusitupa
Lokakuu 2011

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto		
Tekijät – Author Milla Uusitupa				
Työn nimi – Title Avoimet persoonaviittaukset rajakarjalaismurteissa				
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level		Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Suomen kieli	Pro gradu -tutkielma	☒	3.10.2011	150 s., 4 liites.
	Sivuainetutkielma	☐		
	Kandidaatin tutkielma	☐		
	Aineopintojen tutkielma	☐		
Tiivistelmä – Abstract				
<p>Tutkielmassa tarkastellaan nollapersoonaa ja avointa yksikön 2. persoonaa Ilomantsin, Impilahden ja Korpiselän murteissa. Tutkielmassa selvitetään, miten nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoonaa eroavat viittauskeinoina syntaktisesti, semanttisesti ja pragmaattisesti haastattelupuheessa. Avoimen yksikön 2. persoonan tiedetään vanhastaan kuuluneen suomen itämurteisiin ja se on yleinen viittauskeino suomen lähisukukielissä. Rajakarjalaismurteiden alueella on vanhastaan puhuttu suomea ja karjalaa.</p> <p>Suomessa persoonaa edustuu kieliopillisena kategoriana persoonapronomineissa, finiittiverbien persoonapäätteinä ja omistusliitteinä. Persoonaviittauksen avoimella käytöllä tarkoitetaan minkä tahansa persoonaa edustavan kielenaineksen yleistävää käyttöä, jolloin persoonaviittaus voi koskea ketä tahansa ihmistä puheena olevassa tilanteessa. Viittauksen avoimuuden tulkinta tapahtuu kontekstissa.</p> <p>Tutkielman aineisto on kerätty 1960-luvulla tehtyjen murrehaastattelujen litteraatioista. Litteroituja murrenauhoituksia on Ilomantsista 6 t 35 min, Impilahdelta 8 t 25 min ja Korpiselästä 5 t. Aineisto sisältää 1 329 nollapersoonaviittausta ja 354 avointa yksikön 2. persoonan viittausta. Valtaosa nollapersoonaviittauksista on nollasubjekttilauseissa: <i>Mitä paremmav voin osai valmistaa, n'i sem parempi menekki sille voille.</i> Myös avoimen yksikön 2. persoonan viittaus luodaan useimmiten verbimuodolla: <i>a mispä sen tiezit ken ol'i hyvä eläi.</i> Avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto esiintyy lähes aina pronominittomana, mikä tukee kuvaa muodon vanhasta käytöstä suomen itämurteissa. Lähes puolet avoimista yksikön 2. persoonan viittauksista on Korpiselän aineistossa. Nollapersoonaviittaukset jakautuvat eri pitäjien kesken tasaisesti.</p> <p>Nollasubjekteja on aineistossa 1196. Ylivoimaisesti yleisin nollasubjekttilauseeseen predikaattiverbi on <i>pitää</i>. Avoin nolla voi esiintyä lauseessa myös tunnekausatiivilauseen kokijaobjektina, tuloslauseen patientina, omistuslauseen habitiiviadverbiaalina ja muiden toiminnan kohteena olevana ei-temaattisena objektina. Avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause kuvaa useammin agenttiivista toimintaa. Molemmat viittauskeinot esiintyvät usein yhdyslauseissa. Nollasubjekttilauseet ovat useammin konditionaalissa ja avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävät lauseet imperatiivissa.</p> <p>Nollapersoonaviittaukset ja avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset voivat puheessa ketjuuntua. Samassa kontekstissa voi esiintyä myös passiivimuotoja. Avoin yksikön 2. persoonan imperatiivimuoto voi muita yksikön 2. persoonan avoimia viittauksia useammin esiintyä kontekstin ainoana avoimena viittauksena. Nollapersoonaviittausten ja avointen yksikön 2. persoonan viittausten vaihtelulla on mahdollista luoda puheessa näkökulman vaihdoksia.</p>				
Avainsanat – Keywords persoonaa, avoin viittaus, geneerisyys, nollapersoonaa, murteet, Laatokan Karjala, karjalan kieli				

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2. Tutkimusmenetelmä ja tutkimusongelman rajaaminen	5
1.3. Tutkimuksen aineisto	7
2. RAJA-KARJALA KIELITIETEEN TUTKIMUSKOHTENA.....	10
2.1. Raja-Karjalan historiasta.....	11
2.2. Suomalais-karjalais-venäläiset kielikontaktit	14
2.3. Rajakarjalainen siirtoväki	16
2.4. Karjalan kieli kielipolitiikan pelinappulana.....	18
2.5. Karjalan kielen murrejako	20
2.6. Rajakarjalaiset murteet	23
3. VIITTAAMISEN TEORIAA	27
3.1. Referenssi.....	27
3.2. Definiittisyys.....	29
3.3. Spesifisyys	32
3.4. Geneerisyys.....	34
3.5. Avoin persoonaviittaus	35
4. NOLLAPERSOONA OSANA SUOMEN PERSOONAJÄRJESTELMÄÄ.....	38
4.1. Nollapersoona, nollasubjekti ja nollarooli	38
4.2. Astuisinko nollaksi nollan paikalle?.....	41
4.3. Nollapersoonalle läheiset viittauskeinot	42
4.4. Avoin yksikön 2. persoona – vanhaa, uutta ja lainattua	44
5. RAJAKARJALAISINEISTON MÄÄRÄLLISTÄ TARKASTELUA	48
5.1. Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset rajakarjalaisaineistossa.....	48
5.2. Rajakarjalaisaineiston nollasubjektien luokittelua.....	51
5.3. Nollasubjektilauseiden predikaattina esiintyvät verbit ja verbikonstruktiot.....	55
5.4. Nollasubjektilauseiden predikaatit muotoryhmittäin.....	58
5.5. Vakiintuneiden morfosyntaktisten konstruktioiden avoimet nollat.....	60
6. MONIKASVOINEN NOLLAPERSOONA	65
6.1. Nollapersoonaviittaus yhdysrakenteissa	65
6.1.1. Ehtoa ilmaisevat yhdyslauseet	66
6.1.2. <i>Vaikka</i> -lauseet ja <i>mitä–sitä</i> -konstruktiot.....	68
6.2. Avoimen nollan semanttiset roolit.....	70

6.2.1. Nolla kokijana	71
6.2.2. Nolla vastaanottajana ja omistajana	73
6.2.3. Nolla muutoksen läpikäyvänä osallistujana ja objektina	75
6.2.4. Nolla agenttina	77
6.3. Nollapersoonalauseen funktiot haastattelupuheessa	79
6.3.1. Menneisyyden kertomusten värittäjä	79
6.3.2. Merkki haastattelutilanteesta.....	84
6.3.3. Vuoron kiteyttäjä ja mielipiteenilmaus	89
6.4. Nollapersoonaa – puhujan valitsema viittauskeino	94
7. TOIMINTAA KUVAAVA AVOIN YKSIKÖN 2. PERSOONA	101
7.1. Syntaktista tarkastelua	102
7.1.1. Imperatiivilauseet	102
7.1.2. Yhdyslauseet	106
7.2. Aineiston pronomiinilliset viittaukset.....	110
7.2.1. Subjektina persoonapronomini.....	110
7.2.2. Subjektia kontrastoiva <i>iče</i> -pronomini	112
7.2.3. Muuna lauseenjäsenenä kuin subjektina toimivat persoonapronominit.....	115
7.3. Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset haastattelupuheessa	116
7.3.1. Havainnollistavissa lauseissa	117
7.3.2. Pidemmän kerrontajakson kiteyttävissä lauseissa.....	122
7.3.3. Perustelevissa ja vetoavissa lauseissa	126
8. PERSOONAVIITTAUKSET SUBJEKTIIVISUUDEN MITTAREINA	130
8.1. Subjektiiivisuuden teoriaa Ronald W. Langackerin mukaan.....	130
8.2. Nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoonaa näyttämöllä	136
9. LOPUKSI	140
LÄHTEET.....	143

LIITE

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Suomessa **persoon**a edustuu kieliopillisena kategoriana persoonapronomineissa, finiittiverbien persoonapäätteinä sekä nomineissa ja verbien infiniittimuodoissa possessiivisuffikseina. **Persoonamuodolla** tarkoitetaan yleensä verbin persoonamuotoa eli finiittiverbiä. 1. ja 2. persoonan verbimuodon yhteydessä ilmisubjekti on valinnainen¹, koska kyseiset verbimuodot sallivat kukin vain tietyn subjektin: *minä, sinä, me* tai *te*². Verbin 3. persoonan yhteydessä subjektiksi käy persoonapronominin lisäksi mikä tahansa ilmaus, esimerkiksi lausetäydennys tai rinnasteinen lauseke. Aina persoonaa ei näy lauseessa subjektista tai subjektitarkoitteen sisältävästä predikaatista: *Vaarilla on saari.* ~ *Lapsesta tuli isänsä näköinen.* Koska osa suomen verbeistä on lisäksi yksipersonaisia eli ne esiintyvät aina yksikön 3. persoonassa, lauseen subjekti ei välttämättä kongruoi eli ole samassa persoonassa lauseen predikaatin kanssa: *Minua keljuttaa tuommoinen.* ~ *Minun on sääli häntä.* (Ison suomen kieliopin verkkoversio = VISK, määritelmät, § 864, 914, 922.)

Persoonamuotoa voidaan käyttää **geneerisesti** eli sillä voidaan viitata tietyn tarkoitteen tai tarkoitejoukon sijaan yleisesti kehen tahansa. Jonkin tai joidenkin persoonamuotojen geneerinen käyttö on yleinen ilmiö maailman kielissä. Koska useissa muissa kielissä lauserakenne edellyttää ilmisubjektia ja verbien persoonataivutus on vähäisempää kuin suomessa (tai sitä ei ole ollenkaan), persoonamuodon geneerinen käyttö tarkoittaa usein persoonapronomin geneeristä käyttöä. Geneerisesti viittaavina pronomineina voidaan käyttää joko tavallisia persoonapronomineja – kuten englannin *you, we* ja *they* – tai erityisiä geneerisiä pronomineja, jotka muistuttavat persoonamuotoja vain siinä, että ne viittaavat inhimillisiin toimijoihin. Tällaisia ovat esimerkiksi ranskan *on*, ruotsin *man* ja englannin *one*. Selvästi yleisin geneerisesti käytetty persoonamuoto maailman kielissä on monikon kolmas; monikon toinen persoonaa on yleensä varattu kohteliaisuuskäyttöön. (Hakulinen–Karlsson 1979: 253; Siewierska 2004: 210–211.)

---

¹ Vaikka verbin persoonapäätte 1. ja 2. persoonassa indeksoikin persoonaa, pronominisubjektia ei voi pitää ylimääräisenä tai turhana toistona (ks. tarkemmin Helasvuo–Laitinen 2006).

² Kirjoitetussa kielessä subjektipronomini jää usein pois 1. ja 2. persoonassa. Puhutussa kielessä subjektipronomininit ovat kuitenkin yleisempiä kaikissa persoonissa.

Suomessa persoonamuodon geneerinen käyttö tarkoittaa kaikkien persoonaa edustavien kielenainesten – persoonapronominien, verbien persoonapäätteiden ja omistusliitteiden – geneeristä käyttöä. Suomessa geneerisesti voidaan käyttää kaikkia yksikkömuotoisia persoonamuotoja³, monikon 1. ja 3. persoonaa⁴ sekä passiivia⁵. Geneerisyyden lisäksi varsinkin englanninkielisessä kirjallisuudessa⁶ puhutaan usein **impersonaalisuudesta** (engl. *impersonal*):

The term impersonal is used in the literature to denote subjectless constructions, constructions featuring only a pleonastic subject, and constructions which lack a specified agent – which are often expressed in languages by the non-personal use of personal pronouns (pronominal impersonal) or by agentless passives, reflexive impersonals and participial impersonal –. (Siewierska 2008: 3.)

Impersonaalisuuden käsite ei ole täysin vakiintunut suomenkieliseen tutkimukseen⁷. Käsitteen määritelmään vaikuttaa, tarkastellaanko kielellistä rakennetta semanttisesta, syntaktisesta vai morfologisesta näkökulmasta. Semanttisesti kielellinen rakenne on impersonaalinen, kun siitä puuttuu inhimillinen agentti tai kun kuvatun tilanteen tai prosessin aiheuttaa epäspesifi agentti. Siitä, mitä epäspesifillä agentilla tarkoitetaan, ei olla yksimielisiä: toisten tutkijoiden mielestä impersonaalista rakennetta käyttävällä puhujalla ei ole mielessään ketään todellista henkilöä tai henkilökuntaa ja toiset taas katsovat, että impersonaalinen ilmaus implikoi referenttikseen jokaisen mahdollisen, myös puhujan itsensä tai kuulijan. Syntaktisesti impersonaalisia ovat rakenteet, joista kieliopillinen subjekti puuttuu tai joissa on vain muodollinen subjekti. Morfologisesti impersonaalisia ovat rakenteet, joissa tavallisesti persoonamuodoissa taipuvat verbit esiintyvät joko kokonaan taipumattomina tai vaihtelemattomasti 3. persoonassa. (Siewierska 2008: 3–5, 8; myös Helasvuo–Vilkuna 2008: 217.)

Geneerisyyden ja impersonaalisuuden lisäksi voidaan puhua **avoimista viittauksista**. Yleensä viittauksen avoimuudesta puhutaan yksikkömuotoisten

³ Yksikön 1. persoonan avoimesta käytöstä on kirjoittanut Helasvuo (2008), mistä tarkemmin luvussa 4.3.

⁴ Monikon 3. persoonalla on ajateltu voivan viitata suomessa impersonaalisesti vain tietyissä konteksteissa, esimerkiksi raportoitaessa huhuista (Siewierska 2008: 12). Uudempi tutkimus on kuitenkin osoittanut, että muodon impersonaalinen käyttö on luultua yleisempää ja laaja-alaisempaa erityisesti suomen itämurteissa (Forsberg–Siironen–Vilkuna 2009 ja 2011).

⁵ Suomessa passiivi voidaan laskea persoonamuodoksi, koska se ilmaisee tiloja ja toimintoja, jotka edellyttävät epäspesifiksi jäävää inhimillistä toimijaa. Klassikkoartikkelissaan *Persoonaa, tekijä ja henkilö* Risto Tuomikoski määritteli passiivin suomen kielen ”neljänneksi persoonaksi” jo vuonna 1971.

⁶ Englanninkielisessä kirjallisuudessa viitataan spesifin tarkoitteen sijaan yleisesti ihmisiin tai löyhästi rajattuun ihmisryhmään myös termeillä *universal non-specific*, *generic*, *generalized human*, *generalized indefinite* ja *referentially arbitrary* (Siewierska 2004: 210).

⁷ Käsitteen sopivuuden ja tarpeellisuuden suomen kielen – ja minkä tahansa yksittäisen kielen – tutkimukseen ovat kyseenalaistaneet mm. Tuomikoski (1971) sekä Helasvuo ja Vilkuna (2008).

persoonamuotojen yhteydessä. Helasvuon (2008: 187) määritelmän mukaan yksikön 1. ja 2. persoonaa käytetään avoimesti silloin, kun niillä ei viitata vain puhujaan tai kuulijaan vaan avoimemmin: *Jos **sut** tyrmätään, se on tosi masentavaa* (mts. 190). Avoimuus on pääteltävä kontekstista. VISK (§ 1347) määrittelee avoimeksi viittauskeinoksi myös **nollapersoonan**. Nollapersoonaksi kutsutaan ilmiötä, jossa ilmipanematon lauseenjäsen tulkitaan avoimesti ketä tahansa tarkoittavana. Helpoiten nollapersoonaisen tulkinnan saa ilmisubjektiton lause, jonka predikaatti on yksikön 3. persoonassa ja jota ei voi tulkita anaforisena (1a). Tällaista lausetta kutsutaan **nollasubjektilauseeksi**. Avoin nolla voi kuitenkin toimia lauseessa muunakin lauseenjäsenenä, kun välittömässä tekstiyhteydessä on myös nollasubjekteja (1b–c).

(1a) *Jos myöhästyi, jäi ilman ruokaa.*

(1b) 0:lla⁸ On niin hyvä mieli, että 0:n tekisi mieli hyppiä ilmaan, kun 0 näkee, miten suomalaismiehet innostuvat.

(1c) Se on 0:n oma vika, jos 0 on yksinäinen, hän sanoo. (VISK § 1347, 1358.)

Tässä työssä tutkimuskohteena ovat nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoona. Nollapersoonaviittausten tarkastelua ei ole rajattu vain nollasubjektilauseisiin, vaan avoin nolla voi esiintyä lauseessa myös muissa lauseenjäsenetehtävissä. Samoin olen huomionut kaikki avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset niiden syntaktisesta asemasta riippumatta. Aineisto on kerätty murrenauhoitteiden litteraatioista, joiden kielenoppaat ovat kotoisin Raja-Karjalasta – alueelta, jonka murteita on toistaiseksi tutkittu fennistiikassa vähän.

Persoonamuotojen avoimesta, tai tutkijasta riippuen geneeristä tai impersonaalista, käytöstä on kirjoitettu viime vuosina vilkkaasti (esim. avoimesta yksikön 1. ja 2. persoonasta Helasvuo 2008, yksikön 2. persoonasta Seppänen 2000, nollapersoonasta Laitinen 1995 ja 2006, Seppänen 1998, Huumo 2006 ja Helasvuo–Laitinen 2006, monikon 3. persoonasta Helasvuo–Vilkuna 2008 ja Forsberg–Siironen–Vilkuna 2009 ja 2011). **Nollapersoonaa**-termiä käytti ensimmäisen kerran Lea Laitinen samannimisessä Virittäjän artikkelissaan vuonna 1995. Vanhemmassa kirjallisuudessa samaan ilmiöön viitataan esimerkiksi termeillä kadonnut henkilö (Hakulinen–Karttunen 2001 [1973]) ja geneerinen nollalause (Hakulinen 1988). Uudenlaista lähestymistapaa edustaa mm. Minna Jaakola (2006), joka on tarkastellut nollapersoonaviittauksia näkökulmien rakentamisen välineenä kaunokirjallisuudessa.

---

⁸⁸ VISK:ssa nollapersoonaa on merkitty esimerkklauseisiin sijamuotoineen 0:lla. Tätä merkintää käytän myös oman työni aineistoesimerkeissä helpottamassa lauseiden hahmottamista.

Nollapersoonasta on tehty myös opinnäytetöitä. Hanna Jokela (2004) tarkastelee tutkielmassaan, millaisia vastineita suomen nollasubjekttilauseet saavat virossa. Jokelan aineisto on kerätty aikakauslehdistä ja kaunokirjallisuudesta ja edustaa siis kirjoitettuja kielimuotoja. Jokelan mukaan nollapersoonaa on Suomessa yleisempi ilmaisukeino kuin virossa, jossa nollapersoonan yhtenä vastineena voidaan käyttää juuri yksikön 2. persoonaa. Nollasubjekti sopii parhaiten lauseisiin, joiden predikaattina on modaaliverbi ja joissa korostuu mahdollisuus tekemiseen, ei niinkään infinitiivikomplementin ilmaisema tekeminen. Varsinaisten modaaliverbien lisäksi nollasubjekttilauseisiin sopivat hyvin verbit, jotka modaaliverbien tapaan ilmaisevat mahdollisuutta, pystymistä tai välttämättömyyttä, kuten *uskaltaa, iljetä, ehtiä, ennättää, joutaa* ja *kannattaa*. (Mts. 25, 27, 52.) Jokelan mukaan yksikön 2. persoonaa voi viitata virossa luontevammin kuin Suomessa puhujan itseensä tai yleistävästi (mts. 63–64).

Heini Kuparisen (2009) pro gradun aiheena on nollapersoonaa sekä yksikön 1. ja 2. persoonan avoin käyttö lounaismurteissa. Käytännössä työ kuitenkin käsittelee lähinnä nollapersoonaa ja yksikön 1. ja 2. persoonan spesifiä käyttöä. Kuparinen käyttää termejä nollapersoonaa ja avoin viittaus toisin kuin kirjallisuudessa yleensä on tapana. Kuparinen tarkoittaa nollapersoonalla vain nollasubjekteja. Viittauksen avoimuutta Kuparinen ei selvästi erota viittauksen geneerisyydestä, persoonamuodon yleistävästä käytöstä tai 'kehen tahansa' viittaamisesta. Helasvuon (2008) määritelmää avoimesta viittauksesta Kuparinen soveltaa oikeastaan vain yksikön 1. persoonaan, jota ei avoimesti viittaavana Kuparisen aineistossa kuitenkaan esiinny. (Kuparinen 2009: 12, 14–16.)

Kuparinen on kerännyt murreaineistonsa Turun yliopiston Lauseopin X-arkistosta, jonka elektronisesta kokoelmasta on mahdollista tehdä hakuja erilaisin kriteerein. Kuparinen (2009: 15) määrittelee tutkimuskohteenaan olevan yksikön 2. persoonan yleistävän käytön *sinä*-passiiviksi: *sinä*-passiivilauseessa predikaatti on yksikön 2. persoonassa ja lause sisältää pronominisubjektin. Täten esimerkiksi yksikön 2. persoonan imperatiivimuodot on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle. Aineisto sisältää vain 3 esimerkkiä, joissa yksikön 2. persoonan viittauksen voi Kuparisen mukaan tulkita yleistäväksi. Nämä tapaukset eivät kuitenkaan täytä Kuparisen *sinä*-passiiville asettamia muotokriteerejä, koska lauseissa ei ole ilmisubjektia. Kuparinen nimittää tapauksia itäsuomalaiseksi imperatiiviksi. Näin ollen aineisto ei lopulta sisällä yhtään avointa yksikön 1. tai 2. persoonan viittausta. (Mts. 34, 69, 84.) Nollapersoonasta Kuparinen (mts. 81–82) mainitsee, että ilmaisukeino viihtyy erityisesti sivulauseissa ja kognitiivista toimintaa kuvaavien verbien yhteydessä.

Kuparisen tutkielma kuvaa hyvin näkökulmaa, josta yksikön 2. persoonan avointa käyttöä on totuttu lähestymään: avoin yksikön 2. persoona on nähty lähinnä englannin vaikutuksesta yleistyneenä nykypuhekielen ilmiönä. Ilmaisukeino on kuitenkin kuulunut vanhastaan suomen itämurteisiin ja siitä on mainintoja jo 1800-luvun kieliopissa. Tarkasti viittauskeinon käyttöä murteissa ei kuitenkaan vielä tunneta. Yksikön 2. persoonaa käytetään avoimesti myös muissa itämerensuomalaisissa kielissä. Erityisen kiinnostavaksi työni tutkimusasetelman tekeekin se, että tutkimuskohteena on murrealue, jossa on vanhastaan puhuttu sekä suomea että karjalaa.

1.2. Tutkimusmenetelmä ja tutkimusongelman rajaaminen

Tutkimuskohteenani on kaksi referenssiltään avointa viittauskeinoa, nollapersoona ja avoin yksikön 2. persoona. Olen poiminut aineistostani kaikki sellaiset nollapersoona-muodot, joissa nolla toimii lauseessa tiettyjen konventionaalistuneiden rakenteiden⁹ argumenttina ja joissa nollaa ei voi tulkita anaforisena eli tekstissä edellä mainittuun tarkoitteeseen viittaavana. Raja avoimen ja spesifin viittauksen välillä voi olla häilyvä ja tulkintamahdollisuuksia useita. Ilmauksen muoto ei kerro, onko nolla lauseessa avoin vai spesifi, vaan tulkinnan ratkaisee ilmauksen konteksti.

Nollapersoonaamuotojen lisäksi olen poiminut aineistosta kaikki sellaiset yksikön 2. persoonan verbi-, pronomini- ja omistusliitemuodot, jotka voidaan tulkita referenssiltään avoimiksi. Myöskään avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia ei voi etsiä tekstistä yksin muodon perusteella, koska avoin yksikön 2. persoonan viittaus ei muodoltaan eroa spesifistä yksikön 2. persoonan viittauksesta. Ainut menetelmä avointen viittausten etsimiseen onkin koko tekstin huolellinen läpikäyminen ja jokaisen yksittäisen viittauksen referenssin arvioiminen kontekstissa. Olen tietoinen ylitulkinnan vaarasta, mikä sisältyy varsinkin (usein) implisiittisen nollarakenteen etsintään: kun on keskittynyt etsimään tiettyjä rakenteita, niitä myös löytää helpommin. Olen kuitenkin lukenut litteraatiot useasti ja tarvittaessa muuttanut jo tekemääni luokittelua.

Tarkastelen nollapersoonaa ja avointa yksikön 2. persoonaa kolmesta näkökulmasta: syntaktisesti, semanttisesti ja pragmaattisesti. Lähestymistapani on puhtaasti kvalitatiivinen, ja työhön sisältyvät taulukot ja tarkat lukumäärät ovat lähinnä helpottamassa tekstin lukemista ja havainnollistamassa aineiston laatua. Lukumäärät tosin antavat myös viitteitä siitä, miten yleisiä tai harvinaisia viittauskeinot ovat eri

⁹ Nämä konventionaalistuneet rakenteet esittelen luvussa 5.5.

rajakarjalaispitäjissä. Aiemman tutkimuksen perusteella on täysi syy olettaa, ettei viittauskeinojen keskinäinen vaihtelu ole täysin sattumanvaraista. Aiheesta jo tekemäni seminaarityön pohjalta myös tiedän, että molempia viittauskeinoja käytetään rajakarjalaismurteissa. Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Millaisissa syntaktisissa konstruktioissa nollapersoonaviittaukset ja avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset esiintyvät?
- 2) Millaisia semanttisia rooleja avoimelle nollalle voi hahmottaa?
- 3) Miten nollapersoonaviittaukset ja avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset puheessa vuorottelevat ja millaisia funktioita niitä sisältävillä lauseilla haastattelutilanteessa on?
- 4) Miten nollapersoonaviittauksilla ja avoimilla yksikön 2. persoonan viittauksilla luodaan puheessa näkökulman vaihdoksia?

Olen siis kiinnostunut viittauskeinoista syntaksia laajempina ilmiöinä. Syntaksin tarkastelu on kuitenkin työni perusta, joka myös tukee semanttisia ja pragmaattisia tulkintoja. Ronald W. Langackerin (2009: 110) mukaan merkityksistä käsin lähestyminen voi paljastaa jotain uutta myös muotojen rakenteesta: ”If we want to understand their [impersonal constructions’] grammatical structure, we must first understand their semantic import.” Tutkielmani kiinnittyykin lähestymistavaltaan kognitiiviseen ja funktionaaliseen kielentutkimukseen. Kognitiivinen kieliteoria on kiinnostunut kielellä luoduista merkityksistä ja funktionaalinen kieliteoria tarkastelee kieltä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Eräs kognitiivisen kieliteorian suuntaus on kognitiivinen kielioppi, joka ei pyri täsmälliseen kielen lauserakenteen kuvaukseen vaan näkee kieliopin, sanaston ja semantiikan eräänlaisena jatkumona. Suuntauksen perustajana pidetään juuri Langackeria, jonka kirjoituksia subjektiivisuudesta käytän viitekehyksenä, kun tarkastelen avoimilla viittauksilla luotavia näkökulman vaihdoksia. (Langacker 1992: 1; 2009: 1, 38–39.)

Kognitiiviseen kielioppiin kuuluu myös ajatus prototyypeistä. Kielen erilaiset yksiköt ovat monimerkityksisiä ja kontekstisidonnaisia. Kielen kategoriat eivät ole tarkkarajaisia, vaan ne voivat leikata toisiaan ja vain harvat tapaukset kuuluvat kiistattomasti tiettyyn kategoriaan. Samaan kategoriaan kuuluvat yksiköt voivat olla keskenään melko erilaisiakin, mutta niitä yhdistää se, että niillä on joitakin yhteisiä ominaisuuksia kategorian tyypillisen edustajan, prototyyppin kanssa. (Langacker 1991: 2–4; Leino 1993: 35–36, 42.)

Funktionaalissa kieliteoriassa kieli on ensisijaisesti sosiaalisen vuorovaikutuksen väline, jolla ihmiset voivat kommunikoida ja vaikuttaa toistensa toimintaan. Vaikka funktionalistit erottavat toisistaan kielijärjestelmän ja kielenkäytön, niitä tarkastellaan yhdessä. Huomio on siinä, miten kielijärjestelmää voidaan kuvata määrittelemällä kielellisten ilmausten käyttöä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Pragmatiikka toimii siis kehyksenä, josta käsin kielen merkityksiä ja rakenteita tarkastellaan. (Dik 1980: 1–2.)

Omassa työssäni kognitiivinen ja funktionaalinen teoria muodostavat yhdessä viitekehyksen, joka tarjoaa käsitteitä ja teoriamalleja avoimien persoonaviittauksien analysoimiseen (ks. teorioiden yhteensopimisesta Leino 1993: 56). Nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoonaa eivät siis ole työssäni vain määrättyjen muotokriteerien kimppuja vaan kielellisiä ilmiöitä, joiden tunnistaminen tekstistä vaatii merkitysten tulkintaa ja ympäröivän kontekstin huomioimista.

1.3. Tutkimuksen aineisto

Olen kerännyt tutkielmani aineiston Raja-Karjalasta kotoisin olevien kielenoppaiden murrehaastatteluista, jotka on tehty Pohjois-Karjalassa ja Pohjois-Savossa 1960-luvulla. Kielenoppaat ovat kotoisin Ilomantsista, Impilahdelta ja Korpiselästä. Haastattelujen aikaisille asuinsijoilleen he ovat muuttaneet vuosien 1939–1944 jälkeen. Haastattelut kuuluvat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Suomen kielen nauhoitearkistoon (SKNA), ja käyttämistäni litteraatioista suurin osa (18 t) on litteroitu Itä-Suomen yliopistossa kesinä 2009 ja 2010. Nauhoitteiden litterointi on osa Suomen Akatemian FINKA-tutkimushanketta, jossa selvitetään suomen itämurteiden ja karjalan kielen välisiä kielikontakteja (ks. tarkemmin FINKA 2011). Litteroijat ovat yliopiston suomen kielen opiskelijoita. Osan käsikirjoituksista on tarkastanut karjalan kieltä toisena äidin-kielenään puhuva opiskelija, mutta osa käsikirjoituksista oli vielä aineistonkeruuhetkellä tarkastamatta. Litteroinnit voivat siis sisältää epäselvästi tai väärin kuultuja jaksoja.

Itä-Suomen yliopistossa litteroitujen murrehaastattelujen lisäksi aineisto sisältää kaksi haastattelua (2 t), jotka on julkaistu Matti Punttilan teoksessa Impilahden karjalaa (Punttila 1992). Yhteensä haastatteluaineistoa on 20 t. Aineistoesimerkeissä viittaa kielenoppaisiin ja haastattelijoihin etu- ja sukunimen alkukirjaimilla, kun puhujien identifiointi on tekstiyhteydessä tarpeellista. Yhdestä kielenoppaasta käytän tietoturvasyistä keksittyä lyhennettä NN. Jokaisen esimerkin kohdalla mainitsen kielenoppaan kotipitäjän ja nauhan numeron, jolla äänite löytyy nauhoitearkistosta. Punttilan

teoksessa julkaistuihin litteraatioihin viitataan normaalilla lähdeviitteellä (esim. Punntila 1992: xx). Tarkemmat nauhoite- ja litterointitiedot löytyvät liitteestä.

Käyttämäni murrehaastattelut on litteroitu puolikarkealla tarkekirjoituksella, jota olen osittain entisestään karkeistanut, koska mm. äänteiden nasaalisuuden tai lausepainojen merkitseminen eivät ole relevantteja oman tutkimusasetelmani kannalta. Itä-Suomen yliopistossa tehtyjen litterointien merkintätapa ei täysin vastaa Punntilan käyttämää, ja olenkin joiltain osin yhdenmukaistanut merkintätapoja. Punntilan käyttämän legatokaaren olen korvannut alaviivalla silloin, kun edellisen sanan loppukonsonantti on joutunut seuraavan sanan alkukonsonantiksi (*nyt_om*). Punntilan merkitsemää soinnillisten äänteiden soinnitontumista ei ole merkitty kuin klusiileihin. Käytetyssä tarkekirjoituksessa lausumat on aloitettu pienellä kirjaimella ja erisnimet on kirjoitettu isolla. Geminaattojen pituusvaihtelua ei ole merkitty. @-merkki Itä-Suomen yliopistossa tehdyissä käsikirjoituksissa tarkoittaa epämääräistä äännettä.

Hakusulkeissa olevat merkityksenselitykset ovat joko itseni tai litteroijien lisäämiä. Ensisijaisena lähteenä merkitysten selittämisessä olen käyttänyt Karjalan kielen verkkosanakirjaa (KKS). Olen lisännyt litteraatioihin myös avoimet nollat silloin, kun nolla esiintyy lauseessa muussa lauseenjäsenasemassa kuin nominatiivisijaisena subjektina (esim. 0:n, 0:a, 0:lla). Nollapersoonaviittaukset ja avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset on esimerkeissä kursivoitu. Pidemmissä esimerkeissä koko avoimen viittauksen sisältävä lause on lihavoitu. Lihavointia on käytetty korostamaan myös esimerkkikohtaisesti huomionarvoisia kielenpiirteitä. Aineistoesimerkit on numeroitu juoksevilla numeroinnilla luvusta 5 alkaen. Punntilan teoksessa astevaihtelunalainen affrikaatta *č* on merkitty vielä vanhan käytännön mukaisesti *t't's* : *t's*. Nämä merkinnät olen muuttanut *čč*:ksi ja *č*:ksi.

Murrehaastattelut eivät sovellu aineistoksi kaikenlaiseen kielentutkimukseen, koska ne on tehty pääosin äänne- ja muoto-opillista murretutkimusta varten. Niiden käyttöön liittyviä ongelmia on pohdittu useissa tutkimuksissa (esim. Kuiri 1984, Laitinen 1992, Sarhimaa 2000b). Murrehaastattelut ovat teemahaastatteluja, joiden aihepiiri sijoittuu yleensä menneisyyteen, joissa keskitytään yksittäistapahtumien sijaan yleisiin ilmiöihin ja jotka muistuttavat diskurssiivisilta ominaisuuksiltaan enemmän monologeja kuin aitoja dialogeja. (Kuiri 1984: 53–54; Laitinen 1992: 31–33.) Vaikka aineisto asettaakin tiettyjä rajoituksia tutkimuskysymyksille, en pidä tätä ongelmana oman työni lähetykselle. Haastattelutilannekin on tietynlainen vuorovaikutustilanne, ja siitä vallitsevaa kuvaa on kritisoitu myös liian yksipuoliseksi (Karhu 1995). Laitinen (1992: 37) puolestaan muistuttaa, että kielelliset muodot toteuttavat aina samaan aikaan monia

eri tehtäviä. Ilmauksen monifunktioisuus ei välttämättä näy – ainakaan kovin suoraviivaisesti – sen muotorakenteesta, vaan tulkinta tapahtuu kontekstin avulla.

Nykyään ei enää puhuta ”puhtaista” murteista tai ”aidoista” murteen puhujista vaan päinvastoin korostetaan, ettei mikään murre tai muukaan kielen varieteetti ole koskaan täysin yhtenäinen. Murteet ovat muiden kielimuotojen tavoin alati muuttuvia ja murrealueet voi nähdä jatkumona. (Kuiri 1984: 59; Juusela 1989: 15–17.) Rajakarjalaisissa murteissa variaatio on erityisen suurta, koska alueella ei ole puhuttu vain eri murteita vaan eri kieliä. Haastatteluhetkellä aineistoni kielenoppaat ovat asuneet jo vuosikymmeniä toisella murrealueella, joten heidän kielensä on saanut vaikutteita myös uuden asuinympäristön paikallismurteesta ja suomen yleiskielestä. Rajakarjalaisaineistoni voikin luonnehtia kuvaavan rajakarjalaismurteita sellaisina, kuin ne elivät ja toimivat vuorovaikutuksen ja identiteetin rakennusvälineinä 1960-luvun Itä-Suomessa. Sellaisinkin ne ovat aito ja arvokas tutkimuskohde.

2. RAJA-KARJALA KIELITIETEEN TUTKIMUSKOHTENA

Karjalasta ei voi puhua määrittelemättä ensin, mistä karjalasta – tai Karjalasta – on kyse. Karjala ei ole selvärajainen maantieteellisenä alueena, kielimuodon nimenä¹⁰ eikä historiallisena tai etnisenä käsitteenä. Karjala-nimellä ja sen lukuisilla varianteilla viitataan erilaisiin alueisiin käyttäjästä ja kontekstista riippuen. Sama nimi saattaa tarkoittaa Suomessa ja Venäjällä eri alueita. Karjalan alueellisen ja käsitteellisen epämääräisyyden on arveltu olevan seurausta siitä, ettei karjalaisten asuttama alue ole koskaan kehittynyt valtioksi. Karjala on aina sijainnut muiden valtioiden alueella ja näiden valtioiden valtaväestölle Karjala on ollut periferiaa, jonka tyypilliset, omasta kulttuuriperinteestä poikkeavat piirteet on tulkittu vieraiksi tai oudoiksi¹¹. (Hämynen 1994: 17; Raninen-Siiskonen 1999: 25; tarkemmin Sihvo 2003.)

Karjalan läpi kulkeva raja ei ole koskaan erottanut vain valtakuntia vaan kahta eri kulttuurialuetta ja uskontoa. Karjalaa käsittelevässä tutkimuksessa raja ja rajalla olo ovatkin toistuvia teemoja eikä oma työni tee tässä poikkeusta. Vaikka tutkimuskohteenani on kieli eikä tietyn alueen asutushistoria tai kielipolitiikka, katson, että alueen historian ja sotien jälkeisen aateilmaston tunteminen on välttämätöntä ainakin pääpiirteittäin. Karjalan sijainti valtakuntien rajalla on paitsi altistanut alueen toistuville sotatoimille, myös vaikuttanut ratkaisevasti alueella puhuttujen kielten kehitykseen ja nykyisten kielimuotojen muodostumiseen.

Luvussa 2.1 esittelen pääpiirteittäin Raja-Karjalan historiaa 1300-luvulta vuosien 1939–1944 sotiin saakka. Luku on lähinnä taustoittava, mutta pyrin osoittamaan sotien, rauhojen ja vuosilukujen merkityksen myös alueella puhuttujen kielten kannalta. Tarkemmin alueen kielikontakteja käsittelen luvussa 2.2. Luvussa 2.3 esittelen lyhyesti (raja)karjalaisen siirtoväen kielellistä sopeutumista valtaväestöön sotien jälkeen. Luku 2.4 käsittelee kielipolitiikkaa ja pyrkii osoittamaan, että myös Suomen virallisella kielipolitiikalla oli vaikutusta siihen, miten karjalan kieleen ja sen puhujiin sotavuosina ja heti niiden jälkeen suhtauduttiin. Luvussa 2.5 esittelen karjalan kielen murrejaon, ja viimein luvussa 2.6 määrittelen, mitä ovat rajakarjalaiset murteet ja miksi niiden tutkiminen on mielekästä juuri nyt.

¹⁰ Karjala-nimisellä kielimuodolla voidaan viitata Pohjois-Karjalassa puhuttaviin savolaismurteisiin, Etelä-Karjalassa puhuttaviin kaakkoismurteisiin, rajan taakse jääneisiin kaakkoismurteisiin tai karjalan kielen alueeseen (Palander–Nupponen 2005: 20).

¹¹ Tällainen suhtautuminen näkyy esimerkiksi suomalaisten tiede- ja matkamiesten 1800-luvulla kirjoittamissa matkakertomuksissa (Raninen-Siiskonen 1999: 151; tarkemmin esim. Sihvo 2003).

2.1. Raja-Karjalan historiasta

Karjala jaettiin ensimmäisen kerran virallisesti Pähkinäsaaren rauhassa vuonna 1323. Jo tätä ennen nykyisen Itä-Suomen alueella puhuttujen murteiden alue oli jakaantunut kolmeen ryhmään: Viipurin ympäristössä ja Länsi-Kannaksella puhuttiin Ruotsin eli Viipurin Karjalan murteita, Vanhassa Mikkelin läänissä eli Suur-Savon alueella Savon murteita ja Laatokan länsi- ja luoteisrannikolla sekä vähän sen pohjoispuolisissa erämaissa Novgorodin eli Käkisalmen Karjalan murteita, jotka nyt erotettiin rajalinjalla kahdesta edellisestä ryhmästä. Samalla kun Viipurin ja Savon murteet alkoivat muun Suomen mukana suomalaistua ja jopa ruotsalaistua, Käkisalmen murteet saivat kehittyä omaleimaiseen suuntaansa. Alue suuntautui voimakkaasti itään niin valtiollisesti, uskonnollisesti kuin taloudellisestikin. Käkisalmen asukkaat kävivät kauppaa novgorodilaisten kanssa, mikä edellytti venäjän kielen taitoa. Kaksikielinen ympäristö vaikutti myös karjalaisten äidinkieleen. (Leskinen 1964: 97–98.)

Pähkinäsaaren rauha ei rauhoittanut rajaseudun elämää, vaan seuraavina vuosisatoina sodittiin jälleen ja virallista rajaa muutettiin useasti. Karjalaisten kannalta ratkaiseva käänne tapahtui vuonna 1617, kun Stolbovan rauhassa koko Käkisalmen lääni liitettiin Ruotsiin. Suuri osa läänin karjalaisväestöstä muutti rajan yli Venäjälle¹². Uusien asukkaiden myötä alueet suomalaistuivat nopeasti. Muutto verotti raskaimmin läänin pohjoisosia eli nykyistä Suomen Pohjois-Karjalaa, jossa ortodokseja jäi vain muutamiin kyliin. Vähälukuisuutensa vuoksi heillä ei ollut alun perinkään mahdollisuutta säilyttää vanhaa kielimuotoaan, mutta se jätti oman leimansa Pohjois-Karjalan savolaismurteisiin. Vain Sortavalan itäpuolinen alue eli Raja-Karjala säilytti suurin piirtein entiset asukkaansa ja niiden mukana kielensä ja kulttuurinsa. (Leskinen 1982: 13, 1998: 363; Virtaranta 1982: 45.)

Käkisalmen läänistä pakoon lähteneet karjalaiset päätyivät pääosin Sisä-Venäjälle Novgorodin ja Tverin lääneihin, joissa katovuodet, nälänhätä ja sota olivat lähes autioittaneet laajoja alueita¹³. Ruotsi yritti vaikeuttaa muuttoa tehostamalla rajavalvontaa, mutta Venäjällä karjalaisia suorastaan houkuteltiin uusille asuinsijoille

¹² Käkisalmen lääniä ei aluksi liitetty Ruotsin valtakunnan tasavertaiseksi osaksi, vaan aluetta kohdeltiin voittomaana, mikä mahdollisti esimerkiksi erityisen tiukan verotuksen. Uusi Savosta ja Suomen Karjalasta muuttanut väestö oli vanhan väestön kanssa historiallisesti yhteistä alkuperää, mutta luterilaista ja länsimaistunutta. Koska voittanut osapuoli pyrki vakiinnuttamaan oman uskonsa ja kulttuurinsa, väestönosien rinnakkaiselo ei alkanut ongelmitta. (Kirkinen 1998: 48–49.)

¹³ Vaikka varsinainen joukkomuutto ajoittuu 1600-luvun toiselle vuosikymmenelle, muutto käynnistyi jo 1500-luvun lopulla. Osa karjalaisista ehti välillä palata takaisin, kun venäläiset miehittivät Käkisalmen läänin väliaikaisesti 1500-luvun lopulla. Pakenneiden määrästä esitetyt arviot vaihtelevat 10 000:n ja 25 000:n välillä. (Jeskanen 1998: 255–256.)

lupaamalla erilaisia etuisuuksia ja verohelpotuksia. (Jeskanen 1998: 257; Virtaranta 1982: 48.) Näin syntyivät Tihvinän, Valdain ja Tverin karjalaisaarekkeet, joissa karjalainen kulttuuri ja karjalan kieli säilyivät pitkälle 1900-luvulle¹⁴. Alueista käytetään toisinaan kirjallisuudessa nimitystä **tytärkarjala** (esim. Hämynen 1994). Osa Käkisalmen läänistä pakoon lähteistä karjalaisista asettui asumaan heti uuden rajan taakse Aunukseen. Tämä vahvisti eteläkarjalan murteen vaikutusta karjalan toisessa päämurteessa, livvissä (Sarhimaa 1999: 32).

Vuonna 1721 Uudenkaupungin rauhassa Käkisalmen ja Viipurin Karjalat siirtyivät Venäjälle. Nyt vuorostaan itäinen kulttuuriperinne vahvisti asemiaan alueilla. Vuonna 1809 Suomesta tuli Venäjän suuruhtinaskunta, mutta Karjala säilyi tuolloinkin jaettuna: Kannaksesta ja Käkisalmen läänistä tuli uuden suuruhtinaskunnan osia ja muut osat säilyivät osana Venäjää. (Ks. tarkemmin Sarhimaa 2000a; Kirkinen 1973; Kirkinen 1983.) Rajalinja ei kuitenkaan erottanut Raja-Karjalan väestöä Venäjän puoleisesta Aunuksesta, vaan alueet muodostivat tiheän kontaktikentän Suomen itsenäistymiseen asti. Yhteyttä lujittivat yhteinen kieli, yhteinen uskonto¹⁵ ja keskinäiset avioliitot, jotka osaltaan vahvistivat pitäjissä puhuttujen karjalan murteiden asemaa. Myös taloudellinen kanssakäyminen suuntautui Raja-Karjalan syrjäisimmistä osista itään, koska liikenneyhteydet Suomeen päin olivat heikot. (Hämynen 1995: 28–32, 35.)

1800-luku oli kansallisen heräämisen aikaa koko Euroopassa. Nationalismi sai eri maissa hieman erilaisia painotuksia, mutta Suomessa keskeiseksi nousi kysymys kielestä ja kansalliset pyrkimykset painoutuivat aluksi ruotsin kielen valta-aseman kumoamiseen. Venäjälläkin koettiin suotuisana, että Suomi katkaisisi siteet vanhaan emämaahansa myös kielellisesti. (Jussila 1979: 18–19, 29.) Samanaikaisesti kansallismielisyyden kanssa kasvoi myös Suomen kiinnostus Raja-Karjalaan: Karelianismi¹⁶ näki Suomen ja rajantakaisen Karjalan yhtenä. Ruotsille valtakunnan laajentaminen itään ei ollut perustunut kansatieteellisiin motiiveihin, mutta nyt syntyi ajatus Suur-Suomesta¹⁷. Suomi tarvitsi historian, jonka uskottiin löytyvän kansanrunoudesta.

¹⁴ Koska Sisä-Venäjän karjalaismurteet olivat eristyksissä muista karjalaisalueista, alueen murteet saivat kehittyä omaleimaiseen suuntaansa. Esimerkiksi alueen karjalaismurteiden venäläisperäisissä lainasanoissa on havaittu morfofonologista assimiloitumista, jollaista ei tavata muissa karjalan murteissa (Sarhimaa 1999: 33).

¹⁵ Autonomian aikana ortodoksinen uskonto alkoi levitä venäläisten kauppiaiden ja sotilaiden mukana länteen. Valtaosa Suomen ortodokseista asui kuitenkin edelleen Raja-Karjalassa. Alueen nopea teollistuminen vuosisadan vaihteessa kasvatti luterilaisten määrää, mutta vielä Suomen itsenäistyessään Raja-Karjalan väestöstä vain viidennes oli luterilaisia. (Hämynen 1995, 18, 27–28.)

¹⁶ Karelianismi viittaa tässä poliittiseen karelianismiin, ei kulttuurikarelianismiin, jolla tarkoitetaan 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vallinnutta taiteen, musiikin ja kirjallisuuden kautta, joka haki inspiraationsa Karjalasta ja Kalevalasta (ks. tarkemmin Sihvo 2003: 14–15).

¹⁷ Itä-Karjalan liittäminen Suomeen kuului lyhyen ajanjakson vuosina 1917–1922 myös Suomen hallituksen tavoitteisiin. Myös useat järjestöt kannattivat avoimesti Suur-Suomi-ajatusta ja tekivät

Tarkastelijasta riippuen runojen kielimuoto tulkittiin joko omaksi kielekseen tai suomen ”vanhakantaiseksi” murteeksi. (Sihvo 2003: 46, 56, 98, 112–115.)

Samanaikaisesti Venäjällä kansallisaate pyrki kielen ja uskonnon avulla yhdistämään kaikki valtakunnan alueella asuvat kansat. Pyrkimys näkyi Suomessa vuosisadan vaihteessa venäläistämispolitiikkana, jonka toimet keskittyivät pitkälti Raja-Karjalaan. (Jussila 1979: 243.) Vastoin Suomen virallista mielipidettä venäläisen vaikutusvallan lisääntyminen koettiin ainakin ortodoksien piirissä myönteisenä, sillä venäjän kielen osaamista pidettiin työn saannin kannalta tarpeellisena¹⁸. (Hämynen 1995: 33, 84–86, 139, 142–143.) Raja-Karjalasta ja rajakarjalaisten mielistä kilpailivat kaksi tahoja: luterilaiset suomalaiset ja ortodoksiset venäläiset¹⁹. Hämynen (1995: 41) mukaan suomalaisuuden korostaminen sopi kuitenkin heikosti rajakarjalaiseen identiteettiin eikä uskontoon liittyvistä perinteistä oltu valmiita luopumaan, ennen kuin Suomen itsenäistyminen sulki rajan ja pakotti rajakarjalaiset suuntautumaan länteen.

Suomen itsenäistymisen jälkeen Raja-Karjalan ja Aunuksen Karjalan välinen taloudellinen ja väestöllinen kanssakäyminen katkesi. Raja-Karjalaan alkoi muuttaa kiihtyvällä tahdilla suomalaisia ja alue suomalaistui ja luterilaistui²⁰. Rajan itäpuolella voimakas venäläisvaikutus jatkui ja vaikutti myös alueen kieleen. (Turunen 1982: 84.) Suomen puolella rajakarjalaisten omalaatuisuus valtaväestöön nähden jätettiin virallisesti huomioimatta. Opiskelu ja työelämässä eteneminen vaativat suomen kielen hallintaa ja varsinkin nuori polvi suomalaistui nopeasti. (Sarhimaa 2000a: 170–171.)

Vuonna 1922 Suojärvelle valmistui rautatie, joka satoi Raja-Karjalan entistä kiinteämmin osaksi muuta Suomea. (Hämynen 1995: 100; ks. myös Hämynen 1993.) Vaikkei luopuminen vanhoista tavoista käynyt nopeasti, jo ennen talvisotaa moni rajakarjalainen oli puheessaan ainakin osittain etäännytynyt alkuperäisestä murteestaan (Hämynen 1995: 118; Turunen 1982: 85). Totaalinen karjalan kielen assimilaatio suomen kieleen tapahtui sotien jälkeen, kun Raja-Karjala muiden alueiden ohella luovutettiin Neuvostoliitolle ja karjalankieliset suomalaiset asutettiin suomalaisalueille

---

aktiivista heimotyötä Suomessa ja rajan takana. Toivo Nygård (1978) on kirjoittanut 1920–1930-lukujen aatteellisesta heimotyöstä tutkimuksen ”Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen”.

¹⁸ Myös Tverin Karjalassa venäjän kielen asema kaupan ja elinkeinoelämän kielenä johti aikaa myöten siihen, että karjalan kielen arvostus laski ja se jäi vähitellen vain kodin ja sosiaalisen kanssakäymisen kieleksi (Jeskanen 1998: 269).

¹⁹ Seurauksena oli esimerkiksi kaksi kilpailevaa koululaitosta, jotka tarjosivat opetusta eri kielillä. Perinteen kerääjien ja kansatieteilijöiden matkakertomukset olivat havahduttaneet sivistyneistön Suomessa huomaamaan, ettei Raja-Karjalassa juuri osattu lukea. Kansakoulu nähtiin keinona vetää rajakarjalaiset läntisen kulttuurin piiriin. (Sihvo 2003: 243.)

²⁰ Uskonnon merkitys rajakarjalaisessa kulttuurissa sekä uskonnon ja kielen yhteys korostuu useissa lähteissä. Ortodoksisuuden huomioimiselle on perustelunsa. Esimerkiksi Jeskanen selvityksen mukaan (2005: 230–232) Raja-Karjalan ortodoksikodeissa puhuttiin enimmäkseen karjalaa, mutta luterilaisten kanssa moni karjalankielinenkin käytti ”suomalaisempaa” puhetapaa.

(Sarhimaa 2000a: 172–173). Rajan toisellakaan puolella karjala ei saanut virallisen kielen asemaa karjalaisten asuinalueilla. Sekä raja-alueiden että Sisä-Venäjän karjalaisalueilla karjalan kieli sulautui aluksi vähitellen ja sitten yhä kiihtyvällä vauhdilla venäjään. Tämän johdosta karjalan kielen ja sen murteiden levikkisuhteita joudutaan kuvailemaan lähinnä 1900-luvun alussa vallinneen tilanteen pohjalta. (Leskinen 1998: 376.)

2.2. Suomalais-karjalais-venäläiset kielikontaktit

Vuosisatoja jatkuneet taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset yhteydet suomalaisten, karjalaisten ja venäläisten välillä ovat jättäneet jälkensä myös kansojen puhumiin kieliin. Itämerensuomalaisten kielten itäryhmässä venäjän vaikutus on ollut erityisen voimakasta. Vaikka vaikutus heikkenee vähitellen vepsästä länteen päin, se toimii erottavana tekijänä vielä suomen itä- ja länsimurteiden välillä. (Koivisto 1990: 20.) Suomen kielessä venäjän vaikutus näkyy lähinnä sanastossa²¹, joskin lainaaminenkin on viimeisinä vuosisatoina vähentynyt. Karjalan kohdalla tilanne on toinen. Karjalaisten kontaktit venäläisten kanssa ovat olleet monin verroin tiiviimmät ja venäjän vaikutus näkyy kaikilla kielentasoilla²². Venäjä on vaikuttanut karjalan äännesysteemiin²³, astevaihteluun²⁴ ja syntaksiin²⁵, ja uusia lainasanoja tulee edelleen jatkuvasti. (Ojanen 1988: 22–23; Posti 1975: 172–175.)

²¹ Suurin osa lainasanoista on aina substantiiveja. Muusa Ojanen (1989: 79) on laskenut kaakkoismurteiden venäläisperäistä sanastoa Veikko Ruoppilan tutkimuksen (1986) pohjalta ja havainnut, että kaakkoismurteissa on huomattavasti enemmän venäläislähtöisiä sanoja, jotka eivät kuulu substantiiveihin, kuin suomen kirjakielessä. Ojaseen mukaan tätä voi pitää merkinä siitä, että rajan pinnassa asuneiden suomalaisten kanssakäyminen venäläisten kanssa on ollut tiiviimpää ja jatkuvampaa kuin Suomen länsiosissa asuneiden. Myös Vesa Jarva (2003: 46–47) arvioi, että Itä- ja Kaakkois-Suomessa puhuttavissa murteissa venäläisperäisten lainojen määrä ja käyttötiheys ovat huomattavasti suurempia kuin suomen kirjakielessä. Osa suomen itämurteissa tunnettavista venäläisistä lainoista on todennäköisesti kulkeutunut niihin karjalan kielen kautta (Ojanen 1989: 79–80).

²² Arviot karjalaisten kaksikielisyydestä ovat vaihdelleet. Nygårdin (1978: 39–40) mukaan venäjän kielen taito karjalaisten keskuudessa oli vielä 1900-luvun vaihteessa melko huono varsinkin ns. Itä-Karjalassa eli karjalaisalueen länsi- ja pohjoisosissa. Ojaseen (1988: 22–23) mukaan taas viimeistään 1800-luvulla moni karjalainen oli jo kaksikielinen. Vuonna 1970 Neuvostoliitossa järjestetyn väestönlaskennan mukaan 95 prosenttia karjalaisista osasi venäjää ainakin perusteet (Sarhimaa 1999: 37).

²³ Anneli Sarhimaa (1995: 212) pitää karjalan ominaispiirteistä venäläisperäisinä ainakin konsonanttien liudennusta (*mel' iččä* 'mylly'), laveita sibilantteja (*šanuo* 'sanoa', *kaži* 'kissa'), soinnillisia klusiileja ja sibilantteja (*sizār* 'sisar', *kādeh* 'käteen', *reboi* 'kettu', *valgei* 'valkoinen') sekä sananalkuisia soinnillisia sibilantteja (*žoali* 'säälä'). Lauri Posti (1975: 174) selittää myös affrikaatan *č* venäjän kielen historiallisella äännekehityksellä.

²⁴ Heikki Leskisen (1990: 72, 76–77) mukaan venäjä on vaikuttanut välillisesti vepsän kautta karjalan astevaihtelusysteemiin. Karjalassa astevaihtelu on levinnyt sellaisiinkin konsonanttityhtymiin, jotka ovat suomessa vaihtelemattomia. Toisaalta esimerkiksi kolmannen tavun rajalla yhtymät *nd*, *ld*, *rd* ja *mb* eivät livvissä vaihtele (*paremban*). Vepsässä astevaihtelu on täysin tasoittunut.

Venäläis-itämerensuomalaiset kielikontaktit eivät ole olleet yksipuolisia, vaan kaiken aikaa myös itämerensuomalaisista kielistä on lainautunut sanoja venäjään. Osa lainoista on voitu osoittaa karjalaisperäisiksi, mutta monien lähtökieltä ei ole voitu määrittellä sen tarkemmin kuin yleensä itäiset itämerensuomalaiset kielet tai vielä laajemmin itämerensuomalaiset kielet (Sarhimaa 1995: 213). Venäjän kirjakielessä itämerensuomalaisia lainoja on vain joitakin kymmeniä, mutta niiden osuus pohjoisvenäläisissä murteissa on huomattavasti suurempi (Ojanen 1988: 25; Posti 1975: 175). Itämerensuomalaisilla kielillä on todettu olleen vaikutusta myös pohjoisvenäläisten murteiden ääntämykseen, lauserakenteeseen, sanapainoon ja morfologiaan (Posti 1975: 176; Sarhimaa 1995: 213–214).

Kielikontaktien lopputulokseen vaikuttavat monet historialliset, taloudelliset, poliittiset, yhteiskunnalliset ja yksilölliset tekijät (Saarikivi 2006b: 16; Ojanen 1989: 80). Kielikontakteista johtuvat kielenmuutokset ovat todennäköisimpiä silloin, kun kontaktissa olevat kielet ovat muutenkin melko samankaltaisia (Saarikivi 2000: 403). Karjala ja suomi ovat lähisukukieliä, mutta venäjäkään ei ole typologisesti niin kaukana karjalasta kuin perinteisesti on ajateltu. Molemmissa kielissä on esimerkiksi rikas sijajärjestelmä ja suhteellisen vapaa sanajärjestys. (Sarhimaa 1999: 194.)

Sarhimaan mukaan (1999: 24) kaikkien Karjalan alueella puhuttujen kielten ja murteiden – saamen kielten, karjalan, vepsän ja venäjän lounaismurteiden – kieliopillinen rakenne on kehittynyt nykyiseen muotoonsa tiiviissä kontaktissa toistensa kanssa, missä kielellinen vaikutus on ollut monisuuntaista. Sarhimaan (1995: 214–215) mukaan sanalainat myös osoittavat, että itämerensuomalaisten ja pohjoisvenäläisten kontaktit ovat olleet rauhanomaisia ja arkipäiväisiä²⁶. Kaikki lainat eivät ole nk. kulttuurilainoja, vaan molemmin puolin on lainattu myös sellaisia sanoja, joille on jo ollut käypä omankielinen vastine. Myös kielten rakenteessa tapahtuneet muutokset viittaavat siihen, ettei kummallakaan kontakteissa olevista kansoista ole ollut selvää prestiisi-asemaa. (Mp.) Postin (1975: 176–177) kaksikymmentä vuotta aiemmin esittämä näkemys on lähes vastakkainen Sarhimaan esittämälle. Postin mukaan itämerensuomalaisten kielten ja venäjän kielikontakteissa venäjä on ollut voimakkaampi vaikutteiden antaja, koska sitä on puhuttu suurella alueella ja se on ollut vain pienessä

²⁵ Venäjän vaikutusta itämerensuomalaisten kielten kieltolauseisiin on tutkinut Ilkka Savijärvi (1988: 68), jonka mukaan venäjän syntaksi on ohjannut karjalan ja vepsän kieltolauseiden rakennetta niin kutsutun sananegaation suuntaan (ks. myös Savijärvi 1984 ja 2001). Kokijalauseisiin kohdistunutta venäjän vaikutusta on tarkastellut Anneli Sarhimaa (1992 ja 1999).

²⁶ Samaa johtopäätökseen on tullut Ojanen (1990: 30): itäisissä itämerensuomalaisissa kielissä on huomattavan paljon venäläisperäisiä seurusteluun ja häämenoihin liittyvää sanastoa, mikä kieliä läheisestä kanssakäymisestä muuallakin kuin kaupan tai hallinnon alalla.

osassa tätä aluetta kosketuksissa itämerensuomalaisten kielten kanssa. Lisäksi venäjällä on ollut pitkä perinne kirjakielenä, toisin kuin niillä itämerensuomalaisilla kielillä, joihin venäjän vaikutus on kohdistunut kaikkein voimakkaimmin (mp.).

Karjalan kielen ja venäjän pohjoismurteiden välistä suhdetta tarkastellessa on erotettava kaksi ajanjaksoa: ajanjakso ennen 1900-lukua ja ajanjakso 1900-luvun alusta tähän päivään. Ensimmäisellä ajanjaksolla kielellinen vaikutus oli molemminpuolista ja molemmat kielimuodot säilyivät elinvoimaisina. Tällaista tasavertaista kielikontaktisuhdetta kutsutaan **adstraattisuhteeksi**. 1900-luvulla tilanne muuttui ratkaisevasti Neuvostoliiton kansallisuus- ja kielipolitiikan sekä taloudellisten ja demografisten seikkojen seurauksena. Venäjän merkitys vuorovaikutuksen kielenä korostui ja kun se alettiin yhdistää kulttuuriseen ja taloudelliseen paremmuuteen, karjalaisten oman kielen arvostus laski²⁷. Adstraattisuhte muuttui vaikutteita antavan venäläisen **superstraatin** ja alempiarvoisen karjalaisen **substraatin** suhteeksi.²⁸ (Sarhimaa 1995: 216–217.)

2.3. Rajakarjalainen siirtoväki²⁹

Sotien jälkeen vanhat rajakarjalaiset kyläyhteisöt hajosivat, kun siirtoväki asutettiin uusille asuinsijoille lähinnä Pohjois-Karjalaan, Savoan ja Kainuuseen. Siirtoväki oli kansallisuudeltaan suomalaisia ja joukossa oli vain murto-osa venäläisiä, mutta evakkous teki heistä muista suomalaisista poikkeavan ryhmän. Valtionjohdon ja lehdistön välittämä virallinen kuva kivuttomasta sopeutumisesta ei toistu enää viime vuosikymmenten siirtokarjalaisten sopeutumista käsittelevissä tutkimuksissa. (Raninen-Siiskonen 1999: 21, 149, 162; tarkemmin Kananen 2010.)

Raja-Karjalaan asennoituminen oli ollut ristiriitaista jo ennen sotia. Seutua oli pidetty kulttuuriltaan suomalaiselle vieraana siitä asti, kun suomalaisten kiinnostus sitä

²⁷ Saarikiven (2006a: 2–3) mukaan kieliyhteisö vaihtaa kieltään erityisen helposti juuri silloin, kun se alkaa yhdistää menestyksen ja paremman tulevaisuuden johonkin toiseen kieleen. Kun oman kielen käyttöä aletaan pitää esteenä sosiaaliselle nousulle, kielelle on synnyttävä uusia funktioita, jottei kieliyhteisö hylkää sitä.

²⁸ Jakoa substraatti-, superstraatti- ja adstraattikieliin on myös kritisoitu. Saarikiven (2000: 394–395) mielestä jako kertoo vain kieliä puhuvien kansojen välisistä kontakteista, ei itse kielten. Koska jako ei ole lingvistinen, siitä ei voi suoraan päätellä, millaisia kielellisiä prosesseja kontaktitilanteessa tapahtuu.

²⁹ Käytän luovutetulta alueelta muuttaneista karjalaisista käsitettä **karjalainen siirtoväki** perinteen-tutkijoiden ja yhteiskuntatieteilijöiden mallin mukaisesti (esim. Raninen-Siiskonen 1999, Waris–Jyrkilä–Raitasuo–Siipi 1952). Käsitteen käyttö ei ole täysin ongelmaton, koska esimerkiksi yhdestä ryhmän edustajasta puhuminen on hankalaa. Sitä käyttämällä on kuitenkin mahdollista välttää käsitteisiin **siirtolainen** ja **evakko** liittyvät harhaanjohtavat konnotaatiot. Siirtolainen viittaa ensisijaisesti maasta toiseen muuttavaan henkilöön, joka jättää kotimaansa vapaaehtoisesti. Evakko-sanaan taas liittyy neutraalista perusmerkityksestään huolimatta myös negatiivisia sävyjä. (Raninen-Siiskonen 1999: 23–24.)

kohtaan 1800-luvulla heräsi. Vierauden tunteen aiheuttivat ortodoksinen usko ja karjalan kieli. Uusilla asuinsijoilla voimakkaimmat puhekielen muutospaineet kohdistuivatkin karjalankielisiin. Etenkin heti sodan jälkeisinä vuosina paikalliseen väestöön sulautuminen oli helpompaa kuin karjalaisuuden osoittaminen. Karjalaisten puhe muuttui osittain normaalin akkulturaatiokehityksen vuoksi, mutta sitä muutettiin myös tarkoituksella. (Raninen-Siiskosen 1999: 151–152, 163–164; Nupponen 2005: 167, 172–173; Kananen 2010: 89–90; ristiriitaisesta suhtautumisesta Raja-Karjalaan ks. myös Sihvo 2004: 121–122.)

1950-luvulla koulujen kieli-ilmasto oli tiukka: murteiden puhumista oppitunneilla tuli välttää (Nuolijärvi 1986: 113). Koska paikallisväestö ja useimmat opettajatkaan eivät ymmärtäneet karjalan kieltä ja toisaalta karjalaislasten suomen kielen taitoihin oli saattanut sotavuosina jäädä puutteita, ymmärtämisvaikeudet olivat molemminpuolisia. (Raninen-Siiskonen 1999: 174.) Erilaisuuden heikko sietäminen näkyi kiusaamisena. Aina opettajakaan ei osannut suhtautua siirtoväen lapsiin asiallisesti, ja ”karjalan murteen” puhuminen saatettiin yksiselitteisesti kieltää. (Kananen 2010: 188; Nupponen 2005: 185.) Ei ihme, että karjalan kieli jäi nopeasti vain siirtokarjalaisten kotikieleksi.

Siirtokarjalaisten käsityksiä murteista tutkinut Anne-Maria Nupponen (2005: 174) tähdentää, ettei karjalaista siirtoväkeä voi rinnastaa muuttajiin, jotka muuttavat vapaaehtoisesti uudelle paikkakunnalle. Siirtoväkeen kuuluville murre ei ole samalla tavalla paikkasidonnainen, koska heille ei jäänyt kotiseutua, jossa voisi vierailla ja jossa he tietäisivät vanhan murteen jatkavan elämäänsä oman puhekielen muutoksista riippumatta. Siirtokarjalaiset edustavat itse murteensa viimeisiä puhujia. Tämä aiheuttaa ristiriidan: samalla kun siirtolaiset kokevat paineita karsia oman murteensa leimallisimpia piirteitä, he voivat olla huolissaan vanhan murteen katoamisesta. (Mts. 174.) ”Tavallinen” muuttaja voi sitä vastoin rakentaa itselleen eräänlaisen kaksinais-identiteetin ja samaistua kahteen eri kohderyhmään, jotka kuuluvat eri paikkaan ja osittain eri aikaankin (Nuolijärvi 1986: 65–67).

Puhekielen muutokset ovat aina yksilöllisiä. Nuolijärven (1986: 86, 163, 165) mukaan sekä murteen puhuminen että murteesta luopuminen voi olla hyvin määrätietoista. Ratkaiseva merkitys on sillä, millainen käsitys uuden yhteisön jäsenillä on muuttajan lähtöyhteisöstä. Tiettyä kieltä tukevia ratkaisuja on helpompi tehdä, kun kyseistä kieltä ei väheksytä ympäristössä.³⁰ (Mts. 294.) Myös siirtokarjalaisten murteen

³⁰ Nuolijärvi (1986) on tarkastellut 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa Helsinkiin muuttaneiden eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellistä sopeutumista ja kielellisiä asenteita. Nuolijärvi (mts. 62–

säilymiseen ovat vaikuttaneet asuinympäristö, tuttavapiiri, työympäristö sekä kontaktit muihin samalta seudulta kotoisin oleviin. Vanhojen tuttujen kesken on saatettu uudellakin asuinpaikkakunnalla puhua ”karjalaisemmin”. (Raninen-Siiskonen 1999: 173, 175; Nupponen 2005: 168.)

2.4. Karjalan kieli kielipolitiikan pelinappulana

Johansson ja Pyykkö (2005: 16, 18) määrittelevät kielipolitiikan kielten ja yhteiskunnan välisten suhteiden muokkaamiseksi tietoisilla toimenpiteillä. Lainsäädännön lisäksi valtio voi asettaa kielen suhteen symbolisia tai abstrakteja tavoitteita. Määritelmään sisältyy ajatus, että kielten asema on aina yhteydessä kieliyhteisön ja kielenpuhujien asemaan eikä kieli ole mikään muusta yhteiskunnasta erillinen alue³¹.

Suomea on totuttu pitämään hyvin yksikielisenä tai korkeintaan kaksikielisenä maana. Käsitys perustuu siihen, että Suomen kielivähemmistöt ovat aina olleet muuhun Eurooppaan verrattuna absoluuttiselta ja suhteelliselta määrältään paljon pienempiä. Suomessa on kuitenkin aina asunut ihmisiä, jotka ovat puhuneet äidinkielenään jotain muuta kuin suomea. (Nuolijärvi 2005: 283.) Myös karjalan kieltä on puhuttu nykyisen Suomen alueella jo vuosisatoja. Kieli tunnustettiin Suomessa kuitenkin ensimmäisen kerran virallisesti vasta 27.11.2009, kun se sai virallisen vähemmistökielen statuksen.

Stephen Barbour (2000: 3) näkee standardikielien ja kansallisvaltioiden synnyn linkittyvän toisiinsa. Esimerkiksi skandinaavisten kielten oletetaan muodostaneen ennen kirjakielien kehitystä hyvin epämääräisen jatkumon, jossa eri kielimuotojen erot olivat hyvin vaihtelevia. Vasta kielten standardointi erotti kielet selvästi ja antoi kullekin kielelle selvän identiteetin, joita niillä ei ollut ennen ollut. Standardikielet voidaan siis nähdä modernien kansallisuuksien tuotteina. (Mts. 13.)

Myös karjalan kielen statukseen ovat vaikuttaneet kunakin aikana kunkin määrittäjän ideologinen asennoituminen ja valtaapitävien pyrkimykset (esim. Sihvo 2003: 112–115). Kun suomalaiset ja venäläiset taistelivat Raja-Karjalan henkisestä herruudesta ennen Suomen itsenäistymistä, alueella puhuttu kielimuoto oli suomalaisille vain yksi suomen murre. Samanaikaisesti venäläiset taas pyrkivät todentamaan karjalan

---

63) on havainnut, että eri alueilta muuttaneidenkin välillä on eroja siinä, miten tiukasti he pitävät kiinni omasta murteestaan ja kotiseutuidentiteetistään.

³¹ Harri Mantila (2005: 300–301) pitää kiinnostavana, että Suomessa suomi ja ruotsi on määritelty juuri kansalliskieliksi eikä esimerkiksi virallisiksi kieliksi tai valtionkieliksi, kuten useissa muissa Euroopan maissa. Eri nimitykset kuvastavat sitä, millainen merkitys omalla kielellä ja sen aseman vakiinnuttamisella on ollut kansakunnan sivistyshistoriassa.

ja venäjän kielisukulaisuuden, koska heidän etujensa mukaista oli kaikin keinoin korostaa suomen ja karjalan eroa. (Mts. 351.)

Jeskanen (2005: 267) näkee rajakarjalaisten ja venäjänkarjalaisten kieleen suhtautumisen olleen suomalaisille ongelmallista aina. Kielentutkijat käyttivät jo 1800-luvulla sellaisia nimityksiä kuin ”Venäjän Karjalan kieli”, ”Aunuksen kieli” tai ”Karjalan kieli”, mutta silti vielä 1900-luvun jälkipuoliskolla karjala saatettiin laskea tieteellisissäkin artikkeleissa suomen murteeksi. Vuonna 1942 ilmestynyt, Itä-Karjalassa sota-aikana työskennelleille suomalaisille tarkoitettu Itä-Karjalan murreopas (Hakulinen–Kalima–Uotila 1942: 11) alkaa lauseella ”Itä-Karjalan murteet ovat osa suomen kansankieltä eivätkä oikeastaan poikkea kirjakielestämme sanottavasti enempää kuin esim. Rauman murre”. Itä-Karjalan murteiden nimittäminen ”karjalan kieleksi” on oppaan tekijöiden mukaan tarpeetonta ja harhaanjohtavaa. Ristiriitaisesti oppaan takakannessa teoksen tarpeellisuutta perustellaan kuitenkin sillä, että Itä-Karjalan murteen sanastossa sekä äänne- ja muoto-opissa on seikkoja, jotka eroavat suomen yleiskielestä, mutta joiden oppiminen murteen ymmärtämiseksi on välttämätöntä. (Mp.) Murreopas kuvaa hyvin sotavuosien aatteellista ilmapiiriä: jatkosodan aikana ei saanut puhua karjalan kielestä. Karjalan kielen sanakirjan laadintaankin tuli talvisodan alettua viidentoista vuoden tauko. (Jeskanen 2005: 269; Virtaranta 1968: LXXIV.)

Myös rajan takana karjalan kielen status vaihteli. 1930-luvun alussa poliittinen tilanne Neuvostoliiton ja Suomen välillä oli niin kärjistynyt, että myös suomen kieli yhdistettiin kapitalismiin ja Suur-Suomea puuhaaviin nationalisteihin, jotka halusivat yhdistää Itä-Karjalan Suomeen. Kun nationalismi oli vahvimmillaan ennen 1930-luvun puoliväliä, myös vähemmistökansat joutuivat Neuvostoliitossa epäluulon kohteeksi. Kuitenkin juuri 1930-luvun lopulla vähemmistökielten käyttö oli laajimmillaan koko neuvostoaikana. Koska suomea ei saanut käyttää, karjalan käyttö laajennettiin kaikille käyttöaloille. (Sarhimaa 1999: 37–38.)

Karjalan kirjakielen kausi Neuvostoliitossa kesti vuodet 1938–1940 ja talvisodan jälkeen palattiin suomen kieleen, jota opetettiin kouluissa pakollisena oppiaineena vuoteen 1956 asti. Sotien jälkeen suhtautuminen vähemmistökieliin hiljalleen lieventyi, mutta kun karjalaisten suhteellinen osuus Karjalan alueella romahti, venäjän kieli levisi nopeasti sellaisillekin käyttöaloille, joilla ennen oli puhuttu karjalaa. Neuvostoliiton viimeisinä vuosikymmeninä vähemmistökansoja ei suoranaisesti kielletty käyttämästä heidän omia kieliään, mutta tätä ei myöskään tuettu. (Sarhimaa 1999: 39–42.) Nykyäänkään karjalan kieli ei ole nimetään huolimatta virallinen kieli Venäjän Karjalan Tasavallassa.

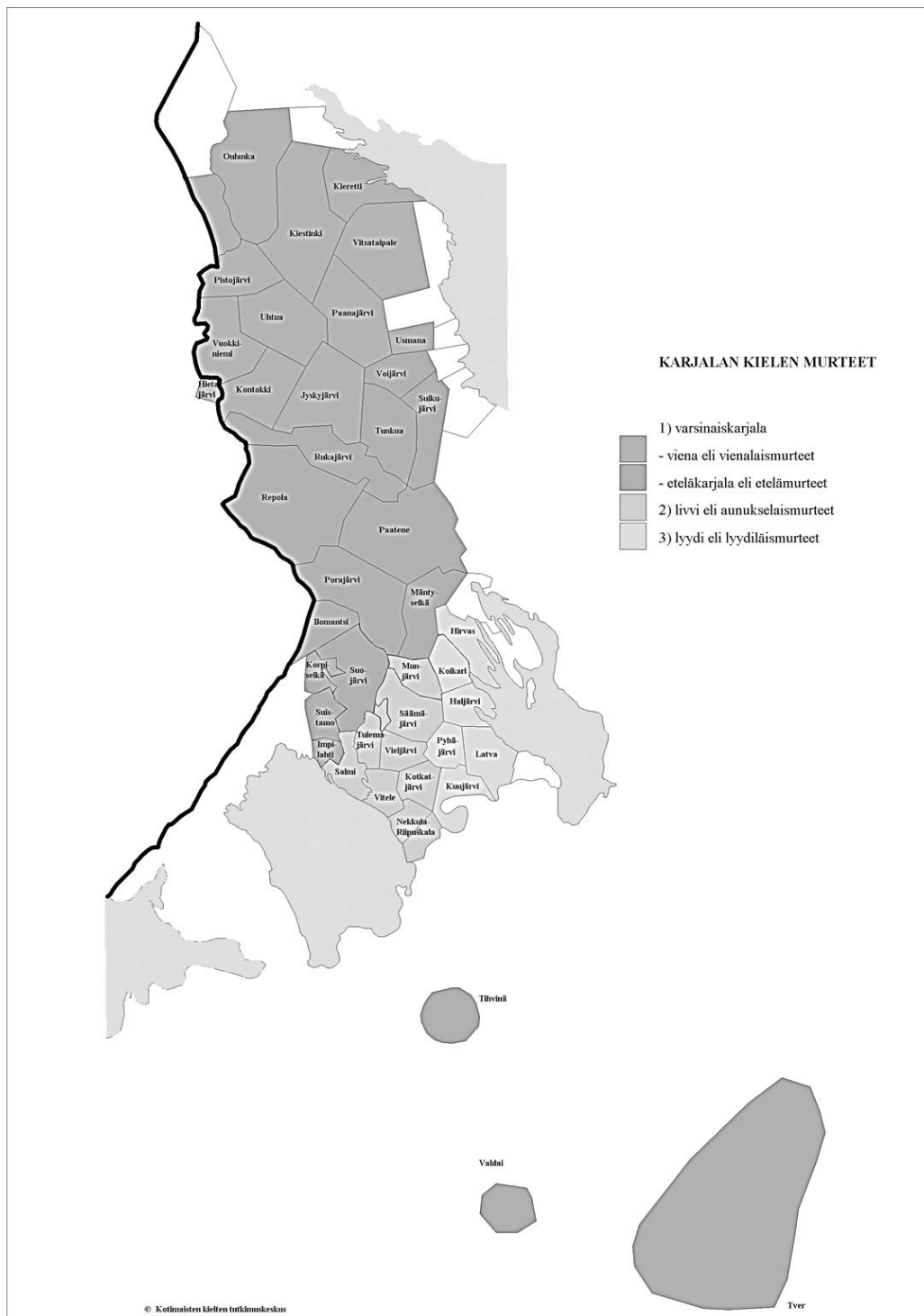
2.5. Karjalan kielen murrejako

Vaikka itämerensuomalaiset kielet ovat suhteellisen selvärajainen ja yhtenäinen kieliryhmä, kielten keskinäisistä historiallisista suhteista ja nykymuotojen asemasta on esitetty eriäviä näkemyksiä (Salminen 1998: 390). Nykyisen, Terho Itkosen (1983) alun perin esittämän käsityksen mukaan kantasuomi jaetaan kolmeen ryhmään, joista itäisen muodostavat karjala, lyydi, vepsä, inkeroinen ja suomen itämurteet. Sarhimaa (2000a: 156) asettaa kielimuodot janalle, jonka toisessa päässä ovat suomen itämurteet ja toisessa lyydi. Karjalan ja suomen itämurteiden yhteisestä historiasta löytyy merkkejä sanastosta, kieliopista, syntaksista ja pragmatiikasta. Nämä yhteiset piirteet erottavat suomen itämurteet suomen länsimurteista ja toisaalta karjalan kielen pohjoisimman murteen, vienankarjalan, muista karjalan murteista.

Karjalan kieli jaetaan kahteen päämurrealueeseen (esim. Leskinen 1998: 376): varsinaiskarjalaan ja aunuksenkarjalaan eli livviin. Varsinaiskarjala voidaan edelleen jakaa pohjoisempana puhuttavaan vienankarjalaan ja etelämpänä puhuttaviin eteläkarjalan murteisiin (kartta 1). Nykyään molemmilla karjalan päämurteilla myös kirjoitetaan, vaikka standardoitua kirjakieltä karjalalla tai millään sen murteella ei ole. Venäläis-karjalaiset tutkijat laskevat yleensä myös lyydin yhdeksi karjalan murteeksi, mutta Suomessa se on tavallisesti määritelty omaksi kielekseen, jossa yhdistyvät monet karjalan ja vepsän piirteet (mts. 382). Varsinkin vanhemmassa kirjallisuudessa karjalan kielestä käytetään usein kaksoisnimitystä karjala-aunus. Nimitys kuvaa hyvin kielen kahtiajakoisuutta, joka ilmenee myös Suomen puoleisissa Raja-Karjalan murteissa. (Turunen 1982: 66.)

Varsinaiskarjalaa puhutaan Karjalan tasavallan pohjois- ja länsiosissa sekä Sisä-Venäjän karjalaisalueilla, joiden murre kuuluu eteläkarjalan murteistoon. Livvin murrealue on yhtenäisempi ja selvärajaisempi. Aluetta rajaavat lännessä Laatokka, pohjoisessa eteläkarjala, idässä lyydi ja etelässä venäläisasutus. Päämurteet eroavat toisistaan paitsi sanaston, myös useiden äänteellisten ja muoto-opillisten piirteidensä osalta. Livvissä vepsäläis- ja venäläisvaikutteet ovat selvemmät kuin varsinaiskarjalassa. Sisäisestäikään päämurteet eivät ole täysin yhtenäisiä, vaan varsinaiskarjalan pohjoisryhmä eroaa eräissä kohdin selvästi eteläryhmästä. Vienankarjalassa esimerkiksi konsonantit *k*, *t*, *p*, *s*, ja *š* ovat säilyneet suomen mukaisella kannalla soinnittomina kaikissa äänneympäristöissä ja tavuasemissa, mutta eteläkarjalassa *k*, *t*, *p* ja *s* ovat livvin tapaan soinnillistuneet sanan alussa ja eräissä sanansisäisissä konsonanttiyhtymissä. (Leskinen 1998: 376–378.)

KARTTA 1. Karjalan murteet. Karttaan on merkitty tummanharmaalla varsinaiskarjalan ja keskiharmaalla livvin puhuma-alue. Vaaleanharmaa alue Äänisen vieressä osoittaa lyydin kielen puhuma-alueita ja kartan alaosassa olevat erilliset saarekkeet Sisä-Venäjän karjalaisalueita.³² (Karttapohja: Kotus.)

³² Kartassa 1 esitetty karjalan kielen murrejako noudattaa Karjalan kielen sanakirjan murrejakoa (KKS, Kotus 2011). Rajakarjalaismurteiden osalta kartta eroaa hieman Aimo Turusen (1982) esittämästä luokittelusta, sillä Turunen laskee myös Impilahden livvin murrealueeseen. Turusen jaon esittelen tarkemmin luvussa 2.6.

Suomesta kaikki karjalan murteet eroavat mm. siinä, että karjalassa sananalussa esiintyy yleisesti konsonanttiyhtymiä (*šlöpöi* 'sammakko', *stola* 'pöytä'), *h* on säilynyt kaikissa lauseasemissa (*veneh*, *juodih* 'juotiin') ja loppu-*k* on kadonnut (*elä syö kaikkie*). Suomen yleiskielen *ts*-yhtymää vastaa astevaihtelun alainen affrikaatta *čč* : *č* (*meččä* ~ *meččy* : *mečän*) ja yhtymä *lj* esiintyy liudentuneena *l'l'*:nä (*nel'l'ä* 'neljä'). Varsinaiskarjalassa astevaihtelu on laaja-alaisempaa kuin suomessa, livvissä suppeampaa. Eteläkarjalassa yhdistyy piirteitä molemmista. Varsinaiskarjalassa soinnittomat konsonanttiyhtymät *tk*, *sk* ja *st* vaihtelevat (*matka* : *matan*, *koški* : *košen* ~ *koššen*, *kaštoa* : *kaššan*). *sk*:n heikkoasteista *ss*-varianttia käytetään eteläkarjalan murteessa. Livvissä ja eteläkarjalassa tunnetaan vastaavasti taivutustyyppi *lg* : *ll* ja *rg* : *rr* (*jalgu* : *jallan*, *kärgi* : *kärren*). Livvin erikoisuus on myös yhtymien *nd*, *ld*, *rd* ja *mb* vaihtelemattomuus sanassa ensimmäistä tavorajaa kauempana (*ižändän*, *viheldän*, *puzerdan*, *pitkembän*). (Ks. tarkemmin Leskinen 1998; Turunen 1982.)

Myös sanastosta ja morfologiasta löytyy selviä eroja. Livvissä persoonapronominit ovat *minä* ja *sinä* ja kieltoverbi *älä*, *älgäh*, varsinaiskarjalassa *mie*, *sie*, *elä* ja *elkäh* ~ *elgäh*. Livvissä sananloppuinen *A* on muuttunut *U*:ksi sellaisissa kaksitavuisissa sanoissa, joiden ensitavu on pitkä (*kniigu* 'kirja', *linnu* 'kaupunki') ja kaikissa monitavuisissa sanoissa (*opastaju* 'opettaja'). Samoin partitiivin ja essiivin sijapäätteet ovat *U*:llisia (*kielädy* 'kieltä', *opastajannu* 'opettajana'). Myös paikallissijojen päätteet eroavat. Molemmista päämurteissa vallitsee adessiivin ja allatiivin synkretismi (varsinaiskarjala: *pojalla* 'pojalla, pojalle'; livvi: *brihal* 'pojalla, pojalle'). Lisäksi livvissä inessiivi ja elatiivi ovat tavallisesti samanmuotoisia³³ (*mečäs* 'metsässä, metsästä'). Syntaksin tasolla livvi on omaksunut enemmän venäläisiä rakenteita, esimerkiksi negaatiota ilmaisevan partikkelin *ni*³⁴ (*ku en voi duumaija ni midä muudu*). (Ks. taas tarkemmin Leskinen 1998; Turunen 1982.)

Edellä esitellystä karjalan murrejaosta on esitetty viime vuosina myös vaihtoehtoisia näkemyksiä. Matti Jeskanen (2005: 215) on esittänyt, että yhden karjalan kielen sijaan olisi tarkoituksenmukaisempaa puhua karjalan kielistä samaan tapaan kuin saamen kieltä käytetään saamelaisten kielimuotojen kattonimityksenä. Jeskanen erottaa eri kieliksi vienan, varsinaiskarjalan ja livvin, jotka eivät kuitenkaan viittaa aivan samoihin kielimuotoihin kuin samannimiset, perinteisen jaottelun karjalan kielen

³³ Elatiivin päätte voi olla *-späi* silloin, kun on kyse jostakin poistumisesta tai tulosta (*mečäspäi* 'metsästä'). Kun kyse ei ole konkreettisesta siirtymisestä, päätte on *-s* (*suarna mečäs* 'kertomus metsästä').

³⁴ Venäjän *ni*-partikkelia karjalan kielessä on tutkinut Ilkka Savijärvi (esim. 2001).

murteet. Jeskanen perustelee esitystään kielellisellä identiteetillä: eri kielimuotojen puhujat itse määrittelevät kielimuodot toisistaan erillisiksi (mts. 271).

Jeskanen ei ole näkemyksensä kanssa yksin. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen mukaan nykyään on mahdollista puhua joko karjalan kielen murteista tai useista karjalan kielistä, koska eri murteille on kehitetty omia kirjakieliään (Kotus 2011). Tapani Salminen (2007: 217) pitää vallitsevaa itämerensuomalaisten kielten jaottelua liiaksi valtiollisiin rajoihin tukeutuvana, koska siinä kielirajat nähdään tarkkarajaisina siitakin huolimatta, ettei pohjoisempana puhuttava karjala muistuta Aunuksen alueella puhuttavaa livviä sen enempää kuin suomen itämurteita. Salminen siis kutsuu Vienassa puhuttavaa kielimuotoa yksinkertaiseksi karjalaksi ja Aunuksessa puhuttavaa livviksi. Myös Paul Austin (2009: 78) katsoo, että karjalan eri kielimuodot eroavat toisistaan niin huomattavasti jo äänteistöltään, sijamuotojen muodostukseltaan ja balttilaislainojen ääntämykseltään, että niitä voitaisiin pitää omina kielinä, vaikkei livvissä esiintyviä ja varsinaiskarjalalle tuntemattomia lukuisia venäläislainojen edes huomioitaisi.

Usean karjalan kielen puolesta esitetyt perustelut ansaitsevat kiistatta lisäpohdiskelua. Esimerkiksi Jeskanen identiteettiperustelua tukee hyvin se kädenvääntö, jota karjalan normitetusta kirjakielestä on Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen käyty. Edelleenkaan ei ole selvää, pitäisikö karjalan kielelle yrittää luoda yksi, kaikille murteille yhteinen kirjakieli – ja jos pitäisi, mikä murre tuon kielimuodon pohjaksi tulisi ottaa. Karjalan tasavallassa ilmestyy myös kaksi erillistä, mutta melko pienilevikkistä karjalankielistä sanomalehteä: *Oma Mua* livviksi ja *Vienan Karjala* varsinaiskarjalaksi. Kielimuodot halutaan selvästi pitää erillään. Omassa työssäni pitäydyn kuitenkin itselleni tutuimmassa – ja Karjalan kielen sanakirjankin mukaisessa – jaottelussa ja puhun useiden karjalan kielten sijaan karjalan murteista.

2.6. Rajakarjalaiset murteet

Raja-Karjalassa puhuttiin ennen 1900-lukua ja 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä sekä suomea että karjalaa. Alueella puhutut suomalaismurteet rajoittuivat lännessä savolaismurteiden itäryhmään eli Pohjois-Karjalan murteisiin ja lounaassa kaakkoismurteisiin kuuluneisiin Sortavalan seudun välimurteisiin. Alue on selvästi koettu luokittelun kannalta ongelmalliseksi, koska sitä ei ole murrekartastoissa

huomioitu ainakaan kokonaisuudessaan. Syyksi on mainittu esimerkiksi se, että alueella puhuttiin vanhastaan karjalaa. (Esim. Kettunen 1999 [1940]; Kokko 2006; Kotus 2011.)

Raja-Karjalan karjalaismurteet muodostivat Suomessa puhutun osan karjalan kieltä. Vaikka Viipurin seutu ja Savo kuuluivatkin historiansa puolesta vanhaan karjalaisalueeseen, näiden alueiden murteet olivat suomalaistuneet ratkaisevasti jo keskiajan lopulla. Rajakarjalaisia murteita on kuvailtu sekamurteiksi, joissa yhdistyy sekä suomen kielen että karjalan kielen aineksia. Punntila (1992: 7) kirjoittaa Impilahden murteesta siirtymä- ja törmäysmurteena, joka on syntynyt, kun karjalaiseen pohjaan on sekoittunut yhä enemmän savolaismurteiden aineksia. Eräät keskeiset karjalan kielen piirteet ovat kuitenkin säilyneet murteessa, kuten affrikaatta *č* ja loppu-*k:n* jäljetön kato. Nupponen (2005: 163) mainitsee myös rajakarjalaisilta informanteilta kuulemiaan esimerkkejä sanastoeroista suomen yleiskieleen verrattuna: 'puhe' on *paginua*, 'ymmärtäminen' *ellendämistä*, 'poika' *brihačču*, 'paljon' *äijy*, 'tuoli' *stuulu* ja 'rahat' *jengat*.³⁵

Aimo Turusen (1982: 65) määritelmän mukaan rajakarjalaisilla murteilla viitataan murteisiin, joita puhuttiin ennen vuosien 1939–1944 sotia Laatokan luoteis-puolella Salmassa, Suojärvellä ja Suistamolla sekä Impilahden, Korpiselän, Ilomantsin ja Soanlahden itäosissa. Oman erillisen murrealueensa muodostivat Suomussalmen Kuivajärvi ja Hietajärvi. Raja-Karjalan maantieteellinen sijainti on esitetty kartassa 2. Pitäjäraajat eivät Raja-Karjalassa merkinneet selviä murrerajoja ja pitäjien sisälläkin esiintyi useita eri murteita. Rajakarjalainen murrealue voidaan jakaa kahtia kuitenkin sen perusteella, mihin karjalan murteeseen pitäjän murre perusominaisuuksiltaan kuului. Salmi, Impilahti sekä Suojärven ja Suistamon eteläisimmät osat kuuluivat livvin murrealueeseen, muut osat varsinaiskarjalan etelämurteiden alueeseen³⁶. (Turunen 1982: 66, 69.) Kun siis Salmassa sanottiin *pruazniekku* ('juhla') ja *šuačku* ('lakki'), sanat tunnettiin Suojärvellä *a:llisina*, eteläkarjalaisina muotoina *pruazniekka* ja *šuačka* (esimerkit Turunen 1982).

Raja-Karjalassa törmäsivät siis paitsi kaksi kieltä, myös näiden kahden kielen eri murteet. Entistä kiinnostavammaksi asetelman tekee Nupposen (2005: 162) huomio siitä, ettei kielen ja murteen raja ollut aina selvä rajakarjalaisille itselleenkaan. Nupponen on selvittänyt siirtokarjalaisten käsityksiä murteista ja karjalaisuudesta. Hän

³⁵ Aimo Turunen esittelee Kalevalaseuran vuosikirjassa 1973 seikkaperäisemmän listan rajakarjalaisten murteiden ominaisuuksista. 35-kohtaisessa luettelossa on esitelty sellaiset Raja-Karjalan murteiden ominaisuudet, jotka erottavat ne suomen muista itämurteista, mutta yhdistävät muihin karjalan kielen murteisiin ja vepsän kieleen. (Turunen 1973: 84–90.)

³⁶ Turusen jaottelu eroaa hieman Karjalan kielen sanakirjan jaottelusta. Karjalan kielen sanakirjassa Raja-Karjalan pitäjistä vain Salmi lasketaan livvin murrealueeseen (KKS).

haastatteli talvella 2003–2004 kahtakymmentäviittä siirtokarjalaista ja selvitti, millaisia käsityksiä heillä on murteista ja karjalaisuudesta. Neljästä karjalankielisestä haastatellusta vain kaksi ilmoitti empimättä puhuneensa karjalan kieltä, loput kaksi määrittelivät kotiseutunsa kielen ”karjalan murteeksi” tai ”Raja-Karjalan murteeksi”. Määrittelyn avuksi saatettiin ottaa myös uskonto: ”venäjäsotkuisempi” puhetapa yhdistettiin yleensä ortodokseihin. Nimeämisen vaikeudesta huolimatta kielimuotojen erot tulivat ilmi, kun haastateltavia pyydettiin kertomaan eroja suomen yleiskielen ja oman murteensa välillä: karjalankielisille oli helpompaa luetella yleiskielestä eroavia esimerkkejä omasta murteestaan – eli karjalan kielestä (mts. 163).

KARTTA 2. Yhteiskuntatieteilijöiden käyttämän määritelmän mukainen Raja-Karjala eli Salmi, Suojärvi, Suistamo, Impilahti, Soanlahti ja Korpiselkä. Suojärven ja Korpiselän pohjoispuolella sijaitsevaa Iloanta ei ole kartassa viivoitettu, koska se ei kuulunut hallinnollisesti Salmin kihlakuntaan. Kielitieteellisesti kuitenkin myös Iloantasin itäosat kuuluvat Raja-Karjalan murrealueeseen. (Karttopohja: Hämynen 1998.)

Rajakarjalaiset murteet alkoivat suomalaistua heti Suomen itsenäistymisen jälkeen. Yhteyksien katkeaminen itään, uuden väestön muuttaminen Raja-Karjalaan Länsi-Suomesta, väestön koulunkäynnin yleistyminen, valistustason nousu ja ihmisten liikkuvuuden lisääntyminen vauhdittivat kehitystä. Ensimmäisinä muuttuivat soinnilliset *g*, *d* ja *b* suomenmukaisiksi *k*:ksi, *t*:ksi ja *p*:ksi, ja erilaiset *s*-äänteet tasaantuivat. Elinympäristön ja yhteiskunnan muuttuessa uusille tarkoitteille omaksuttiin nimityksiä suomen kielestä (*nimizmies*, *moamittar*, *agronoumi*). Ennen talvisotaa moni rajakarjalainen olikin jo ainakin osittain etääntynyt alkuperäisestä murteestaan. (Turunen 1982: 84–85.) Vuosien 1939–1944 sotien jälkeisissä alueluovutuksissa Suomi luovutti Neuvostoliitolle kokonaisuudessaan Impilahden, Soanlahden, Salmin, Suistamon ja Suojärven kunnat sekä osia Ilomantsista ja Korpiselästä. Korpiselästä jäi uuden rajan länsipuolelle vain niin pieni osa, että ns. Tynkä-Korpiselkä liitettiin vuoden 1946 alusta Tuupovaaraan, jonka mukana siitä tuli vuonna 2005 osa Joensuun kaupunkia.

Määrittelyn hankaluus on ehkä osittain vaikuttanut siihen, että Raja-Karjalan murteiden tutkimus jäi pitkään fennistiikassa huomiotta. Pitkään haluttiin myös tutkia ”puhtaita” murteita, joihin Raja-Karjalan kahta eri kieltä ja niiden eri murteita sekoittavat sekamurteet eivät millään mittarilla kuuluneet. Raja-Karjalassa puhuttuja kielimuotoja ei ole vielä kukaan kartoitettu yhtä tarkasti kuin muita suomen murrealueita. Karjalan kielen tutkimus alkoi kuitenkin jo 1800-luvulla. Ensimmäisenä karjalan kielen tutkija pidetään Arvid Genetziä, joka keräsi kielennäytteitä ja sanastoa myös Raja-Karjalasta. 1900-luvun alussa rajakarjalaisia murteita tallensivat mm. Juho Kujola, E. V. Ahtia, Martta Pelkonen ja R. E. Nirvi. Kaikki tuon ajan kielenharrastajat eivät kuitenkaan omanneet kielitieteellistä koulutusta vaan tekivät työtä maallikon intuition pohjalta. Myöhemmin rajakarjalaisista murteista ovat kirjoittaneet mm. Aimo Turunen, Eino Leskinen ja Pertti Virtaranta. Mielenkiintoisia mainintoja kieliseikoista löytyy kuitenkin muiden tieteenalojen – kuten historian, yhteiskuntatieteiden ja perinteen-tutkimuksen – puolella tehdyistä tutkimuksista, joissa on tarkasteltu siirtokarjalaisten identiteettiä ja sopeutumista uusille asuinsijoilleen (esim. Heikkinen 1989; Raninen-Siiskonen 1999; Kananen 2010). Ensimmäinen siirtokarjalaisten sopeutumista selvittänyt tutkimus julkaistiin jo vuonna 1952 (Waris–Jyrkilä–Raitasuo–Siipi 1952). Siirtokarjalaisten murteen tasoittumisesta sotien jälkeen on selvitetty opinnäytetöissä ainakin Joensuun, Jyväskylän ja Oulun yliopistoissa (esim. Lehikoinen 2008).

3. VIITTAAMISEN TEORIAA

Lukujen 3 ja 4 tarkoituksena on esitellä tutkielmani teoreettista taustaa. Tässä luvussa käsittelen kielellisten viittauksien teoriaa niiltä osin, kuin se on työni kannalta tarpeellista, ja määrittelen käsitteet referenssi, definiittisyys, spesifisyys, generisyys ja avoin viittaus. Viittauksen luonteen määrittelemiseksi tarvitaan kaksi itsenäistä distinktiota: **(in)definiittisyys** ja **(epä)spesifisyys**. Maria Vilkunan (1992: 82) mukaan (in)definiittisyydessä on kysymys potentiaalisen tarkoitteen ainutkertaisuudesta kuulijalle, olipa puheena oleva tarkoite sitten olemassa oleva tai ei. (Epä)spesifisyys liittyy siihen, viitataanko ilmauksella erityiseen tarkoitteeseen vai ei (mp.). Viittauksen generisyys ja avoimuus taas ovat määrätynlaisia epäspesifisyyden lajeja. Lukujen 3 ja 4 esimerkit on poimittu lähdekirjallisuudesta.

3.1. Referenssi

Referenssillä tarkoitetaan puhujan käyttämän ilmauksen ja sen tarkoitteen välistä suhdetta. Tarkoite eli **referentti** on todellinen tai kuviteltu entiteetti, johon substantiivilauseke eli NP³⁷ kulloinkin viittaa. Sama viittaus voi eri käyttökerroilla viitata eri tarkoitteisiin, ja samaan tarkoitteeseen voidaan viitata lukuisilla eri viittauksilla. (VISK § 1406.) Irrallisen NP:n **ekstensio** tarkoittaa sellaisten tarkoitteiden joukkoa, joihin viittaamaan NP:tä voidaan käyttää. Yhden sanan ekstensio voi sisältää hyvinkin eritasoisia tarkoitteita. Esimerkiksi *Valintatalo* voi viitata koko instituutioon tai yhteen liikkeeseen. Referenssin määritelmä edellyttää, että puhuja tarkoituksellisesti rajaa ilmauksen ekstensiota. (Vilkuna 1992: 11–12.)

Vilkunan (1992: 10) esittämän referenssin määritelmän mukaan tarkoitteeseen ei viittaa ilmaus vaan puhuja. Tietyin ehdoin voidaan puhua kuitenkin myös ilmauksen viittaavuudesta, sillä on mahdollista erottaa toisistaan **puhujan referenssi** ja **semanttinen referenssi**, jotka eivät välttämättä ole keskenään identtisiä. Kun puhujalla

---

³⁷ Käytän käsitettä NP (*Noun phrase*) Vilkunan (1992: 3) määrittelemällä tavalla: NP on syntaktinen kokonaisuus, joka muodostuu joko substantiivista ja sen määritteistä tai substantiivin kanssa samassa syntaktisessa asemassa toimivasta, yleensä määritteettömästä, pronominista (esim. *se, minä, joku*). Pronomininit eivät käytäyty syntaktisesti heterogeenisesti, ja vain osa niistä voi toimia NP:n kanssa samassa lauseasemassa. Vilkuna (mp.) katsoo, että termin suora suomennos **substantiivilauseke** kuvaakin konstituenttia paremmin kuin käytössä olevat termit nomini- ja nominaalilauseke, koska nimitys substantiivilauseke korostaa myös tehtävään sopivien pronominiin substantiivimaisuutta.

on mielessään erityinen tarkoite, tarkoitteella on puhujan referenssi. Aina tämä erityisyys ei kuitenkaan näy itse ilmauksesta, vaan spesifi ilmaus voi olla muodoltaan indefiniittinen. Vaikka puhuja siis viittaa tiettyyn tarkoitteeseen, kuulijan voi olla mahdotonta paikantaa sitä edeltävien lauseiden tai olosuhteiden perusteella. Ilmaukselta puuttuu tällöin semanttinen referenssi³⁸. (Donnellan 1978: 47–49; Vilkuna 1992: 36–37.) Indefiniittimuodollakin voidaan siis tuoda tekstiin ennalta mainitsematon, mutta spesifi tarkoite. Valinta riippuu siitä, uskooko puhuja, että kuulija pystyy tunnistamaan hänen mielessään olevan tarkoitteen vai ei. Jos puhuja uskoo kuulijan kykenevän tunnistamiseen, hän käyttää heti definiittistä muotoa. Jos puhuja taas epäilee kuulijan kykyä tunnistaa tarkoite, hän esittelee tarkoitteen ensin indefiniittimuodolla. (Donnellan 1978: 64, 66.)

Tietyissä oloissa kuulijan on luontevaa hyväksyä puhujan referenssi, vaikkei hän ilmauksen muodon perusteella pystykään yksiselitteisesti paikantamaan tarkoitetta. Esimerkiksi kelpaa epämääräisten tarkenteiden *eräs* ja *yksi* käyttö, joilla puhuja voi osoittaa, että indefiniittimuotoisuudesta huolimatta hänellä on mielessään erityinen, spesifi tarkoite. Vilkunan (1992: 32, 37) mukaan tällainen indefiniitin käyttö vaatii kuitenkin etenkin kieltolauseissa lisäselitystä ollakseen luonnollinen:

(2a) Onkohan Jussi etsimässä *erästä ystävääni*?

(2b) *Eräs mies* ei tullut eilen toimistooni. (Vilkuna 1992: 32, 35.)

Esimerkkilauseessa 2a puhuja selvästi tietää, ketä tiettyä ystävää Jussi on mahdollisesti lähtenyt etsimään. Myöskään esimerkissä 2b puhuja ei ole odottanut toimistoonsa ketä tahansa miestä, vaan ilmaus implikoi, että hän on jostain syystä odottanut vierailulle juuri yhtä tiettyä.

NP:t näyttäisivät muodostavan semanttis-kieliopillisen kategorian, joka sopii erityisesti juuri olioihin viittaamiseen (Vilkuna 1992: 12). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki NP:t viittaisivat. Predikatiivina ja predikatiiviadverbiaalina olevat NP:t eivät ole referentiaalisia vaan luonnehtivia: *Liisa on luotettava ystävä*. (VISK § 1406.) Kunkin NP:n merkitys määrää, mihin olioihin sillä voi viitata. Aina puhuja ei käytä viittaamiseen ilmauksia, jotka parhaiten johtaisivat tarkoitteen tunnistamiseen.

³⁸ Donnellan (1978) puolustaa näkemystä, että puhujan referenssi määrittää myös ilmauksen semanttista referenssiä. Donnellan pitää tästä osoituksena sitä, että kuulijan on mahdollista ottaa oman ilmauksensa referentiksi edellisen puhujan puhujan referenssi siitä huolimatta, ettei hän ehkä ole kyennyt paikantamaan tuota alkuperäistä ilmausta tiettyyn tarkoitteeseen. Ilmauksen referentti ja ilmauksen semanttinen referenssi määrittyvät siis alkuperäisen puhujan puhujan referenssin perusteella. (Mts. 51–55.) En esittele Donnellanin ajattelua yksityiskohtaisemmin, koska työni kannalta on riittävää huomata, että puhujan referenssi ja semanttinen referenssi ovat kaksi eri asiaa eivätkä välttämättä keskenään identtisiä.

Esimerkiksi monenkeskisessä puhetilanteessa puhekuppanin nimen käyttäminen olisi usein pronominin käyttöä yksiselitteisempää, mutta silti viittaaminen tehdään tavallisesti paljon epäsuoremmin. Epäsuoralla viittauksella onkin usein muita tavoitteita kuin pelkkä tarkoitteen tunnistaminen. Puhuja voi viittauskeinon valinnallaan esimerkiksi osoittaa tarkoitteena olevan osallistujan asemaa keskustelutilanteessa³⁹. Epäsuorasta, mutta konventionaalistuneesta viittaustavasta sopii esimerkiksi itseensä tai puhekuppiin viittaaminen passiivilla. (Vilkuna 1992: 12 Seppänen 1998: 28, 42.)

3.2. Definiittisyys

Definiittisyys eli **määräisyys** on NP:n tarkoitteen tai potentiaalisen tarkoitteen yksiselitteistä tunnistettavuutta kontekstissaan (Vilkuna 1992: 3). Määräisyys on suhteellista. NP saattaa olla määräinen vain suhteessa siihen konstituenttiin, johon se sisältyy. Esimerkiksi *ranta* ilmauksessa *järven ranta* on paikannettavissa edellä mainittuun *järveen*, vaikka se olisi tekstissä aivan yhtä uusi. Se voidaan siis tulkita NP-lausekkeen sisällä määräiseksi. Sama konstituentti voi kuitenkin saada myös indefiniittisen tulkinnan, kun se analysoidaan tekstissä kokonaisuutena, joka on kontekstissaan uusi ja paikantamaton. Useissa kielissä määräisyys ilmaistaan artikkeleilla. Suomessa samat erot voidaan ilmaista leksikaalisesti, kieliopillisesti, sanajärjestyksellä tai painotuksella, mutta usein tulkinnat perustuvat pitkälti kontekstiin. (Vilkuna 1992: 1–2, 28.)

Perinteisesti definiittisyys on liitetty tarkoitteen tuttuuteen tai uutuuteen (esim. Karlsson 2004: 225). Vilkuna (1992: 7) kuitenkin huomauttaa, että tuttuus ja määräisyys ovat eri asioita: tuttuus on tarkoitteen, määräisyys sitä vastaavan kuvauksen ominaisuus. Tuttuuden arviointiin ei myöskään ole yksiselitteisiä kriteerejä: tarkoitteen tunteminen tarkoittaa eri konteksteissa eri asioita. Tuttuutta parempi kriteeri määräisyydelle onkin Vilkunan mukaan **tunnistettavuus**: määräistä kuvausta käyttäessään puhuja antaa ymmärtää, että kuulijan pitäisi pystyä tunnistamaan kaikkien kyseiseen kuvaukseen sopivien tarkoitteiden joukosta juuri se, joka puhujalla on mielessään (mts. 10). Puhuja arvioi paitsi kuulijan tietoja myös sitä, mitä kuulijan tulisi voida päätellä tilanteesta (Clark–Clark 1977: 250).

³⁹ Eeva-Leena Seppänen (1998: 207–208) on tarkastellut tutkimuksessaan mm. sitä, miten puhuja voi osoittaa osallistujan asemaa monenkeskisessä keskustelussa demonstratiivipronomeineilla *tämä* ja *tuo*. Seppänen mukaan puhuja voi esimerkiksi viitata pronominilla *tämä* puhetilanteen osanottajaan silloin, kun hän osoittaa vuoronsa referentille, muttei halua sulkea muiltakaan osallistujilta mahdollisuutta käyttää seuraavaa vuoroa, tai käyttää pronominia *tuo* luodessaan muista keskustelijoista tiimin, jonka ulkopuolelle referentti jätetään.

Indefiniittejä käytetään usein ei-viittaavina eli ei-referentiaalisina (Vilkuna 1992: 28). Kuitenkin myös definiittejä voidaan käyttää ei-viittaavina. Donnellan (1978: 47) erottaa definiittien **referentiaalisen** (*referential*) ja **attributiivisen** (*attributive*) käytön. Jako liittyy edellä olleeseen distinktion puhujan referenssi – semanttisen referenssi, sekä puhujan aikomukseen siitä, olettaako hän kuulijoiden yhdistävän definiittisen ilmauksen spesifiin tarkoitteeseen vai ei. Eroa havainnollistaa esimerkki (3):

(3) The strongest man in the world can lift at least 450 pounds (Donnellan 1978: 50).

Puhuja voi esittää ilmauksen yleisenä oletuksena ihmisen kyvyistä ilman, että hänellä on mielessään ketään erityistä voimamiestä. Vaikka ilmaus siis on definiittinen, puhujan referenssiä – eli puhujan tarkoittamaa viittaussuhdetta spesifiin henkilöön – ei ole. Ilmaus on siis attributiivisesti eli luonnehtivasti käytetty definiitti. Siitäkään huolimatta, että puhujalla olisi mielessään myös ajatus siitä, kuka maailman vahvin mies tarkalleen ottaen on, puhujan referenssistä ei voida puhua, ellei puhuja nimenomaan oleta tai pyri siihen, että myös kuulijat osaavat identifioida kuvauksen maailman vahvimaksi mieheksi juuri saman, puhujan mielessä olevan tietyn voimamiehen. Ilmaus muuttuu referentiaaliseksi vasta, kun puhuja uskoo kuulijoiden kykenevän yhdistämään ilmauksen erityiseen tarkoitteeseen. Sen, onko definiitti kulloinkin referentiaalinen vai attributiivinen, ratkaisevat siis puhujan oletukset kuulijoista – eivät puhujan uskomukset siitä, onko hänen esittämänsä kuvausta vastaavaa tarkoitetta olemassa vai ei. (Mp.)

Vilkuna (1992: 106) yhdistää Donnellanin määrittelemän attributiivisen viittauksen **kategoriseen mainintaan** eli NP:n käyttöihin, ”joissa referenssisuhde on syystä tai toisesta toisarvoinen kuvaukseen nähden, vaikka silti vielä kuulijan pääteltävissä”. Referentiaalisesti käytetty kuvaus tarkoittaa aina samaa yksilöä, mutta attributiivisesti käytetty kuvaus voi tarkoittaa eri maailmoissa eri yksilöitä. Joissakin konteksteissa itse kuvaus voi olla käsiteltävän asian kannalta relevantti, jolloin referenssisuhde jää kuvaukseen nähden toisarvoiseksi, mutta silti vielä kuulijan pääteltäviin. Erityisen yleistä attributiivinen käyttö on silloin, kun referenssi on toisilta omaksuttu tai tilanteesta päätelty. Näin on myös Vilkunan esimerkissä, jossa näyttelijälegendaa tuntematon referoi keskustelukumppanilleen kolmannen osapuolen mielipidettä: *Joku Esko Salminen kuuluu olevan suomen paras näyttelijä*. (Mts. 106–108, 112.)

Määräinen kuvaus ei aina edellytä edeltävää mainintaa. Tarkoitteen identiteetti voi selvitä yksiselitteisesti puhetilanteesta (*Sulje portti*.) tai määräisyys voi perustua yleistietoon (*Missä on apteekki?*). Toisaalta määräisenkään kuvauksen tarkoite ei ole

aina ennestään tuttu, vaan määräinen kuvaus voi tiedottaa kuulijaa tarkoitteen läsnäolosta (*Varo, koira voi purra.*). Määräisyyden ilmaiseminen onkin ensisijaisesti puhujan valinta, ei automaattinen seuraus kontekstitekijöistä. (Vilkuna 1992: 18–20.)

Puhujan ja kuulijan yhteistä viitekehystä, johon kuulija voi paikantaa tarkoitteen, kutsutaan **paikannusohjeeksi**. Paikannusohjeena voi toimia edeltävä teksti tai puhetilanteen laajempi konteksti, ja sen löytäminen voi vaatia kuulijalta yleis- ja erikoistietoja tai pragmaattista päättelyä. Tarkoitteen mainitseminen on vain yksi tapa, jolla tarkoite voidaan tehdä tunnistettavaksi. (Vilkuna 1992: 16, 21.) **Implikoidusta tunnistettavuudesta** puhutaan silloin, kun jo kuvauksen ensimmäinen maininta on määräinen ja sen paikannusohje löytyy edeltävästä tekstistä. Paikannusohje voi olla paitsi NP, myös tilanne: *Olin juuri vaihtamassa vauvaa kuiviin, kun huomasin, että vaipat olivat lopussa.* Paikannusohjeena toimii koko tilanteen mainitseminen. (Mts. 21–22.) Paikannusohje voi myös tarjota selityksen definiittisyydelle. Esimerkkilauseista vasta jälkimmäinen eksplikoi, että mainittu veitsi on myös murha-ase:

(4a) The man had been murdered. *A knife lay nearby.*

(4b) The man had been murdered. *The knife lay nearby.* (Clark–Clark 1977: 250; kursivointi lisätty.)

Myös indefiniiteillä voi olla paikannusohje, mutta paikannustulkinnat riippuvat siitä, millaisia pragmaattisia johtopäätöksiä kuulija joutuu tekemään tai viitsii tehdä (Vilkuna 1992: 29). Seuraavassa esimerkissä *ikkuna* ja *huone* kyllä paikantuvat mainitun talon osiksi, mutta koska ennako-oletusten perusteella tiedetään, että taloissa on yleensä useita ikkunoita ja huoneita, ne eivät ole kontekstissaan ainutkertaisia.

(5) Esko näki tien vieressä *aution talon*. Hän kurkisti sisään **ikkunasta** ja näki **suuren tyhjän huoneen**. (Vilkuna 1992: 29.)

Kuvauksen definiittisyys tai indefiniittisyys ei riipu tarkoitteen olemassaolosta. Puhuja voi käyttää mahdottomiksikin tietämistään tarkoitteista sekä määräisiä että epämääräisiä kuvauksia: riittää, että keskustelun molemmat osapuolet hyväksyvät puhujan tarkoittaman referenssin hetkeksi – uskoivat he tarkoitteen olemassaolosta sitten mitä tahansa. (Vilkuna 1992: 14.)

3.3. Spesifisyys

Spesifisyys tarkoittaa erityiseen tarkoitteeseen viittaamista. Spesifiä viittausta käyttäessään puhuja tietää, mikä tarkoite on kysymyksessä; epäspesifiä käyttäessään hänellä ei ole mielessään erityistä tarkoitetta. (Vilkuna 1992: 77.) Tarkoitteen spesifisyys voidaan osoittaa liittämällä siihen jompikumpi tarkenteista *eräs* tai *yksi* (ks. luku 3.1.).

Definiittisyyden tapaan spesifisyys on relationaalista. Tarkoite on spesifi tai epäspesifi aina jossakin kontekstissa. Tarkoite voi olla erityinen joko vain puhujalle tai vain kuulijalle, tai se voi olla absoluuttisesti epäspesifi. Esimerkissä *Mikko huomasi, että otsikosta puuttuu kirjain kirjain* on Mikolle spesifinen, kun hän tietää otsikosta puuttuvan esimerkiksi *a*-kirjaimen. *Kirjain* voi kuitenkin olla epäspesifi ilmauksen sanojalle, jos Mikko ei ole kertonut tälle, mitä kirjainta hän tarkoittaa. Jos Mikkokaan ei tiedä muuta kuin kirjaimen puuttumisen, *kirjain* on epäspesifi kaikille eli absoluuttisesti epäspesifi. (Vilkuna 1992: 79–80; puhuja-spesifisyydestä myös luvussa 3.2.)

Definiittisyys ja spesifisyys eivät ole toisistaan riippuvaisia ominaisuuksia. Kaikki definiitit eivät ole spesifejä eivätkä kaikki indefiniitit epäspesifejä, vaikka definiittien spesifisyys onkin yleisempää kuin indefiniittien. (Vilkuna 1992: 83.) Esimerkiksi ilmaus *maailman ensimmäinen kuun kamaralla syntyvä lapsi* on definiittinen, mutta epäspesifi. NP on potentiaalisena tarkoitteena sekä puhujalle että kuulijalle ainutkertainen ja yksiselitteisesti paikannettavissa missä tahansa hypoteettisessa maailmassa. NP ei kuitenkaan ole spesifinen, koska yhtään kuvausta vastaavaa tarkoitetta ei toistaiseksi ole eikä puhuja (tai kuulija) voi täten yksiselitteisesti identifioida tarkoitetta eri maailmojen välillä. Esimerkki-NP:n definiittisyys on seurausta määritteen *ensimmäinen* ainutkertaisesta referenssistä, minkä vuoksi NP on tulkittava määräiseksi ilman minkäänlaista paikannusohjettakin. Ainutkertaisen referenssin omaavat myös esimerkiksi tarkenteet *viimeinen*, *n:nnes* ja *ainoa* sekä superlatiivit (Vilkuna 1992: 27).

Tietyt kielelliset kontekstit suosivat epäspesifisyyttä eli ne ovat **referentiaalisesti sameita**. Kontekstilla tarkoitetaan tässä yhteydessä jotakin koko lausetta koskevaa operaattoria tai yksittäistä predikaattia, jonka alaisuudessa NP on altis epäspesifille tulkinnalle. (Vilkuna 1992: 78.) Tyypillisiä sameita konteksteja ovat uskomista, luulemista ja muita propositionaalisia asenteita ilmaisevat verbit sekä kiello. Kielto voidaan ilmaista paitsi kieltoverbillä, myös implisiittisen kiellon sisältävällä verbillä (*estää, kieltää, unohtaa tehdä jotakin*) tai postpositiolla *ilman*. Kiellonalaista epäspesifiä tulkintaa voidaan lisäksi selventää kvanttorirakenteilla (*ei yhtään, ketään, ainoatakaan, -kAAn*). (Mts. 80, 83–84.)

Myönteisiä sameita konteksteja ovat vaihtoehtokysymykset, modaali-ilmaukset ja futuuriverbit sekä tempuksista futuuri ja moduksista konditionaali. Vaihtoehtokysymyksillä tiedustellaan toistaiseksi vain oletettujen asiantilojen paikkansapitävyyttä ja modaali-ilmauksilla lauseen propositionaalinen sisältö saadaan mahdolliseksi, välttämättömäksi, todennäköiseksi, luultavaksi tai varmaksi. Konditionaali ilmaisee mm. suunniteltua, ennustettua tai kuviteltua asiantilaa, joka ei (vielä) ole totta todellisessa maailmassa. Futuuri taas on luontaisesti epäfaktiivinen aikamuoto, koska sen ilmaisema asiantila ei ole vielä voimassa. Menneessä ajassa tai nykyhetkessä tapahtuva lause implikoi puhujan takaavan ilmaisemansa tapahtuman paikkansapitäväksi. Futuurissa oleviin lauseisiin sisältyy sitä vastoin aina tietty epävarmuus, ja ne on sen takia helppo tulkita epäspesifeiksi. Myös futuuriverbien (esim. *aikoa, ehdottaa, ennustaa, etsiä, haluta, kaivata, luvata, odottaa, pyrkiä, pyytää, suunnitella, tahtoa, tarvita* ja *yrittää*) edellyttämän objektilauseen ilmaisema asiantila on itse verbiin nähden tuleva ja täten epäfaktiivinen ja epäspesifi. (Vilkuna 1992: 85, 89–93; VISK § 1592.)

Yhteistä kaikille sameille konteksteille on, ettei niiden vaikutusalaan joutunut propositio ole totta puhehetkellä eikä välttämättä tulekaan todeksi (Vilkuna 1992: 94). Sameissa konteksteissa ilmauksen referenssistä ei voi tehdä samankaltaisia päätelmiä kuin läpinäkyvissä konteksteissa. Indefiniittien kohdalla tämä tarkoittaa sitä, ettei tarkoitteen olemassaoloa voida arvioida. Definiittien kohdalla taas ekstensionaalisesti ekvivalentteja eli tietyssä maailmassa samaan olioon viittaavia ilmauksia ei voida sameissa konteksteissa korvata toisilla totuusarvon muuttumatta. (Mts. 80–81.)

(6a) Jean-Luc uskoo, että Suomen presidentti on nainen.

(6b) Jean-Luc uskoo, että Mauno Koivisto on nainen. (Vilkuna 1992: 81.)

Vaikka Jean-Luc uskoo Suomen presidenttiä naiseksi, hän ei välttämättä väitä Mauno Koivistoa naiseksi. Toisaalta esimerkissä 6b Jean-Luc ei välttämättä tunnista Maunoa miehen nimeksi eikä siis silloin edes huomaa ilmauksen loogista ristiriitaa. (Mp.)

Oman epäspesifin ryhmänsä muodostavat vielä **kvantitatiivisesti epäspesifit** ilmaukset. Kvantitatiivisesti epäspesifin ilmauksen tarkoitteena ei ole yksi, erityinen olio tai ainutkertainen tapahtuma, vaan useampia. Asiantila ei ole sidottu yhteen aikaan tai paikkaan vaan samalla kertaa useampiin. Kvantitatiivisen tulkinnan saa aikaan itsenäinen (esim. *aina, liian usein, joka kerta, taas*) tai NP:hen liittyvä adverbi (esim. *kummaltakin puolelta, kaikki*) tai NP:n monikkomuoto (esim. *eräissä tapauksissa*). (Vilkuna 1992: 95–96.)

3.4. Geneerisyys

NP voi olla referenssiltään **geneerinen**, kun sillä ei ole yhtä tiettyä referenttiä tai referenttijoukkoa eli kun sillä ei viitata tiettyyn olioön, tapahtumaan tai tekoon vaan yleistäen koko NP:n ilmaisemaan luokkaan. Geneeristä NP:tä käytetään, kun toiminta tai tila halutaan esittää taipumuksena, tapana, lajityyppillisenä käyttäytymisenä, ohjeena, normina tai velvollisuutena. Myös yleiset luonnehdinnat ja määritelmät ovat geneerisiä. (VISK § 1407.) Geneerisyys on suomessa pääteltävä kontekstista eikä irrallisen lauseen geneerisyyttä voi täysin arvioida (Vilkuna 1992: 137). Suomen kielelle ominainen geneerisyyden ilmaisukeino on nollapersoona⁴⁰. (Mts. 166.)

Edellä olleen puhuja-spesifisyyden määritelmän mukaan geneerisyyden vastakohta on spesifisyys: geneeristä ilmausta käyttäessään puhujalla ei ole mielessään erityistä tarkoitetta, spesifiä ilmausta käyttäessään on. Geneerisyys voidaan hahmottaa myös omaksi referenssityypikseen, jonka vastakohtana on erityisreferenssi ja joka ei ole sidoksissa tarkoitteen ainutkertaisuuteen eli sen määräisyyteen tai epämääräisyyteen. (Vilkuna 1992: 137–138.)

Vilkuna (1992: 138) määrittelee geneerisiksi sellaiset ilmaukset, joiden tulkinnassa ainakin osa ajan viitepisteistä – eli kuvauksen sen puhe- tai tapahtumahetkeen sitovista indekseistä – on tarpeettomia. Vilkunan määritelmä eroaa hieman edellä olleesta VISK:n määritelmästä, sillä Vilkuna jakaa geneeriset ilmaukset geneerisiin NP:ihin ja geneerisiin predikaatteihin. Geneerinen NP on substantiivilauseke, jolle ei ole määräreferenssiä, ja geneerinen predikaatti on verbilauseke, joka ei ilmaise tiettyyn ajankohtaan sidottua asiantilaa. Geneeriset predikaatit voidaan edelleen jaotella eri tyypeihin sen mukaan, millaista ja kuinka usein toistuvaa toimintaa ne ilmaisevat. Yhteistä kaikille tyypeille on, ettei niitä sisältävien lauseiden totuusarvo riipu yhdestä ajankohdasta, vaan ne voidaan hahmottaa tavalla tai toisella statiiveiksi, tiloiksi. Myös aspektuaaliselta laadultaan dynaamiset predikaatit voidaan muuttaa tiloiksi – ja samalla geneerisiksi – **geneerisyysoperaattorilla**. Operaattori voi olla esimerkiksi partikkeli (*Riitta hölkkää usein.*), adverbiaali (*Riitta suuttuu helposti.*) tai ehtolause (*Aina kun Riitta käy meillä, hän unohtaa käsineensä.*)⁴¹. Osa tutkijoista tulkitsee geneerisiksi vain lauseet, joissa sekä predikaatti että subjekti ovat geneerisiä (ks. esim. Hakulinen ja

⁴⁰ Vilkuna (1992: 166) ei käytä teoksessaan nimitystä nollapersoona vaan termejä geneerinen nolla ja kadonneen henkilön lause. Nollapersoona-termiä käytti ensimmäisenä Lea Laitinen, jonka Nollapersoona-artikkeli ilmestyi Virittäjässä vasta vuonna 1995.

⁴¹ Vilkuna on valinnut esimerkkeihin spesifit subjektit, jotta näkyisi selvästi, miten tulkinnan geneerisyys johtuu vain geneerisestä predikaatista.

Karlsson 1979), mutta Vilkunan mukaan pelkän predikaatin geneerisyys riittää geneerisen tulkinnan tekemiseen koko lauseesta. (Mts 142–148.)

Geneeriseen NP:hen voi liittyä vain geneerinen predikaatti, koska on mahdotonta kuvitella yksilöimätöntä oliota suorittamaan aikapaikkaista tekoa. Geneeriseen predikaattiin voi kuitenkin liittyä sekä geneerinen että spesifi NP. (Vilkuna 1992: 149.) Geneerinen NP voi olla muodoltaan niin yksiköllinen kuin monikollinenkin: Yksikkö yleistää sanottavan koko luokkaan ja on usein sävyltään normatiivinen (*Tänä keväänä mies pukeutuu harmaaseen flanelliin.*); monikko sallii täysin satunnaisetkin yleistykset eikä niiden ero spesifiin viittauksiin ole aina yhtä selvä (*Tänä keväänä miehet pukeutuvat harmaaseen flanelliin.*). (Mts. 154; VISK § 1408.)

Geneeriset ilmaukset voidaan jakaa **noomisiin** ja **satunnaisiin** yleistyksiin. Noomisia ovat ilmaukset, joilla esitetään lainomaisia väitteitä. Ne koskevat kaikkia vaihtoehtoisia maailmoja, joissa kyseisestä asiasta voidaan puhua. Satunnaiset yleistykset taas koskevat jonkin yhden – tavallisesti puhujan oman – maailman ilmiöitä. Noomiset ilmaukset voidaan jakaa deskriptiivisiin (*Koiralla on neljä jalkaa.*) ja normatiivisiin (*Herrasmies nousee seisomaan naisen tullessa huoneeseen.*). Edelliset koskevat kaikkia puheenaolevan kaltaisia olioita kaikissa maailmoissa; jälkimmäisiä käytetään lähinnä käytökseen ohjailuun. Usein lause on mahdollista tulkita sekä noomisena että satunnaisena. (Vilkuna 1992: 139–140.)

Vilkuna (1992: 156) erottaa varsinaisesta geneerisyydestä **lajireferenssin**, joka on sävyltään geneerinen, mutta sopii myös aikasidonnaisiin konteksteihin. Kun varsinaisilla geneerisillä NP:illä viitataan lajin edustajiin, lajireferenssissä relevanttia on itse laji (*Metsäpeura palaa Suomenselälle.*). Monikollisena lajireferentiaalinen NP ei takoita lajia edustavien yksilöiden joukkoa vaan lajien joukkoa (*Monet suurpedot on hävitetty sukupuuttoon.*). Lajireferenssin erottaa muista geneerisistä tapauksista siitä, että lajireferenssiä edustavaan ilmaisuun voi liittää tarkenteen *eräs*. (Mts. 157–159.)

3.5. Avoin persoonaviittaus

1. ja 2. persoona on perinteisesti erotettu 3. sen perusteella, että vain 1. ja 2. persoona viittaavat puhetilanteen osallistujiin. 3. persoona on nähty epäpersoonana, jolta puuttuu indeksikaalinen suhde diskurssiin ja jolla viitataan puhetilanteen ulkopuolelle. (Laitinen 1995: 343.) Nykynäkemyksen mukaan persoonapronominien jako puhetilanteen osallistujiin viittaaviin ja puhetilanteen ulkopuolelle viittaaviin on kuitenkin

vanhanaikainen ja kaikkien persoonamuotojen viittaussuhteiden ajatellaan rakentuvan kontekstuaalisesti. Helasvuon (2001: 74) mukaan puhekumppanit päivittävät koko ajan ymmärrystänsä siitä, kehen mikäkin muoto kulloinkin viittaa. Referenssisuhteet eivät säily muuttumattomina, vaikka referentit olisi kerran jäljitettykin esimerkiksi anaforisten pronominiin avulla.

Myös Langacker (2007: 176) muistuttaa, että persoonapronomineilla on rajaton määrä mahdollisia referenttejä. Kulloisessakin puhetilanteessa persoonapronominiin referenssi on kuitenkin sidottu niin, että ne rajaavat ominaisuuksia, joita niiden referenteilla pitää olla. Esimerkiksi puhetilanteessa 1. persoonan pronominit viittaavat puhujan tai puhujan sisältävään ryhmään ja 2. persoonan pronominit kuulijaan tai kuulijan sisältävään ryhmään. Jokaisena yksittäisenä hetkenä kullakin pronominilla on siis tietty referentti tai referenttijoukko. (Mp.)

Langacker (2007: 176–177) vertaa englannin persoonapronomineja demonstratiivipronomineihin ja määräisiin artikkeleihin. Kun relevantissa kontekstissa on vain yksi tietyn luokan edustaja, sen etäisyyttä ei tarvitse eksplikoida vaan tarkoitteen pelkkä merkillepano riittää tarkoitteen tunnistamiseen. Demonstratiivi- ja puheaktipronominit luottavat referenttinsä tunnistamisessa etäisyyden spesifiointiin. Määräiset artikkelit ja 3. persoonan pronominit tyytyvät vain ilmoittamaan referenttinsä ainutlaatuisuuden. 3. persoonan pronominit eivät siis oikeastaan ilmaise, mihin potentiaalisista referenteistään ne kulloinkin viittaavat vaan vain implikoivat ainutkertaisen tarkoitteensa olemassaolon. Yksilöiminen tapahtuu lopulta kielellisen tai kielenulkoisen kontekstin avulla. Jos sopivaa referenttiä ei kontekstista löydy, pronominia käytetään impersonaalisesti. Tällöinkin persoonapronominit ilmaisevat kuitenkin samoja merkityksiä kun mitä ne ilmaisevat persoonaisesti käytettyinä. (Mts. 179.)

Suomessakaan persoonapronominit ja verbin persoonapäätteet eivät ohjaa automaattisesti identifioimaan referenttiä, vaan ne toimivat indeksikaalisina. Referenssin vaihtelevuus ei ole vuorovaikutustilanteessa ongelma vaan pikemminkin resurssi, jota puhujat voivat hyödyntää. Eri persoonamuotoisten verbien yhteydessä pronominiin puuttuminen vaikuttaa eri tavalla. Yksikön 1. ja 2. persoonan kohdalla persoonapäätteet indeksoi puhujaa ja kuulijaa, vaikka verbimuodon yhteydessä ei olisikaan persoonapronomina. Yksikön 3. persoonan kohdalla on kuitenkin pääteltävä kontekstista, sisältääkö verbimuoto avoimen vai anaforisen nollan vai ilmaiseeko muoto kehotusta verbialkuisessa ilmauksessa. (Helasvuo 2001: 72, 74.)

Seppänen (1998) on tarkastellut erilaisia kolmaspersoonaisia muotoja, joilla puhetilanteen läsnäolijoihin viitataan monenkeskisessä keskustelussa. Yksi viittaus-

keinoista on nollaviittaukset, jotka Seppänen (mts. 116–117) asettaa jatkumolle, jonka toisessa päässä ovat täysin geneeriset nollaviittaukset ja toisessa täysin spesifit nollaviittaukset. Geneeriset nollat ovat referentiaalisesti epäspesifejä ja ne toimivat paikkoina, joihin kuka tahansa läsnäolijoista voi samaistua. Spesifit nollat taas viittaavat tiettyyn referenttiin ja ainoastaan häneen. Nolla voidaan tulkita täysin spesifiksi vain silloin, kun referenttiin on ensin viitattu eksplisiittisesti ja nollan sisältävässä lausumassa on jotain, mikä säilyttää tämän eksplisiittisyyden, vaikka viittaava elementti onkin nolla. Spesifit nollat ovat siis aina anaforisia.

Seppänen on tarkastellut vain täysin spesifejä nollia, joiden referentti puhetilanteessa on selvä. Nollapersoonaviittaukset sitä vastoin asettuvat jatkumon toiseen ääripäähän ja sen keskivaiheille. Nollapersoonaa ja avoin yksikön 2. persoonaa eivät viittaa vain kehen tahansa vaan rajaavat referenttijoukkoa asettamalla kriteerejä, jotka potentiaalisten referenttien tulee täyttää. Geneeriseksi nimittämisen sijaan niitä sopiikin paremmin kuvata **avoimiksi**: Viittauksen referenssi on avoin, kun se on muuttuva ja vaihtelee eri tilanteissa. Avoin viittaus voi implikoida ensisijaisen referentin, mutta samalla se antaa myös muille mahdollisuuden samaistua viittauksen kohteeksi. (VISK § 1347.) Siksi avoimeen (yksikkömuotoiseen) persoonaviittaukseen voikin samaistua distributiivisesti useampi puhetilanteeseen osallistuja samanaikaisesti (ks. esim. Seppänen 1998).

Helasvuon (2008: 187) mukaan tietyt kontekstit (esim. hypoteettisen maailman rakentelu) ja kieliopilliset rakenteet (esim. konditionaalimuodot, erilaiset muut ehtokontekstit ja yleistävät adverbit) ovat tyypillisiä avoimille viittauksille. Sivulauseessa olevan persoonaviittauksen avointa tulkintaa voi ohjata päälauseen luoma tulkintakehys, tai tulkinnassa voi auttaa makrotason kontekstuaalinen tieto siitä, millaisesta tekstistä on kyse. (Mts. 191–192, 198.)

Epäspesifisyydestään huolimatta avoimet persoonaviittaukset kantavat aina mukanaan myös jotain ankkuroidusta merkityksestään, ja kullakin avoimella viittaus-tyypillä on omat kieliopilliset ominaispiirteensä ja käyttörajoituksensa. Esimerkiksi yksikön 2. persoonan avoin viittaus säilyttää viittaussuhteensa vuorovaikutustilanteen vastaanottajaan ja tarjoaa tälle ensisijaista samaistumispaikkaa. Avoimen yksikön 1. persoonan viittausta käyttävä puhuja taas ei voi luontevasti kieltää viittauksen koskevan itseään, vaan 1. persoonan viittaus säilyttää referenssinsä puhujan avoimuudestaan huolimatta. (Helasvuo 2008: 191, 197; ks. myös Langacker 2007.)

4. NOLLAPERSONA OSANA SUOMEN PERSONAJÄRJESTELMÄÄ

Tämä luku esittelee nollapersoonasta ja avoimesta yksikön 2. persoonasta tehtyä aiempaa tutkimusta. Auli Hakulinen (1988: 56–57) määritteli **geneerisen nollan**⁴² osaksi suomen persoonapronominijärjestelmää 1980-luvulla ja myöhemmin samankaltaisia näkemyksiä on esittänyt mm. Laitinen (esim 1995). Kielioppeihin näkemys nollapersoonasta persoonajärjestelmän osana ei ole kuitenkaan ainakaan vielä siirtynyt.⁴³ Myöskään termin käyttö kirjallisuudessa ei ole täysin vakiintunutta, vaan nollapersoonaa voidaan käyttää joko laajana kattoterminä tai suppeammin vain tietyissä syntaktisissa asemissa esiintyvistä avoimista nollista. Luvussa 4.1 määrittelen oman lähestymistapani käsitteisiin **nollapersoona**, **nollasubjekti** ja **nollarooli**. Luvussa 4.2 esittelen nollan referentiaalisuutta. Tietyissä syntaktisissa rakenteissa nolla on tulkittavissa spesifimmäksi kuin toisissa, tietyt kontekstit taas ohjaavat tulkitsemaan nollan referentin avoimemmin. Luvussa 4.3 vertaan avointa nollaviittausta muihin yksikkömuotoisiin avoimiin viittauskeinoihin ja yksipersonaiseen passiiviin⁴⁴. Luvussa 4.4 käsittelen tarkemmin avointa yksikön 2. persoonaa. Tulkinnan selventämiseksi olen merkinnyt esimerkkeihin nollapersoonan 0:lla ja nolla-anaforan ø:lla hakasulkeisiin (esim. 0:n, 0:lla, ø:a). Esimerkit on poimittu lähdekirjallisuudesta.

4.1. Nollapersoona, nollasubjekti ja nollarooli

Nollapersoona tarkoittaa ilmiötä, jossa ilmipanematon lauseenjäsenen tulkitaan avoimesti ketä tahansa tarkoittavana, johon sanottu soveltuu. Tämä spesifioimaton henkilö voi olla myös puhuja tai puhuteltava – ja usein juuri näin onkin. Selkeimmin ilmiön huomaa **nollasubjekttilauseissa**, joissa ilmipanematon NP on lauseen subjekti (7a), mutta nolla on mahdollinen myös muissa lauseasemissa (7b). (VISK § 1347, määritelmät.)

⁴² On syytä huomata, että Hakulisen artikkeli ilmestyi lähes kymmenen vuotta aikaisemmin, kuin Laitinen (1995) määritteli rakenteen nimeksi nollapersoona.

⁴³ Seppänen (1998: 22, 35) muistuttaa, että suomen persoonapronominijärjestelmä on vakiinnutettu tietoisella kielenohjailulla: eri vaihtoehtoja on ollut – ja on edelleen – puheessa enemmän kuin kielioppeissa. Seppänen on valmis laajentamaan Hakulisen esittämää kymmenjäsenistä persoonajärjestelmää, sillä hän katsoo myös demonstratiivipronominien sijoittuvan jonnekin toisen ja kolmannen persoonan kategorioiden välimaastoon. Esimerkiksi pronominiin *hän* ja *se* ero on Seppäsen mukaan niiden erilaisissa mahdollisuuksissa ilmaista referentin läsnäoloa, ei sen inhimillisyydessä. (Mts. 37–38.)

⁴⁴ Suomen passiivia kutsutaan yksipersonaiseksi, koska se ei vaihtelee eri persoonissa, kuten useiden muiden kielten passiivit (VISK § 1313).

(7a) Täällähän [0] jäätyy. ~ [0] Ei noin voi sanoa.

(7b) Olisipa [0:lla] enemmän aikaa. ~ Tuollainen ärsyttää [0:a]. (VISK § 1347.)

Nolla käyttäytyy kieliopillisesti samoin kuin yksikön 3. persoona. Nollasubjekti, jolla ei siis ole lauseessa NP-muotoista edustajaa, on yksikössä ja 3. persoonassa, mikä näkyy lauseessa omistusliitteen (8a) ja predikatiivin muodoissa (8b). Nominatiivissa olevan nollasubjektin sija voi lisäksi näkyä lauseen objektin muodossa (8c). Predikaatti on nollasubjekttilauseissa aina yksikön 3. persoonassa. Lauseissa käytetyt verbit ovat kaikki periaatteessa persoonataivutteisiksi eli ne voisivat saada täydennykseksi inhimillistarkoitteisen subjektin. (Laitinen 1995: 338–339.)

(8a) Korvauksensa [0] voi hakea jälkikäteen.

(8b) Sitä [0] on niin *helppouskoinen*.

(8c) Jos [0] pitää esitelmän, [0] saa matkakorvausta. (Laitinen 1995: 338–339.)

Huolimatta muodollisista yhtäläisyyksistään NP-muotoiseen ilmisubjektiin, nollasubjekti eroaa monin tavoin prototyypisistä nominatiivimuotoisista ilmisubjektista. Vaikka nollapersoona on 1. ja 2. persoonan tapaan tarkoitteeltaan inhimillinen ja sisältää reflektiivisen tietoisuuden itsestään, sitä ei voida objektivoida samalla tavoin toisten havaintojen kohteena olevaksi toimijaksi. Tästä syystä nollapersoonaviittaus toimiikin parhaiten rakenteissa, joissa se korvaa jotain muuta kuin nominatiivimuotoista subjektia ja joissa sen rooli on lähinnä vaikutuksenalainen kokija (*Saunan jälkeen* [0:n] *tekee mieli olutta*). (Laitinen 1995: 340, 355.) Vaikka nollasubjekttilauseessa ei olekaan ilmisubjektia eikä täten verbin ensisijaista täydennystä, subjektin paikka ei yleensä jää tyhjäksi. Teemapaikalla voi olla lauseke, jonka tarkoitteesta lauseessa sanotaan jotain, tai sen voi täyttää puheessa erityinen paikanpitäjä eli epäreferentiaalinen pronomini (*se*), partikkeli (*sitä*) tai proadverbi (*tässä*). Teeman valinta riippuu kontekstista. (VISK § 1350, 1372.)

Nollapersoona-termiä voidaan käyttää myös suppeammin, synonyymina nollasubjektille (esim. Vilkuna 1996: 141, 340). Ratkaisevaa on, katsotaanko muidenkin syntaktisten elementtien kuin subjektien voivan edustua avoimina nollina. VISK (§ 1347, 1358) käyttää nollapersoonaa kattoterminä, jonka yksi alatyyppejä on nollasubjekti. VISK:n mukaan nolla voi olla avoin missä tahansa lauseenjäsentehtävässä, jos sen yhteydessä esiintyy muita nollasubjekttilauseita. Laitinen (2006: 213) on samoilla linjoilla, mutta varoittaa, että muiden kuin kieliopillisissa sijoissa esiintyvien nollien

status on usein kyseenalainen. Laitinen ehdottaa ratkaisuksi sitä, että vain joidenkin konventionaalistuneimpien rakenteiden nollat tulkittaisiin nollapersooniksi ja muut anaforisiksi nolliksi, joilla on tekstikontekstissa avoin nollakorrelaatti. Tällaisia konventionaalistuneita rakenteita, joissa nolla-argumentti siis esiintyy vakiintuneissa morfosyntaktisissa konstruktioissa, olisivat partitiivimuotoisen kokija-objektin ja kausatiivisen tunneverbin muodostama konstruktio (9a), sekä lokatiivisijaisen kokijan ja tunnetta ilmaisevan verbin muodostamaa konstruktio (9b) (mts. 212).

(9a) Synkässä metsässä [0:a] pelottaa.

(9b) [0:sta] Tuntuu hyvältä. ~ [0:n ~ 0:lle] Tulee kylmä. (Laitinen 2006: 212.)

Tutkijat tuntuvat olevan yhtä mieltä siitä, että muussa kuin subjektina toimivan nollan tarkastelemiseen liittyy monenlaisia ongelmia. Ehkä juuri tästä syystä opinnäytteiden tutkimuskohteeksi on usein rajattu vain nollasubjekti (esim. Jokela 2004, Kuparinen 2009). Tuomas Huumon (2006: 149) sanoin ”– – mitä perifeerisemmässä syntaktisessa tehtävässä oletettu nolla on, sitä vaikeampaa sen täsmällistä syntaktista funktiota on määritellä.” Ongelmana on, että metaforanakin oletus nollasta on lähtökohtaisesti syntaktinen. Huumo (mts. 151) ehdottaa ratkaisuksi nollan tarkastelua tiukan syntaktisen näkökulman sijaan semanttisesta näkökulmasta. Tällöin sellaisellekin koodaamatta jääneelle inhimilliselle osallistujalle, joka ei yksiselitteisesti liity mihinkään syntaktiseen funkioon, voitaisiin ajatella semanttinen rooli lauseen merkityksessä. Nollan mukanaolo lauseessa siis todettaisiin, mutta sitä ei edes yritettäisi asettaa yksiselitteisesti minkään lauseenjäsenen rooliin. Tällaista nollaa voitaisiin Huumon mukaan kutsua **nollarooliksi**.

Puhutun kielen tarkastelu osoittaa nopeasti, ettei kaikille nollapersoonaviittauksille voi osoittaa selvää lauseenjäsenasemaa, samalla tavoin kuin puhutun kielen jakaminen jäännöksettömästi lauseita vastaaviin konstruktioihinkaan ei ole mahdollista. Työssäni viittaan nollapersoonaa-termillä VISK:n tapaan kaikkiin avoimiin nolliin niiden lauseenjäsenasemasta tai semanttisesta roolista riippumatta, nollasubjektilla tarkoitan lauseissa subjekteina esiintyviä nollija ja nollarooli-termiä käytän, kun tarkastelen nollapersoonaa semanttisesti. Puhun esimerkiksi muutoksen läpikäyvästä nollasta, nollakokijasta ja nollaomistajasta.

4.2. Astuisinko nollaksi nollan paikalle?

Pelkkä mainitsematta jättäminen ei anna nollalle avointa tulkintaa. Nolla voi olla anaforinen tai eksoforinen, ja objekti voi edustua nollana myös siksi, että ilmauksessa on ensisijaista toiminnan kuvaaminen. Anaforinen nolla viittaa tekstissä jo mainittuun tarkoitteeseen (*Mikko huomasi, ettei [ø] pääse ovesta.*), ja eksoforisen nollan referentti löytyy puhetilanteesta (*Anteeksi että vaivaan [ø:a].*). Toisin kuin nollapersoonaa, muut tulkinnat eivät implikoivat ihmistarkoitteista referenttiä.⁴⁵ (VISK § 1362, 1431.)

Nollapersoonan yleistävyys vaihtelee. Nollapersoonalla voidaan viitata kontekstissa selvästi joko kuulijaan tai puhujaan, mutta sillä voidaan myös kuvata, miten tietyt asiat vaikuttavat ihmiseen yleensä tai miten ihminen voi näitä asioita käyttää. Konditionaalit sisältävät ja *jos*-sanalla alkavat tai interrogatiivimuotoiset ilmaukset ovat vakiintuneet minä-tulkintaisiksi (10a). Kysymysmuotoisissa luvan pyynnöissä nollan ensisijainen referentti on puhuja (10b), ja *ei saa* ja *saa* taas toimivat kuulijalle kohdistettuina kieltoina tai lupina tehdä jotain (10c). Nesessiivirakenteissa nolla taas tulkitaan helpommin useampiin henkilöihin viittaavaksi. (VISK § 1348, 1355.)

(10a) *Jos [0] pesis tän kuontalonsa. ~ Kokeilisikohan [0] punaista kravattia?*

(10b) *Saako [0] istua, mies kysyi.*

(10c) *[0] Saa, minä sanoin. ~ [0] Ei saa sanoa noin rumasti äidistä. (VISK § 1348.)*

Referenssisuhteiden tulkintaan vaikuttaa myös ilmauksen aikamuoto⁴⁶ (ks. esim. Vilkuna 1992, Luukka 1994). Yksikön 3. persoonan verbimuodon käytön 1. ja 2. persoonan merkityksessä mainitsee jo U. T. Sirelius (1894: 112), joka näkee muodon funktion siinä, että sillä saa subjektiivisesta väitteestä objektiivisen näköisen.

Jotta nollan tarjoaman paikan voisi tunnistaa ja siihen voisi samaistua, henkilön tulee määritellä itsensä potentiaalisesti puhetapahtumaan osallistujaksi. Nolla saa tarkoitteensa distributiivisesti, eli halutessaan kuka tahansa voi samaistua siihen erikseen. Näin ollen nollan korvaaminen avoimessa ilmauksessa *minällä, sinällä* tai

⁴⁵ Subjektiasemassa anaforinen nolla muistuttaa subjektin ellipsiä. Ellipsissä sana, sanajakso tai sananosa jätetään lauseessa toistamatta, koska se esiintyy viereisessä lauseessa vastaavalla paikalla ja saa sen pohjalta tulkintansa. (VISK § 1177, 1431.) Hakulinen ja Laitinen (2008) ovat tutkineet anaforisen nollan diskurssifunktioita. Heidän (mts. 184) mukaansa anaforinen nolla ei ole merkitykseltään tyhjä vaan retorinen valinta, joka luo implikaatioita ja joka ilmaisee puhujan asenteita.

⁴⁶ Luukka (1994: 235) antaa esimerkin, kuinka aikamuoto voi vaikuttaa nollan yleistävyyteen: Ilmauksessa *Englannista sai villapuseroita halvalla* nollan voi tulkita viittaavan ensisijaisesti puhujaan, joka on itse ollut matkoilla. Sitä vastoin ilmaus *Huomenna voi nukkua pitkään* esittää mahdollisuuden, jonka voi ajatella pätevän laajempaan referenttijoukkoon.

millään muullakaan pronomiinilla ei riitä kattamaan koko nollan vaikutusalaa. Pronomini edustaisi vain yhtä niistä lukemattomista ja mahdollisista referenteistä, joilla on mahdollisuus samaistua nollapersoonaan. (Laitinen 1995: 344, 346, 349.)

Nollan viittaussuhteita arvioidessa kannattaa pitää mielessä Vilkun (1992: 80–93) luettelemat referentiaalisesti sameat kielelliset kontekstit (luku 3.3), jotka luovat epäspesifisyyttä. Sameissa konteksteissa propositio ei ole totta puhehetkellä eikä se välttämättä tulekaan todeksi. Ne sopivat hypoteettisen tai useiden mahdollisten maailmojen rakentamiseen – siis funktioihin, joita nollapersoonalauseet usein täyttävät.

4.3. Nollapersoonalle läheiset viittauskeinot

Nollapersoonaviittaukset vuorottelevat usein puheessa yksikön 1. tai 2. persoonan kanssa, jotka voivat havainnollistaa näkökulmaa ja toimia esimerkkipersoonina. Se, onko 1. tai 2. persoonalla luotu viittaus avoin, on pääteltävä kontekstista. Usein tulkintaa vaikeuttaa se, että 1. persoonassa olevien ilmausten viittaussuhde voi vaihdella samankin lauseen tai keskustelijan vuoron sisällä. (Laitinen 1995: 349; Helasvuo–Laitinen 2006: 196; Helasvuo 2008: 187, 193.)

Yksikön 2. persoonan avoin käyttö on yleensä kielissä selvästi yleisempää kuin yksikön 3. persoonan. Sen on myös arveltu entisestään yleistyvän Euroopan kielissä englannin vaikutuksesta. (Siewierska 2004: 212–213.) Siewierska (mp.) arvelee 3. persoonan käytön vähyden johtuvan siitä, että sen voi helpommin tulkita spesifiin referenttiin viittaavaksi. Toisin kuin 2. persoonan, 3. persoonan avoin viittaus ei anna vastaanottajalle mahdollisuutta tulkita viittausta yksiselitteisesti, koska 3. persoonalla viitataan tavallisestikin puhetilanteen ulkopuolelle. Yhden ehdon Siewierska (mts. 212) asettaa myös yksikön 2. persoonan avoimelle käytölle: muodolla voidaan kuvailla vain neutraaleja tai harmittomia tilanteita, joihin vastaanottaja voi vaivatta kuvitella itsensä. Eräissä kielissä muodon käyttö onkin tiukasti rajoittunut vain tiettyihin konteksteihin⁴⁷.

Pronominin on perinteisesti mielletty kielenaineeksi, jotka ovat suhteellisen pysyviä ja jotka eivät ole kovinkaan alttiita toisten kielten vaikutuksille. Vaikka pronominiin muotoihin sellaisinaan kuvaus sosisikin, pronominiin käyttötavat eli eri tarkoitteisiin viittaamisen tavat lainautuvat helpommin. Esimerkkinä tällaisesta

⁴⁷ Esimerkiksi godien ja mundanin kielissä avointa yksikön 2. persoonaa voidaan käyttää vain virallisissa yhteyksissä. Puolassa ja unkarissa muodon käyttö taas on rajattu vain ystävien ja läheisten välisiin keskusteluihin. Vastaavanlaisia havaintoja muodon rajoituksista suomessa ei ainakaan toistaiseksi ole tehty. (Siewierska 2004: 212.)

lainautumisesta Luukka (1994: 231) pitää juuri suomen yksikön 2. persoonan pronominillisen muodon käyttöä avoimissa viittauksissa. Myös Laitinen (2006: 219) on pohtinut muodon käytön yleistymistä. Laitinen arvelee, että ainakin osasyys ilmiöön on muodon monikäyttöisyys. Nollapersoonaa ja avoimen yksikön 2. persoona eivät ole viittauskeinoina päällekkäisiä, vaan nollapersoonaan verrattuna yksikön 2. persoonan käyttöala on laajempi. Sitä voi käyttää vapaammin esimerkiksi agentiivisten toimintojen kuvauksessa. (Laitinen 1995: 327.) Muodon väärintulkinnasta Laitinen (mts. 347–348) on Siewierskan kanssa päinvastaista mieltä: Laitisen mukaan avoin yksikön 2. persoona voidaan 3. persoonaa helpommin tulkita spesifiksi puhutteluksi, koska se kutsuu selvemmin kuulijaa tunnistamaan itsensä lausuman subjektista.

Langacker (2009: 127) on tutkinut englannin impersonaalisesti käytettyä 2. persoonan *you*-pronominia ja vakuuttanut siitä, että *you* tuo ilmaukseen oman merkityslisänsä. Sillä puhuja voi kertoa omakohtaisesta kokemuksestaan viittaamatta kuitenkaan suoraan itseensä: *You work hard for years and you get rewarded by being fired*. Lause on yleistävä kuvaus siitä, mitä voi tapahtua, ja se tarjoaa puhujan kokemusta esimerkiksi yleisistä olosuhteista. Samanlaista implikaatiota ei voisi luoda esimerkiksi 1. persoonalla. (Mp.)

Helasvuo (2008: 195–196) on tarkastellut avoimen yksikön 2. persoonan ohella avointa yksikön 1. persoonaa. Helasvuon mukaan puhuja korostaa 1. persoonalla toiminnan yksilöllisyyttä: puhuja puhuu oman kokemuksen pohjalta, mutta tarjoaa samalla kuulijoille mahdollisuutta samaistua puhujaan tai tunnistaa itsensä puheenalaisesta tilanteesta. Avoimetkin persoonaviittaukset kantavat kuitenkin aina mukanaan jotain ankkuroidusta merkityksestään, ja näin ollen 1. ja 2. persoonan muodot ilmentävät myös avoimina puheaktipersoonia joko suhteessa konkreettiseen tai abstraktiin puhetilanteeseen. Käyttäessään avointa yksikön 1. persoonaa puhuja siis implikoi, että myös hän itse kuuluu viittauksen referentteihin. (Mts. 191, 193.)

Yksikkömuotoisten avointen viittausten lisäksi nollapersoonalla on yhteisiä ominaisuuksia yksipersonaisen passiivin kanssa. Muotoja yhdistää ensinnäkin se, ettei kummankaan viittauskeino sisältävässä lauseessa ole ilmisubjektia, vaan teemapaikalle voi sijoittua jokin muu jäsen (VISK § 1315). Sekä nollapersoonaviittaus että passiivi voidaan myös muodostaa vain verbeistä, jotka saavat henkilöä tarkoittavan ensisijaisen täydennyksen. Ero on siinä, että passiivi implikoi ensisijaisesti monikollista ja nolla yksiköllistä subjektia. (Hakulinen–Karlsson 1979: 255.) Myös referenssisuhteiltaan passiivi muistuttaa nollapersoonaa, sillä passiivilauseessakin tekijä on usein

pääteltävissä kontekstista. Passiivilla voidaan viitata jo mainittuun henkilöön, puheilanteen osapuoliin tai yleistävästi johonkin ihmisryhmään. (VISK § 1325.)

Suomen passiivia ei voi muodostaa yksipersonaisista nesessiiviverbeistä, jotka esiintyvät aina yksikön 3. persoonassa. Näiden verbien yhteydessä nollasubjektillinen nesessiivirakenne voidaan hahmottaa passiivin korvaajaksi (11a.). Erona nollapersoonaan passiivi voi kuvata aikapaikkaisen tapahtuman tai prosessin. Ilmaistessaan yleistystä passiivi esittää asian siltä kannalta, miten asia yleensä ihmisten keskuudessa tapahtuu (11b), nollapersoonaa taas esittää asian ketä tahansa koskevana ehtona (11c).

(11a) Kyllähän nyt *maksellaan* velkoja pois ja *säästetään*. [0:n] *Ei pitäisi* kuitenkaan säästää itseään hengiltä

(11b) Vanhoissa kodin tekstiileissä ihastuttaa se, että ne ovat alusta loppuun omaa tuotantoa. Pellavat ja villat *kasvatettiin* itse, itse *kehrättiin*, ja *kudottiin* ja sitten vielä *jakettiin* koruommella

(11c) Siihen aikaan – –. Taloudellista tulosta tuli, kunhan vain [0] *jaksoi painaa* riittävästi töitä. (VISK § 1355, 1363.)

Samassa tekstissä esiintyessään muodoilla on tehtävänjako myös referenttiensä semanttisten roolien osalta: usein passiivin referentti on agentti ja nollapersoonan kokija (Helasvuo–Johansson 2008: 37; VISK § 1355, 1363.)

4.4. Avoin yksikön 2. persoona – vanhaa, uutta ja lainattua

Nykypuhekielessä avoimen yksikön 2. persoonan verbimuoto esiintyy persoona-pronominin *sinä* ~ *sä* kanssa. Kirjoitetussa tekstissä pronomini voi puuttuakin. Pronominista voi olla apua lauseen hahmottamiseen silloin, kun pronomini on lauseessa muussa kuin subjektin asemassa (*Tämä vain kertoo, että **sinusta** välitetään.*). (VISK § 1365.) Kuten nollapersoonan, myös avoimen yksikön 2. persoonan referenssistä on esitetty erilaisia tulkintoja: Yli-Vakkurin (1986: 105) mukaan avoimella yksikön 2. persoonalla puhuja tarkoittaa yleensä itseään, Seppäsen (2000) mukaan muodon viittauskohteena on lähinnä 'kuka tahansa' ja Siewierska (2004: 212) katsoo, että muoto kutsuu ensisijaisesti kuulijaa kuvittelemaan itsensä puheena olevaan tilanteeseen.

Vaikka yksikön 2. persoonan avoin käyttö tuntuukin viime vuosina lisääntyneen etenkin puhekielessä, viittauskeino ei ole uusi (Laitinen 1995: 347; Seppänen 2000).

Varhaisimmat merkinnät yksikön 2. persoonan avoimesta käytöstä suomen kielessä ovat 1800-luvun lopulta kaakkoismurteista. Vanhastaan yksikön 2. persoonan verbimuotoon ei ole kuitenkaan liittynyt pronominia. (Yli-Vakkuri 1986: 102.)

E. N. Setälä (1891: 84) mainitsee yksikön 2. persoonan verbimuodon esimerkkinä aktiivimuodosta, jota voidaan käyttää persoonattomasti (12a). Lisää esimerkkejä muodon persoonattomasta käytöstä löytyy Setälän kieliopin imperatiivia ja sivulauseita käsittelevistä luvuista (12b). Sirelius tekee pari vuotta Setälän jälkeen muodosta jo tarkempia havaintoja. Sireliuksen (1894: 113, 119) mukaan puhuja käyttää yksikön 2. persoonan muotoa tarkoittamatta sillä kuitenkin ketään erityistä silloin, kun hän haluaa esittää kuvattavansa havainnollisesti (12c). Imperatiivimuodolla voi osoittaa ainoaa mahdollisuutta tai keinoa, joka jollakin jossakin tilanteessa on (12d), sekä merkitä vilkkaassa kertomuksessa kohokohtaa (12d).

(12a) Kun *astut* porstuaan, niin on kyökki oikealla ja kamari vasemmalla puolellasi.

(12b) *Ole* mies mikä hyvänsä, kyllä ruokaa *saat*. ~ Niin kuin *olet kylvänyt*, niin *saat niittää*.

(12c) Kaks turkulaista ku haastaat keskenää – a *et ymmärrä*.

(12d) Ei miu ennää muu auttant, ku *lähe* pois

(12e) Ku hää sai sen jauhokuli kärrii, ni sillo hää löi hevos'ta selkää ja sen kans *ala mennä*.

Kielioppien lisäksi merkintöjä avoimesta yksikön 2. persoonasta löytyy vanhoista itäsuomalaisista sananparsista (13a–b; Sarala 1982: 60, 79; ks. myös Hakamies 1986). Arvid Genetzin (1880 ja 1884) tutkimukset Venäjän Karjalan kielestä ja Aunuksen kielestä taas osoittavat, että myös karjalan kieleen on vanhastaan kuulunut sekä avoin yksikön 2. persoona että nollapersoona. Nollapersoonalauseissa predikaattina on nesessiiviverbi *pidäy*. (13c–e; Genetz 1880: 24, 59; 1884: 12.)

(13a) SUISTAMO Mil suul *nagrat*, sill_ i *itket*.

(13b) SUISTAMO Hukkua *pagenet*, kondie kolmen pojan ker vastah.

(13c) KIESTINKI Heän šanou: balkkauvu miula; *palkauvut* miula [’minulle’], n’i [0:] *kirota ei pijä*; kuin *kironnet*, n’iin *et šoa* palkkoa.

(13d) HIMOLA Tul’i kolme dorogoa hänelläh, sih on patas [’tolppa’] pis’s’ettü [’laitettu’], pattahaze kirjutettu: ühteh *lähtenet*, hebone häviäv, toizeh *lähtenet*, ite *häviät*, kolmandeh *lähtenet*, nälgä n’i küllä.

(13e) SÄÄMÄJÄRVI [--] [0:] *pidäv*, sanov, kolme pappii *ottoa* da mol'eiben [’rukous’] *pideä*, dai kaivoh vezi nouzov.

Pekka Zaikov (2000) on tutkinut karjalan murteiden verbitaivutusta. Zaikovin tutkimuksen esimerkit osoittavat, että avoin yksikön 2. persoonassa kuuluu viittauskeinona molempiin karjalan päämurteisiin (mts. 38–41, 56). Koska tutkimuksen esimerkit ovat pääsääntöisesti hyvin lyhyitä, nollapersoonaisilta näyttävien nesessiivilauseiden spesifisyyttä ei voi varmuudella arvioida (esimerkki livvistä: *külü lämbiäü, sit pidäü külü pestä*; mts. 49). Itse tekemiäni havaintojen perusteella nollapersoonassa kuuluu avoimen yksikön 2. persoonan ohella kuitenkin ainakin Sisä-Venäjänsä karjalaisalueilla puhuttuihin karjalan murteisiin. Murrehaastatteluista koottu teos Näytteitä karjalan kielestä 1 (Rjagojev–Jeskanen 1993) sisältää runsaasti esimerkkejä avoimesta yksikön 2. persoonasta (14a), mutta joukossa on myös nollapersoonalauseita, joiden predikaattiverbinä on yleensä *pidäy* tai *suaha* (14b; mts. 202, 253.)

(14a) TVER [--] *zavod’itah aivoin n’iit’iä hein’iä // en’z’is’t’äh s’ilosah panna / s’id kuivatah // n’iit’ät da kuivuat.*⁴⁸

(14b) TIHVINÄ [--] *ääjä pidää dolbie // tästä huavašta že // pidää händä veštie* [--]⁴⁹

Uudempia esimerkkejä yksikön 2. persoonan avoimesta käytöstä suomen kielessä löytyy 1970-luvulla nauhoitetuista Helsingin puhekielen näytteistä (Paunonen 1995). Nämä tapaukset ovat lähempänä nykyistä käyttöä myös muuten kuin ajallisesti, sillä verbimuotoon on yleensä liittynyt pronomini *sä* (15a). Tosin pronominittomastakin käytöstä löytyy Paunosen aineistosta esimerkkejä (15b).

(15a) [--] mutta kun *sä* siinä *kävelet* sitä muurirreunaa pitkiä ja *kattelet* sitä muurin korkeutta ja, illalla tos tai yellä ni, semmone tumma taivas siela ylhäällä ni, *sä kattelet* sitä ja *kävelet* yksin ni siin_o olo nii orpo kuule et, siin tuntee että vapauss_or riistetty lopuäks ihmiseltä [--]. (Paunonen 1995: 273.)

(15b) [--] sitt_oli kauheit_yhteenottoja siel metäs ku jos *sait* katkastuu toiselt pualueet tän nauhan täst käsivarrest poikki s_oli kuällu [--]. (Paunonen 1995: 258.)

”Sä-passiivi” koetaan nykypuhekielessä leimalliseksi piirteeksi, jonka yhdistävät pääkaupunkiseudun puhekieleen myös kielitieteellistä koulutusta saamattomat maallikot

⁴⁸ ‘[--] aloitetaan aikaisin niittää heinä // ensin kaadetaan / sitten kuivataan // niität ja kuivaat.’

⁴⁹ ‘[--] paljon pitää kovertaa // tästä haapapuusta se // pitää häntä veistää.’

(Palander 2005: 75). Ilmiötä nimitetään toisinaan myös ”mikahäkkispassiiviksi”. Pronominin läsnäoloa pohtiessa on muistettava, että muodon käyttöön suomessa ehkä eniten vaikuttavat kielet eli englanti ja ruotsi eroavat huomattavasti suomesta: sekä englannin että ruotsin verbeissä on vain vähän persoonataivutusta ja molempien syntaksi vaatii ainakin muodollista subjektia. (Helasvuo–Laitinen 2006: 201.)

Läntisen vaikutuksen lisäksi suomen avoin yksikön 2. persoona on luultavasti saanut vaikutteita idästä. Marja Leinonen (1983) on vertaillut persoonamuotojen impersonaalista käyttöä suomessa ja venäjässä. Leinonenkin jakaa yksikön 2. persoonan avoimen käytön suomessa kahteen ryhmään: viittauskeino kuuluu toisaalta nuorten kaupunkilaisten puheeseen, toisaalta se on esiintynyt jo vanhastaan itämurteissa. Leinosen mukaan molemmissa tapauksissa ilmiön yleistymiseen ovat vaikuttaneet muut kielet. Nuoremman käytön taustalla on todennäköisesti ruotsin ja englannin vaikutus, mutta itämurteisiin viittauskeino on saattanut alkujaan levitä venäjältä. Suomen nollapersoonaa vastaa yleensä venäjässä yksikön 2. persoona. (Mts. 151, 159.)

5. RAJAKARJALAISINEISTON MÄÄRÄLLISTÄ TARKASTELUA

Tässä luvussa tarkastelen määrällisesti rajakarjalaisaineistoni nollapersoonaa ja avoimen yksikön 2. persoonaa. Olen jaotellut viittauskeinojen esiintymät sen mukaan, millaisissa syntaktisissa rooleissa ne esiintyvät, millaisiin muotoryhmiin (pääluokkiin, tempuksiin ja moduksiin) ne kuuluvat ja millaisia verbejä viittauskeinoja sisältävissä lauseissa tyypillisesti on predikaatteina. Esittelen myös viittauskeinojen määrällisiä eroja eri rajakarjalaispitäjissä. Aineistoni sisältää yhteensä 20 tuntia litteroituja murrehaastatteluja. Nauhoitteiden yhteiskesto jakaantuu eri pitäjien kesken niin, että litteroituja murreäänitteitä on Ilomantsista 6 t 35 min, Impilahdelta 8 t 25 min ja Korpiselästä 5 t. Aineistoa on siis ajallisesti eri määrät eri pitäjistä. Tämä tulee ottaa huomioon lukumääriä tarkasteltaessa.

5.1. Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset rajakarjalaisaineistossa

Olen poiminut aineistosta kaikki yksikön 2. persoonan verbi- ja pronomini muodot, joiden voi tulkita viittaavan avoimesti. Rajakarjalaisaineistossa on yhteensä 354 avointa yksikön 2. persoonan viittausta. Niistä lähes kaikki, 352 tapausta, ovat yksikön 2. persoonassa olevia finiittiverbejä. Aineistossa on vain kaksi lausetta, joissa viittauskeino ei näy lauseen predikaattiverbin muodosta vaan ainoastaan yksikön 2. persoonan persoonapronominsta. Toisessa näistä tapauksista avoimeksi tulkittava yksikön 2. persoonan pronomini toimii lauseessa objektina (Ilomantsi: *vetehine nousoo ja siut ottaa*) ja toisessa omistajaa ilmaisevana habitiiviadverbiaalina (Ilomantsi: *sillos siul_ois ollu hyvä vasta*). Käsittelen tapauksia tarkemmin luvussa 7.2.3.

Avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto esiintyy lähes aina pronominiittomana: aineistossa on vain vain kolme tapausta, joissa avoimesti tulkittavaan yksikön 2. persoonan predikaattiverbiin liittyy persoonapronomini (Ilomantsi: *sie oisit sielä löylyy pannut*; Impilahti: *mäne sie*; Ilomantsi: *sie oot kasvanu*). Niin ikään kolmessa tapauksessa yksikön 2. persoonan predikaattiverbin yhteydessä esiintyy ilmipane-matonta subjektiargumenttia kontrastoiva pronomini *iče* 'itse' (Ilomantsi: *iče ruavoit, iče laitoit, iče laitoit*). Kaikkia pronominillisia tapauksia tarkastellaan tarkemmin luvussa 7.2. Rajakarjalaisaineiston pronominillisten tapausten pieni määrä sopii kuvaan viittauskeinojen vanhasta käytöstä suomen itämurteissa: yksikön 2. persoonan

verbimuotoon ei ole murteissa liittynyt persoonapronominia (esim. Yli-Vakkuri 1986: 102).

Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset jakaantuvat eri rajakarjalaispitäjien kesken niin, että Ilomantsin aineistossa on 75, Impilahden aineistossa 112 ja Korpiselän aineistossa 167 avoimesti viittaavaa yksikön 2. toisen persoonan muotoa. Kiinnostavaa on, että vaikka rajakarjalaisaineistoni sisältää litteroitua Korpiselän murretta vain 5 t ja litteroitua Ilomantsin murretta 6 t 35 min ja Impilahden murretta 8 t 25 min, avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia on selvästi eniten Korpiselän aineistossa. Taulukossa 1 avoimet yksikön 2. persoonan muodot on ryhmitelty pitäjittäin ja päämuotoryhmittäin.

TAULUKKO 1. Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset rajakarjalaisaineistossa pääluokittain, aikamuodoittain ja tapaluokittain.

	Ilomantsi	Impilahti	Korpiselkä	Yhteensä koko rajakarjalaisaineistossa	
				f	%
Pääluokat					
Myöntömuotoisia	72	103	158	333	94,1
Kieltömuotoisia	3	9	9	21	5,9
Aikamuodot					
Preesensissä	50	64	123	237	67,0
Imperfektissä	23	47	43	113	31,9
Perfektissä	2	1	1	4	1,1
Pluskvamperfektissä	-	-	-	-	-
Tapaluokat					
Indikatiivissa	55	90	128	273	77,1
Imperatiivissa	16	18	38	72	20,3
Konditionaalissa	2	2	-	4	1,1
Potentiaalissa	2	2	1	5	1,4
Avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia yhteensä	75	112	167	354	100

Taulukosta näkyy, että ylivoimaisesti suurin osa rajakarjalaisaineiston avoimista yksikön 2. persoonan viittauksista on muodoltaan myönteisiä, tempukseltaan preesensissä ja modukseltaan indikatiivissa. Eri pitäjääineistojen välillä ei ole suuria eroja, vaan samat muotoryhmät ovat yleisimpiä (myöntömuotoisuus, preesens,

imperfekti ja indikatiivi) ja samat muotoryhmät ovat harvinaisimpia (perfekti, pluskvamperfekti, potentiaali) kaikissa aineistoissa.

Avoimista yksikön 2. persoonan viittauksista myöntömuotoisia on 94 prosenttia. Preesensissä tapauksista on 67 prosenttia. Yhtään avointa yksikön 2. persoonan viittausta ei ole pluskvamperfektissä. Modukseltaan 2. persoonan muodot jakaantuvat niin, että niistä indikatiivissa on 77 prosenttia, imperatiivissa 20 prosenttia ja konditionaalissa ja potentiaalissa kummassakin 1 prosentti. Konditionaalimuotoisista tapauksista yksi ilmaisee viittaussuhteeltaan avoimella referentillä hallussaoloa. Kyseisessä lauseessa viittauksen persoonamuoto selviää yksikön 2. persoonan habitiivisijaisesta persoonapronominista, eikä lauseen predikaattiverbi siis ole yksikön 2. persoonassa (Ilomantsi: *sillos siul_ois ollu hyvä vasta*). Persoonapronominitäydennyksen saavista yksikön 2. persoonan verbimuodoista kaksi kolmesta on liittomuotoisia (*sie oisit pannut, sie oot kasvanu*) ja kolmas imperatiivissa (*mäne sie*). Imperatiivissa avoimista yksikön 2. persoonan viittauksista onkin huomattavan moni, yli viidennes. Imperatiiviittauksilla näyttää olevan myös tiettyjä diskurssifunktionaalisia tehtäviä, joita esittelen tarkemmin luvussa 7.

Avoimen yksikön 2. persoonan verbimuodon sisältävissä lauseissa esiintyy predikaattina yhteensä 135 eri verbiä (lasken eri verbeiksi *saada*- ja *päästä*-verbien modaaliset ja konkreettiset esiintymät). Selvästi yleisimmät verbit ovat *mennä* (30), *panna* (22), *tietää* (19), *saada* (ei modaalisessa käytössä; 12), *olla* (11), *käydä* (10), *antaa* (9), *lähteä* (9), *alkaa* (7), *laittaa* (7), *saada* (modaalinen; 8), *tehdä* (8) ja *tulla* (7). Useat verbit ovat konkreettisia ja kuvaavat yleisesti työntekoa, kuten *laatia* 'tehdä työtä' (4) ja *raataa* 'tehdä työtä' (5), tai jotakin yksittäistä työvaihetta, kuten *kehrätä* (3), *keittää* (3), *loukuttaa* (2), *polttaa* (2) ja *sahata* (2). Monet tiettyä työvaihetta kuvaavat verbit esiintyvät aineistossa vain kerran, kuten *harjata*, *harventaa*, *liotella*, *lypsää*, *lämmittää*, *pilkkoa*, *pumpata*, *sytyttää*, *veistää* ja *viertää* 'viertää kaski'.

Avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävien lauseiden predikaatteina toimii kuitenkin myös mentaalaisia verbejä, jotka kuvaavat mielen sisäisiä toimintoja ja tiloja (*ajatella*, *huolia* 'pitää tarpeellisena', *luulla*, *mainita* 'muistella', *muistaa*, *muistella*, *varata* 'pelätä'), sekä kommunikaatio- ja aistihavaintoverbejä (*haastella* 'jutella', *kuulla*, *nähdä*, *sanoa*). Osa verbeistä kuvaa rajattua tilannetta, jolla on selvä alku ja loppu (*kuolla*, *saada*, *pyörähtää*, *sytyttää*); osa taas tyypillisesti rajaamatonta tilannetta, jossa tärkeintä on jokin tilanteen vaihe (*olla*, *ajatella*, *voida*). Modaalisiksi luokiteltavista verbeistä avoimen yksikön 2. persoonan verbimuotoina esiintyvät *saada* (8), *päästä* (5), *joutua* (4) ja *voida* (1).

Rajakarjalaisaineiston perusteella avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävissä lauseissa predikaattina viihtyvät hyvin monenlaiset verbit, jotka eivät muodosta morfologisesti tai semanttisesti yhtenäistä ryhmää. Avoimen viittauksen voi muodostaa sekä konkreettisella että mentaalilla verbillä. Valtaosa lauseiden predikaattiverbeistä kuvaa kuitenkin tapahtumaa tai tilaa, joka edellyttää subjekti-tarkoitteeltaan toimintaa tai muuta agenttiivisuutta. Melko harvojen verbien yhteydessä subjektitarkoite hahmottuu kokijaksi (*huolia* 'pitää tarpeellisena', *muistaa*, *varata* 'pelätä', *kuulla*, *nähdä*), vastaanottajaksi (*saada* ei-modaalisessa merkityksessä) tai tilanmuutoksen läpikävijäksi (*kuolla*).

5.2. Rajakarjalaisaineiston nollasubjektien luokittelua

Avoimen yksikön 2. persoonan viittausten etsimiseen käyttämäni menetelmä (eli muodoltaan yksikön 2. persoonaa olevien finiittiverbien, persoonapronominien ja omistusliitteiden pomiminen tekstistä) ei toimi yhtä hyvin nollapersoonaviittausten kohdalla. Toinenpersoonaisuus näkyy lauseessa aina eksplisiittisesti joko predikaattiverbin persoonapäätteestä tai 2. persoonan persoonapronominista, mutta nollapersoonalauseista puuttuu aina ilmisubjekti ja yksikön 3. persoonan predikaattiverbin persoonapäätteen indeksoi referentiaalista aukkoa (ks. tarkemmin pronominin puuttumisesta persoonamuotoisten verbien yhteydessä Helasvuo 2001: 72, 74). Nollasubjekttilauseissa predikaatti on yksikön 3. persoonassa. Implisiittiseksi jäävän subjektitarkoitteen kolmaspersoonaisuus, yksikkömuotoisuus ja sijamuoto voivat kuitenkin näkyä lauseessa omistusliitteen, objektin⁵⁰ ja predikatiivin muodoista. Muissa lauseasemissa toimivasta nollasta ei ole eksplisiittistä merkkiä lauserakenteessa. Tämä ei tarkoita, että nollapersoonaviittauksen voisi mielivaltaisesti ajatella sisältyvän minkä tahansa ilmauksen mihin tahansa lauseenjäsenasemaan – päinvastoin. Avoimen nollan voi perustellusti olettaa vain sellaisiin asemiin, joissa tyypillisesti esiintyy ihmistarkoitteinen NP ja joiden yhteydessä esiintyy muitakin avoimia nollia, mielellään nollasubjekteja (VISK § 1347, 1358).

Suomen kielen eri lauseenjäsenistä ja erityisesti subjektista on esitetty lukuisia määritelmiä ajasta ja valitusta lähestymistavasta riippuen. Eri mieltä on oltu esimerkiksi

⁵⁰ Lauseissa, joissa on nominatiivisijainen nollasubjekti, objekti on muussa sijassa kuin nominatiivissa: *Jos pitää esitelmän, saa matkakorvausta* (Laitinen 1995. 338). Koska nesessiivirakenteissa nollasubjekti on genetiivissä, lauseen yksiköllinen totaaliobjekti on nominatiivissa: *Tämä pitää pestä* (VISK § 1355).

siitä, missä sijassa subjekti voi esiintyä, voiko subjekti olla kategorialtaan muu kuin NP, pitääkö predikaatin välttämättä kongruoida subjektin kanssa ja voidaanko kaikista suomen lauseista ylipäätään nimetä subjektia. Erityisesti keskustelua on käyty nesessiivi- ja infinitiivirakenteiden lauseenjäsenistä (ks. tarkemmin esim. Hakulinen ja Karlsson 1979; Vilkuna 1989 ja 1996; VISK). Omassa työssäni tukeudun VISK:n (§ 910) määritelmään, joka erottaa kolme subjekttilajia sijamuodon ja kongruenssin perusteella: nominatiivimuotoisen ja kongruenssin finiittiverbissä laukaisevan perussubjektin (*Sinähän puhuit vain lyhyestä kävelymatkasta.*), eksistentiaalilauseiden e-subjektin (*Postilaatikko oli täynnä mainoksia.*) sekä nesessiivirakenteen ja infinitiivisen rakenteen genetiivisubjektin (*Täytyykö sinun aina jankuttaa samasta asiasta?*). Kaksi viimeksi mainittua eivät täytä prototyyppisen subjektin määritelmää⁵¹, koska ne esiintyvät myös muissa sijoissa kuin nominatiivissa, ne eivät aiheuta finiittiverbin kongruenssia eivätkä ne myöskään muuta lauseen sanajärjestystä korosteiseksi siitä huolimatta, että ne eivät aina sijaitse verbin edellä teemapaikalla. Kun kuitenkin tarkastellaan subjektimaisten piirteiden jakaantumista lauseen eri jäsenille, e-subjekti ja genetiivisubjektikin hahmottuvat subjekteiksi sen perusteella, että niillä on lauseen jäsenistä eniten yhteisiä piirteitä prototyyppisen subjektin kanssa.

Rajakarjalaisaineistossa on yhteensä 1 329 nollapersoonaviittausta. Niistä nollasubjekteja on 1 196, joista edelleen nominatiivimuotoisia nollasubjekteja 536 ja genetiivimuotoisia nollasubjekteja 660. E-subjekteja rajakarjalaisaineisto aineisto ei sisällä, koska *olla*-verbin predikaatikseen saavat nollat on luonnollisempaa hahmottaa nominatiivimuotoisiksi perussubjekteiksi. Lisäksi e-subjekti on tyypillisesti jaollis-tarkoitteinen ja viittaa joukkoon, aineeseen tai jaolliseen abstraktioon, ei inhimilliseen ja jaottomaan henkilötarkoitteeseen (VISK § 916). Taulukossa 2 on esitelty rajakarjalaisaineiston nollasubjektit, jotka on ryhmitelty pitäjittäin ja subjektin sijamuodon mukaan. Se, että suurin osa aineiston nollasubjekteista on genetiivi-subjekteja, tukee aiemmin tehtyä huomiota siitä, että avoin nolla viihtyy parhaiten rakenteissa, joissa se korvaa jotain muuta kuin nominatiivimuotoista subjektia (Laitinen 1995: 340). Genetiivisubjektit esiintyvät nesessiivirakenteissa (Korpiselkä: *villad kaikki pid [0:n] koissa kezrätü*) ja kokijarakenteissa (Impilahti: *Imbilahteoha täss_on [0:n] igävä*). Genetiivisubjektin saavia lausetyyppejä yhdistää paitsi se, etteivät ne voi

⁵¹ VISK (§ 908) määrittelee subjektin verbin ensisijaiseksi täydennykseksi, joka on yleensä nominatiivissa, laukaisee predikaatissa kongruenssin ja sijaitsee verbin edellä teemana. Vilkunan (1996: 161) mukaan prototyyppistä subjektia kuvaavat myös seuraavat kriteerit: Subjekti on kategorialtaan NP, rooliltaan yleensä tekijä tai kokija ja semanttiselta tyypiltään yleensä elollinen olio. Luonteeltaan subjekti on muita lauseen nominilausekkeita hallitsevampi, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että subjekti NP toimii yleensä omistusliitteen korrelaattina.

perussubjektia, myös se, että jos genetiivisubjekti puuttuu, lause saa nollapersoonaisen tulkinnan⁵² (VISK § 906).

TAULUKKO 2. Rajakarjalaisaineiston nollasubjektit

	Ilomantsi	Impilahti	Korpiselkä	Koko rajakarjalais- aineistossa
Nominatiivimuotoisia nollasubjekteja	285	116	135	536
Genetiivimuotoisia nollasubjekteja, joista	199	161	300	660
nesessiivirakenteissa	178	147	279	604
ja kokijarakenteissa	21	14	21	56
Nollasubjekteja yhteensä	484	277	435	1 196

Rajakarjalaisaineiston genetiivissä olevista nollasubjekteista 604 eli lähes 92 prosenttia esiintyy nesessiivirakenteissa. Nesessiivirakenne muodostetaan joko nesessiiviverbillä (esim. *täytyä, pitää, (ei) tarvitse(e), tulee, sopii, kannattaa*) tai nesessiivisillä liittomuodoilla kopula + *pakko ~ aika ~ määrä ~ syytä ~ aihetta ~ tarvis ~ tarpeen* jne., tai kopula + adjektiivi (esim. *hyvä ~ paha ~ mahdollista ~ helppoa ~ vaikeaa* jne.; Vilkuna 1996; 282). Nesessiivirakenteiden suuri määrä ei ole yllättävää, sillä jo aiemmassa tutkimuksessa on monesti todettu, että nollapersoonaa viihtyy erityisen hyvin nesessiivirakenteissa (esim. Laitinen 1992: 28 ja 1995: 340; VISK § 1352).

Genetiivisubjekteista loput 56 tapausta eli vajaa 9 prosenttia esiintyy kokijarakenteissa. Kokijan genetiivirakenne ilmaisee jotakin tunnetta tai tuntemusta, jonka kokija genetiivisubjektin tarkoite on. Kokijarakenteessa on predikaattina kiteytynyt verbikonstruktio, joka tavallisesti sisältää *olla*-verbin (Korpiselkä: *tiälähään [0:n] on hä-, hyvä olla. magua da syö⁵³ dä, vai*; Impilahti: *a nygö on [0:n] helppo*

⁵² Nesessiivirakenne voi saada tietyn ehdoin myös nominatiivi- tai partitiivisijaisen subjektin esimerkiksi silloin, kun subjekti on eloton, lause on eksistentiaalilause tai kun subjekti esiintyy ilmauksessa predikaatin jälkeen. Tällöinkään nesessiiviverbi ei kuitenkaan kongruoi subjektin kanssa. (VISK § 920; Vilkuna 1996: 282.)

⁵³ Olen tulkinnut esimerkin kaksi muuta predikaattiverbiä *magua* ja *syö* referenssiltään avoimiksi yksikön 2. persoonan imperatiiveiksi.

ajoa:). Rajakarjalaisaineistossa kokijarakenteen verbinä esiintyy myös *tehdä* (Ilomantsi: *ni se* [0:n] **teköy paho**; Ilomantsi: *kun* [0] *ei jaksa, ei vaikka kuim* [0:n] **miel tekis**) ja frekventatiiviverbi *oletella*, jota voidaan karjalan kielessä käyttää *olla*-verbin konditionaalien perfektin tapaan merkityksessä 'olisi ollut' (Korpiselkä: *vain tuoda kuin* [0:n] **olettel n'ii hyvä eliä** 'olisi ollut niin hyvä asua'). Suuri osa kokijarakenteista on monitulkintaisia, sillä usein genetiivisubjektin voi korvata myös habitiivisijaisella adverbilla (Impilahti: *sinne päi* [0:n ~ 0:lta] **jäi käymättä**). Habitiivisijaisia avoimia nollia käsitellen tarkemmin luvussa 5.4 muiden subjektina esiintymättömien avoimien nollien yhteydessä. (VISK § 906; KKS.)

Karjalan kielessä nesessiiviverbit eivät saa täydennyksekseen genetiivi- tai nominatiivisijaista subjektia, vaan tekijä ilmaistaan adessiivilla. Myös rajakarjalaisaineistosta löytyy nesessiivilauseita, joissa tekijä on habitiivisijassa. Tapaukset eivät siis ole nollapersoonaisia, vaikka sellaisiksi niitä voisi karjalan kieltä tuntematon luullakin. Esimerkissä 1 impilahtelainen kielenopas ihmettelee, miten naapuripitäjässä Salmissa talot rakennettiin paksuista hirsistä vielä silloin, kun Impilahdella käytettiin jo lautoja.

- (1) *vaikk_ois ollut, noim paksu puu n'i kogonaa pandii seinää. ei gu piädä pikkune vestettii* ['veistettiin'] *tuollee. ja, sit koiran_kaulaa* [*koirankaula* 'tietynlainen kahden seinähirren nurkkaliitos'] **tu-, piti se panna siih upottoa heilä**. *sammalda väll'ii. suven sammal* [*suvensammal* 'karhunsammal'], *mätetti, väl'i oikei vahval* ['lujasti'] ja. *sit ku ne-, iso tukki ku painuu sinne n'i, ei siin tuule. ei siin läbi tuule. a tiäl, meil ei, sellast ei olluh. sellazii, Karjalas tiälä. n_ol'* Salmissa Venäjäm puolel. (IMPILAHTI SKNA 7439:2.)

Kielenopas on selvästi ollut itsekin töissä rakennuksilla, mutta nyt puhe on salmilaisten omasta rakennustavasta, ei vieraiden rakennusmiesten rakentamisesta heille.

Esimerkissä 2 taas on puhe *muisiinsuavatasta*, juhlapyhästä, jolloin köyhät kävivät kerjuulla taloissa. Vuoron lopussa kielenopas vertaa tilannetta nykypäivään: *nythän ei ookaan ku kaikki suavat, ei tarviče **kenellekkää** kävellä*. Lauseelle on kaksi tulkintamahdollisuutta: '(nykyään) kun kaikki saavat (ruokaa), **kenenkään ei tarvitse** kävellä (kerjuulla)' sekä '(nykyään) kun kaikki saavat (ruokaa), ei tarvitse kävellä **kenenkään luo** (kerjuulle)'. Todennäköisemmältä vaihtoehdolta tuntuu ensimmäinen.

- (2) *enne sanottiim muisiinsuavatta sillo, kuka mittäi anto sittä köyhille, nehä taloloihi tuldii, ken anto rahoo, ken, jauhoo, ken lihua, ken kalloo, ken mittäi. niitähän_ol'i ennen enämpi ku nyt, nythän ei ookaan ku kaikki suavat, ei tarviče **kenellekkää kävellä***. (ILOMANTSI SKNA 5315:2.)

5.3. Nollasubjekttilauseiden predikaattina esiintyvät verbit ja verbikonstruktiot

Yleisimmät nollasubjekttilauseissa predikaatteina esiintyvät verbit selviävät taulukosta 3. Taulukossa on lueteltu verbit, joilla on vähintään 6 esiintymää aineistossa.

TAULUKKO 3. Rajakarjalaisaineistossa nollasubjekttilauseiden predikaattina useimmiten esiintyvät verbit ja verbirakenteet. +-merkki verbin kohdalla osoittaa, että verbi on modaalinen tai nesessiivinen tai että se saa täydennykseksen genetiivisubjektin.

Nollasubjekttilauseen predikaattina esiintyvä verbi tai verbirakenne	Modaalinen	Nesessiivinen	Saa genetiivi-subjektin	Esiintymiä rajakarjalais-aineistossa
1. <i>pitää</i>	+	+	+	540
2. <i>saada</i>	+	-	-	159
3. <i>saada</i>	-	-	-	74
4. <i>olla</i> -verbi kokijan genetiivirakenteessa	-	-	+	51
5. <i>tarvita</i>	+	+	+	32
6. <i>mennä</i>	-	-	-	22
7. <i>olla</i>	-	-	-	20
8. <i>olla</i> -verbi nesessiivisessä liittomuodossa	+	+	+	13
9. <i>päästä</i>	+	-	-	12
10. <i>tietää</i>	-	-	-	12
11. <i>jaksaa</i> 'voida, kyetä'	-	-	-	10
12. <i>osata</i>	-	-	-	9
13. <i>panna</i>	-	-	-	9
14. <i>sanoa</i>	-	-	-	9
15. <i>kannattaa</i>	+	+	+	8
16. <i>kuulla</i>	-	-	-	8
17. <i>nähdä</i>	-	-	-	8
18. <i>käydä</i>	-	-	-	7
19. <i>keritä</i>	-	-	-	6
20. <i>ottaa</i>	-	-	-	6
21. <i>tarvita</i>	-	-	-	6
22. <i>voida</i>	+	-	-	6

Ylivoimaisesti yleisin predikaatti on nesessiiviverbi *pitää* (540), toiseksi yleisin modaaliverbi *saada* (159) ja kolmanneksi yleisin ei-modaalinen *saada* (74). *Olla*-verbi on taulukossa kolme kertaa, koska olen laskenut erikseen *olla*-verbin esiintymät kokijan genetiivirakenteessa, nesessiivisessä liittomuodossa ja yksinkertaisena predikaattina. Koska kokijarakenteen ja nesessiivisen liittomuodon konstruktioit ovat pitkälle

konventionaalistuneita ja koska ne eroavat syntaktisilta ominaisuuksiltaan yksinkertaisesta *olla*-verbistä mm. siinä, että ne saavat genetiivisubjektin, kaikkien *olla*-verbin sisältävien verbirakenteiden luokittelu yhdeksi muodoksi olisi harhaanjohtavaa. Myös *tarvita*-verbi esiintyy taulukossa kahdesti: nesessiivinen *tarvita* on aineiston viidenneksi yleisin ja normaalisti persoonissa taipuva transitiiviverbi *tarvita* löytyy taulukon alalaidasta sijalta 21.

Taulukosta 3 voi tehdä joitakin kiinnostavia huomioita. Koko rajakarjalaisaineistossa on yhteensä 660 genetiivimuotoista nollasubjektia (ks. taulukko 2 edellisessä luvussa). Taulukossa 3 esiteltyjen yleisimpien predikaattien joukossa on viisi genetiivisubjektin saavaa verbiä tai verbirakennetta (modaalinen *pitää*, *olla*-verbi kokijarakenteessa, modaalinen *tarvita*, *olla*-verbi nesessiivisessä liittomuodossa ja modaalinen *kannattaa*), ja näillä viidellä on yhteensä 644 esiintymää aineistossa. Verbit edustavat siis lähes koko genetiivimuotoisten nollasubjektien ryhmää.

Taulukosta näkyy, että *pitää*- ja *saada*-verbien jälkeen seuraavaksi yleisin predikaatti on *olla*-verbi kokijan genetiivirakenteessa (51), jonka jälkeen seuraavaksi yleisimpien verbien esiintymämäärät laskevat nopeasti. Seuraavilla verbeillä *tarvita* (32), *mennä* (22) ja *olla* (20) on enää noin puolet kokijarakenteen *olla*-verbin esiintymistä. Valtaosan nollasubjektilauseiden predikaateista muodostaakin melko pieni joukko verbejä. Yhteensä nollasubjektilauseissa esiintyy predikaattina 123 eri verbiä. Määrä on pienempi kuin avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävien lauseiden kohdalla (135), vaikka nollasubjekteja on aineistossa yli kolme kertaa enemmän kuin subjektiksi hahmottuvia avoimen yksikön 2. persoonan viittauksia. Avoin yksikön 2. persoona toimii rajakarjalaisaineistossa lauseenjäsenetäältäään subjektina 352 kertaa, mutta nollasubjekteja on yhteensä 1196 (ks. luku 5.1).

Modaalisia tai nesessiiviä verbejä tai verbirakenteita on taulukon yleisimpien verbien joukossa seitsemän: *pitää*, *saada*, *tarvita*, nesessiivinen liittorakenne, *päästä*, *kannattaa* ja *voida*. Lisäksi aineistossa esiintyvät modaalisiksi luokiteltavat verbit *joutua* (1), *kuulua* (1), *pätie* (3; yksipersonainen ’kelvata, sopia, kannatta, pitää’), *sopia* (3), *tulla* (3) ja *täytyä* (1). Modaalisten verbien suuri osuus ei ole yllättävää, koska modaaliverbit sopivat hyvin nollapersoonaisiin ilmauksiin sekä semanttisesti että syntaktisesti. Modaaliset ilmaukset ovat arvioita asiantilan todenmukaisuudesta ja toteutumismahdollisuuksista ja puhuja voi niillä ilmaista kantansa mm. asiantilan varmuudesta, välttämättömyydestä, todennäköisyydestä, epävarmuudesta, pakollisuudesta, luvallisuudesta tai toivottavuudesta (VISK § 1551). Ne sopivat siis hyvin mahdollisten maailmojen ja hypoteettisten asiantilojen ilmaisuun, kuten nollaper-

soonakin. Rakenteeltaan nesessiiviverbit eroavat muista modaaliverbeistä siinä, että ne ovat yksipersonaisia ja esiintyvät aina yksikön 3. persoonassa. Monia muitakin verbejä voidaan käyttää tilapäisesti yksipersonaisesti, mutta silloin verbin merkitys muuttuu. (VISK § 1354; Vilkuna 1996: 151.) Koska nesessiiviverbeistä ei voi muodostaa yksipersonaista passiiviakaan (esim. VISK § 1355), avoimista viittauskeinoista nollapersoonana on ainut mahdollinen vaihtoehto nesessiiviverbin sisältävissä lauseissa. Jo aiemmassa tutkimuksessa nollapersoonan on todettu viihtyvän nesessiivirakenteissa erityisen hyvin (esim. Laitinen 1992 ja 1995). Tällaisen kuvan antaa myös rajakarjalaisaineisto.

Nollasubjektillauseiden predikaattiverbeistä useat ovat staattisia ja ilmaisevat toiminnan sijaan konkreettista tai mentaalista tilaa, esimerkiksi *kehdata* ('viitsiä'), *kyetä*, *olla*, *osata*, ei-nesessiivinen *pitää*, *pystyä*, ei-modaalinen *sopia*, ei-modaalinen *tarvita*, *tirppoa* ('kärsiä, sietää, kestää'), *tohtia*, *tuntea*, *ymmärtää* ja *öhöttää* ('lötköttää'). Joukossa on kuitenkin myös verbejä, jotka ilmaisevat selvästi agenttiivista toimintaa, kuten *aloittaa*, *heittää*, *kumartaa*, *kumartua*, *lyhentää*, *lähteä*, *piirottaa* ('raapaista tulitikku'), *piirtää* ('raapaista tulitikku'), *rikkoo*, *ripsautella*, *ruveta* ('aloittaa'), *sujahtaa*, *tappaa*, ja *viskata*. Lisäksi nollasubjektin predikaattiverbeissä on joukko sellaisia verbejä, jotka ilmaisevat rajattua toimintaa, jolla on alku ja loppu, mutta joiden yhteydessä nollasubjekti hahmottuu semanttiselta rooliltaan enemmän kokijaksi tai tilanmuutoksen läpikäyväksi patientiksi kuin agentiksi. Tällaisia verbejä ovat esimerkiksi *halvaantua*, *kaatua*, *kuolla*, *selvitä*, *viisastua* ja *vilustua*.

Kuten avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävien lauseiden predikaattiverbit, myös nollasubjektillauseiden predikaattiverbeistä useat kuvaavat työntekoa tai jotakin yksittäistä työvaihetta tai -menetelmää, esimerkiksi *eistää* ('siirtää'), *katkoa*, *keittää*, *kylvää*, *laatia* ('tehdä, valmistaa'), *lyhentää*, *lymyyttää* ('taivuttaa, vääntää'), *mättää*, *paistaa*, *pyytää* (esim. riistaa), *raataa* ('tehdä työtä'), *riipiä* ('repiä'), *sitaa*, *suurustaa*, *syöttää*, *työntää*, *veistää* ja *vuolla*. Verbit kuvaavat hyvin niitä aihealueita, joita aineiston murrehaastattelut enimmäkseen käsittelevät: entisajan kodinhoito-, maatalous- ja metsänhoitoaskeleita.

Yhteenvedona nollasubjektillauseiden predikaattiverbeistä voi sanoa, että yleisimmät verbit erottuvat selvästi (taulukko 3), mutta niiden jälkeen verbien joukko on kirjava ja esiintymismäärät pieniä. Useat verbit esiintyvät aineistossa vain kerran. Vaikka nollapersoonaviittauksen on todettu viihtyvän ilmauksissa, joissa nollan semanttinen rooli on agentin sijaan enemmän kokija, vastaanottaja tai tilanmuutoksen läpikäyvä patientti (esim. Laitinen 1995: 340; Helasvuo 2008: 190), pelkkä

rajarajalaisaineiston verbien tarkastelu ei täysin vahvista hypoteesia. Kontekstistaan irrotettujen verbimuotojen tutkiminen kun ei vielä paljasta, millaisissa syntaktisissa rakenteissa ja millaisten muiden kielenainesten kanssa nollapersoonat esiintyvät. Nollapersoonaviittauksen käyttöön liittyvien rajoitustenhan on todettu kumoutuvan esimerkiksi ehtoa ilmaisevassa *jos*-lauseessa, *sitä*-partikkelin yhteydessä ja konditionaalissa (Laitinen 1995: 339; VISK § 1348). Ennen kuin siirryn analysoimaan nollapersoonaviittauksia kontekstissaan, jaottelen vielä nollasubjekttilauseet muoto- luokittain ja esittelen ne aineiston avoimet nollat, jotka toimivat lauseessa muussa lauseenjäsenroolissa kuin subjektina.

5.4. Nollasubjekttilauseiden predikaatit muotoryhmittäin

Taulukossa 4 on luokiteltu nollasubjekttilauseiden predikaattiverbit pitäjittäin pääluokkiin, aikamuotoihin ja tapaluokkiin. Viimeisessä sarakkeessa on ilmoitettu kunkin muotoryhmän esiintymien tarkan lukumäärän lisäksi ryhmän prosentuaalinen osuus koko rajakarjalaisaineistossa. Taulukosta näkyy selvästi, että nollasubjekttilause esiintyy aineistossa useimmiten myöntömuotoisena ja indikatiivissa. Aikamuodoista yleisin on imperfekti mutta vain niukasti: imperfekti- ja preesensesiintymiä on prosentuaalisesti lähes yhtä paljon. Tulos on siinä mielessä yllättävä, että yleensä murrehaastattelussa imperfekti on selvästi yleisin aikamuoto (Laitinen 1992: 35–36).

Eri pitäjien välillä suurimmat erot näyttävät olevan siinä, että Ilomantsin aineistossa kieltomuotoiset nollasubjekttilauseet ovat jonkin verran yleisempiä kuin Impilahden ja Korpiselän aineistoissa. Ilomantsissa kieltomuotoisten nollasubjekttilauseiden osuus on 29 prosenttia, kun Impilahden aineistossa se on 19 ja Korpiselän aineistossa 12 prosenttia. Ilomantsin aineistossa myös preesensmuotoisuus on yleisempää: nollasubjekttilauseista on preesensissä 51 prosenttia. Impilahden aineistossa nollasubjekttilauseista on preesensissä ja imperfektissä lähes yhtä moni, ja Korpiselän aineistossa nollasubjekttilauseiden selvästi yleisin aikamuoto on imperfekti.

Kun nollasubjekttilauseiden taulukkoa 4 vertaa edellä olleeseen taulukkoon 1 (ks. luku 5.1), jossa esiteltiin rajakarjalaisaineiston avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävien lauseiden jakaantuminen pääluokkiin, aikamuotoihin ja tapaluokkiin, huomaa joitakin kiinnostavia eroja. Ensinnäkin avoimen yksikön 2. persoonan sisältävät lauseet ovat selvästi useammin preesensissä kuin imperfektissä. Preesensissä olevien 2. persoonan muotojen osuus on 67 prosenttia ja imperfektissä olevien 32 prosenttia.

Toinen ero nollasubjekttilauseiden predikaattien ja avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävien lauseiden predikaattien väliltä löytyy moduksista: kun nollasubjekttilauseista indikatiivissa on 91 prosenttia ja konditionaalissa 8 prosenttia, avoimen yksikön 2. persoonan sisältävistä lauseista indikatiivissa on vain 77 prosenttia ja toiseksi yleisimmän tapaluokan muodostaa imperatiivi, jossa on 20 prosenttia kaikista 2. persoonan sisältävistä lauseista. Konditionaali näyttää siis olevan selvästi yleisempi modus nollasubjekttilauseissa ja imperatiivi avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävissä lauseissa.

TAULUKKO 4. Nollasubjekttilauseiden predikaatit rajakarjalaisaineistossa pääluokittain, aikamuodoittain ja tapaluokittain ryhmiteltynä.

	Ilomantsi	Impilahti	Korpiselkä	Yhteensä koko rajakarjalaisaineistossa	
				f	%
Pääluokat					
Myöntömuotoisia	343	224	381	948	79,3
Kieltomuotoisia	141	53	54	248	20,7
Aikamuodot					
Preesensissä	245	130	184	559	46,7
Imperfektissä	210	136	242	588	49,2
Perfektissä	28	11	8	47	3,9
Pluskvamperfektissä	1	-	1	2	0,2
Tapaluokat					
Indikatiivissa	435	257	401	1 093	91,4
Imperatiivissa	-	-	-	-	-
Konditionaalissa	47	16	33	96	8,0
Potentiaalissa	2	4	1	7	0,6
Nollasubjekteja yhteensä	484	277	435	1 196	100

Konditionaali on samalla tavalla yksi modaalisuuden ilmaisukeinoista kuin modaaliverbitkin. Kun muistetaan, että nollasubjekttilauseiden yleisimmät predikaatiiverbit ovat juuri modaaliverbejä, konditionaalimuotojen osuus tuntuu luontevalta. Vilkunan luokittelun (1992: 78, 89–93) mukaan konditionaali on muiden modaalilmaisujen tavoin referentiaalisesti samea konteksti, jonka vaikutusalassa NP tulkitaan helpommin epäspesifiksi. Rajakarjalaisaineiston nollasubjekttilauseiden kohdalla

luokittelu näyttää pätevän. Modaalisuutta voidaan ilmaista suomessa vielä muillakin keinoin, esimerkiksi modaalisilla lausetyypeillä (esim. käskeminen ja kysyminen) sekä modaalisilla adjektiiveilla (esim. nesessiivirakenteessa *on + hyvä ~ paha ~ paras*), adverbeilla ja partikkeleilla (esim. *mahdollisesti, taatusti, toki, kai, ehkä, kenties*) (VISK § 1551). Onkin mahdollista, että modaalisiksi luokiteltavien nollasubjekttilauseiden määrä kasvaisi entisestään, jos modaalisuuden tarkastelun laajentaisi myös muihin tekstikontekstissa esiintyviin modaalisuuden ilmaisukeinoihin.

5.5. Vakiintuneiden morfosyntaktisten konstruktioiden avoimet nollat

VISK:n (§ 922) mukaan subjektin käsite on hyödyllinen vain sellaisissa lausetyypeissä, joissa subjektin kriteerit ovat selkeät. Tämä tarkoittaa sitä, ettei jokaisesta lauseesta tarvitse yrittää nimetä subjektia, vaan rakennetta voi kuvata myös luonnehtimalla sen jäseniä muiden kuin syntaktisten roolien avulla. Tätä ajatusta sovellan myös muiden lauseenjäsenten osalta rajakarjalaisaineistooni. Olen poiminut aineistosta paitsi subjekti- asemassa esiintyvät avoimet nollat, myös sellaisissa asemassa olevat avoimet nollapersoonaviittaukset, joissa implikaatio ihmistarkoitteisesta NP:stä on vahva ja joissa ihmistarkoitteinen NP usein eksplisiittisesti ilmipantuna esiintyykin. Kaikissa asemassa tietyn syntaktisen roolin nimeäminen avoimelle nollalle ei ole välttämättä yksiselitteistä ja koska tarkastelunäkökulma nollaroleihin on semanttinen, nimitän lauseessa muuna kuin subjektina esiintyviä avoimia nollia lähinnä niiden semanttisia rooleja kuvaavilla nimityksillä.

Olen poiminut rajakarjalaisaineistosta nollasubjektien lisäksi tiettyihin morfosyntaktisiin rakenteisiin kuuluvat nollapersoonaviittaukset. En siis ole poiminut aineistosta kaikkia sinne olettamani potentiaalisia avoimia nollia. Aineiston rajaaminen perustuu Laitisen (2006: 212–213) esittämään ajatukseen siitä, että nollapersoonaa on subjektina toimivien tapausten lisäksi järkevää ja perusteltua olettaa vain tiettyihin konventionaalistuneisiin rakenteisiin (ks. tarkemmin nollapersoonan määrittelemiseen liittyvistä ongelmista luvussa 4.1). Laitisen (mp.) mielestä tällaisia konventionaalistuneita rakenteita, joissa nolla-argumentti siis esiintyy vakiintuneissa morfosyntaktisissa konstruktioissa, ovat partitiivimuotoisen kokija-objektin ja kausatiivisen tunneverbin muodostama konstruktio (*Synkässä metsässä [0:a] pelottaa*) sekä lokatiivisijaisen kokijan ja tunnetta ilmaisevan verbin muodostama konstruktio ([0:sta] *Tuntuu hyvältä. [0:n ~ 0:lle] Tulee kylmä.*; esimerkit Laitisen).

Olen tehnyt Laitisen esitykseen kaksi lisäystä: olen poiminut aineistosta myös lauseenjäsenerooliltaan adverbiaalina esiintyvät tuloslauseiden elatiivimuotoiset avoimet nollat ja ei-temattisena objektina esiintyvät avoimet nollat sellaisissa tapauksissa, kun nollan oletaminen ilmaukseen on perusteltua. Näin tutkimuskohteeksi rajautuvat nollapersoonaviittaukset, jotka esiintyvät

- 1) tunnekausatiivilauseissa kokijaobjektina (Impilahti: *ala vai lähtii riiehe vaikka kuin* [0:a] **ois nukuttanu**. *se vai* [0:n] *pidi lähtii*),
- 2) tuloslauseessa elatiivisijaisena tilanmuutoksen patienttina (Ilomantsi: *jotta äkäni* [0:sta] **tuloo jos kontiel lihua** [0] *syö*),
- 3) habitiiviadverbiaaleina ilmaisten omistamista (Ilomantsi: *nyt ei* [0] *jaksas jos* [0:lla] **ois semmoset työjoukot n'i, töllötä** [0:] *pitäs*), tilassa olemista (Impilahti: *ta hyvä ol'* [0:n ~0:lla] **olla**; Impilahti)⁵⁴ tai muuta kokijana oloa (Korpiselkä: *nyt* [0:lla] **ei ole_n'** *midä huolt eniä*) tai
- 4) ei-temaattisena nominatiivi-, genetiivi- tai partitiivisijaisena nollaobjektina (Ilomantsi: *kun uimaa aena mäni mäni aena vanahemmat varotti* [0:a]).

Yhteistä kaikille neljälle konstruktiolle on, että kaikissa niissä on läsnä vahva implikaatio inhimillisen osallistujan – avoimen nollan – mukanaolosta. Tunnekausatiivilauseiden kokijaobjekti on aina partitiivissa ja melko helposti tunnistettavissa tekstistä. Habitiiviadverbiaalinollien sija voi kuitenkin olla adessiivin lisäksi myös allatiivi (Ilomantsi: *sitte kun ei kuavu ni hyviä pelevasta* [0:lle] **tuloo**). Lisäksi osa aineiston tapauksista on monitulkintaisia, koska myös genetiivillä voidaan ilmaista habitiivisuutta (Impilahti: *sinne päi* [0:lta ~ 0:n] **jäi käymättä**; Korpiselkä: [0:lla ~ 0:n] **ei ollu n'älgii yhtäi eigö midäi**). Kun ilmaus on ensisijaisesti ilmaissut kokijanollan olotilaa eikä omistamista tai muuta hallussaoloa, olen luokitellut tällaiset tapaukset kokijan genetiivirakenteiden genetiivisubjekteiksi (ks. luku 5.2). *Jäi tekemättä* -rakenteita on rajakarjalaisaineistossa vain yksi, ja myös sen olen luokitellut kokijan genetiivirakenteeksi. Näin ollen lähes kaikki rajakarjalaisaineiston habitiiviadverbiaaleina esiintyvät nollapersoonaviittaukset ovat adessiivissa ja ilmaisevat omistamista tai muuta kokijana oloa. Kohdan 4 muut aineiston nollaobjektit, joissa avoin nolla toimii lauseessa

⁵⁴ Yhtään tilassa olemista ilmaisevaa habitiivisijaista nollapersoonaviittausta rajakarjalaisaineisto ei sisällä, koska olen tulkinnut tapaukset niin, että lauseissa oleva nollapersoonaa on genetiivissä ja täten lauseen genetiivisubjekti. Lauseet ovat siis nollasubjektilauseita. Koska tulkinta myös habitiivisijaiseksi olisi kuitenkin mahdollista, mainitsen esimerkkilauseen myös tässä. Sitä ei kuitenkaan ole laskettu mukaan habitiivisijaisten nollapersoonien esiintymäämiin.

muiden toimijoiden aktiivisen toiminnan kohteena ja on myös syntaktiselta rooliltaan objekti, edellyttävät, että välittömässä tekstiyhteydessä esiintyy myös muita nollapersoonaviittauksia tai avoimen yksikön 2. persoonan muotoja (Impilahti: *vie tak_on ukkovarvaz lämmin gu jo* [0] *viškataa tuonne t'sokol. a ennen gu kuol', kolmin yöloin istuttih*). Muiden toiminnan kohteena oleva nollaobjekti on siis aina osa nollaketjua tai avointen viittausten ketjua (VISK § 1358; ks. luku 7.2.1).

Kiistanalaisin vakiintuneeksi morfosyntaktiseksi rakenteeksi luokittelemani nollakonstruktiot ovat tuloslauseiden elatiivi-NP:nä esiintyvät nollapersoonaviittaukset. VISK:n (§ 1358) mukaan tuloslauseessa ei voi olla avoimeksi tulkittavaa nollaa silloinkaan, kun elatiivi-NP on selvästi ihmistarkoitteinen. VISK:n mukaan avoin nolla on mahdollinen vain lähimerkityksisessä perussubjektillisessa *tulla*-lauseessa. Rajakarjalaisaineistossani on kuitenkin yksi tuloslausetapaus, jossa nollapersoonainen tulkinta on mielestäni perusteltu (Ilomantsi: *jotta äkäni* [0:sta] *tuloo jos kontiel lihua syö*). Analysoin tapausta tarkemmin luvussa 6.2.3, jossa tarkastelen nollapersoonaviittauksia, joissa nollan semanttiseksi rooliksi voi hahmottaa tilanmuutoksen läpikävijän patienttiroolin.

Taulukosta 5 näkee, miten aineiston muussa lauseenjäsenroolissa kuin subjektina esiintyvät avoimet nollat jakaantuvat eri pitäjääineistoissa. Muissa lauseenjäsenrooleissa kuin subjektina esiintyviä avoimia nollia on rajakarjalaisaineistossa yhteensä 133. Tunnekausatiivi-ilmauksien kokijanollina esiintyviä nollia on 8, tuloslauseen nollapatientteja 1 ja muiden toiminnan kohteena olevia muita nollaobjekteja 6. Kun lukumääriä vertaa koko aineiston nollapersoonatapauksien määrään 1 329, ymmärtää, että kokija-, patientti- ja objektinollien esiintymämäärät ovat hyvin pieniä. Valtaosa muista kuin subjektina esiintyvistä avoimista nollista onkin omistajanollia, jotka esiintyvät ilmauksissa adessiivi- tai allatiivisijassa. Omistajanollat ovat myös tulkinnaltaan kiistanalaisimpia, koska omistuslauseet ovat yksi eksistentiaalilauseiden alatyypit, ja ne voisi usein hahmottaa myös tällaisiksi (VISK § 891). Tulkintakriteerinä olen pitänyt sitä, että kun inhimillisen osallistujan omistaminen on ollut ilmauksessa keskeistä, olen tulkinnut ilmauksen omistamista ilmaisevaksi ja hahmottanut lauseeseen habitiivi-adverbiaaliksi avoimen nollan.

Omistajanollista selvästi suurin osa, 65 tapausta, esiintyy Korpiselän aineistossa. Vaikka en ole työssäni kiinnittänyt huomiota idiolektien välisiin eroihin tai kielenoppaiden taustamuuttujiin, jotka voisivat tarjota selityksiä kielellisiin valintoihin, yksilöllisen variaation mahdollisuutta ei pidä täysin unohtaa. Yksilöllisen variaation vaikutuksen määrää tutkimuskohteena olevien viittaamuotojen esiintymämääriin on

mahdotonta tämän aineiston ja menetelmän puitteissa arvioida. Koska esiintymämäärät ovat työssäni melko pieniä ja kielenoppaita vähän, jokaisella kielenoppaalla on merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi kuva viittauskeinojen yleisyydestä muodostuu. Tämä pätee sekä nollapersoonaviittauksiin että avoimen yksikön 2. persoonan viittauksiin. Esimerkiksi Korpiselän aineisto, jota on yhteensä 5 t, koostuu vain kahden eri kielenoppaan murrehaastatteluista. Kielenpiirteen yleisyys jo jommankumman oppaan puheessa voi siis vaikuttaa ratkaisevasti kuvaan viittauskeinojen yleisyydestä koko Korpiselän murteessa.

TAULUKKO 5. Rajakarjalaisaineiston muissa lauseenjäsenrooleissa kuin subjektina esiintyvät avoimet nollat.

	Ilomantsi	Impilahti	Korpiselkä	Yhteensä koko rajakarjalaisaineistossa
Tunnekausatiivi-ilmauksien nollaobjekteja	2	2	4	8
Tuloslauseen nollapatientteja	1	-	-	1
Muiden toiminnan kohteena olevia nollaobjekteja	6	-	-	6
Omistajanollia	21	32	65	118
joista adessiivissa	9	5	52	66
ja allatiivissa	12	28	13	53
Yhteensä	30	34	69	133

Luvun lopuksi olen vielä koonnut taulukkoon 6 yhteenvedon rajakarjalaisaineiston nollapersoonaviittauksista ja avoimen yksikön 2. persoonan viittauksista. Aineistossa on yhteensä 1 329 avointa nollaa joista 1 196 esiintyy lauseessa nominatiivi- tai genetiivisijaisena subjektina. Tunnekausatiivilauseiden kokijaobjektina ja muiden toiminnan kohteena olevia nollaobjekteja on yhteensä 14, tuloslauseiden nollapatientteja

1 ja omistajanollia 118. Nollasubjekteja on siis kaikista nollapersoonatapauksista 90,0 prosenttia. Avoimen yksikön 2. persoonan muotoja on rajakarjalaisaineistossa yhteensä 354. Niistä 352 tapausta eli 99,4 prosenttia on yksikön 2. persoonan verbimuodolla luotuja viittauksia, joissa 2. persoona hahmottuu lauseenjäsenrooliltaan subjektiksi. Aineistossa on vain kaksi avointa yksikön 2. persoonan viittausta, joissa persoonamuoto näkyy yksin persoonapronominista. Toinen viittauksista on lauseessa objektina ja toinen omistajaa ilmaisevana habitiiviadverbiaalina.

TAULUKKO 6. Nollapersoonaviittaukset ja avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset rajakarjalaisaineistossa pitäjittäin ryhmiteltynä.

	Ilomantsi	Impilahti	Korpiselkä	Yhteensä koko rajakarjalaisaineistossa	
				f	%
Nollapersoonaviittaukset					
Nollasubjekteja	484	277	435	1 196	90,0
Nollaobjekteja	8	2	4	14	1,0
Nollapatientteja	1	-	-	1	0,1
Omistajanollia	21	32	65	118	8,9
Nollapersoonaviittauksia yhteensä	514	311	504	1 329	100
Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset					
Subjekteja	73	112	167	352	99,4
Objekteja	1	-	-	1	0,3
Omistajia	1	-	-	1	0,3
Avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia yhteensä	75	112	167	354	100

6. MONIKASVOINEN NOLLAPERSOONA

Tässä luvussa analysoin rajakarjalaisaineiston nollapersoonalauseita haastattelu-puheessa. Käsittely etenee niin, että luvussa 6.1 tarkastelen avoimia nollia erilaisissa yhdysrakenteissa, luvussa 6.2 luokittelen avoimia nollia sen mukaan, millaisissa semanttisissa rooleissa ne lauseissa esiintyvät ja luvussa 6.3 tarkastelen nollapersoonalauseiden funktioita haastattelutilanteessa. Viimeisessä alaluvussa 6.4 pyrin osoittamaan, ettei teoria nollapersoonaviittauksesta suoran persoonaviittauksen välttämisen keinona ole täysin vanhentunut tai käyttökelvoton.

6.1. Nollapersoonaviittaus yhdysrakenteissa

Aiemmassa tutkimuksessa on monesti todettu, että nollapersoonaviittaus viihtyy erityisen hyvin *jos–niin*-yhdyslauseessa. Yhdyslauseessa avoimen nollan käyttöä rajoittavien semanttisten rajoitusten on todettu kumoutuvat ja mahdollistavan nollalle myös agentin roolin. Myös rajakarjalaisaineistossa nollapersoonaviittaus esiintyy usein yhdyslauseessa. Melkein 45 prosenttia kaikista aineiston nollapersoonaviittauksista sijaitsee yhdyslauseessa tai yhdyslauseen osaksi hahmottuvassa lauseessa. Jos nesessiivirakenteiden genetiivisubjektit jätetään huomiotta, yhdyslauseissa esiintyvien nollien suhteellinen osuus kasvaa. Nominatiivimuotoisista nollasubjekteista ja kokijan genetiivirakenteiden nollasubjekteista jo yli puolet, noin 57 prosenttia, esiintyy yhdyslauseissa. Jos tarkastelusta rajaisi pois loputkin genetiivisubjektin saavat verbit sekä modaaliverbit ja muut modaalisiksi luokiteltavat verbit, yhdyslauseissa esiintyvien nollapersoonaviittausten osuus kasvaisi todennäköisesti entisestään.

Muissa lauseenjäsenasemissa kuin subjektina esiintyvistä avoimista nollista yhdyslauseissa esiintyy hieman suurempi osuus, lähes 58 prosenttia kaikista tapauksista. Tarkkojen lukumäärien ilmoittaminen on kuitenkin ongelmallista, koska puheen jakaminen lauseita vastaaviin yksiköihin ei ole aina yksiselitteistä. Selvää kuitenkin on, että yhdyslauseissa esiintyvät avoimet nollat muodostavat huomattavan osan rajakarjalaisaineiston kaikista nollapersoonaviittauksista. Ehtoa ilmaisevien yhdyslauseiden lisäksi tarkastelen seuraavaksi myös konsessiivisiä yhdysrakenteita, joissa nollapersoonaviittaus esiintyy usein *vaikka*-sivulauseessa.

6.1.1. Ehtoa ilmaisevat yhdyslauseet

Huumon (2006: 148) mukaan yksinkertaisissa nollapersoonalauseissa verbi on aina modaalinen. Varsinaisten modaaliverbien lisäksi lauseisiin sopivat Huumon mukaan sellaiset verbit, jotka ilmaisevat erilaisia kontrolloimattomia tilanteita ja jotka voidaan tulkita esimerkiksi välttämättömyyttä tai mahdollisuutta ilmaiseviksi. Myös epäagentiiviset aistihavaintoverbit sopivat yksinkertaisiin nollapersoonalauseisiin. Yhdyslauseissa tai tietynlaisten ajan ja paikan adverbiaalien yhteydessä nollapersoonalauseen verbin voi olla muukin. (Mp.) Yksi kiteytynyt ja nollapersoonaviittausta suosiva rakenne on *jos–niin*-yhdyslause (ks. esim. Laitinen 1995: 339). Laitisen (1995: 339) mukaan *jos*-lauseissa nollapersoonaviittauksella ei ole mitään rajoituksia, vaan lauseet voivat sisältää esim. agenttiivisen predikaatin tai subjektitarkoitteen luontaisia ominaisuuksia ilmaisevan predikaatiivirakenteen, jotka eivät yleensä sovi nollapersoonalauseisiin.

Ehtoa ilmaisevia eli **konditionaalisia** yhdyslauseita löytyy myös rajakarjalaisaineistosta. Esimerkissä 3 kielenopas kertoo sisältäen kuulemansa neuvon, miten tulee toimia, jos törmää metsässä karhuun. Tärkeää on olla puhumatta karhulle ilkeästi. Esimerkissä on kaksikin ehtoa ilmaisevaa yhdyslauseetta, joista ensimmäisessä konjunktiona toimivat *kun* ja *niin* ja jälkimmäisessä *jos* ja *niin*.

- (3) yhestä sanasta se karhuu hyppyäpi ihmisilä piälä, [0:n] *ei* sillä *tarviče* kahta, vaik **kup** pičkat [’tulitikut’] *piirtää* [’sytyttää’] **nis** silloh hyö pojat vakoh [’pakoon’] kuulu lähtövän – – **jos** tulloo **nik** kiirehelä *piirtää* tul’ sillo se lähtöö pakoh ei se tule piälä”. (ILOMANTSI SKNA 6510:1.)

Esimerkissä 4 kielenopas referoi tuttavaansa. Puhe on siitä, kannattaako liian isoa peittoa lyhentää vai ei. Referoidussa jaksossa on useita avoimia nollia ja se sisältää neljä ehtoa ilmaisevaa yhdyslauseetta. Jakson ainoassa yksinäislauseessa predikaattina on nesessiivinen *eikä pie ruveta*. Esimerkissä 5 taas on puhe paistikkaan eli kuopassa kypsennettävän nauriin valmistamisesta. Molemmissa esimerkeissä nollapersoonalauseiden predikaatteina toimii myös selvästi agenttiivisiä verbejä, joita ei voi tulkita modaalisiksi.

- (4) Arhipal leski sano, ”[0:n] *ei* sitä *pie* jalakoja *työnttöö* **jos** oot täkki lyhyt ni, **jos** *työnttää* yl’ tākistä **nin** ne kylymmää, *eikä* [0:n] *pie ruveta* tiältä yläpiästä *lyhentämää*, **jos** *viättää* sen alaspäj ja ylli- yläpiästä *lyhentää* **siitä** kylymmää

hartiet, alapuolesta **jos** *lyhentää siitä* kylymmää jalat”. (ILOMANTSI SKNA 6510:1.)

- (5) vaan **jos** *tulen_alla @*, naureim *panoo ni* siinä palaa paljo piältä. (ILOMANTSI SKNA 5115:1.)

Esimerkissä 6 avoin nolla on omistajaa ilmaiseva habitiviiadverbiaali. Kielenoppaan puheessa vaihtelevat monikon 1. persoonana ja avoin nolla. 1. persoonalla opas kuvaa, mitä hän tekisi, jos hänen puolisonsa olisi vielä elossa; nollapersoonaviittauksella hän taas havainnollistaa lohdutonta nykytilaa. Esimerkissä 7 on taas puhe pilalle menneen nuotan parantamisesta taikakeinoin.

- (6) *kuldaseinke* [’kulla kanssa’] *ruadazimma* [’työskentelisimme’] *sil. lähtisimmä* *mitä tahto ruadamai. meččäh halgoh meččäh nyt ois vähä lunda. talveks* *sais hakata. siel_ov* vai *talvel veittäis puuta. a kun_ei ol* [0:lla] *kedäi n’i ei old* [0:lla] *midäi.* (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)
- (7) *ka* [NAURAA] *nuotta mänöö pilalla ka* [0:n] *pitäähäm piästiä*, *nuottaham piäsöö* [*piässä* ’paranee’] *yösiivikön panoo plökköj* [*plökkö* ’viili tai maito, josta kerma on kuorittu pois’] ja, *siitähän n’i piäsöö*, *nuotta piästää* [NAURAA] *jotta paremmim puuttuu.* (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)

Esimerkissä 7 on kaksi ehtoa ilmaisevaa yhdyslausetta. Ensimmäisessä konjunktiona on *ka*, jolla on karjalassa useita merkityksiä mm. ’myös’ ja jäkilausetta aloittava ’niin’ (KKS). Varsinaista ehtoa ilmaisevaa konjunktioita lauseessa ei siis ole. Ajatus kuitenkin on, että jos nuotta menee pilalle, niin se pitää parantaa. Toisessa yhdyslauseessa ei ole lainkaan konjunktioita. Senkin jälkiosa ilmoittaa kuitenkin ehdon: nuotta paranee, kun sen laittaa yöksi maitoastiaan.

Myöskään esimerkissä 8 yhdyslauseessa ei ole konjunktioita. Kielenopas vahvistaa, että sauna on todellakin vanhin voitehista. Avoin nolla on esimerkikikatkelmassa sekä subjektina että tunnekausatiiviverbin kokijaobjektina.

- (8) *kačo nyt_om miGä se on, infulenssa. ennen ol’ luoma* [’flunssa, vilustuminen’]. *kyly* [’sauna’] *lämmitetii da, kylus oldii da sinne luoma jäi kylyy. se vilulla vatkas vilu-*, [0:a] *vilusti* ja. *sitte piähä koski kovast’i. saunaa* [!] vai *män’*, *sinne se jäi.* (IMPILAHTI Punttila 1992: 29.)

Ehtoa ilmaisevilla nollapersoonalauseilla todetaan usein jokin yleisesti tiedossa oleva asia tai yleisesti hyväksytty totuus, kuten esimerkeissä 9 ja 10.

- (9) **MP:** oletko iče, kirvehel, pivo [’kouraan’], veitsel, käteh, lyönyt?
GJ: ka. siit @, olguapa ken tahto leikkannu sen mut, [YSKII] veren **ku** *salbuaab* ei se [’veri’] lähe. (IMPILAHTI SKNA 7440:1.)
- (10) siitä [’kuivatusta kalasta’] *šoapi* oikei hyvän keiton **ku** šiih *panoo* kermaa ja voita ja, *šuuruštaa* hyväst ja perunaa n’i. (ILOMANTSI SKNA 503:1.)

Ehtoa ilmaisevia nollapersoonaisia yhdyslauseita esiintyy myös sananlaskuissa. Esimerkissä 11 kielenopas kertoo vanhan uskomuksen, jonka mukaan kuolema seuraa kolme päivää halvauksen jälkeen tuulisella säällä. Esimerkissä 12 puhutaan mäenlaskusta laskiaisena. Jos aikoi saada hyviä ja pitkiä pellavia, mäessä ei saanut kaatua. Esimerkkiin voi hahmottaa myös nollaomistajaa ilmaisevan etumääritteen substantiiville *pelevahat*. Tätä en ole kuitenkaan laskenut nollapersoonatapausten kokonaismäärään. Esimerkkikatkelmaan nollamäärite on kuitenkin mielekästä merkitä, koska konteksti osoittaa, että puhe on juuri sen sen saman nollan pellavista, joka ei kaadu mäessä.

- (11) sanotaa kolmiem peräs **ku**_on tuul’i *kuoloo* siit. (KORPISLÄSKÄ SKNA 3041:1.)
- (12) mäkkee ku lasketaa ni, parempua sitte **kun** *ei kuavu ni* hyviä pelevasta [0:lle] *tuloo*, jos kuka kuaduu mäkie laskiessa **ni**, sittä menee [0:n] *pelevahat* lakoon, sitt_ *ei tule* [0:lle] hyviä pelevasta. (ILOMANTSI SKNA 5315:2.)

6.1.2. *Vaikka*-lauseet ja *mitä–sitä*-konstruktiot

Vaikka-lause ilmaisee odotuksenvastaisuutta: huolimatta *vaikka*-lauseen esittämästä asiantilasta hallitsevan lauseen ilmaisema asiantila pätee. Odotuksenmukaisempaa olisi, että toisen asiantilan pätiessä toinen ei pätsisi. Lauseiden välinen suhde on siis **konsessiivinen**. *Vaikka*-lause mahdollistaa myös kuvitteellisen asiantilan esittämisen ja muistuttaa tässä suhteessa konditionaalia. (VISK § 1114.) Kiinnostavaa esimerkeissä 13–16 onkin, että kaikissa nollapersoonainen *vaikka*-lause on myös konditionaalissa. Ne ovat siis ikään kuin kaksinkertaisesti kuvitteellista asiantilaa ilmaisevia.

Esimerkissä 13 kielenopas vakuuttelee haastattelijalle siitä, että *luapottimet*, eräänlaiset tuohijalkineet, pysyivät jalassa myös tanssiessa. Vertailukohtana ovat *lötöt*, hieman toisenlaiset tuohesta punotut jalkineet, jotka kiinnitettiin jalkaan pauloilla. Esimerkissä 14 sama kielenopas muistelee lapsuudenkodissaan ollutta lehmää, josta ei

enää juuri saanut maitoa. Molemmissa nollapersoonainen *vaikka*-lause ilmaisee samantekevyyttä.

- (13) pysyttii ei ne lähtet **vaikk** *ois* tanssiessa *pität*. ne tuota kun luatii siihev varaan net tulloo käypäset. (ILOMANTSI SKNA 6509:1.)
- (14) se on se vanaha lehmä meill_ol' s_ei lypsät paljov **vaikk** *ois* kuis *syöttät*, eikähäs se tiinehtyttii ennyä viimelä, se kuj jo männöö yl'ikäseks ol'pa ihmin tahi elävä [YSKII]. (ILOMANTSI SKNA 6510:1.)

Erona edellisiin esimerkeissä 15, 16 ja 17 avoin nolla toimii *vaikka*-lauseissa muuna kuin nominatiivisijaisena nollasubjektina. Esimerkissä 15 avoin nolla on kokijarakenteen *tehdä mieli* genetiivisubjekti, esimerkissä 16 tunnekausatiiviverbin *nukuttaa* partitiivisijainen kokijaobjekti ja esimerkissä 17 habitiivisijainen adverbiaali. Esimerkissä 17 konjunktiona on karjalan *hot* 'vaikka'.

- (15) nyt en_oo koko vuoesa käynyt, kun *ei jaksa*, ei **vaikka** kuim [0:n] *miel tekis*. se mänt semmoseks tämä elämä. (ILOMANTSI SKNA 6509:1.)
- (16) **vaikka** kuin [0:a] *ois nukuttanu*. se vai [0:n] *pidi lähtii*. se_ol' ihav valkol pandu että sem ['isän'] *pidi*, sunnuntaina se lämmitteä sitte riihi. (IMPILAHTI SKNA 7352:3.)
- (17) a gu ennen kai tehtii käzil. da. nyt [ei] tar- ko muuda n'i koneheD, lehmätki lypsetäh. a vot ['mutta kylläpä'] _ol' ennen. **hot**' *ois* [0:lla] kui suur karja *ollu* n'i, käzillä ne veittih. (IMPILAHTI Puntila 1992: 18.)

Konditionaalisten ja konsessiivisten yhdyslauseiden ohella avoin nolla esiintyy aineistossa myös *mitä*-lauseessa vertailevassa *mitä-sitä*-konstruktiossa. Esimerkki 18 on kahden impilahtelaissiskoksen yhteishaastattelusta. Puhe on maidon myymisestä meijeriin. Kun meijereitä ei vielä ollut, maito jatkojalostettiin kotona ja myytiin suoraan tilalta. Voin meneminen kaupaksi riippui siitä, miten hyvän voin kukin emäntä osasi valmistaa.

- (18) **OS:** ja sitte ol'i ne tavallisesti ihan, tingipaikat. ne hagi kotonta
SN: nii. joo.
OS: sitte ne voit. ja mitä @ **mitä** paremmav voin @ *osai valmistaa* n'i **sem** parempi menekki. sille voille.
SN: ja piimän. **mitä** paremmam piimän *tegi* sed-. punaiset kannettii kaikki jotta kilpaa. (IMPILAHTI SKNA 7351:2.)

Esimerkissä 19 haastattelija on edellä kysynyt tilanteessa läsnä olevalta kielenoppaan vaimolta, millaisia lauluja pienelle lapselle ennen laulettiin. Vaimo on vasta ehtinyt aloittaa *ja mitä kummempoa kuul'*, kun mies tulee väliin ja jatkaa vaimonsa aloittamaa lausetta:

(19) **EMÄNTÄ:** (- -) en mitää lauluja

NN: nii.

EMÄNTÄ: on kaikki yhtä (- - -) yksil lauluva

NN: nii.

EMÄNTÄ: ja mitä kummempoa kuul'

NN: k- **mitä** kummempoa *kuul'* **sitäe** lauletti. ainahan, sanottiij jotta [0:n] *pitää* lapsie *liekuttaa*, sillohav vibusen nenässä ['vivun kärjessä'] ol'tii semmosessa, lapset siitä liekutettii kätkyssä ja ol'ihan ne jallakasta kätyttäjä ['jalallisia kätkyitä ja']. (ILOMANTSI SKNA 5315:2.)

6.2. Avoimen nollan semanttiset roolit

Verbit voidaan jakaa dynaamisiin ja staattisiin sen mukaan, sisältyykö niiden ilmaisemaan asiantilaan muutosta vai ei. Dynaamiset verbit ilmaisevat tekoja tai tapahtumia, joilla on tyypillisesti elollinen tekijä. Staattiset verbit vastaavasti kuvaavat epädynaamisia tilanteita, jotka voidaan hahmottaa tavalla tai toisella tiloiksi. (§ VISK 445.) Subjektin semanttinen rooli määräytyy lauseen predikaattiverbin semanttisen luonteen mukaan. Nollapersonaviittauksen on todettu esiintyvän tyypillisesti muiden kuin agenttiivista toimintaa kuvaavien verbien kanssa. Nollasubjekti ei tyypillisesti hahmotukaan agentiksi, vaan sen semanttinen rooli on yleensä lähinnä kokija, vastaanottaja tai muutoksen läpikäyvä patientti (Laitinen 1995: 355; Helasvuo–Johansson 2008: 37). Vain tietyin ehdoin nollasubjekti voi esiintyä agenttiivisen verbin kanssa (esim. Laitinen 1995: 339; Huumo 2006: 148). Koska rajakarjalaisaineistoni sisältää muitakin kuin lauseessa subjektina toimivia avoimia nollia, nollalle voi löytää myös useampia semanttisia rooleja kuin agentin, kokijan, vastaanottajan tai patientin roolit. Samalla tavoin kuin subjektin, lauseen predikaatin luonne määrää myös muissa lauseenjäsentehtävissä olevien NP:iden semanttiset roolit.

6.2.1. Nolla kokijana

Avoiman nollan voi hahmottaa semanttiselta rooliltaan kokijaksi kolmenlaisissa syntaktisissa rakenteissa. Ensinnäkin genetiivisijainen nollasubjekti hahmottuu rooliltaan kokijaksi tunnetta ilmaisevan verbin yhteydessä eli kokijan genetiivirakenteessa. Toiseksi nollan rooli on kokija tunnekausatiivi-ilmauksissa, joissa partitiivimuotoinen kokijanolla on lauseenjäsentehtävältään objekti. Kolmanneksi avoimen nollan voi hahmottaa kokijaksi tiettyjen tunnetta tai tuntemusta ilmaisevien verbien yhteydessä, jolloin nolla on lauseessa nominatiivimuotoinen nollasubjekti.

Kokijan genetiivirakenteessa predikaattina on kiteytynyt verbikonstruktio, joka muodostuu yleensä kopulasta ja tuntemusta kuvaavasta substantiivista tai adjektiivista. Esimerkeissä 20 ja 21 predikaattina on verbirakenne kopula + adjektiivi. Esimerkissä 20 puhe on jo kerran jätetyille vanhoille kotiseuduille palaamisesta jatkosodan aikana. Nollapersoonaiseen tulkintaan ohjaavat partikkeli *šitäpä* ja muodollinen subjekti *se*. Esimerkissä 21 kielenopas taas kertoo tuttavastaan, joka oli vasta mielitiettynsä kuoltua huomannut valinneensa väärän miehen. Molemmissa esimerkeissä kokijanolla on yhdyslauseessa: esimerkissä 20 nollapersoonainen sivulause ilmaisee syyn, miksi vanhoille asuinseuduille oli mukava mennä ja esimerkissä 21 nollapersoonainen päälause ilmaisee asiantilan (katumisen turhuuden), jota sivulause perustelee.

- (20) **šitäpä** kun [0:n] *ol'i* niim *mukava männä* ja omat siellä **kun** koit ta tanteret oli n'i. **se** *ol'i* [0:n] *hyvim mukavoa* tošia työtä *tehä*. (ILOMANTSI SKNA 503:1.)
- (21) mie sanoin ”ka nyt_om [0:n] *myöhä kattuo* **kut** toin' jo kuol', ja toin' jäi eloo”. (ILOMANTSI SKNA 6510:1.)

Esimerkissä 22 nollapersoonalauseen predikaattina toimii *on igävä*. Kielenopas on vasta saapunut haastattelutilanteeseen ja saanut kuulla, että hänen tuttavansa eli toisen kielenoppaan luona olevat vieraat ovat tulleet Helsingin yliopistosta tallentamaan *vanhoja Imblahen juttuja*. Kielenopas saapuu siis paikalle sattumalta, mutta koska hän on itsekin kotoisin Impilahdelta, keskustelu voi jatkua. Ensin kielenopas ihmettelee, että *ihango nyd nämä puheetki menöö tuonne* (nauhuriin) ja jatkaa sitten:

- (22) aahaa. sidähäm minä jotta,. vai n'ii. Imbilahteeha **täss_on** [0:n] *igävä* – –. (IMPILAHTI Punttila 1992: 57.)

Koska nollasubjekttilauseissa ei ole verbin ensisijaista täydennystä, teemapaikalle pitää valita kontekstin perusteella jokin muu elementti. Nyt teemana on jo useaan kertaan haastattelutilanteessa mainittu ja kaikille läsnäolijoille tuttu paikka, Impilahti. Asiantilan tuttuuteen viittaa esimerkissään liitepartikkeli *-ha(n)*. Teemaa seuraava *täss* ei ole nyt paikkaa ilmaiseva proadverbi vaan subjektin paikanpitäjä ja epäreferentiaalinen pronomini, jonka tehtävänä on ylläpitää neutraalia sanajärjestystä (VISK § 728, 1372). Vaikka kielenopas puhuu selvästi omasta tuntemuksestaan, nollakokijan referenssi kattaa myös tilanteessa läsnäolevan toisen impilahtelaislähtöisen kielenoppaan – sekä todennäköisesti vielä koko joukon muita, tilanteessa läsnäolemattomia vanhoja impilahtelaisia. Kielenopas puhuu siis paitsi henkilökohtaisesti omasta ikävästään, myös kollektiivisesti jaetusta tuntemuksesta.

Helsingin nykypuhekielestä itseensä viittaamisen keinoja tutkivan Hanna Lappalaisen (2011) mukaan nollapersoonaviittausta voidaan käyttää monenkeskisessä keskustelussa yhdessä jonkun toisen kanssa yhteisistä kokemuksista, joihin kaikki keskustelutilanteen osanottajat eivät kuitenkaan voi samaistua. Avoin nolla mahdollistaa puhumisen yhdessä, mutta kuitenkin erikseen niin, ettei kumpikaan puhu toisen puolesta. Tällaiseksi yhdessä puhumiseksi voi hahmottaa myös esimerkin 22. Impilahti on haastateltaville yhteinen ikävöinnin kohde, jossa vieraileminenkin on vielä haastatteluhetkellä (vuonna 1967) mahdotonta. Haastattelijana toimivalle kielentutkijalle Impilahti on kuitenkin tuttu vain kielenoppaiden kertomuksista eikä hänellä ole paikkaan samanlaista tunnesidettä kuin kahdella muulla tilanteessa olijalla.

Esimerkissä 23 nollakokija on tunnekausatiivi-ilmauksen partitiiviobjekti ja esimerkissä 24 mentaalista tilaa ilmaisevan predikaatin *ei saa muista* 'ei voi muistaa' nominatiivisubjekti. Esimerkissä 23 on nollapersoonamuotojen lisäksi avoimia yksikön 2. persoonan muotoja.

(23) kuin *ol* [0:lla] syy(ä mitä, kuin *iče laitoit* keitto *iče laittoit* monem moista mitä [0:a] *himotti* ['teki mieli']. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

(24) samanlaine. samanlaine se ['mökki'], @, rosoppa. mäne tiä kuiv vanha se ol'. sadoi vuozii jo. siit otti ja, kaikkii *ei saa muista*. (IMPILAHTI SKNA 7440:1.)

Viimeisessä nollakokijaa havainnollistavassa esimerkissä 25 nolla ei varsinaisesti ole kokija vaan tiettyä kokemusta, Sallisessa vierailua, vaille jäänyt. Verbiliiton, *jäädä* + MA-infinitiivin abessiivi, sisältävässä lauseessa subjekti on infinitiivin patientti eli tässä paikka, johon jää käymättä *sinne päi*. Usein tekijä jääkin kyseisessä verbiliitossa

implisiittiseksi (VISK § 1341). Koska kielenopas FekP puhuu kuitenkin selvästi omasta kokemuksestaan ja omasta käymättä jäämisestään, ilmaukseen voi hahmottaa genetiivitai ablatiivisijaisen nollan ihmistarkoitteisen tekijän paikalle. Lyhenne AA tarkoittaa tilanteessa olevaa toista kielenopasta.

- (25) **AA:** etkö n'ii konza [*ni konsa* 'koskaan'] käynyt tänne Sallizeh?
FekP: en. sinne päi [0:n ~ 0:lta] jäi käymättä. (IMPILAHTI Punntila 1992: 80.)

6.2.2. Nolla vastaanottajana ja omistajana

Allatiivi- ja adessiivisijaiset nollapersoonaviittaukset ilmaisevat nollalauseissa vastaanottajaa ja omistajaa. Lauseenjäsentehtävältään kummassakin roolissa olevat avoimet nollat ovat habitiiviadverbiaaleja. Allatiivisijainen nollavastaanottaja on usein rakenteessa *juohtuo mieleh* 'juolahtaa, muistua, tulla, johtua mieleen'. Esimerkit 26 ja 27 ovat samalta kielenoppaalta. Esimerkissä 26 kielenopas on edellä kuvaillut oloaan nykyisessä asuinpaikassaan Sonkajärven kunnalliskodissa. Kielenopas vaikuttaa verrattain tyytyväiseltä, mutta vuoron jatko osoittaa, että vanhoja aikoja tulee edelleen muisteltua säännöllisesti. Esimerkissä 27 nollapersoonalause johdattaa saman kielenoppaan takaisin menneeseen, ja hän ryhtyy kuvailemaan avoimilla yksikön 2. persoonan viittauksilla, miten lapsi nukutetaan muiden askareiden ohessa. Molemmissa esimerkeissä tekstiyhdeyden muut avoimet viittaukset ohjaavat mieleen muistumisen avoimeen – eli nollapersoonaiseen – tulkintaan.

- (26) viel on henği sydämes. konsa ['milloin'] tervehem kons sairahemb. vanhal on semmoi. päivä toizet tog ['toki'] eistyy ['menevät eteenpäin']. nuoruuten aigoa nyt *muistele*t. [0:lle] **juohtuu mon'i mielee**_k sitä *muistella voi* vain. (KORPISLÄSKÄ SKNA 3041:1.)
- (27) oi voigin. **kyllä se on aiga n'i monda kerdua** [0:lle] **mielee juohtuu**. @ et jouvutaa ennen illoil istumaa iltoi mänettämää [*mänetteä* 'kuluttaa aikaa']. lapsen *pan'it* kätkey pien_olles. yhel jallal rukkie *pollit* ['poljit'] toizel lasta *l'ikut'it*. (KORPISLÄSKÄ SKNA 3041:1.)

Myös esimerkeissä 28 ja 29 nollapersoonana on vastaanottaja. Esimerkissä 28 myös keskustelun aihe säilyy muistelemissa: nyt on puhe *kaihon* eli ikävän tulemisesta. Esimerkissä 29 on puhe pellavan kasvattamisesta. Kielenopas OK vahvistaa

haastattelijan oletuksen, että pellavat piti kitkeä. Nollapersoonalause kertoo, minkälaista työtä kitkeminen oli.

- (28) **MJ:** no onko niidä endizie eloksie [’elämiä’] un’is näytellyt?
FeoP: oom mie niidä nähnyt. a usseinha mie n’iidä n’iängi **gu se ku** [0:lle] **tulluo hyvin, oiGee kaiho kun(ne ga) n’i.** (IMPILAHTI Punttila 1992: 18.)
- (29) **EL:** siis piti kitkeä?
OK: mitä?
EL: piti kitkeä?
OK: *kit’kee* [0:n] *pidi. siit ol’igi* [0:lle] *suuri t’yö.* (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Omistajaa tai hallussapitäjää ilmaisevat nollapersoonaviittaukset eroavat vastaanottajaa ilmaisevista nollapersoonaviittauksista siinä, että ne ovat muodoltaan adessiivissa. Esimerkissä 30 on yhdyslause, jonka etujäsenessä on nollasubjekti ja jälkijäsenessä omistajaa ilmaiseva avoin nolla. Katkelman jatko sisältää vielä lisää avoimia nollia. Esimerkki toimiikin malliesimerkkinä siitä, miten nollapersoonaviittauksilla on tapana kasaantua tekstissä (esim. Lappalainen 2011).

- (30) **da hyvä ol’i** [0:n] **ruadoa k_ol’** [0:lla] **mitä luadoa.** a nygöi [’nykyään’] ku, loppuh, kauppas [0:n] *käyvä pidää.* a sillon [0:n] *ei tarvinnuh* kauppas *käyvä* gu, puidih. mm. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Kielenopas muistelee, miten ennen ei tarvinnut käydä kaupassa, koska tapana oli tehdä itse. Sekä *ruadoa* että *luadoa* merkitsevät ’tehdä, työskennellä, valmistaa’. VISK (§ 1358) käyttää nimitystä **nollaketju** samassa tekstuaalisesti yhteenkuuluvassa jaksossa esiintyvistä nollista, jotka kaikki saavat avoimen tulkinnan niiden lauseenjäsen-tehtävistä riippumatta. Edellytyksenä on, että ketju sisältää myös nollasubjekteja.

Myös esimerkissä 31 nollaomistaja on ehtoa ilmaisevassa yhdyslauseessa. Esimerkissä 32 koko nollapersoonaviittauksen sisältävä ilmaus on konditionaalissa (*oletella* ’olisi ollut’; *putti* ’hyvä tilaisuus, mahdollisuus’; KKS) ja esimerkissä 33 omistamisen välttämättömyyttä ilmaisee nesessiivinen predikaatti *pitihä olla*. Omistajana nolla näyttää siis viihtyvän aivan samoissa kielellisissä konteksteissa kuin nollapersoonaviittaus yleensäkin.

- (31) **JH:** no olik_sielä muuta ohjelmaa sitteñ ku sitä tanssija?
SN: tanssi ka? ei muuta. muuta ku tanssittii vai. mm. ja lähettii sitte pojat tyttöloin suatol. kel ol’ hevon’ mäntii hevozel **a gu ei oo** [0:lla] **n’i jalkasi kävellä käpitettih vai pakkazes.** (IMPILAHTI SKNA 7351:2.)

- (32) en, en suannu sitä. **a siin** [0:lla] **olette put't'i suaha toinegi**. em minä keha-, kehannu, mečästeä. (IMPILAHTI SKNA 7440:1.)
- (33) mie vuatteita möij jotta sain henkii en ehtinyt sillon kun ei kunnasta vielä annettu mulloo [*mulloin* 'ennen'], jotta saen maetoo ja voeta ja, **i leipäluatuu pitihä sitä** [0:lla] **olla**. (LOMANTSI SKNA 6508:1.)

Esimerkissä 31 kielenopas kertoo, miten pojat yrittivät tanssien jälkeen päästä saatolle. Vaikka *hevozel mäntii ja jalkasi kävellä käpitettih* monikossa, kulkutavan ratkaisi se, oliko (kenellä tahansa) tyttöä saattamaan lähtevällä pojalla hevonen. Esimerkissä 32 kielenopas kertoo saukkojahdistaan, jonka saaliina oli yksi saukko. Paikka oli kuitenkin niin hyvä, että (kenellä tahansa) metsästäjällä olisi ollut hyvä mahdollisuus saada toinenkin. Esimerkki 33 on hieman raadollisempi kertomus siitä, miten kielenopas joutui sairaana ollessaan myymään jopa vaatteitaan saadakseen rahaa ruokaa. Esimerkissä olevan *sitä*-sanana voi tulkita kahdella tavalla. Ensinnäkin sanan voi ajatella leipään viittaavana demonstratiivipronominina. Toisaalta sanan voi tulkita teema-aikeittajaksi ja pragmaattiseksi partikkeliksi, joka ohjaa nollapersoonaiseen tulkintaan ja tuo ilmaukseen oman lisäsävynsä (Vilkuna 1989: 143). Tällöin *sitä* vahvistaisi itsestänselvyyden implikaatiota, jonka jo *-hA(n)* ilmaukselle antaa.

6.2.3. Nolla muutoksen läpikäyvänä osallistujana ja objektina

Nollapersoonaviittaus voi toimia lauseessa semanttiselta rooliltaan myös muutoksen läpikäyvänä osallistujana tai objektina. Rooleja yhdistää se, että molemmissa avoin nolla on varsin passiivinen kuvattuun tilanteeseen osallistuja: nolla on joko tahattomasti osallinen omaan muutokseensa tai nolla on muiden aktiivisen toiminnan kohde. Molempia rooleja havainnoistaa hyvin esimerkki 34, jossa kielenopas kuvaa värikkäästi nykyisiä hautaamistapoja. Katkelmassa avoin nolla on sekä viskaamisen kohde että tilanmuutoksen läpikävijä nollasubjektillauseessa, jonka predikaattina on verbi *kuolla*.

- (34) vie ['vielä'] tak_ ['varmaan'] on ukkovarvaz lämmin **gu jo** [0] **viškataa tuonne t'šokol** ['kellariin?']. **a** ['mutta'] **ennen gu kuol'**, kolmin yölöin istuttih. lu(ettih, laulettih, juodih. a siit ku tul' se, jären ['varsinainen'], muahpan'iespäivä ['hautajaispäivä'] n'i, kai paikat ol' täyvet immeizii. čiištil čestil ['puhtaalla kunnialla'] viedii muah. (IMPILAHTI Punttila 1992: 18–19.)

Esimerkissä kielenopas on edellä puhunut pyykinpesemisestä ja päivitelty työskentelytavoissa tapahtuneita muutoksia. Kun puhe on siirtynyt elämänkaarijuhliin, vertaileva näkökulma entisiin tapoihin ja nykyiseen käytäntöön on säilynyt. Katkelmassa näkyy selvästi se passiivi- ja nollapersoonaviittauksen ero, että passiivi implikoi ensisijaisesti monikollista referenttiä ja nolla yksiköllistä. Muodoilla on esimerkissä myös tehtävänjako referenttiensä semanttisten roolien osalta: passiivimuodon referentti on agentti ja nollapersoonamuodon referentti ensin tekemisen objekti ja sitten muutoksen passiivinen läpikävijä (ks. tarkemmin Helasvuo–Johansson 2008: 37).

Varsin passiivista osallistujaa edustaa myös esimerkin 35 avoin nolla. Vannassa öhöttävä nolla käy kuitenkin läpi hieman lievemmän olotilan muutoksen kuin edellisen esimerkin nolla: nyt kylpyammeessa makaava nolla pestään puhtaaksi.

- (35) **MJ:** no miittyzis ast'ielois ennen kylys ['saunassa'] vettä piettih?
FeoP: semmozed ol' puukappazed ['kiulut'] da, ta puukorvoD ['saavit'] Da.
MJ: lahantkois ['puisissa pyykkiastioissa'] ei pietty?
FeoP: ei. a nyt, nyt pitää olla, ken ei mäne kylyy, se vannaa ['kylpyammeeseen'] viijäh. **öhöttää** ['lötköttää'] **gu sika siel** – toine pezöö. (IMPILAHTI Puntila 1992: 31.)

VISK:n (§ 1358) mukaan nollapersoonana ei ole mahdollinen tuloslauseen ihmistarkoitteisena elatiivi-NP:nä. Rajakarjalaisaineiston valossa tämäkin rajoitus näyttää kuitenkin kumoutuvan, kun tuloslause on osa ehtoa ilmaisevaa yhdyslauseetta. Esimerkissä 36 on puhe karhun metsästystä. Kielenopas selittää, miksi karhusta otettiin ennen vain nahka eikä lainkaan lihoja.

- (36) **PV:** siinä nylettih?
NN: siinä nylettii se ['karhu'], eip_ennel lihoja otettu, nahka vain. eihä kontien lihoa ken syö sanottii jotta **äkäni** [0:sta] **tuloo jos kontiel lihua syö** [NAURAA].
PV: mitä?
NN: ni ennen sanottii [0:n] *ei pie* s- konDiel lihua šyyvvä, jos mi- r- ihmiset syyvvään, ne, kontiel lihua n' i hyvin äkäset – –. (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)

Yhdyslauseen jälkiosana oleva *jos*-lause ilmoittaa ehdon, minkä toteutuessa nollasta tulee muutoksen läpikävijä: nollasta tulee vihainen (*äkäine*), jos nolla syö karhun lihaa. Kielenopas esittää säännön vielä uudestaan seuraavassa vuorossaan, koska haastattelija pyytää tarkennusta. Kiinnostavaa on, ettei opas toista nollapersoonaista vastaustaan vaan käyttää toisella kerralla passiivia. Samalla tavalla kuin edellä olleessa esimerkissä 34 nytkin nollapersoonan ja passiivin ero on referenttien luvussa. VISK (§ 1363)

muotoilee eron näin: nollapersoona esittää asian ketä tahansa koskevana ehtona ja passiivi siltä kannalta, miten asia yleensä ihmisten keskuudessa tapahtuu.

Muiden toiminnan objekteina toimivat nollapersoonaviittaukset vaativat ympärilleen muissa semanttisissa rooleissa olevia avoimia nollia tai avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia saadakseen avoimen tulkinnan. Esimerkit 37 ja 38 osoittavat, että objektinakin avoin nolla viihtyy hypoteettista maailmaa rakentavissa ja ehtoa ilmaisevissa konteksteissa. Esimerkissä 37 nollapersoonalause on konditionaalissa ja esimerkissä 38 nollaobjekti on ehtoa ilmaisevassa yhdyslauseessa.

- (37) siihen_astihan pyyvettii, rihmasella lintuo ku tämä rajavartijosto tul'i. ei tämä hyvim pitk_aikoa oo sielä, meijjän kylässä ja, tapettii kaikemmoista riistova, sittä ku tul'i virkakuntua n'i eihän šua eneä tappoa, **tyrmäähän ois** [0] **viety** [NAURAA]. (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)
- (38) **AL:** missä Virranniskassa vai missä heilä se ol'. sitä aena mainittii jotta, annahan vetehin' ['vedenhaltija'] tulloo mänkööhän uimaa, **lapsena kun uimaa aena mäni mäni aena vanahemmat varotti** [0:a], "että sua männä vedehin tulloo teijjät viepi järvee".
MJ: sillä aina, peloteltih?
AL: nii jott_ei syvällä männä – –. (ILOMANTSI SKNA 6508:1.)

Esimerkissä 37 kielenopas kertoo, miten rajoittamaton lintujen metsästys kotikylällä loppui, kun kuntaan saapuivat ensimmäiset viranomaiset. Esimerkissä 38 kielenopas AL kertoo vetehisestä, jolla peloteltiin uimaan meneviä lapsia, etteivät nämä uisi liian kauas rannasta. Koska ehdon kertova *kun*-lause on nollasubjektillinen, myös uimaan menemisen seurauksenkin voi hahmottaa nollapersoonaiseksi. Esimerkissä nollapersoonaviittaukset vaihtelevat jälleen passiivimuotojen kanssa. Kun haastattelija kysyy passiivilla varmistusta, myös kielenopas käyttää seuraavassa vuorossaan passiivia. Nyt näkökulma on koko uimaan menevän lapsijoukon.

6.2.4. Nolla agenttina

Rajakarjalaisaineistossa avoin nolla esiintyy myös agenttina, mutta vain tietyin ehdoin. Yhdyslauseissa nollapersoonaviittaus sopii myös agenttiivisten verbien yhteyteen, joiden ilmaisema toiminta edellyttää subjektitarkoitteelta tietoista ja aktiivista toimintaa. Yhdyslauseissa esiintyvää nolla-agenttia havainnollistavat esimerkit 39 ja 40, joissa avoin nolla *sujahti, män', vet'i* ja *rikkou tavarán*. Rikkominen voi tietenkin tapahtua

vahingossakin, mutta tapahtuman liikkeellepanija on siinäkin nolla-agentti. Esimerkissä 40 kielenopas selittää verbien *pilata* 'sahata' ja *mennä piloille* merkityseroa.

- (39) **MJ:** no siitä suksjalassa ei, hyvim pitkäh männyt?
AL: ka eeei, kus suorah siitä, **Mönkältä kus suoraa sujahti Aka-, Tervasuaresta poikki vaem män' ni, se ol' sillä kerttaa, sielä.**
MJ: no sinne vet vakituin' jäläki ol'?
AL: ol', latuha siinä pysy aena. **ja hyvä tie kun ol' siitä tietä pitki vit' vet'i.**
 (ILOMANTSI SKNA 6508:1.)
- (40) ennem minuu ne ukot sanottii eihä sie sanottu šahuamista. hyö sanotti pilain [NAURAHATA]. se ol', pi*luamista. @, pilauvun @. **jos min, tavaran rikkou, n'i se mänöö piloil.** pila- [NAURAA]. a, silloi huastetti viel, šahuamista piluaa. minu-, minuj kasvin(aika kai. eihä šahuamista huastettu ku, ne_ol' kai piluandua. (IMPILAHTI SKNA 7439:2.)

Usein yhdyslauseissakin nolla-agentin sisältävän lauseen predikaatti on nesessiivinen *pitää*. Välttämättömyyttä ilmaiseva *pitää* ei tietenkään aina ilmaise itse toimintaa vaan velvollisuutta tai välttämättömyyttä, jonka mukaisesti pitäisi toimia. Imperfektissä *pitää* voidaan kuitenkin tulkita implikaatiiviseksi, eli että se implikoi myönteisessä lauseessa infinitiivitäydennyksen ilmaiseman toiminnan toteutumista ja kielteisessä lauseessa toteutumattomuutta (VISK § 1562). Esimerkissä 41 nolla-agentin piti etsiä metsään jääneitä lehmiä ja esimerkissä 42 valmistaa lahjoja sulhasensa sukulaisille. Esimerkissä 41 nolla-agentti on yhdyslauseen päälauseessa ja esimerkissä 42 sivulauseessa.

- (41) **van, niidä [0:n] pit toizin_ajon eht'ii** kun omalla vallalla ['vapaana'] kävelti. niidä *pid ehttie* siid [0:lla] *pit_olla*, kápälät ['jalat'], [NAURAA] vahavat. (KORPISELKÄ SKNA 3034:2.)
- (42) vanhemmilla annettihi, ihaņ kaikki, izällä ja äitil ihan tuota, pajasta lähti(ehyyn), šukkih_ast'i. kaikennägözet lahjat annetti. **ol'pa keyhä tahikka rikkahempi. ne [0:n] pid'i varustoa** ['valmistaa']. (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)

Esimerkissä 41 on kyse dynaamisesta modaalisuudesta eli fyysisestä pakosta toimia ja esimerkissä 42 deonttisesta modaalisuudesta eli puheyhteisön normeista johtuvasta välttämättömyydestä.

Viimeisessä esimerkissä 43 on kolme nolla-agenttia, jotka sopivat hyvin yhteenvedoksi rajoituksista, joita nolla-agentin esiintymisellä on. Kahdessa esimerkin nolla-agenttitapauksessa on predikaattina nesessiivinen *pitää*, ja toinen predikaateista on

lisäksi konditionaalissa, joka on siis yksi Vilkunan (1992: 89–93) luettelusta epäspesifisyyttä synnyttävistä sameista konteksteista. Kaksi esimerkin nolla-agenteista taas sijaitsee konditionaalissa yhdyslauseissa.

- (43) **MP:** kuulitko, ennen semmosta, pagistih sto [’puhuttiin että’], hevo- hebonen ei, ruumista, jaksanut veteä?
GJ: [YSKII] eihäi se jaksa nyt.
MP: min tähän ei, jaksa?
GJ: ku pannah, panna tuoda regee taih käärii tai, en tiä autoo. [0:n] *pitäis koitella autoo. ku se, panna sinne n’i, se [0:n] pidää, tuakse päi, n’ytketä tuallei sidä*, ruut. ei lähe matkah. ei siim muuta konstii ole. *sidä vai tagaperi n’ytkiäy tuallee n’i.* (IMPILAHTI SKNA 7440:1.)

6.3. Nollapersoonalauseen funktiot haastattelupuheessa

Rajakarjalaisaineistossa nollapersoonalauseet voivat liittyä sekä kertomusmaailmaan että haastattelutilanteeseen. Kielenoppaiden puheen voi usein hahmottaa erilaisiksi kertomuksiksi, jotka sijoittuvat yleensä menneisyyteen ja kertovat kielenoppaan nuoruudesta. Luvussa 6.3.1 esittelen nollapersoonalauseita tällaisissa kertomuksissa. Haastattelutilanteeseen kiinnittyvät nollapersoonalauseet ilmaisevat usein jollakin tavalla kielenoppaan tietoisuutta omasta roolistaan haastateltavana, ja niitä esittelen luvussa 6.3.2. Viimeisessä luvussa 6.3.3 ovat keskiössä perustelevat ja mielipidetä ilmaisevat nollapersoonalauseet, joilla voidaan mm. merkitä vastausvuorojen tärkeitä kohtia tai kiteyttää puheenvuoroja.

6.3.1. Menneisyyden kertomusten värittäjä

William Labov (1977: 359–360) määrittelee kertomuksen (engl. *narrative*) yhdeksi keinoksi tehdä yhteenvetoa menneen ajan tapahtumista asettamalla sanalliset ilmaukset järjestykseen, jossa tapahtumat todellisuudessa tapahtuivat – tai jossa niiden ainakin uskotaan tapahtuneen. Vähimmillään kertomus koostuu siis kahdesta lauseesta, jotka on asetettu ajallisesti järjestykseen ja joiden järjestystä ei voi muuttaa muuttamatta samalla alkuperäisen kertomuksen tulkintaa. Helasvuo (1991: 77) on myöhemmin korostanut, ettei kertomus sellaisena, kuin me sen arkikeskusteluissa kohtaamme, kuvaa tapahtumia itsessään vaan välittää aina kertojansa subjektiivisen tulkinnan tapahtumista.

Keskustelussa kertomus muokkautuu edelleen vuorovaikutuksessa keskustelukump-paneiden kanssa.

Nollapersoonalauseet voivat kertomuksissa kuvata toimintaa, kuten esimerkissä 44, jossa on puhe *sulhaziks* tulemisesta eli kosimisesta, tai sijoittua toisen asteen vuoropuheluihin, kuten esimerkeissä 45 ja 46, joissa konventionaalistuneilla nollapersoonaisilla ilmauksilla kysytään (45) ja vastataan kohteliaasti (46).

- (44) siit rubei se Ruttozem poik rubei sulhaziks [’tuli kosimaan’] miul. kylmil [’lämmittämättä olevaan taloon’] tuldii meän taloo dai siit sulhazet roittih [’tulivat’] miula [’minulle’]. **siit tuas** [0:n] **pidi piuruada luadie** [’tehdä piirakoita’] **da, kakkarua paistua** [’paistaa kakkaroitaa’] **da bassata** [’palvella’] **ne sulhazet n’uapurim pojaa**. (KORPISLÄSKÄ SKNA 3041:1.)
- (45) se toine poi- piDi Penttisem pojalla lähtie Joenšuuuh töih uamalla. ni se ois yksistäh diänyt [’jäänyt’⁵⁵] ja siit ois taloh käyny še_ol’ niim pieni matka. kysyt ois **šoabiko käyvä vaikka ni kylpemässä** Da muu- miten. niin, ne ty-, ei ollut käynyt. (ILOMANTSI SKNA 503:1.)
- (46) [Kaupungista tullut rakennusmestari] kysy miten ne nämä [’kuivatut kalat’] on soapiko hän maistella. mie šanoņ ka ne on uun’issa pietty **šoapihan niitä maistella** n’i. hiāņ kun šoi puole haukii – – . (ILOMANTSI SKNA 503:1.)

Esimerkissä 44 kielenopas kertoo, miten naapurin poika saapui kosimaan häntä juuri, kun oppaan perhe oli hävittämässä torakoita kotitalostaan ja talo oli tämän vuoksi lämmittämättä. Karjalassa adessiivi ja allatiivi ovat samannäköisiä. *Miula* merkitsee siis sekä ’minulla’ että ’minulle’. Tapoihin kuului, että kosijaksi saapuvaa nuorta miestä ja tämän mukana saapuvaa muuta kosioväkeä piti kestittää. Nollapersoonalauseen nesessiivinen predikaatti kuvaa samanaikaisesti yleistä tapaa toimia ja kielenoppaan toimintaa.

Kertomusten dialogijaksoihin sisältyvissä kysymyksissä ja niiden vastauksissa nollapersoonalauseiden predikaattina on aina jokin modaaliverbi, mikä osaltaan selittää lauseiden nollapersoonaisuutta. Yleisin predikaatti on *saada*, joka esiintyy myös esimerkeissä 45 ja 46. Kysymyslauseet kuuluvat lausetyyppinä episteemisesti modaalisiin ilmaisuihin, koska ne ilmaisevat aina puhujan epävarmuutta ja perustuvat tämän arvioihin ja ennusteisiin siitä, mitä tulee tapahtumaan (§ VISK 1556). Rajakarjalaisaineiston toisen asteen kysymyksiä voi kuitenkin pitää jo tiettyihin käyttöihin konventionaalistuneina idiomeina, joissa modaali-ilmausten merkitys on sekundaari ja joita puhuja käyttää, kun hänellä on mielessään tietty tavoite, esimerkiksi vastuun

⁵⁵ Eräissä varsinaiskarjalan etelämurteissa ja osassa livvin murteen puhuma-aluetta sananalkuinen *j* vaihtelee liudentuneen *d*:n kanssa (Zaikov 2010).

välttäminen tai kohteliaisuus (Kangasniemi 1992: 364). Esimerkin 45 alussa kannattaa huomata myös adessiivisijainen nesessiiviverbin täydennys *Penttisem pojalla*.

Nollapersoonalauseilla voidaan kerrontajaksoissa myös havainnollistaa oma-kohtaista kokemusta. Esimerkki 47 on katkelma pitkästä kertomuksesta, jossa kielenopas kuvaa nuoruuden työpäiviään. Aikamuoto vaihtuu katkelmassa tiheästi ja toimii merkitsimenä, tarkastellaanko työtehtäviä kertomushenkilönä toimivan kielenoppaan nuoruudenminän vai kertomishetken haastateltavan näkökulmasta.

- (47) mitä siellä sahaime. **jo** [0:n] **pitää toizee kohtaa män**. sanotaa ”nyt pitää teijän, halgomeččää män. **halguo suah kesännä kuivamaa** [0:n] **pitää**. **nyt** [0:n] **pitää**, **halgomeččäl**.” **halgomeččää** [0:n] **piti läht’ie tuas sinne männä**. **jo sahata** [0:n] **piti puuloi kylläl** – – sano ”nyt pitää lopettamaa käyvä” sano ”ennen teijä halgomeččä ku loppuu.” sano tuota, hallon sahuanna. ”käygiähä puut lopettakua.” **kessen aigua siit** [0:n] **pit ne puut heijä, kauppijaa lopettua**. **pinoon kai lad’jata** [’pinota’] **hyväšti** – –. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

Kaikki katkelman avoimet nollat ovat nollasubjekteja ja kaikissa nollapersoonalauseissa on predikaattina *pitää*. Osa nollapersoonailmauksista kuvaa toimintaa, osa on kertomusmaailman puheenvuoroissa. Kaikki katkelman referoidut puheenvuorot ovat työnantajan. Puheenvuorot ja niiden johtolauseet ovat preesensissä. Routarinteen (2005: 110) mukaan johtoilmauksen tempusta voi pitää viitteenä siitä, onko kertoja referoinut, mitä joku todella sanoi, vai onko hän esittänyt referaattinsa yleisemmällä tasolla eli mitä ketä tahansa voisi jossakin tilanteessa sanoa. Esimerkissä johtolauseiden preesens siis viittaisi siihen, ettei kyse ole aivan sanasta sanaan referoinnista.

Referoitujen jaksujen väleihin sijoittuvat toiminnan kuvaukset ovat yhtä lukuun ottamatta imperfektissä: katkelman ensimmäinen nollapersoonalause *jo pitää toizee kohtaa män* on preesensissä. Imperfektissä olevat toiminnan kuvaukset vievät kertomusta eteenpäin ja niissä kielenopas tarkastelee menneisyyden tapahtumia kertomishetkestä eli haastattelutilanteesta käsin. Preesenmuotoisissa lauseissa tilannetta tarkastellaan kuitenkin kertomushenkilön näkökulmasta.

Aikamuodon vaihtumista imperfektistä preesensiin kesken menneeseen aikaan sijoittuvan kerrontajakson nimitetään **dramaattiseksi preesensiksi**. Puhuja käyttää siis preesensia menneen ajan kontekstissa, vaikka ajallinen perspektiivi ei erota sitä imperfektistä. Dramaattisella preesensillä puhuja voi luoda illuusion tapahtuman ja kerronnan samanaikaisuudesta, jolloin kuulijalle syntyy mielikuva, että kerrottu tapahtuu parhaillaan hänen silmiensä edessä. Usein aikamuodon vaihdos osoittaa kertomuksen episodien rajakohtia, joissa tapahtumat, henkilöt tai tapahtumanäyttämö vaihtuu.

(Laitinen 1998: 83, 90–91, 93.) Myös esimerkissä 47 aikamuodon vaihdos sijoittuu yleensä rajakohtaan, työnjohtajan repliikkeihin: välttämättömyys työtehtävien suorittamiseen ilmoitetaan preesensissä. Esimerkin voi jakaa myös **muistelukerrontaan** ja **kokemuskerrontaan**: muistelukerronnassa kuvauksen kohteena oleva kokemus kerrotaan kerrontahetkestä käsin ja kokemuskerronnassa tavalla, joka muistuttaa tapahtuman uudelleen elämistä (Raninen-Siiskosen 1999: 30–31). Esimerkin ensimmäistä nollapersoonalauseita sekä työnjohtajan määräyksiä voisi tämän jaottelun mukaan luonnehtia kokemuskerronnaksi ja imperfektissä olevia työnkuvauksia muistelukerronnaksi.

Preesensissä oleva nollapersoonalause voi siis hidastaa kerrontaa ja kuvata menneisyyden tapahtumia niin kuin ne tapahtuisivat vasta kertomishetkellä. Nollapersoonalauseella voidaan myös hetkellisesti kokonaan keskeyttää tapahtumien kuvaus ja esittää varsinaisesta juonesta irrallinen lisäys. Tällainen nollapersoonalause voi kuvata jotakin kuvitteellista tai (ainakin toistaiseksi) toteutumaton asia-tilaa kuten esimerkissä 48, jossa kielenopas vertailee karitsan ja lampaan lihaa:

(48) *kä emäst_ol' sitkiimmät se kuv viis vuotta [0:n] tul' pittyä. ne ei kiehut niiv vällei [’nopeasti’], vaav vuonnista [’karitsasta’] ni se ois olt sama kup pyyl lihhua ois voissa keittüt. ne ol' niät niim pehmiet – –.* (ILOMANTSI SKNA 6509:1.)

Helasvuon (2008: 191) mukaan hypoteettisen maailman rakentelu on tyypillinen konteksti kaikille avoimille viittauksille. Hypoteettinen tai vaihtoehtoinen maailma rakentuu kielen kuvauksilla, jotka eivät kuvaa aktuaalisessa maailmassa todella tapahtuneita tai tapahtuvia tapahtumia tai vallinneita tai vallitsevia asiantiloja vaan sellaisia, joita olisi saattanut tapahtua tai saattaa vielä tapahtua. Erilaiset modaaliset ilmaisut sopivat hypoteettisiin kuvauksiin hyvin, koska ne aktivoivat mielessä yhden tai useampia vaihtoehtoja esitetyn tilalle. (VISK § 1553.) Kuten esimerkissä 48, myös esimerkeissä 49 ja 50 hypoteettista maailmaa rakenteleva nollapersoonalause on konditionaalissa. Esimerkki 49 on jo edeltä tuttu katkelma, jossa kielenopas vakuuttelee haastattelijaa siitä, että *luapottimet* pysyivät jalassa vaikka tanssiessa. Myös esimerkissä 50 on puhe tanssimisesta. Kielenopas yrittää kuvata, millainen tanssi oli katrilli.

(49) *pysyttii ei ne lähtet vaikk_ois tanssiessa pitüt.* (ILOMANTSI SKNA 6509:1.)

(50) *vai kadril' ol' semmoin' jotta siit_ei siibudettu [’sipsutettu’] siit_ei muuda ku, käkkyñkässä, tantsit-, embä ozoa sanuo miten (-), muuta kun (ne) (-) tehä vain n'iin siinä vasta nügis.* (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)

Molemmissa esimerkeissä avoimet nollat kuuluvat yhdyslauseisiin. Esimerkissä 49 yhdyslause on konsessiivinen eli se esittää lauseiden ilmaisemien asiantilojen pätevän mutta samalla implikoi niiden olevan yhteensopimattomia kyseisessä kontekstissa, ja esimerkissä 50 yhdyslause ilmaisee ehtoa eli sen osien välistä suhdetta voi kuvata konditionaaliseksi.

Samalla tavoin kuin esimerkissä 49, jossa asiantilan kuvitteellisuutta alleviivaa sekä konditionaalimuoto että *vaikka*-konjunktio, myös esimerkissä 51 kielenopas käyttää hypoteettisen maailman konstruointiin konditionaalinen ohella toista modaalisuuden ilmaisukeinoa, kysymystä.

- (51) siit tul' i sulhaziksi ['kosijaksi']. siit paida [0:n] *pid andua*. ken siit ol' tuhmuu tegijä ['hölmyden tekijä']. dai mie ol' in tuhm [*tuhma* 'hölmy']. **miks andua** ['paita kosijalle'] **konz** ['koska'] **kuim män'is** ['menisi naimisiin'] **kaupat** ['naimakaupat'] **tul'is kai siit andua lahjakse**. eigä ennen. a mie sanoin jotta, rahoo emmä ota tuota. kihlat kun ot'imma myö n' i. "en ota kihloi eng_ ot rahoi. mie em mäne tuolla miehel." (KORPSELKÄ SKNA 3041:1.)

Kielenopas kertoo, miten hän antoi rukkaset eräälle kosijalleen. Ensimmäinen, nesessiivinen nollapersoonalause kuvaa yleistä käytäntöä ja toinen on vielä toteutumaton asiantila maalaileva retorinen kysymys. Kysymyksen aikamuoto on preesens, vaikka muuten oppaan kertomus etenee imperfektissä. Helasvuon (1991: 82) ja Yli-Vakkurin (1986: 154) mukaan aikamuodon vaihdoskohdassa tapahtuu yleensä muitakin muutoksia, jotka kaikki yhdessä kuvastavat sitä näkökulmaa, joka kulloinkin toimii tarkastelunäkökulmana. Tempuksen vaihto voi sisältää esimerkiksi jonkin affektiivisen elementin. Esimerkissä 51 vaihtuvat samassa kohdassa persoonamuoto (yksikön 1. persoonasta nollapersoonaan), aikamuoto (imperfektistä preesensiin), modus (indikatiivista konditionaaliin) ja lausetyyppi (väitteestä kysymykseen). Myös kielenoppaan rooli muuttuu kertomusmaailman henkilöstä puhetilanteen osallistujaksi ja oman käyttäytymisensä selittäjäksi. Kielenopas toimii siis samanaikaisesti kertojana haastattelutilanteessa ja kertomusmaailman henkilönä (ks. tarkemmin puhetilanteen osallistujan kaksoisroolista Seppänen 1998: 127).

6.3.2. Merkki haastattelutilanteesta

Rajakarjalaisaineistossa kielenopas ei useinkaan vain vastaa haastattelijan esittämään kysymykseen, vaan kielenopas esittää myös kommentteja haastattelutilanteesta ja haastateltavan roolissa olosta. Tavallista on, että kielenopas kommentoi puheentuottamistaan. Tällaisen metapuheen eli puheen puhumisesta voi katsoa jäsentävän vastausvuoroa ja myös toimivan muistutuksena kertomistilanteesta, kun se sijoittuu keskelle menneisyyteen sijoittuvaa kertomusjaksoa. Metapuheella kielenopas voi esimerkiksi valitella muistamattomuuttaan (esimerkki 52), perustella muistamattomuuttaan (esimerkki 53), tähdentää jotakin kertomuksen yksityiskohtaa (esimerkki 54) tai esittää arvionsa puheenaiheesta (esimerkki 55). Yhteistä kaikille esimerkkien nollapersoonalauseille on, että niiden predikaattina on jokin modaaliverbeistä *saada*, *tulla* tai *pitää*.

- (52) voi voi. *ei soa muistoa kogo* [’kaikkea’] *mitä* [0:n] *pitäis*. *mitä* [0:n] *pitäis sanoo, laulua* [0:n] *pitäis k_ei sua lauloa*. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)
- (53) niitä [’arvoituksia’], semmosii ol’i, kansa, monem,moista. *kun* [0:n] *ei o pitkää aikaa tullu n’ii huastettuu ni* [NAURAHTAA] *unheutah* [’unohdan’]. (ILOMANTSI SKNA 5315:2.)
- (54) tultih_ambujat ihan, tuolta kaupunniloista ja kaikista herrat. jotta sai niät herrat sen, l- [NAURAHTAA] arvon. niin tapettih. siellä Riekkalassa. (*pitää* [0:n] *sanui*), Riekkalas tapettih monet karhut. nii. (KORPISELKÄ SKNA 3034:2.)
- (55) **MP:** Venäjäv viina oli halvembua.
FekP: halvembua.
AA: halvembua. se ol’ hal-, halvembuaha se nytki on.
MP: niin on.
AA: juuu(uh. [NAURAVAT.] se Kohone., *ei, eihä n’iid nyt* [0:n] *piä semmozii, puhuu, sobimattomii*. no siid min_em puhu täh. (IMPILAHTI Punttila 1992: 85.)

Esimerkissä 52 kielenopas on edellä tapaillut vanhan laulun sanoja. Kun sanat eivät tule mieleen, opas naurahtaa ja toteaa: *ei soa muistoa kogo mitä pitäis*. Esimerkissä 53 haastattelija kyselee kielenoppaalta vanhoja *arvautuksia*. Kielenopas kertoo arvoituksia hieman kitsaasti, ja esittääkin lopulta perustelun, miksei arvoituksien luetteleminen onnistu niin vain: *kun ei o pitkää aikaa tullu n’ii huastettuu ni unheutah*. Yhdyslauseen jälkiosassa on yksikön 1. persoonan verbimuoto. Esimerkissä 54 puhe on karhun metsästyksestä. Kielenopas tähdentää nollapersoonalisäyksellä *pitää sanui* paikkaa,

missä kaupunkilaisherrat kävivät kaatoretillä. Esimerkin 55 tilanteessa on kaksi kielenopasta, AA ja FeoP, sekä haastattelija MP. Vaikka haastattelijakin osallistuu keskusteluun viinan hinnasta Venäjällä, toinen oppaista havahtuu kesken vuoron: *eihä n'iid nyt piä semmozii, puhuu, sobimattomii*. Vahvistukseksi AA jatkaa vielä yksikön 1. persoonassa *no siid min_em puhu täh*. Naurusta päätellen nollapersoonalause tuntuu kuitenkin olevan vähintään yhtä paljon pyyntö, että muut tilanteessa olijat kiistäisivät puhujan väitteen, kuin puhujan todellisen mielipiteen ilmaus. Haastattelutilanne jatkuu AA:n kannalta toivotulla tavalla, kun haastattelija toteaa *kyllä tässä voi paista* ['puhua'] ja keskustelu votkan hinnasta pääsee jatkumaan.

Esimerkeissä 56 ja 57 kielenoppailla on sama ongelma: he eivät muista tarkoitteen nimeä, jota haluaisivat työnkuvauksessa käyttää. Esimerkissä 56 kielenopas kysyy apua haastattelijalta ja esimerkissä 57 kielenopas tarjoaa muistajan roolia toiselle kielenoppaalle.

- (56) siellä on, miks mie sanozin sidä? **miks voi sannuo sidä?** ne kangaspuut kun on n'ii kangaspuut, migäbä se on se b-, se p-, peräoza siidä? (KORPISSELKÄ SKNA 3035:1.)
- (57) **OS:** no nehän on sitä. lantusta tehtii semmosta, hauvikasta ['paistikasta'] niinj ku **mikse, mikse sitä nyt sanos niitä semmosii. lohkoja.**
SN: sanottii lohkoikse. enne lohkoiks sanottii. (IMPILAHTI SKNA 7351:2.)

Esimerkissä 58 kielenopas valittelee, ettei enää muista tarkkaa evakkoreittiä Impilahdelta. Haastattelupuhetta jäsentävänä voi pitää yhdyslausetta, jonka alkuosana on ehtoa ilmaiseva nollapersoonalause ja jälkiosana yksikön 1. persoonassa oleva lause.

- (58) minne myö siit lienemmöi tulluh ent tiijä. **ne ku olis järgieh** ['heti'] **kirjuttoa siit minä mustasin** ['muistaisin']. a mitä nyköi '[nykyään]', kymmen'ii vuozii eenhäm musta en en en en n'ii, ajattele. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Kiinnostavaa esimerkissä on juuri nollapersoonan ja 1. persoonan vaihtelu. 1. persoona esiintyy katkelmassa sekä yksikössä että monikossa. Alussa opas käyttää *minä*-muotoa todetessaan, ettei hän enää muista tarkkaa evakkoreittiä. Vaihtoehtoinen toimintatapa, jolla reitti olisi ehkä jäänyt paremmin mieleen, esitetään konditionaalissa olevalla nollapersoonalauseella. Avoin nolla on siis jälleen ilmauksessa, joka luonnehtii hypoteettista asiantilaa. Perustelu muistamattomuudelle seuraa nollapersoonalausesta *minä*-muodossa.

Kielenoppaat eksplikoivat toisinaan hyvinkin selvästi, että he ovat tietoisia roolistaan haastateltavana. Kielenopas tietää, ettei kyseessä ole mikä tahansa rupatteluhetki, vaan että haastattelijalla on saapunut vierailulle aivan erityisestä syystä ja että haastattelijalla on haastateltavan suhteen tiettyjä odotuksia. Anna Karhu (1995: 94–95) kuvaa murrehaastattelua **tehtävänsuorittamistilanteeksi**, jossa haastateltavat pyrkivät hyvinkin tietoisesti täyttämään heille annetun tehtävän. Haastateltavan tehtävä on tietenkin vastata parhaan kykynsä mukaan haastattelijan esittämiin kysymyksiin.

Tietoisuus haastateltavan roolista voi ilmetä nollapersoonalauseella, jolla kielenopas perustelee toimintaansa tai kerrontatapaansa sillä, että hänen on tässä (haastattelu)tilanteessa ja tässä (haastateltavan) roolissa toimittava tietyllä tavalla. Kaikissa nollapersoonalauseissa, joiden voi tulkita ilmaisevan haastateltavan velvollisuutta, onkin predikaattina *pitää*. Esimerkeissä 59 ja 60 kielenoppaat tuovat ilmi, että he ovat tietoisia haastattelutilanteeseen liittyvistä käytännöistä, esimerkissä 59 haastattelujen nauhoittamisesta ja esimerkissä 60 velvollisuudesta muistella menneitä.

(59) **HA:** [HUOKAA] missäs sinulla se [’nauhuri’] pys’syy
siihem [0:n] *pitää ottoo* (– –).

MJ: tämä pyssyy tässä polovem piällä. (ILOMANTSI SKNA 6509:1.)

(60) voi voi. en tiijä midä niit sanomii. en tiä mitä muistua. em muissa moissa niä vanhua midää näit aikoi. omani aikoi. omani aikoi suruzii päivii. ilozii aikoi. [0:n] *pitäis muissella vie mullusii päiviet* [’vanhoja aikoja’]. (KORPISSELKÄ SKNA 3041:1.)

Esimerkissä 61 on puhe käärmeen loitsusta, joka luettiin, jos käärme oli purrut. Kielenopas on edellä valitellut, ettei muista pitkästä loitsusta kuin alun. Nyt hän kuitenkin lupautuu esittämään edes muistamansa osan, ettei sekin jää unohtuksiin, *muar ragožee*. Vuoro alkaa hymähdyksellä ja partikkelilla *no*. Kielenopas lienee myöntymisestäään huolimatta sitä mieltä, ettei loitsun lukeminen olisi ollut aivan välttämätöntä.

(61) [HYMÄHTÄÄ] **no pitää se** [0:n] *lukie* [’lausua’] **jottei jiä muar ragožee**
[NAURAA] muam piällä jiäpi. (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)

Kielenopas voi ilmaista tietoisuutensa haastateltavan rooliin liittyvistä velvoitteista myös edellisiä esimerkkejä implisiittisemmin. Esimerkki 62 muistuttaa metapuhe-tapauksia, joissa haastateltava muistelee jonkin tarkoitteen nimeä. Myös nyt kielenopas on epävarma viljan puhdistamisesta käytetystä nimestä.

- (62) nii en tiä, ongo se oikein sanottu vidvomine. [0:n] *pitää olet* [’oljet’] *vidvoo*,
(IMPILAHTI SKNA 7352:3.)

Kielenopas aloittaa vuoronsa varovasti ja on selvästi tietoinen roolistaan informanttina, sillä hän haluaa haastattelijankin huomaavan, ettei *vidvomine* ole välttämättä oikea nimitys. Kielenopas ikään kuin maistelee nimityksen oikeellisuutta toistamalla *pitää olet vidvoo*. Livia Polanyiin (1985: 196–197) mukaan toisto on myös yksi keino kiteyttää vuoro ja samalla varmistaa, että haastattelija on ymmärtänyt, mikä edellä sanotussa oli niin merkittävää, että sen takia kannatti kertoa koko kertomus. Esimerkissä 62 kyse ei tietenkään ole kertomuksen kertomisen perustelemisesta, mutta nollapersoonalauseen voi ajatella perustelevan muistamattomuutta jahkailevaa jaksoa.

Oman luokkansa haastattelutilanteeseen kytkeytyvissä nollapersoonalauseissa muodostavat nollapersoonakysymykset, jotka kielenopas osoittaa suoraan haastattelijalle. Esimerkissä 63 kielenopas NN on edellä kertonut, että hänellä on haastattelun jälkeen asiaa kirkolle. Tilanteessa läsnä oleva oppaan vaimo ehdottaa miehelleen, että kirkolle voisi päästä haastattelijoiden kyydissä.

- (63) **NN:** ka minäpä piäsen näissä, *e- soppihan teijjän autooh?*
PV: piäset meijjän autossa
NN: nii siitä,
PV: piäset.
NN: teijjän autossa ni mänemää, ni jos (semmonen)
EMÄNTÄ: (– –) kirkolla,
NN: kirkolla vaem mänen sittä nii ni.
PV: nii,
EMÄNTÄ: (– –)
PV: se käypi hyvin. (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)

Kysymyksen muoto implikoi, että sen esittäjä arvelee autoon vielä mahtuvan. Samalla se jättää kuitenkin vastaanottajalle tilaisuuden vielä kieltäytyä vetoamalla asiantilan mahdottomuuteen: muuten kyllä sopisi tulla meidän kyydillä, mutta auto on jo täynnä.

Myös esimerkeissä 64 ja 65 kielenopas kohdistaa kysymyksensä suoraan haastattelijalle. Esimerkissä 64 kielenopas tuntee haastattelijan isoäidin ja hyppää kesken kertomuksensa kyselemään tämän kuulumisia. Nollapersoonalause ei ole nyt varsinainen kysymys vaan perustelu kysymyksen esittämiseksi. Esimerkissä 65 on puhe siitä, miten pienille lapsille tehtiin ennen tuttipulloja lehmän sarvista ja nänneistä. Kielenopas on selvästi kiusaantunut puheenaiheesta ja kysyykin haastattelijalta varmistusta, pitääkö hänen nyt haastateltavan ja tiedon haltijan roolissa todella kertoa

kaikki, mitä hän asiasta tietää – sellainenkin, minkä hän itse mieluummin jättäisi selostamatta.

- (64) mie olen kaheksanjymmentä vuotta koht täyttät gä, vain olen viel näin ikänne. [NAURAA] mummoj, [NAURAA] t'ia ['teidän'] mummoj kans, vielä, vanhemb (– –). ei hän ov vanhemb (minus). niin. nii. **vieläkö tehnyö mumma mitä tovem** [0:n] **pitää väl'illä kzyyy.** (– –). (KORPISELKÄ SKNA 3034:2.)
- (65) saunassa käydetih, pestih ja, kabaloitih ja, rintoa syödetih ja siid, toizet syötti, tut'tii, olovinnah **vaij kuule,** [NAURAHTAA] **kaigo** ['kaikkiko'] **pidää** [0:n] **sanuu miten on azie?** (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)

Esimerkki 66 on kiinnostava, sillä se eroaa edellä olleista siinä, että nyt kielenopas ei esitä haastattelijalle kysymystä vaan neuvoo tätä. Kielenopas muistaa pitkäkhön vastausvuoronsa lopulla mielestään tärkeän lisäseikan haastattelijan esittämään kysymykseen ja neuvoo, että tämä uusi tieto *pitää panna* eli merkitä muistiin.

- (66) n'ii. kadr'il' rist'ikondra ja hollola ne mie., ja siidä (lähtihyön) tuoda ei ollud muida semmozie muida kun, näidä nygyjäh midä tanssitah n'iiij kyllä sillon ol' n'iidä_i jo. miun aigana van ei ennen, miun, nuoruuvan aigoa ei ollud ennen n'iidä muuda ku ne ol' vai ne muut tanssit. ja illan(istujazie siidä piettihi, millon ei tantsittu, n'iin siidä piettihi, illan(istujazie. n'iin. **se** [0:n] **pitää panna.** (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)

Haastattelijalla on edellä kysynyt *no mitäpä muita pelie* ['leikkejä'] *ol'i kun, ristikondra da katrilli?* Kielenopas selittää katrillin, ristikontran ja hollolan ja ehtii jo aloittaa voitotella, ettei muita tansseja vielä hänen nuoruudessaan ollut. Sitten oppaalle tulee mieleen illanistujaiset.

Haastattelijan ohjeistaminen on rajakarjalaisaineistossa harvinaista. Haastattelijan ohjeistaminen on ristiriidassa käsityksen kanssa, että haastattelutilanteessa haastattelijalla ohjaisi tilanteen kulkua ja haastateltava vain vastailisi kysymyksiin parhaan kykynsä mukaan. Esimerkissä 66 kielenoppaalla on selvä näkemys siitä, mikä vastauksessa on olennaista. Tarkalleen ottaen lopun lisäys (illanistujaiset) ei enää vastaa esitettyyn kysymykseen (mitä muita leikkejä ristikontran ja katrillin lisäksi oli) vaan aloittaa uuden aiheen: tanssien lisäksi oli muitakin hauskoja ajanviettotapoja. Murrehaastatteluja vuorovaikutustilanteena tarkastelleen Karhun (1995: 100) mukaan haastattelijalla ei olekaan tilanteessa se, joka dominoi, vaan haastateltavalla kielenoppaalla on valta valita esille nostamansa aiheet. Esimerkin 66 perusteella kielenoppaalla on lisäksi valta merkitä tärkeänä pitämänsä aiheet.

6.3.3. Vuoron kiteyttäjä ja mielipiteenilmaus

Paitsi kerronnankeinona ja merkkinä haastattelutilanteesta nollapersoonalause toimii haastattelupuheessa myös edellä sanotun kiteyttäjänä ja mielipiteenilmauksena. Usein edellä sanotun kiteyttävä nollapersoonalause myös kontrastoi mennyttä ja nykyistä aikaa ja kytkee menneestä ajasta kertovan kertomuksen haastattelutilanteen nykyyhetkeen. Polanyi (1985: 193) puhuu kertomusmaailman aikakehyksen laajentamisesta kertomishetkeen.

Rajakarjalaisaineistossa vuoron – tai muun pidemmän kerrontajakson – kiteyttäjänä toimivan nollapersoonalauseen predikaattiverbinä on aina *pitää*. Usein lause sisältää myös partikkelin *sitä*, kuten esimerkeissä 67 ja 68. Molemmissa esimerkeissä nollapersoonalause osoittaa kertomuksen olevan lopussa, mikä onkin yksi kertomuksen päättävien ilmaisujen yleisimmistä funktioista. (Labov 1977: 365).

- (67) niin semmoin torvi tuohest tehtih. ja, ne [’paimenet’] kun sillä kuule puhu [’puhalsi’] siih ja, soitti ne kuulu iham, etäältä kuulu kod’ih ast_iha. nii. jotta siellä päin ne on nyt paimenet ja, karja. se ol’ mukava. t_semmozie kujehieta [’kujeita’] [NAURAA] ollut enne. **ja, sillä tavallahan sitä [0:n] *pittää ellii***. nii. (KORPISELKÄ SKNA 3034:2.)
- (68) vai ne [0:n] *pitää* hyvästi *kuivata* hyvässä *piteä* paikassa ja, nii. van siellä kuivattih ja vaikka kevväällä i. hyväthän ne ol’. van ne [0:n] *pidää* sid huolellisesti *pitteä*. niij ja, ja haukii ja lahnnoa kun soatih niin ne pantih kevväillä, tuonne, räystähän se kapa [’kuivattu kala’]. ja siidä vähä (onnak) [’varmaan’] kuivattih. ne toizel talavel hyvät. nii. nyt kun rahalla *soab* aina verestä [’tuoretta’] niin eihän nyt, niit (– –). vai vielähän ne paikois nytki mänt tie tehäh. **sillä laillahan sitä [0:n] *pit elleä***. (KORPISELKÄ SKNA 3034:2.)

Esimerkissä 67 on ollut edellä puhe karjapaimenille tehdyistä taioista. Kielenopas ei osaa kertoa, miksi paimenen päälle piti heittää keväällä vettä ja mitä vettä heittäessä huudettiin, mutta hän keksii kesken vuoron alkaa kertoa paimentorvista, joiden ääni kuului kaukaa metsästä kotiin asti. Myös esimerkki 68 on samalta kielenoppaalta. Nyt puhe on kalan kuivaamisesta. Valmistamisen kuvaus sisältää useita nollapersoonalauseita, joista viimeinen summaa koko vuoron: *sillä laillahan sitä pit elleä*. Sekä esimerkissä 67 että esimerkissä 68 vuoron päättävä nollapersoonalause on merkki haastattelijalle: Olen vastannut kysymykseen ja kertonut, mitä asiasta tiedän. Nyt olen valmis siirtymään haastattelussa eteenpäin. Kyse on jälleen Karhun (1995: 97) puhumasta, haastateltavan rooliin liittyvästä tehtävänsuorittamisperiaatteesta: haastateltava ilmoittaa, että tehtävä – tai ainakin osa siitä – on suoritettu. Esimerkeissä 67 ja 68

haastattelija hyväksyy haastateltavan suorituksen, sillä puhe jatkuu esimerkkikatkelmien jälkeen uusista aiheista.

Aina kiteyttävä nollapersoonalause ei sijoitu vuoron loppuun, vaan se voi esiintyä myös vuoron keskellä. Esimerkissä 69 kielenopas kertoo, miten lehmät olivat yöt kotona ja miten ne aamulypsyn jälkeen ajettiin päiväksi metsään. Kielenopas kiteyttää lehmien hoidon *sillä laillahan ne elukat piti hoitoa*, mutta jatkaakin vielä kertomalla, kuinka pitkiä matkoja lehmät päivisin kävelivät.

(69) ja siidä teht-, lypsettih. ja siidä oltih pihassa [’kotona’] yötä ja uamul tuas lypsettih ja, laitetti h vai mehtäh. pitkiñ kuoja [’karjakujia’] ajetti h vain sinne mehtäh. niin. **sillä laillahan ne elukat** [0:n] **piti hoitoa**. vain iso azia se elukoil-la ol’ kuhan, mielikseh kymmen’ii kilometrii käveldih ja, järvirannoil eniten. näiñ kuumalla kezällä varzinni oltas. (KORPISELKÄ SKNA 3034:2.)

Myös esimerkissä 70 nollapersoonalause on keskellä vuoroa. Nyt ei ole puhe vanhoista tavoista vaan tansseissa sinnikkäästi saatolle yrittäneestä nuorukaisesta.

(70) nämä kun olDih Liu(usvaaram pojat sielä, niikun olDih töissä talviloilla. niin ykši poika sanoo minulla, peäsöökö hän šoatolla otatko šie šoattamah. minä sanon no enhäm minä @ lupoa [’lupaa’] @ ja niin oletta vasta ensimmäistä toista iltoa bessodoissa [’illanistujaisissa’] myö oomma nähnyt n’iin ni, emmähäm myö lupoa @ mimmon’i ruoč [’ruotsi ’luterilainen’] sinä olet niin, vielä nyt ensimmäsen iltana šoattamah. sanoo hiämpä lähtöy šanoo šium mukah. mie sanoñ ku kerinnet ni lähet kun et kerinne n’iin, še_o šen ajam murhetta. – – minä kun viuhahin oveh ni, se tottaha poika piDi silmäl ni mie over ramppih pissällin [’pissälteä ’nopeasta tekemisestä’] ku poika ol rappusilla. ni toisen ildana sano, voi keleh ko häntä šuututti sano kun ne ei ottanut sano soatol. mie sanom mie šoattajatta piäsen kun ei oo kun, muutama metri n’i, mie_n tarvinnut ruoččie. **ja ruoččila** [0:n] **piDi männä** [NAURAA]. n’iikun, ne ne rajantagalaset sanotti [’rajantakaiset l. rajan takana asuvat sanoivat’] ruotsiks, niitä šuomalašie näitä, rajantagalašie. (ILOMANTSI SKNA 503:1.)

Nollapersoonalause päättää kertomuksen tietystä tanssi-illasta ja aloittaa selostuksen ruotsi-nimestä, jolla siis kutsuttiin Raja-Karjalassa eläneitä luterilaisia. Avoin nolla viittaa nyt selvästi puhujaan itseensä. Kohdan merkitseminen naurulla saa nuoren kielenoppaan käytöksen näyttämään vain suloiselta oikuttelulta omia tunteitaan vastaan. Nollan avoin referenssi mahdollistaa lauseen käytön monimerkityksisenä kerronnan-keinona: ruotsille meneminen esitetään välttämättömyytenä, vaikka todennäköisesti ainakaan ympäristö ei painostanut ortodoksittöä ottamaan luterilaista sulhasta. Tarina ei kerro, menikö kertomuksen nuorukaisen sinnikkyys hukkaan vai tuliko juuri kyseisestä ruotsista myöhemmin kielenoppaan aviomies.

Oman ryhmänsä kiteyttävissä nollapersoonalauseissa muodostavat lauseet, jotka liittävät menneisyyteen sijoittuvan puheenaiheen nykyhetkeen. Esimerkissä 71 on puhe pelloista, jotka sijaitsivat pitkän kävelymatkan päässä kielenoppaan kodista. Haastattelija on edellä kysynyt, millaisissa tilapäisissä suojissa (*majoissa*) kaukaisilla pelloilla työskennellessä asuttiin ja kielenopas on vastannut. Kun haastattelija ei heti esitä uutta kysymystä, kielenopas aloittaa uuden vuoron, joka liittää puheenaiheen nykyhetkeen:

(71) minä oonhan sielä, nyttii monta kerduo un'issani käynä niillä majoilla, **vaan ei sua elossa ollessa käyvä ennee.** (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)

Esimerkissä 72 kielenopassiskokset keskustelevat, miten avioituneen naisen oli sopivaa pitää hiuksiaan:

(72) **OS:** se huivi sivo- pietti tänne.
SN: a kem milleeki piti.
OS: sivonnal. mut sitte ku *ol' vihitty* n'i sillon se *piti* tänne leuvan al *siduu*.
SN: a leuvan alha-.
OS: siinä ol merkki sit jot se on naimisis oleva naine.
SN: ja *ei ollu* [0:lla] lettii en'ä sitte. sit pantii jo tukka kiin. **a nygysi *eigä tunne poigii eigä tyttölöi ku_om, pöksyt jalas*** [NAURAA]. **eikä ole huivii piäs** [NAURAA]. (IMPILAHTI SKNA 7352:3.)

SN:n vuoron päättävä nollapersoonalause on yhdyslause. Koska yhdyslauseen eri osissa olevat nollapersoonat on tulkittava samanviitteisinä, esimerkistä lihavoitu lause sisältää vain yhden nollapersoonan *eigä tunne*. Nolla eli kuka tahansa ei siis nykyisin erota tyttöjä pojista, koska tytöilläkin on housut jalassa eikä heillä ole huivia päässä. Vaihtoehtoisen tulkinnan mukaan nolla ei nykyisin erota tyttöjä pojista, koska nollalla on housut jalassa eikä nollalla ole huivia päässä. Tällöin tunnistamattomuus johtuisi siis tunnistajan (avoimen nollan) omasta pukeutumisesta. Tämä tulkinta kuulostaisi kuitenkin vähintäänkin oudolta. Luontavampaa on hahmottaa yhdyslauseeseen vain yksi avoin nollasubjekti ja kaksi anaforista, tekstissä jo mainittuun tarkoitteeseen (tyttöihin) viittaavaa nollaa.

Esimerkkiä 72 voi pitää sävyiltään jopa leikillisenä. Seuraava esimerkki on kuitenkin selvästi kanta-aottavampi. Kielenopas hyödyntää ironiaa tehdäkseen selväksi oman mielipiteensä ja esittää eläinlääkärin hakemisen välttämättömyytenä, vaikkei selvästikään itse pidä sitä sellaisena:

- (73) no ei ne [’lehmät’] enempöä sairastat. nyt on k- lehmät tuossa nuapurissa nim monta kertoa elläillääkärät käyty. vaan, ennen n’i, ei tietty niitä elläillääkärää olemassai, nii. – – **vaan elä huoli nyt jos männöö, utaret tulehuksii, nyt** [0:n] **pittää käyv elläillääkär** joh, ja niihän ne tekköö, siit_on heilä mit lie neulat niitä pissetäh ja niilä ol’laa. (ILOMANTSI SKNA 6510:1.)

Aina kielenopas ei kuitenkaan näe syytä arvostella nykyhetkeä moittivaan sävyyn, vaan siitä voidaan esittää positiivisempikin arvio:

- (74) **EL:** värjättihkö lanjoja?
OK: me- ol’ eri juttuu siit. onha sit pelvahaš ruajettu. ennen gu *piäzet, kezriämää* [NAURAHATAA]. nygö ei ole minul n’ii si-, nii(e ruadieloi ruadajoa [’niitä töitä tehtävänä’]).
EL: no eihän enämpi tarvitse ruadoa.
OK: ka *eihän nyköi tarvičegi. nyköi vai syö leibeä* [NAURAA]. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Kielenopas toteaa, että hänelle riittää nykyään työksi leivän syönti. Lauseen jälkimmäisestä verbimuodosta ei voi sanoa, onko se yksikön 3. persoonan indikatiivi eli nollapersoonamuoto vai avoimen yksikön 2. persoonan imperatiivi. Olen kuitenkin tulkinnut muodon nollapersoonaiseksi. Lauseen predikaattina on *eihän tarvičegi*. *Tarvita* on verbinä paitsi kieltohakuinen, myös erityisesti nollapersoonalauseissa viihtyvä (VISK § 1637). Esimerkistä kannattaa panna merkille myös liitapartikkeli *-gi*. Suomessa *-kin* esiintyy vain muodoltaan myönteisissä ilmauksissa. Karjalan kielessä partikkelien *-kin* ja *-kAAn* polaarisuusoppositio on kuitenkin vain pohjoisimmissa vialaismurteissa, koska muissa murteissa *-kAAn*-partikkelin vastinetta ei ole ja *-gi* liittyy kaikkiin sanoihin (Savijärvi 2001: 126).

Labovin (1977: 370–371) mukaan arvottavilla ilmaisuilla kertoja voi osoittaa, miksi kertomus on kerrottu ja mihin kertoja on sen kertomisella tähdännyt, ja ne voivat sijaita joko kertomuksen lopussa tai keskellä kertomusta, jolloin kertoja keskeyttää kertomuksen ja osoittaa eksplisiittisesti kuulijalle tärkeän kohdan. Myös mielipidettä ilmaisevat nollapersoonalauseet voivat sijaita joko vuoron lopussa tai keskellä kerrontajaksoa. Esimerkissä 75 kielenopas referoi isänsä kanssa käymäänsä keskustelua. Isän mielestä nuoret saivat vielä nukkua tovin, mutta kielenoppaan nuoruudenminä on toista mieltä: ’pitäähän mejän nuortenkin mennä töihin’. Katkelmassa on paitsi useita avoimia nollia, myös useita avoimia yksikön 2. persoonan verbimuotoja.

- (75) – – *tul’it* kod’ii hyvillä mielin *syöt ta juot ta muata rubiet. leibiämää. lebiät* vähäzen huondeks suat [’aamuun asti’]. [0:n] *pitäis nous. keittiä* kahvit ta *syy(ä*

da juu. [0:n] *pitäähäi* työ(alalla *läht'ie*. isä vie nousoo sanoo ”ka leväkkiä vähän'i.” mie sanoin ”ei nuoren tähe. eihäi ol, nuori väzy.”[0:n] *pidää* vai työh *männä*. *yrittää* yhtä. myö vai työh. isä viel on šialee miu. ”leväkkiä vähän'i” sanoo. ”vielhäin [0:lla] *om* päiviä siit tehä.” mie sanoŋ ”ka, pitää männä se työhö läht'ie meijängii nuorien dai teijän työh pitää män.” *työdä* [0:n] *pitää tehä konza* [’milloin’] *jaksat. konsa tuloo semmoin aika ei sua jaksua n'i siit_o* [0:lla] *levät aikua*. vai läht'immä työhö vai huondeksel nouzimme. (KORPISLÄSKÄ SKNA 3041:1.)

Kannanotto muodostuu kahdesta yhdyslauseesta, jotka sisältävät kolme avointa nollaa ja yhden avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen. Kannanotosta ei voi tarkasti sanoa, kuuluuko se edelleen kertomushenkilön – eli kielenoppaan nuoruudenminän – puheenvuoroon vai puhuuko kielenopas siinä haastattelutilanteen osanottajan äänellä. Litteraatioon merkittyjen sitaattimerkkien paikkansapitävyyttä on vaikea arvioida. Labovin (1977: 371–372) mukaan arvionti voi ilmetä kertomuksessa toiminnasta, kertomuksen henkilöiden puheenvuoroista tai irrallisesta lisäyksestä, joka keskeyttää itse kertomuksen. Jos lihavoitu jakso esimerkissä 75 tulkitaan kertomishetken kannanotoksi, esimerkki sisältää kaikki kolme Labovin arvioinnin tapaa, sillä kommenttia edeltää selvä kielenoppaan nuoruudenminän kannanotto (*ka, pitää männä se työhö läht'ie meijängii nuorien*) ja sitä seuraa toiminnan kuvaus, joka osoittaa, että kertomuksen nuori kielenopas myös tarkoittaa sanomaansa (*vai läht'immä työhö vai huondeksel nouzimme*).

Omaksi luokakseen aineistosta voi vielä erottaa nollapersoonalauseet, joilla kielenopas perustelee joko omaa mielipidettään, toimintaansa tai juuri sanomaansa tai yleistä toimintamallia. Nämäkin nollapersoonalauseet voi hahmottaa usein mieliteenilmaisuuksi. Perustelun tarkoituksena on osoittaa, ettei edellä sanottu ole (tai ollut) mitenkään poikkeuksellista, kummallista tai paheksuttavaa – päinvastoin. Usein tällaiset nollapersoonalauseet implikoivat ilmaisemansa asiantilan välttämättömyyttä tai itsestäänselvyyttä. Tämän implikaation tuo lauseisiin yleensä liitepartikkeli *-hAn*. Esimerkissä 76 nollapersoonalause perustelee, miksi riihessa oli uuni, ja esimerkissä 77 perustelun kohde on kielenoppaan oma käytös. Pronomini *häi* viittaa jälkimmäisessä esimerkissä käärmeeseen. Karjalassa pronomiinilla *hän ~ häi ~ hiän ~ heän* on molemmat merkitykset ’hän’ ja ’se’ ja sitä käytetään ihmisten lisäksi viittaamassa myös eläimiin ja esineisiin.

- (76) **EL:** olko riihes uun?
OK: mitä ol'i?
EL: kiu(as [’uuni’]).

OK: ol' i. *eihäim muite sua riist* ['riihestä'; *riihi* 'riiheen kerralla ahdettu viljamäärä'] **kuija** ['kuivaa']. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

- (77) ja myö šeukku-Pekaṅ ker jällekkäi, pal' l' asjalloin ['paljain jaloin'] juoksema. ja, minä juoksen iel päi ['edellä'], häi juoksoo peräs ja. kiärme ku viruu ['makaa'] häi ['käärme'] tuas, keski muant' iel, tuallee poikki muant' ies. no, myö ku juoksimo kovah n' i me- vaikka näimmö n' i, ei olluh aigua seisattuu. myö ois, menty n' el' l' äṅkynnen ['nelinkontin'] siihi jos_ ois, seisatuttu. @ **ku kovas vauhtis olet n' i eihä kui sua seisattuu.** ja se, kiärmeev vaivattu ku säiky, ku myö hyppäimä hänes ['käärmeestä'] piäličči ['yli']. sit ku lähtihäm ['lähti hän' käärme lähti'] meidä peräs ajamaa. (IMPILAHTI SKNA 7440:1.)

Esimerkki 78 osoittaa, että itsestäänselvyyden implikaatio voi syntyä myös ilman *-hAn-* liitepartikkelia.

- (78) **MP:** vielägö, muistat, kons ['kun'] evakkoh lähit? ja
GJ: kyllä.
MP: mitembä tulit?
GJ: kyllä *muistaa.* evakkoretki se ei lähe, iginä [0:n] piäs pois. mitu ['sellainen'] se ol' kiusall' ine. se se vast_ ol' kiusall' ine. (IMPILAHTI SKNA 7439:2.)

Puhe on evakkomatkaista. Kielenopas korostaa, ettei niin kiusallinen muisto lähde mielestä *iginä*. Muistamiselle ei aseteta muita ehtoja tai rajoituksia kuin evakkoretken kokeminen. Tarkalleen ottaen esimerkin nollasubjekttilause *kyllä muistaa* on vastaus haastattelijan kysymykseen ja vasta seuraava lause tarjoaa selityksen myönteiselle vastaukselle. *Muistaa*-verbi sopii hyvin nollasubjekttilauseeseen, koska se ilmaisee (toivottavasti) pitkäkestoista tilaa eikä se edellytä nollasubjekttilta agentiivista toimintaa. Kielenoppaan vastaus tuntuu päinvastoin implikoivan, ettei evakkokokemusta voisi unohtaa, vaikka yrittäisikin. Seuraavaan lauseeseenkin voi hahmottaa avoimen nollan: substantiivin etumääritteenä toimii nollaomistaja, joka muodostaa yhdessä nollasubjektin kanssa avoimesti tulkittavan nollaketjun.

6.4. Nollapersoonaa – puhujan valitsema viittauskeino

Aiemmin nollapersoonaa – tai tuolloin kadonneen henkilön rakennetta⁵⁶ – pidettiin fennistiikassa yhtenä persoonan ilmaisemisen välttämisen tai epäsuorana itseensä viittamisen keinona. Se luettiin yhdeksi negatiivisen kohteliaisuuden muodoksi. (Ks.

⁵⁶ Suomens englanninkielisestä käsitteestä *Missing person*.

Hakulinen 1975: 29–31; Yli-Vakkuri 1986: 113; Seppänen 1988: 197.) Nollapersoonaviittauksen katsottiin olevan suoran persoonaviittauksen välttelyssä passiiviarkin neutraalimpi keino, koska nolla implikoi yhtä tekijää ja passiivi useampia henkilöitä. Nykytutkimuksessa tällainen pragmaattiseen puheakti- ja kasvojen suojeleluteoriaan perustuva näkemys koetaan jo vanhanaikaiseksi. Lea Laitinen (1995: 338) väittääkin, ettei nollarakenteiden tehtävänä ole persoonan välttäminen vaan päinvastoin sen välittäminen:

[Nolla] on persoonan indeksi. – – Nolla tarjoaa lausuman intensionaalisessa kehyksessä paikan, johon kuka tahansa ihmisistä voi halutessaan astua: tässä mielessä sen viittaus on aina arbitraarinen ja epäspesifi. Mutta tuon paikan tunnistaminen ja siihen samaistuminen merkitsee itsensä määrittelemistä persoonaksi, potentiaalisesti puhetaapahtuman osallistujaksi. (Laitinen 1995: 344.)

Rajakarjalaisaineistoni valossa Laitisen väittämä nollasta persoonan indeksinä tuntuu mielekkäältä. Avoimelle nollalle löytyy kontekstistaan usein ensisijainen referentti tai referenttijoukko – vaikkakin implisiittinen sellainen. Tällöinkin puhuja voi kuitenkin hyödyntää viittauksen avointa referenssiä tietoisesti, kuten vaikkapa esimerkeissä 70 (ruotsi-esimerkki) ja 73 (eläinlääkäri-esimerkki), joissa puhuja käyttää nollapersoonalauseita huumorin ja ironian keinoina. Avoin nolla viihtyy selvästi tietynlaisissa kielellisissä konteksteissa (esim. yhdyslauseet) ja tiettyjen muiden kielellisten elementtien seurassa (esim. nesessiiviverbit). Kun nollapersoonailmauksia tarkastelee välitöntä tekstiyhteyttä laajemmassa kontekstissa, muodon esiintymistä tuntuvat kuitenkin motivoivan paljon moninaisemmat tekijät. Toisin kuin Laitinen uskon, että yksi avoimen nollan käyttöä motivoiva tekijä on puhujan halu välttää eksplisiittistä viittausta henkilöön, joka kuitenkin (todennäköisesti) on puhujalle itselleen spesifi.

Rajakarjalaisaineiston perusteella näkemys avoimesta nollasta epäsuorana viittauskeinona toimii selitysmallina silloin, kun kielenopas viittaa selvästi itseensä, muttei jostakin syystä halua täysin sitoutua sanomaansa, ottaa täyttä vastuuta sanomansa todenperäisyydestä tai korostaa omaa rooliaan toiminnan agenttina. Toisaalta kielenopas voi jättää viittauksen epäspesifiksi myös silloin, kun hän puhuu jostakin tuttavastaan. Vaikka kielenopas ei halua eksplisiittisesti viitata spesifiin referenttiin, esimerkkitapauksissa avoimen nollan referentti on kontekstista pääteltävissä. Avoimen viittaustavan valintaan tuntuvat vaikuttavan sekä puheenaihe että haastattelutilanteen luonne, mitä havainnollistan seuraavaksi kahdella esimerkillä. Olen yrittänyt pitää mielessäni Laitisen (1995: 343) varoituksen ylitulkinnan mahdollisuudesta: jos passiivi ja avoimet

viittaukset tulkitaan kiertoilmauksiksi ja 1. persoonan käyttö taas itsensä esille tuomiseksi, neutraalia ilmaisutapaa ei oikein jää jäljelle.

Esimerkissä 79 keskustellaan torakoista (*russakka*) ja niiden hävittämisestä. Kielenopas FekP tarttuu innostuneesti haastattelijan antamaan aiheeseen ja ryhtyy kertomaan, miten hän on poikansa kanssa myrkyttänyt torakoita vielä nykyisestäkin kodistaan. Innostunut sävy kuitenkin muuttuu, kun haastattelijä kysyy, kuolivatko kaikki tuholaiset myrkytysoperaation jälkeen.

(79) **MP:** ennen oli talolois russakoi äijä.

FekP: voi voi meilg_ol', täs! jotta sidä ol' russakkua, kezäl ei muga hiä ollud n'í, vai ku syksyl ol' ja kevvias. vai nyt toi poiga, kahtekymppih myrkkyy. Kuobi(os sai. ja minä kävin Suonenjovel ['Suonenjoen kirkolla'] – minä toin viideh markkah viel. ta hän luad'í, kastelukannuh vein ker sidä, myrkkyy pan'í. ja siit osti ruiskun. n'í nyt kun n'í, ei ol. hään sano: »vauhti paran'í vai ku nämä pan'in» sano »nämä myrkyt!» minä san ['sanoin']: »vie ['vielä'] se loppuu.» n'iidä kur rubei jo ruaduu ['raatoja'] nägymää n'í minä san: »loppuu ne!» ja minä kävin kirkol ku [oli] muud_azieda n'í minä toin l'iziä myrkkyyö. poiga myrkytti niit.

MP: ja kai kuoldih?

FekP: *no ei nyt ole, nähnyt.* kerran n'í, ne myrkytti n'í en ole nähnyd d'ed'iinöi ['ainoatakaan']. (IMPILAHTI Punttila 1992: 49.)

Kielenoppaan toisessa vuorossa 1. persoona vaihtuu nollapersoonaan. Kielenopas ei tunnu itsekään olevan täysin varma esittämänsä väitteen todenperäisyydestä eli siitä, että *ei nyt ole, nähnyt*. Nollasubjektin voisi ajatella viittaavan anaforisesti puhujan poikaan, josta on juuri ollut puhetta: *nyt toi poiga kahtekymppih myrkkyy* ja *poiga myrkytti niit*. Tämä tuntuu kuitenkin epätodennäköiseltä, koska on puhe oppaan kodista, ei tämän pojan⁵⁷. Toisaalta sekään, että FekP viittaisi poikaansa, ei välttämättä merkitsisi torakoiden kuolemista tai pojan torakoiden näkemättömyyttä, koska toisen näkemisestä (tai näkemättömyydestä) on mahdotonta esittää varmoja arvioita.

Nollapersoonalause *ei nyt ole, nähnyt* sisältää tauon, joka on merkitty litteraatioon pilkulla. Mahdollisesti puhujan aikomuksena on ollut muodostaa jokin muu lause, esimerkiksi 'no ei nyt ole russakoita'. Taukoon lienee muutenkin syytä kiinnittää huomiota. Taukoon asti kielenoppaan vuoro kieltää jyrkästi torakoiden olemassaolon. Kun kielenopas kuitenkin jatkaa verbimuodolla *nähnyt*, koko ilmauksen sävy lievenee: vaikka jotakin ei ole nähty, se ei estä tämän jonkin olemassaoloa. Koska haastateltava puhuu omasta kodistaan ja on täten todennäköisesti eniten aikaa paikassa viettävä henkilö, avoimen nollan ensisijaiseksi referentiksi on luontevaa tulkita puhuja itse. Tätä vahvistaa myös vuoron loppu *en ole nähnyd*. Yksikön 1. persoonan verbimuoto tulee

⁵⁷ Tilanteessa tai nauhoitetiedoissa ei ole viitteitä siitä, että poika asuisi samassa taloudessa.

kuitenkin vasta sen jälkeen, kun haastateltava on esittänyt perustelun, miksi *russakoita* ei pitäisikään enää näkyä: *kerran ni, ne myrkytti ni en ole nähnyd d'ed'iinöi*. Tässä lauseessa nolla ei ole avoin vaan viittaa anaforisesti kielenoppaan poikaan. Nollapersoonaviittauksen valinta vuoron alussa liittyynee epävarmuuden lisäksi myös puheenaiheeseen: kukapa haluaisi kertoa vieraille, että meillä on täällä sitten torakoita.

Hyvin samanlainen esimerkki on 80. Jopa nollapersoonalauseeseen predikaattina on sama verbi, *nähdä*. Kielenopas on edellä kertonut, miten hänen ukkinsa vapautti erään talon härän metsän peitosta. Ukki satoi puun latvat vastakkain punaisella langalla ja näin metsään eksynyt härkä löydettiin. Ennen kun uskottiin, että kotieläin tai ihminen saattaa joutua metsän peittoon, jolloin se pitää vapauttaa taikakeinoin. Nyt haastattelija jatkaa kysymällä eläimiä ja ihmisiä metsän peittoon ajavasta olennoista, metsänhaltijasta:

(80) **JR:** olikos tätä mečän haltiata nähty koskaan?

NN: eihän sitä voitu o- nähäkkää, sitä sanottii jot semmone olento ois sielä, ollut.

JR: ei oo kerrottu kenestäkään joka oiš nähny šen?

NN: *ei ei ollut niitä, šielä, nähnyt.*

PV: a vetehisen, ol'i Vuottoniemessä joku nähnyt?

NN: [NAURAA] vetehistäkö! vetehistä, minä yhellä jo kerran kerroinki en tiej ja toisilla en taija ruveta eneä ku,

PV: no rupia rupia!

NN: [NAURAA] nii jotta, miepä nyt panen toisen miehen, jotta se, toinen mies ol'i kansa nähnyt, se on tämä vereksehempi [’uudempi’] tapaus ol’. ennen niät ol'i tuo, mamman setähän se ol'i Pekka – –. (LOMANTSI SKNA 5316:1.)

Kielenopas vastaa haastattelijan kysymykseen passiivilla *eihän voitu nähäkkää*. Tarkalleen ottaen vastaus ei vastaa haastattelijan esittämään kysymykseen vaan pikemminkin hyppää vastaamisen yli ja perustelee, miksi vastaus on tietenkin kielteinen: metsänhaltijan näkeminen ei olisi ollut edes mahdollista. Kiinnostavaa on, että kielenopas vaihtaa monikollista referenttijoukkoa implikoivan passiivin yksikkömuotoista referenttiä implikoivaan nollaan seuraavassa vuorossa: *ei ei ollut niitä, šielä, nähnyt*. Haastattelija on esittänyt oppaalle varmistavan kysymyksen, jonka *kenestäkään*-pronominin kielenopas tuntuu tulkitsevan viittaavan itseensä. Kielenopas kiistää seuraavassa vuorossaan näkemisen, ei näkemisestä kertomista. Tämä riittää haastattelijalle, joka jatkaa kysymällä vedenhaltijasta, *vetehisestä*.

Avoimen nollan käytöstä huolimatta kielenopas tuntuu siis puhuvan kielteisessä vastauksessa itsestään: ’minä en ole nähnyt metsänhaltijaa’. Jo haastateltavan edellisestä vuorosta voi päätellä, ettei kertomusta haltijan kohtaamisesta ole tulossa. Jos nollapersoonalauseen tulkitsee samalla tavalla kuin edellisen torakka-esimerkin nollapersoonala-

lauseen, voi ajatella, että vaikka kielenopas NN halunneekin tuoda julki, ettei hän ainakaan ole nähnyt metsänhaltijaa, hän ei myöskään halua käyttää 1. persoonaa, koska hän ei halua eksplisiittisesti sitoutua aivan niin jyrkkään väitteeseen. Avoin nolla tarjoaa vaihtoehdon: kielenopas voi halutessaan astua nollan referentiksi, mutta hän voi myös tarpeen mukaan irtisanoutua viittaussuhteesta. Käyttämällä nollapersoonaviittausta kielenopashan ei eksplisiittisesti väitä, ettei hän itse olisi nähnyt (tai kuvitellut näkevänsä) metsänhaltijaa. Ilmaus ei eksplisiittisesti kiellä sitäkään, ettei metsänhaltijan nähneitä henkilöitä olisi voinut kylällä olla.

Ariel (2008: 144) korostaa, ettei ero implisiittisesti ja eksplisiittisesti ilmaistun välillä ole kielenkäyttötilanteessa yhdentekevä. Jotkin tulkinnat jätetään tarkoituksella kuulijoiden pääteltäviksi eikä niitä koodata eksplisiittisesti kielelliseen ilmaisuun. Periaatteessa aina kun ilmauksen eksplisiittinen merkitys eroaa puhujan tarkoittamasta – implisiittisestä – merkityksestä, kuulijalle jää valta valita, mitä hän sisällyttää tai ei sisällytä ilmaisun merkitykseen. Kuulija voi siis joko pitää tiukasti kiinni siitä, mitä ilmaisussa eksplisiittisesti sanottiin, tai hän voi laajentaa ilmauksen kieliopillista merkitystä ja huomioida myös sen implikoimat ajatukset. (Mts. 261–262.)

Perinteisesti kieliopin ja pragmatiikan ero onkin nähty juuri tässä: Kieliopilliset koodit ovat eksplisiittisiä, totuusarvoltaan relevantteja ja peruuttamattomia, kun taas pragmaattiset päätelmät ovat implisiittisiä, totuusarvoltaan epärelevantteja ja peruttavissa. Kuitenkin myös implisiittiset päätelmät vaikuttavat ilmauksen merkityksen muodostumiseen. Ne ovat implisiittisiä lähinnä siksi, että kielenkäyttö pyrkii aina olemaan taloudellista. Päätelmät toimivat taustaoletuksina, joita puhetilanteen osallistuja tarvitsee päästäkseen kunnolla osalliseksi keskusteluun. Myös puhuja luottaa siihen, että kuulija tulkitsee puhujan ilmaukset päätelmien varassa. Lisäksi päätelmillä on toinen tehtävä, joka liittyy juuri avoimen nollan käyttöön: puhuja voi tarkoituksella hyödyntää implisiittisten päätelmien epäsuoruutta, epävarmuutta ja peruutettavissa olevaa luonnetta. Päätelmät mahdollistavat sellaisten asioiden implikoimisen, joista puhuja ei halua ottaa täyttä vastuuta ja joista hän voi halutessaan sanoutua irti. Raja eksplikoidun ja implikoidun välillä ei ole aina selvä, mutta olennaisinta on huomata, että implisiittisilläkin väitteillä on omat funktionsa diskurssissa. Päätelmät eivät ole sidoksissa tiettyyn kielelliseen muotoon vaan ennemminkin tiettyihin sisältöihin, jotka ohjaavat kuulijaa samaan johtopäätökseen hänen yrittäessään löytää järkevä selitys puhujan ilmaisulle. (Ariel 2008: 8–9, 13, 18.)

Vaikka molemmissa esimerkeissä 79 ja 80 nollapersoonaviittauksen valintaan kannustaa tulkintani mukaan puhujan haluttomuus täysin sitoutua sanomansa

todenperäisyyteen, muunlaisetkin tulkinnat ovat mahdollisia. Näyttää siltä, että avoin nolla voi toimia myös eräänlaisena tunnusteluna, jolla puhuja pyrkii oikeastaan saamaan esille vastaanottajan mielipiteen puheenaolevasta asiasta. Haastattelutilanteissa tuo vastaanottaja on useimmiten tietenkin haastattelija. Koska nollan referenssi on avoin, puhuja voi halutessaan asettua nollan paikalle vielä eksplisiittisestikin tämän tunnustelukierroksen jälkeen, kuten kielenopas FekP esimerkissä 79 tekeekin: *no ei nyt ole, nähnyt. kerran n'i, ne myrkytti n'i en ole nähnyd d'ed'iinöi.*

Haluttomuuden sitoutua jyrkkään väitteeseen voi nähdä myös merkkinä kielenoppaan identifioitumisesta informantin rooliin haastattelutilanteessa: kielenopas tietää, että hänen oletetaan vastaavan haastattelijan esittämiin kysymyksiin mahdollisimman totuudenmukaisesti. Jos todenmukainen vastaus ja vastaus, jonka kielenopas haluaa antaa (tai jonka hän uskoo haastattelijan haluavan kuulla) ovat ristiriidassa, kielenopas voi valita ilmaisutavan, joka mahdollistaa usieta tulkintoja. Henkilöviittausten kohdalla yksi vaihtoehto on tällöin referenssiltään avoin nolla.

Dwight Bolinger (1979: 85) korostaa, että jokaisella kielellisellä rakenteella on oma merkityksensä: ”Our mistake has been to confuse generality of meaning with lack of meaning.” Tämä pätee myös sellaisiin rakenteisiin ja sanoihin, joiden syntaktista tehtävää on vaikeaa määritellä yksiselitteisesti tai selvärajaisesti. Tästä syystä kielen aineiden merkitysten tutkimista ei pidä rajata yksin syntaksiin. (Mp.) Bolinger (mts. iii–iv) muistuttaa, ettei kielellisten ilmausten merkityksiä voi vertailla yksin niiden ilmaisemia asiantiloja vertailemalla: Ilmauksen merkitykseen kuuluu aina myös eksplikoitua tai implikoitua tietoa puhujan asenteista, arvoista ja käsityksistä. Merkitykseen kuuluu sekin, mikä on ilmauksessa keskeistä ja mikä vähemmän olennaista, millainen on puhujan suhde kuulijaan tai puheenaiheeseen ja miten luotettavana puhuja pitää kertomaansa.

Bolinger on itse tutkinut englannin *it*-pronominia, jota on pidetty usein merkitykseltään tyhjänäkin (Langacker 2009: 121). Bolingerin mielestä *it* ei kuitenkaan ole vain muodollinen subjekti tai englannin kieliopin edellyttämä tyhjä täydennys vaan kielenaines, joka tuo aina ilmaukseen oman merkityslisänsä. Lausekontekstista riippuen *it* voi olla joko suhteellisen itsenäinen leksikaalinen elementti tai tiukasti tiettyyn syntaktiseen tehtävään sidottu. Kaikkien sanan eri käyttöjen pohjana on kuitenkin sama perusmerkitys (mts. 87).

Bolingerin analyysia *it*-pronominista on houkuttelevaa rinnastaa suomen avoimiin nollaviittauksiin. Samalla tavoin kuin *it*-pronominin myöskään avoimen nollan tehtävä lauseessa ei ole aina yksiselitteisesti määriteltävissä. Joskus nollankin läsnäolo on niin

automaattista ja huomaamatonta, ettei siihen kiinnitä mitään huomiota (esimerkiksi vakiintuneissa luvan pyynnöissä: *Saako jo mennä?*). Kuitenkaan myöskään nollapersoonaviittausta ei voi pitää merkityksettömänä tai redundanttina.

Persoonaviittauksen välttäminen on nähty ehkä liian yksioikoisesti pelkkänä persoonan kieliopillista kategoriaa edustavan kielenaineksen poissaolona ja nollaviittausmuotona, josta puuttuu jotakin, mitä muissa persoonamuodoissa on. Kuten esimerkit 79 ja 80 osoittavat, puhuja voi kyllä nollapersoonaviittauksella viitata epäsuorasti mielessään olevaan spesifiin henkilöön, mutta jos puhujan tarkoituksena on vain epäsuora viittaaminen, hän hyödyntää vasta osan avoimen nollaviittauksen potentiaalista. Samanaikaisesti kun avoin nolla viittaa epäsuorasti puhujan mielessä olevaan spesifiin tarkoitteeseen, se viittaa tuohon tarkoitteeseen myös niin suorasti kuin avoin nolla vain voi. Koska nolla on referenssiltään avoin, se mahdollistaa samanaikaisesti lukemattoman määrän referenttejä, vaikka niistä joku tai jotkin olisivatkin puhujan mielessä ensisijaisia.

Huomaan tulleeni yllättävän lähelle Laitisen (1995: 344) mielipidettä siitä, ettei nollapersoonaviittauksen tehtävä ole persoonan välttäminen vaan persoonan välittäminen. Mielestäni puhuja voi kuitenkin käyttää avointa nollaa usealla tavalla ja yksi tapa on samanaikaisesti sekä välttää että välittää spesifi viittaus. Kun puhuja käyttää avointa nollaa puhuessaan omakohtaisesta kokemuksesta, hänen ei tarvitse sitoutua sanomaansa lopullisesti, vaan hän voi vastaanottajan palautteen kuultuaan joko astua avoimen nollan paikalle tai olla astumatta. Pohtimisen arvoista on, onko tällaista käyttöä havainnollisempaa kutsua ennemmin persoonan välttämiseksi vai persoonan välittämiseksi.

7. TOIMINTAA KUVAAVA AVOIN YKSIKÖN 2. PERSOONA

Tässä luvussa tarkastelen toista tutkimuskohteenani ollutta viittauskeinoa, avointa yksikön 2. persoonaa. Luvussa 7.1 ovat keskiössä avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset sellaisissa syntaktisissa rakenteissa ja muotokategorioissa, jotka erottuvat aineistosta runsaslukuisuutensa perusteella. Luvussa 7.2 tarkastelen niitä aineistosta löytyneitä avoimen yksikön 2. persoonan viittauksia, joissa yksikön 2. persoonan verbimuoto saa pronominitäydennyksen tai joissa avoin viittaus luodaan yksin persoonapronominilla. Viimeinen luku 7.3. käsittelee viittauskeinojen funktioita haastattelupuheessa.

Kielenoppaiden puheessa esiintyviä yksikön 2. persoonan finiittimuotojen partikkelistumia (esimerkiksi *näet, niät, mäne t'ijä, kačo, van elä, ajattele ku*) en ole huomionnut. Toisen korpiselkäläisoppaan, JV:n, puheessa toistuvat myös *et kunne mäne* ja *voi voi olet ~ voi voigin olet*. Karjalan kielen sanakirjasta (KKS) ei löydy mainintaa, että jaksoja käytettäisiin sanontoina. *Et kunne mäne* sisältää karjalassa yleisen adverbien *kunne*, jonka merkitys kielteisissä lauseissa on 'minnekään'. KKS:sta löytyy kohdasta *kunne* esimerkki *et kunne mäne 'et minnekään mene'* (Suistamo). Mielestäni korpiselkäläisoppaan puheessa *et kunne mäne* ei kuitenkaan sisällä viittaavaa verbimuotoa vaan toimii kiteytyneen oloisena kokonaisuutena.

Myöskään *voi voi olet* -jaksoa ei mainita KKS:ssa. *Olla*-verbin kohdalla kerrotaan vain, että *olet*-muotoa⁵⁸ voidaan käyttää ilmaisemaan päivittelyä tai valittelua. Arkihavaintojeni perusteella *voi voi olet* ei kuulu vain aineistoni korpiselkäläisoppaan idiolektiin, vaan olen törmännyt siihen elävässä elämässä erään ilomantsilaisen, jo iäkkään tuttavani puheessa. Hänen puheessaan päivittely esiintyy usein muodossa *voi (voi) ollet*. Molemmat konstruktiot, *et kunne mäne* ja *voi voi olet*, ansaitsisivat tarkempaa tarkastelua. Tässä työssä jätän rakenteet kuitenkin huomiotta ja tulkiten ne kokonaisuuksina, jotka eivät sisällä yksikön 2. persoonan finiittiverbiä – eivätkä siis myöskään avointa yksikön 2. persoonan viittausta.

⁵⁸ Samalla tavoin päivittelynä ja valitteluna voidaan käyttää *olla*-verbin yksikön 2. ja 3. persoonan muotoja *ole, olisi* ja *olisit* (KKS).

7.1. Syntaktista tarkastelua

Avoimen yksikön 2. persoonan verbimuodoista yli viidesosa on rajakarjalaisaineistossa imperatiivissa. Määrä on huomattavasti suurempi kuin nollapersoonaviittausten kohdalla. Imperatiivilauseita tarkastelen ensimmäisessä alaluvussa 7.1.1. Toinen alaluku 7.1.2 keskittyy avoimiin yksikön 2. persoonan viittauksiin, jotka esiintyvät yhdysrakenteissa. Nollapersoonaviittausten on jo aiemmassa tutkimuksessa todettu viihtyvän erityisesti yhdyslauseissa ja myös rajakarjalaisaineiston valossa tämä pitää paikkansa. Rajakarjalaisaineistossa avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset ovat yhdyslauseissa kuitenkin vieläkin yleisempiä kuin nollapersoonaviittaukset: avoimista yksikön 2. persoonan viittauksista noin 62 prosenttia esiintyy yhdyslauseessa tai yhdyslauseen osaksi hahmottuvassa lauseessa.

7.1.1. Imperatiivilauseet

Avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävillä imperatiivilauseilla voi olla haastattelutilanteessa erilaisia funktioita. Ne voivat mm. ilmaista välinpitämättömyyttä tai mielipidettä tai toimia havainnollistavina. Imperatiivilauseita voi kuitenkin katsoa yhdistävän kaksi piirrettä: usein lauseiden predikaattiverbi ilmaisee selvästi agenttiivista toimintaa ja vaikka avoimet viittaukset helposti kasaantuvatkin kielenoppaiden puheessa, imperatiivimuotoisena avoin yksikön 2. persoonan viittaus esiintyy muita useammin ainoana avoimena viittauksena välittömässä tekstikontekstissa. Tyypillistä aineiston imperatiivilauseita havainnollistaakin esimerkki 81, jossa kielenopas muistelee, miten sokeria piti lapsuudessa säännöstellä.

(81) ja sitte *ei sogerii soanut ottoa* pal'lu [’paljon’]. meängi isä pilkko semmoset k_ol’ne, nel’l’än [’neljän’] @, semmoset nel’l’äksset tuommon’ gu ol’, pala. semmonej gu nel’l’äksen hiä, pieni sen sogerin, ni se yks pien’ murun’e annettii vai lapsile sokerii. **sit juo sil kuppi tahi kaks kupillista, sidä, koffii.** mm. (IMPILAHTI 7351:2.)

Imperatiivilauseet voivat kiinnittyä joko kertomishetkeen tai kertomusmaailmaan. Esimerkissä 82 haastattelija on edellä kysynyt, millaisia lauluja pienille lapsille ennen laulettiin. Kielenopas myöntää laulaneensa itsekin, mistä innostuneena haastattelija kehottaa häntä nyt antamaan näytteen taidoistaan:

- (82) **PV:** no mitä lauloit?
NN: ka,
PV: laulaham meille!
NN: [NAURAA] *laulaha vain kun iäni on painiessa* ei tule oivallini
 [’kunnollinen’], nii, nii.
PV: no, tulou,
NN: [0:n] *pitää* ot yksi *laulaa*
PV: no,
NN: ku ei enee, ei pitkälle, (ILOMANTSI SKNA 5315:2.)

Yleensä imperatiivilauseissa *-hAn* saa aikaan tulkinnan, ettei kehotus tai käsky ole puhuteltavalle uusi, vaan että hän on osannut odottaa sitä (VISK § 831). Niin myös nyt: keskustelu on kulkenut jo jonkin aikaa kehtolaulujen ympärillä. Vastahankaisuuskin taitaa olla ainakin osittain näennäistä, sillä kielenopas aloittaa pian esimerkkikatkelman jälkeen tuutulaulun: *tul’e unon’e lapsein kätkyveen, tule la- vakaaseen pieluukseen*. Esimerkeissä 83 ja 84 imperatiivilause taas kuuluu kertomusmaailmaan. Esimerkissä 83 kielenopas selostaa päreiden kiskomista ja esimerkissä 84 kielenopas kertoo, miten rikkaan talon poikia opastettiin etsimään vaimoa ennemmin kaskimetsästä (*palolta*) kuin kylänraitilta.

- (83) *se_ol’i, rau(asta tehty, sepät tehtih tiälä. aina n’i semmone huulet [’pärepihtien leuat’] mihi päre pandih. siinä kiikku päremiä [’päreitä’]. pitkiä päreitä kisko.* voi jukolis minä ku kiskoim pentuna olles, päreitä ni mahottomat röygiöt ol’i. (ILOMANTSI SKNA 5115:1.)

- (84) **MJ:** no Kid’iläs ei ollut sitä muod’ie?
FeoP: ei ollu Kid’iläs. Ruogojärves s_ol’. Kid’iläss_ei ollut. Kid’ilä ol’ tämä pien’ kylä kun ol’ n’i, eigä ollut semmosta, oikee suuren talon, pojil päd’ijiiä [’kelpaavaa’] ei ollu Kid’ilässÄ. muuvalda [0:n] *pidi*, emän’d_ *eččie* vai n’iillegi sano, Siil’inängi [’Siilinänkin’] iżändä sano, pojille jotta, eukkuo [0:n] *ei pie männä kaččomaa* kirkkomä(el eigä markkinaa. se [0:n] *pidää männä kaččomaa* palolle, ku palolla [’kaskimetsässä’] ruataa. kui se kaŋgi lekkuu [’heiluu’].
MJ: muga [’sillä tavalla’] opastettih.
FeoP: daa [’kyllä’]. ol’ (se) rikkaan talom poiga ol’ ja kaks poigua ol’ ja. ei käydy muuda gu n’el’l’ä talvii kanzakouluu ei, muuda kouluu käytett_ *enziŋgää* muuda **gu, t’ie töidä vai!** semmosta se ol’. (IMPILAHTI Punttila 1992: 27.)

Esimerkin 83 avoimen viittauksen sisältävän lauseen voi tulkita ilmaisevan deonttista, yhteisön normeista syntyvää velvollisuutta. Esimerkissä 84 imperatiivimuodon sisältämä lause kuvaa koko impilahtelaiskylän arvomaailmaa: kansakoulun jälkeen ei muita kouluja käyty vaan tärkeämpää oli tehdä töitä. Kummassakaan esimerkissä kielenopas ei merkitse imperatiivilausetta referoinniksi, mutta puheenaiheista johtuen ei

tuntuisi yllättävältä, vaikka kielenopas olisi itsekin kuullut kehotukset juuri esimerkkilauseiden muodossa.

Imperatiivilause voi toisinaan hahmottua myös suuremmin ohjeeksi, miten tietyssä tilanteessa kannattaa toimia. Esimerkissä 85 kielenopas opastaa, miten toimitaan lintumetsällä.

- (85) koira- [HAUKOTTELEE], koiral *saihan* noida [’metsälintuja’] ku, koira ku ajoi siit, aina. juoksoo siihi lähil. **ei muuda ku *anna* pöčkyy** [pöčky ’isku, lyönti, läimäys’]. (IMPILAHTI SKNA 7440:1.)

Esimerkeissä 86 ja 87 imperatiivilauseetta ei voi tulkita käskyksi tai edes kehotukseksi. Esimerkissä 86 kielenopas kertoo, miten paastoaikana maitotuotteita saivat syödä vain pienet lapset, ja esimerkissä 87 kielenopas vertailee vanhoja hautaustapoja nykyisiin. Molemmissa esimerkeissä avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen kanssa välittömässä tekstikontekstissa esiintyy vähintään yksi avoin nolla.

- (86) ei ne annettu maituo ei eigä iče syöty eig_annettu. ku pien’ille lapsille vai. jo izombi vaiņ ken ol’ nii ei annettu. **elä tahi kuole.** van *ei kuollud* (– –) nälägeä. niin. (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)
- (87) myö kun yöt istuimma. mm. tiäl ei issuta täis vaik_ois. ei kačo viluh [’kylmään’] huonehes [’rakennukseen’] [0] lykätää tervää [’nopeasti’]. **ole vaikka ku- missä uskos.** kai lykätää meän uskolazet tai kai. sinne 0 l’ykätää viluu huonehes. siit [0] otetaa siit [0] viijää – –. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

Esimerkkien imperatiivilauseet voi tulkita välinpitämättömyyttä ilmaisevina. Välinpitämättömyys kohdistuu isompien lasten kohtaloon (esimerkki 86) ja vainajan tunnustamaan uskontoon (esimerkki 87). Jälkimmäisessä esimerkissä imperatiivilause kuuluu puhejaksoon, jonka voi tulkita myös kannanotoksi: ’vainajia pitäisi kohdella nykyään kunnioittavammin’.

Myös esimerkissä 88 on puhe uskonnosta. Kielenopas on juuri kertonut tuttavastaan, joka vaihtoi uskontoa. Ortodoksinen kielenopas on edellä varmistanut, että haastattelija kuuluu samaan uskontokuntaan, ja ryhtyy nyt päivittelemään uskonnon muuttamista. Puhe siirtyy nopeasti yksittäistapauksesta – kielenoppaan tuttavasta – uskonnon muuttamiseen yleensä.

- (88) – – mih *olet syntyy* [’olet syntynyt’] siih [0:n] *pidää kuollai.* *eigö muutel* uskoloit [’uskontoa’] Jumalaa n’i se t’ietää. mie kuuleņ ku radijossa lugoo kullee lugoo n’i. kullee pidäs olla pidäis ihmisen. kui syntyhyt ta yhtä uskuo käyttiä. ei uskuu

muutella. *et jouvu-* eri *t'iel jouvut*. **kogo kävele sielä kogo ikä**. ei käes Jumalagi ota kuolduu omahe kodii. mm. mie kuule radijos ku lugoo – –. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

Kielenopas käyttää avoimia persoonaviittauksia kertoessaan, miten ihmisen pitäisi toimia ja miten uskontonsa muuttaneelle kuoleman jälkeen käy. Yhdyslause, *mih olet syntyy siih pidää kuollai*, ilmoittaa säännön, miten tulisi elää. Yhdyslauseen jälkiosassa on avoin nolla, mutta muut esimerkkikatkelman yksikön 3. persoonan verbimuodot eivät ole avoimia vaan viittaavat kataforisesti myöhemmin mainittavaan kirkon edustajaan. Selvää on, ettei imperatiivilause ole nyt direktiivi vaan vain näennäinen kehoitus: 'kävele siellä (helvetissä) sitten, kun et uskonut, mitä sanottiin'. Forsberg (tulossa) kutsuu tällaista imperatiivista **paheksuntarakenteeksi**. VISK (§ 1724) taas puhuu **ironisesta väitteestä**, jota voidaan käyttää esimerkiksi uhkauksena, moitteena tai "viimeisenä varoituksena". Esimerkin imperatiivilauseetta ei voi tulkita ironisesti, mutta paheksuvaksi tai viimeiseksi varoitukseksi luonnehtiminen kuvaa sitä hyvin. Imperatiivilause ilmaisee pelätyn seurauksen, miten uskontonsa muuttelijalle käy. Forsberin (mp.) mukaan paheksuntarakenteen teho perustuu siihen, että pukemalla toiminnan pelätyt seuraukset näennäisen käskyn muotoon, mikä tahansa toiminta saadaan näyttämään tahdonalaiselta – jopa helvettiin joutuminen.

Merkillepantavaa esimerkissä 88 on myös substantiivin *ihminen* geneerinen käyttö: 'radiossa lukee, miten pitäisi olla ihmisen'. Useissa kielissähän geneerisesti käytetään juuri (miespuolista) ihmistä tarkoittavaa substantiivista (esimerkiksi ruotsin *man*). Tapaus ei ole rajakarjalaisaineistossa ainutlaatuinen, vaan myös esimerkeissä 3 (Ilomantsi: *yhestä sanasta se karhuu hyppyäpi ihmisilä piälä*), 36 (Ilomantsi: *jos mi- r- ihmiset syyvään, ne, kontiel lihua n'i hyvin äkäset*) ja 115 (Impilahti: *ei se ihmistä pilua työ*) ihmistä on käytetty geneerisesti.

Avoimen yksikön 2. persoonan imperatiivikäytöstä on tehnyt huomioita jo Sirelius (1894). Esimerkissä 89 imperatiivilauseen käyttö muistuttaa Sireliuksen (1894: 119) havaitsemaa käyttöä, jossa yksikön 2. persoonaa käytetään imperatiivimuotoisena komparatiivilauseissa osoittamassa ainoaa mahdollisuutta tai keinoa, joka jollakin jossakin tilanteessa on. Esimerkissä nuorempana pitkään myllärinä työskennellyt kielenopas kertoo, miksi myllyn ohessa oli välttämätöntä olla myös paja:

(89) siel ['myllyllä'] ainos ['aina'], ainos on tarvis sen, paja. millom migi siel särgyy ['menee rikki'] rauda **n'i. ei muuda ku korjuaha**. (IMPILAHTI SKNA 7440:1.)

Esimerkki 90 taas sopii Sireliuksen (1894: 119) tekemään toiseen havaintoon: yksikön 2. persoonan imperatiivimuotoa voidaan käyttää havainnollistamiseen. Esimerkissä haastattelija kysyy kielenoppaalta paimenien ruokahuollosta. Imperatiivimuotoja on kaksi: *ala män* 'ala mennä' ja *määl* 'mene'.

(90) **PV:** saiko paimen syyvvvä, muijjen keralla sillom paimennusaikah?

NN: kah illalla ku tul'tii konša uamusillahan ei kerinnä šyyvvä paimen, ildasilla ku tul'tii jos ei aikasempaa liene tul'tu iltasen ['illallisen'] aikana, jo on keritty syyvvä hänelle jätettii sittä sitä keittuo, no uamusilla tuassen ['taasen'] kun työnnettii lehmät meččäh, **ala män, olokaapa sae livo** [*libo* 'tai'], **pouta, sinne, määl lehmiej jäläkee**. eihän se hyvij jykie ['raskas'] homma oo ka, kuitenni *onha* siitä [0:lla] hommua ja ei ennen_ollutti- näitä, vuatteita niin kun öljyvuatteita eikä mittää piičaset pöksyt ['karkeasta pellava- tai hamppukankaasta kudotut housut'] paimenilla jallassa vain käveltii. (ILOMANTSI SKNA 5315:2.)

Imperatiivimuotojen kohdalla aikamuoto vaihtuu menneestä ajasta preesensiin. Imperatiivilauseet erottuvat ympäröivästä tekstikontekstista siis paitsi moduksen ja persoonamuodon myös aikamuodon perusteella. Muodot ilmaisevat samalla tavalla välinpitämättömyyttä kuin esimerkeissä 86 ja 87, mutta samalla ne myös kuvaavat paimenen työhön sisältyviä velvollisuuksia.

7.1.2. Yhdyslauseet

Kuten nollapersoonaviittaukset myös avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset esiintyvät usein ehtoa ilmaisevissa eli konditionaalisisissa yhdyslauseissa, joilla on mahdollista rakennella mahdollisia maailmoja ja hypoteettisia asiantiloja – eli tehdä juuri sitä, mihin avoimet viittaukset erityisen hyvin sopivat (ks. Helasvuo 2008: 191).

Suomessa tyypillisin konditionaalisen lausesuhteen merkitsin on konjunktio *jos*. Muita mahdollisia ovat *mikäli*, *kun* ja *kunhan*. (VISK § 1134.) Rajakarjalaisaineistossa tyypillisimpiä konjunktioita ovat *jos* (esimerkki 91) ja *kun* (esimerkki 92). Esimerkissä 91 kielenopas kertoo heinänteosta kaukana kotoa sijaitsevilla pelloilla ja esimerkissä 92 kielenopas kuvailee erään impilahtelaiskylän, Syskyjärven, sijaintia tarkkoja kunnanrajoja tuntemattomalle haastattelijalle. Syskyjärvelle menemisen seuraus jää kuulematta, kun opas ryhtyy arvioimaan etäisyyksiä. Katkelma on kahden kielenoppaan yhteishaastattelusta.

(91) **PV:** no sielähän yötä piti olla?

NN: sielä Varpajärvessähän ol’i majat [’väliaikaiset suojat’] siel_ol’imma viikkauvven [’viikkokauden’] Lukkolammiss_ol’ toin’i [’toinen’]. jos poutaviikko sattu n’i sittä kahteev viikkoo sieltä piäsimmä ja, **jos ei sattunna n’i vielä usiamman kerran kävit.** (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)

(92) **MP:** oliko tämä Syskyjärvi niin, Suistamom puolda vai...

AA: ei,.

FekP: ei, Imbilaht’ie.

AA: Imbilaht’ii ol’. Syskyjärvi ol’ viel Imbilaht’ii. siinä muutel l’igel ol’i ne rajat tuoda. **sinne, ku lähit, Syskyjärvel menemää,** ol’igo siinä noim puol’kymmen kilometrii, sit pidäjär raja kulgi siinä, Kučijjärven, tällä algupiäs siis täs alajuoksum puolel. (IMPILAHTI Punttila 1992: 79.)

Esimerkissä 91 on kaksikin konditionaalista yhdyslausetta, joiden etujäsen ilmaisee ehdon toiminnalle eli tietyn säätilan sattumisen. Yhdyslauseiden jälkiosat ilmaisevat seurausta eli peltotöiden kestoa. Ensimmäisessä yhdyslauseessa jälkiosa on monikon 1. persoonassa ja toisessa viittauskeinona on avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto. Persoonamuodon vaihdos muuttaa näkökulman yksityisestä yleiseen. Käyttäessään *me*-muotoa kielenopas on vielä eksplisiittisesti referenttijoukon yksi jäsen, joka pääsi muiden mukana kotiin kahden heinäntekoviikon jälkeen, vaikka tätä joukkoa ei tarkasti rajatakaan. Jälkimmäinen, avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä yhdyslause ilmaisee sitä vastoin yleisemmän toimintatavan: ’jos sadesää sattui, kuka tahansa pelloilla työskentelevä joutui käymään pelloilla useamman kerran’.

Esimerkissä 93 kielenopas selittää, miten saunan jälkeen vaihdettiin puhtaat vaatteet. Esimerkissä avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto on sekä ehtoa ilmaisevissa *ku(n)*-lauseissa että seurausta ilmaisevassa päälauseessa: ’Kun lähdit riiheen, niin ne (riihivaatteet) päälle. Kun kävit saunassa, sitten vaihdoit toiset (puhtaat vaatteet).’

(93) da sit riihen jälkee lämmitettii sauna ta kylvettii, peseyvyttii täs puhas. ja riihivaatteet ol’ eriksee. ei n’iidä pandu joga vuatetta sinne riihee. ne oltii iha riihivaatteet. muuta ku pölyt kopisteltii da **sitte riihee ku lähit ni, ne piäl. saunas ku kävit sitte muutit** [’vaihdoit’], **toiset.** (IMPILAHTI SKNA 7352:3.)

Yksikön 2. persoona on yleinen persoonamuoto karjalankielisissä sananlaskuissa ja arvoituksissa (esim. Hakamies 1986; myös Kiuru 1990: 74). Koska sanalaskut perustuvat juuri yleispätevyyteen, yksikön 2. persoona on niissä referenssiltään avoin. Karjalankielisiä, avoimen yksikön 2. persoonan sisältäviä sananlaskuja vastaavissa suomenkielisissä arvoituksissa persoonamuotona on yleensä nollapersoona. Myös rajakarjalaisaineistosta löytyy karjalan kielen mallin mukaisia sananlaskutapauksia, joissa verbimuoto on yksikön 2. persoonassa. Esimerkeissä 94 ja 95 avoimen yksikön 2.

persoonan viittauksen sisältävä lause ilmaisee ehdon, minkä täyttyessä tulisi toimia vanhan neuvon mukaisesti. Esimerkissä 94 on puhe kylkien kipeytymisestä peltotöissä ja esimerkissä 95 mäenlaskusta laskiaisena.

- (94) k- ka, sitähän ennen sanottii jotta ruista leikatessa, leikatessa ei, sivut [’kyljet’] kipeyvvy **kun keviällä *kuulet* kuikan iänen ni sillo** [0:n] ***pitäs mukki kiäntii*** [’heittää kuperkeikka’], sitt_ei kuuluu šivut kipeytys. nii, nii. (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)
- (95) **JR:** olikš ne jotkut sanat jotka, huudettii vai olikš ne vaa-
NN: ka ei ku muite vua hu-, sittä o-, ol’i niitä huuvettii ja, räčistii [’räčissä ’kiljua’] vai siinä ja, mäkkie laskettii jotta tulisivat vua. huuvettiiha ne sittä ku ken kuadu ni sanottii jotta, ”*šai*tha akan libo [’tai’] ukon” šanottii jotta ”**nyt pelevahat lakoom mänöö kerran et pyssyssä pisy**”, nii. (ILOMANTSI SKNA 5315:2.)

Esimerkissä 94 avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto on *kun*-lauseessa. Hakamiehen (1986: 65) mukaan yksi sananparsien tyypillinen rakennekonstruktio onkin juuri *jos ~ kun – niin*. Esimerkissä 95 yhdyslause ei sisällä lainkaan konjunktioita. Riittävä ehto pellavien lakoon menemiselle on kontekstissa kuitenkin selvä, koska juuri edellä on ollut rakenne *ku(n) – ni(in)*. Ilmaus on helppo tulkita konditionaalisenä ’nyt pellavat menevät lakoon, kun kerran et pystyssä pisy’. Viittausta ei ole mielekäästä tulkita spesifinä, koska kielenopas ei ole edellä kertonut mistään tietystä mäenlaskukerrasta eikä yksilöinyt ketään tiettyä mäenlaskijaa. Pystyssä pysyminen on samalla tavalla jokaista mäenlaskijaa koskeva vaatimus. Avointa tulkintaa tukee myös se, että yksikön 2. persoonan edellä on epäspesifiin joukkoon viittaavia passiivimuotoja. Avoin yksikön 2. persoonan viittaus edustaa nyt yksilöä ja passiivi viittaus kollektiivia (vrt. avoin nolla ja passiivi esimerkissä 31, 34 ja 36–38).

Esimerkissä 96 kielenopas kertoo *Pedäjjärven Mišasta*, miehestä, jonka metsämökissä kuuleman mukaan kummitteli. Yksikön 2. persoonan verbimuodon sisältävä yhdyslause on nyt kolmatta henkilöä referoivassa puhejaksossa.

- (96) [Miša] kaččoo vähäsem matkam piässä on hyvä tervaskanto sano jotta, “siihem mään ja vien niitä tuliloi siihej” ja, arveli jotta, ahnaan [’ainahan’?], **ku verekseem** [’uuteen’] **paikkaam mänet jott_eihän niiv vällei** [’niitä välejä’] **sua nukkuo** – –. (ILOMANTSI SKNA 5316:1.)

Syytä ilmaisevassa lauseessa konjunktiona on nyt *ku* ja seurausta ilmaisevassa *jott* ’niin että’. Molemmissa lauseissa on avoin persoonaviittaus, etujäsenessä avoin yksikön 2.

persoonan viittaus ja jälkiosassa avoin nolla. Etujäsenessä lauseen subjektitarkoite hahmottuu toimivaksi agentiksi ja jälkijäsenessä kokijaksi, jolta evätään niinkin passiivinen toiminta kuin nukkuminen. Semanttiset roolit noudattavat siis jakoa, johon avoimen yksikön 2. persoonan ja nollapersoonan ero on usein määritelty. Esimerkkiä 96 ei kuitenkaan voi pitää erityisen tyypillisenä rajakarjalaisaineiston kuvaajana. Useat edellä olleet esimerkit (tässä luvussa ja luvussa 6.1.1.) osoittavat, että sekä avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen että nollapersoonaviittauksen sisältävissä yhdyslauseissa voi olla predikaattina joko selvästi agentiivinen verbi (esim. *lähit menemää* 'lähdit menemään', *kävit* 'kävit', *muutit* 'vaihdoit'; *piirtää pičkat* 'raapaisee tulitikun', *lyhentää* 'lyhentää', *šuuruštaa* 'suurustaa') tai verbi, jonka ilmaiseman toiminnan subjektiargumentti hahmottuu lähinnä kokijaksi tai tilanmuutoksen patientiksi (esim. *kuulet* 'kuulet'; *kuoloo* 'kuolee', *ei kuavu* 'ei kaadu', *ei tarviče* 'ei tarvitse').

Viimeinen esimerkki 97 eroaa edellä olleista siinä, että nyt yhdyslauseen osien välinen suhde ei ole konditionaalinen vaan konsessiivinen. Yhdyslause siis ilmaisee molempien osiensa ilmaisemien asiantilojen pätevän mutta implikoi samalla, että odotuksenmukaisempaa olisi, että toisen asiantilan pätiessä toinen ei pätsisi. Esimerkissäkään vastan hautomiset ja liottelemiset eivät auta, vaan nokkosvasta polttaa vielä näiden varotoimien jälkeenkin.

(97) *vastua tehtii da n'iiälä kylvettih. čiiiloivastalla ['nokkosvastalla'] oŋ kylvetty. miegi kylvi. mut se_o-, se on semmone vešši ['esine, kapine'], jotta vaikka kui kuumassa hauvo ja, l'ivottele n'i se vielä polttaa. ne ol' kai ['kaikki'] Karjalass_ennel lääkkeenä ja, ol'ha ne muuvallaGi. ennen eihän näidä läägarlöi ollu näi pal'lo ['paljon']. (IMPILAHTI Punttila 1992: 28.)*

Alisteisen lauseen konjunktiona on nyt *vaikka*, joka on tyypillinen konsessiivisen suhteen merkitsin (VISK § 1114, 1139). Avoimet yksikön 2. persoonan verbimuodot ovat imperatiivissa. Suomalaisten ja karjalaisten sanalaskujen *vaikka*-lauseita tutkineen Silva Kiurun (1990: 63) mukaan imperatiivipredikaatit ovat *vaikka*-lauseissa melko yleisiä juuri itämurteissa. Nyt imperatiivin voi tulkita antavan ilmaukselle yllyttävän sävyn: 'kokeilehan itse, millainen kapine nokkosvasta oikein onkaan'.

7.2. Aineiston pronominilliset viittaukset

Vaikka suomen itämurteisiin vanhastaan kuuluneeseen yksikön 2. persoonan avoimeen käyttöön ei ole kuulunut persoonapronominia ja myös rajakarjalaisaineistoni 2. persoonan viittaukset ovat pääsääntöisesti pronominittomia, aineistosta löytyy yksittäisiä esimerkkejä myös pronominillisesta käytöstä. Avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto voi joko saada subjektikseen persoonapronominin *sie* ~ *sinä* tai esiintyä ilmipanematonta subjektiargumenttia kontrastoivan pronominin *iče* kanssa. Persoonapronominillisia viittauksia tarkastelen luvussa 7.2.1 ja *iče*-pronominillisia luvussa 7.2.2. Avoimen viittauksen yksikkömuotoisuus ja toinenpersoonaisuus voivat näkyä lauseessa myös yksin persoonapronominista silloin, kun avoimen viittauksen referentti ei hahmotu lauseen subjektiksi. Muissa lauseenjäsenasemissa kuin subjektina toimivia yksikön 2. persoonan avoimia viittauksia käsitellään luvussa 7.2.3.

Kaikkia avointen yksikön 2. persoonan verbimuotojen läheisyydessä esiintyviä *sie*-muotoja ei voi automaattisesti tulkita verbimuodon subjektiksi tai edes persoonapronominiksi, sillä karjalan kielessä myös lokatiivisesta adverbistä *siellä* ~ *sieltä* käytetään yleisesti muotoa *sie* (KKS).

7.2.1. Subjektina persoonapronomini

Persoonapronominisubjektin saavia avoimen yksikön 2. persoonan verbimuotoja on rajakarjalaisaineistossa vain kolme. Pronominilliset muodot eivät muodosta yhtenäistä ryhmää syntaktisilta ominaisuuksiltaan. Persoonapronominillisista viittauksista kaksi esiintyy yhdyslauseen osana ja yksi yksinäislauseessa. Lauseet, joissa viittaukset esiintyvät, edustavat eri tapaluokkia: persoonapronominillinen viittaus löytyy indikatiivi-, konditionaali- ja imperatiivilauseesta. Yksi lauseista on tempukseltaan perfektissä ja kaksi muuta preesensissä. Jokainen persoonapronominillinen viittaus on lisäksi eri rajakarjalaispitäjästä. Muotoseikoiltaan kaikkia persoonapronominillisia viittauksia yhdistääkin lähinnä vain se, että ne ovat kaikki myönteisiä.

Esimerkki 98 on aivan nauhoitteen alusta. Haastattelija kysyy lemmeiloitsusta, jolla lempeä nostatettiin ilmeisesti saunarakennuksen luona. Avoin yksikön 2. persoonan viittaus on vastausvuorossa ehtoa ilmaisevassa yhdyslauseessa, joka rakentaa hypoteettista maailmaa: 'ne toiset olisivat nimittäin säikähtäneet, jos sinä olisit siellä saunan oven takana löylyä pannut'.

(98) **MJ:** miten sitä ois pität lukkii [’lausua’]?

HA: ka [’niin’] jotta [’että’] ”yl’ yheksäk kirkon, lempi nouse liehumaa, kaheksak kappalin, lentämäh jotta lempi”. **no ne toiset ois niät säikähtät kus sie oisit sielä löylyy pannut saunan, takana oven takana**, jotta mikähän nyt kumma tul’ sinne kummittelemmaa. Jehkin Ann’ihas se niitä ennel, loitsi. (ILOMANTSI SKNA 6510:1.)

Avoin yksikön 2. persoonan viittaus sijaitsee sivulauseessa. Lauseen aloittavalla konjunktiolla *kus* (*kun* ~ *kuin*) on karjalassa sekä temporaalisen konjunktion merkitys ’kun’ että konditionaalisen konjunktion merkitys ’jos’. Esimerkissä merkitys on konditionaalinen ja sivulause ilmaisee ehdon toisten pelästymiselle. Yhdysrakenteen molemmat osat ovat konditionaalissa ja perfektissä. *Sie* on katkelmassa helppo tulkita persoonapronominiksi, koska predikaattina toimivan liittomuotoisen verbin osien välissä on lokaalinen adverbi *sielä*.

Yhdysrakenteen päälauseessa avoimen yksikön toisen persoonan viittauksen edellä on monikon 3. persoonan muoto, *ne toiset ois säikähtät*, jossa demonstratiivipronomini *ne* on ikään kuin definiittisenä artikkelina tarkentamassa subjektin ja predikaatin muodostamaa konstruktiota *toiset ois säikähtät*. Pronominillisuus siirtyy myös yhdyslauseen jälkiosaan: *sie oisit pannut*. Prominitäydennyksillä verbimuotojen referentit erotetaan eksplisiittisesti: olennaista on, että pelästyjät olisivat eri joukkoa kuin löylyn heittäjä.

Myös esimerkissä 99 avoin yksikön 2. persoona verbimuoto on alisteisessa sivulauseessa. Nyt sivulause on alisteinen kysymys. Edellä on puhuttu siitä, miten pieniä lapsia ennen nukutettiin. Nyt kielenopas kertoo Vieremällä (oppaan tallennus-aikaisella asuinpaikalla) vierailulla olleesta helsinkiläispikkutyöstä, jota ei tarvinnutkaan koko ajan keinuttaa kätkeyessä vaan joka nukkui yöt jo yksin.

(99) *vast_ol’*, pyhänä käymäs t’iällä yks tyttö, Helsingistä. n’iät, (yö magai [’makasi’] yksi [’yksin’]), niin ne on n’iissä kasvadettu. ja Helsingissä ollah. nii. **ei sitä kačota jotta [’että’] missä sie oot kasvat tai**. nii. sellaiized ne ol’i. (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)

Yhdysrakenteen ilmaisee nyt samantekevyyttä ja yksikön 2. persoona (*sie*) toimii esimerkkipersonana. Lauseessa voisi yhtä hyvin olla myös avoin nolla: ’ei sitä katsota, missä on kasvanut’. Tärkeältä tuntuu verbimuodon yksikkömuotoisuus, joka alleviivaa, että sanottu koskee jokaista ihmistä erikseen. Puhe ei siis ole yleensä ihmisten

kasvupaikasta vaan jokaisen yksilön kohdalla eri kasvupaikasta (vrt passiivi 'missä on kasvettu').

Viimeinen esimerkki persoonapronominillisesta avoimesta yksikön 2. persoonan verbimuodosta sopisi myös lukuun 7.1.1, sillä avoimesti viittaava verbimuoto on nyt imperatiivissa. Esimerkki 100 on impilahtelaissiskosten SN:n ja OS:n yhteishaastattelusta ja puheena ovat kevättyöt. OS korjaa isosiskonsa puhetta lannanajosta, koska tämä käyttää nimitystä *lanta* eikä *hösce* 'lanta'.

(100) **JH:** no mites, mites pitkää niitä tehtii sitte semmosia, talvitöitä keväällä? mitem myöhää?

SN: keväm-. mitem myöhäkö? ka kunnes vai riitti. nii. sinne sitte ku tul' kesä, sitte miehet ku mänyttii jo ulkotöil. sitte [0:n] *piti lähtie* halon hakkuuse. *tehä*, @ talvekse halgoja. piijat tai emännät. mm. ei en'ia joutanut tuppaa, olemaa. se [0:n] *pit' olla* jo ulkotöil.[0:n] *pidi olla* lannal levitykses.[0:n] *pidi olla*, kaiket miehiinj kans työs. äjestämäs hevozil.

JH: mm.

SN: lantua ['lantaa'] levittämäs pellol. sen semmosii.

OS: hösčettä [*höste* ~ *höiste* 'lanta'].

SN: no hösčettä ol' ka. [NAURAA] *mäne sie höste*.

JH: se oli vanhastaan sillä nimellä?

OS: nii.

SN: no nii. niinhä se ol'.

OS: hösceel longanta ['lannan luonti']. (IMPILAHTI SKNA 7351:2.)

Kielenopas SN hyväksyy tarjotun nimityksen nopeasti: 'no höstettä oli niin'. Vuoro jatkuu yksikön 2. persoonan imperatiivin sisältävällä direktiivillä *mäne sie höste*. *Sie* on lauseessa persoonapronomini, sillä proadverbin 'sinne' illatiivi olisi muotoa *sih*. Lauseelle on kaksi tulkintamahdollisuutta: lause voi olla joko pikkusiskolle osoitettu spesifi kehoitus siitä hyvästä, että tämä korjasi isosiskon alkuperäistä kertomusta, tai lauseen voi katsoa sisältävän avoimen yksikön 2. persoonan verbimuodon. Koska rajakarjalaisaineistossa avoin yksikön 2. persoonan viittaus on yleinen juuri imperatiivissa, avoin tulkinta tuntuu perustellummalta. Toistamalla toisen kielenoppaan tarjoaman nimityksen SN vahvistaa, että nimitys on tuttu hänellekin: näillä sanoin sitä ennen kehoitettiin lannanajoon.

7.2.2. Subjektia kontrastoiva *iče*-pronomini

Aineistossa on kolme avoimen yksikön 2. persoonan verbimuodon sisältävää lausetta, joissa implisiittisen subjektin paikalla on pronomini *iče* 'itse'. Kaksi *iče*-

pronomiinillisista viittauksista esiintyy samassa tekstiyhteydessä. VISK (§ 768) nimittää tällaista *itse*-sanan käyttöä **kontrastoivaksi**: kontrastoiva *itse* ei toimi lauseenjäsenenä eikä tarkenteena vaan ohjaa tarkastelemaan kontrastoimaansa tarkoitetta yhtenä useammasta vaihtoehdosta, jotka myös voisivat tulla kysymykseen. Keskeistä siis on, että kaikista vaihtoehdoista on valittu juuri puheena oleva. Kontrastoiva *itse* on lauseessa samassa sijassa kun kontrastoitava. Koska aineiston *iče*-tapauksissa pronomini kontrastoi lauseen (implisiittiseksi jäävää) nominatiivimuotoista subjektia, *iče*-pronominikin on esimerkeissä aina taipumattomassa muodossa.

Molemmat aineiston *iče*-pronominilliset esimerkit ovat samalta korpiselkäläis-kielenoppaalta ja molemmissa esimerkeissä *iče* esiintyy työntekoa kuvaavien predikaattien *laitoit* (*laittoa* 'laittaa, panna') ja *ruavoit* (*roatoa* ~ *ruatoa* 'tehdä työtä, työskennellä') kanssa. Esimerkki 101 on keskeltä kielenoppaan pitkää kertomusjaksoa, jossa hän kertoo nuoruudestaan Korpiselässä ja evakkoon lähdöstä. Kielenopas on juuri kehunut, miten lystejä eli hauskoja aikoja Korpiselässä vietetyt nuoruuspäivät olivat. Nyt kielenopas antaa esimerkin, miksi ajat olivat niin mukavat: 'oli mitä syödä ja itse sait laittaa mitä teki mieli'. Heti esimerkin alussa on päivittelevä jakso *voi voigin olet*, jonka olen siis tulkinnut kiteytyneenä kokonaisuutena, joka ei sisällä yksikön 2. persoonan finiittiverbiä (ks. luvun 7 alku).

(101) lyštind(aijat ol' kai hyvät. vain, se aiga män'i hyvänä kuin voi voigin olet. kuin ol [0:l]a] syy(ä mitä, **kuin iče laitoit keittaa iče laitoit monem moista mitä** [0:a] **himotti** ['teki mieli']). kuin olis ['oli'], sijan tiällä veimmä ['sian täältä veimme']. syötimmä hyvän välirauhan aigaa. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

Iče-pronominit ja avoimet yksikön 2. persoonan verbimuodot ovat sivulauseessa, joka perustelee, miksi Korpiselässä eletty aika jäi mieleen niin hyvänä. *Kuin*-konjunktion voi nyt tulkita sekä kausaalisenä 'koska, siksi että' että temporaalisena 'kun'. Avoimien yksikön 2. persoonan viittausten lisäksi katkelma sisältää kaksi avointa nollaa: omistajanollan, jolla oli mitä syödä, ja tunnekausatiivirakenteen nollaobjektin, jonka teki mieli syödä. Muut verbimuodot ovat monikon 1. persoonassa. Kontrastoiva *iče* tähdentää, että se, kenellä oli mieluista syötävää, oli sama henkilö, joka laittoi itse syötävänsä.

Myös esimerkissä 102 sama korpiselkäläisopas muistelee nuoruuttaan Korpiselässä, jolloin *ol' ilozet elämät ja ei olluu kui lystie pitiä vain*. Esimerkkien luonnollinen järjestys olisi päinvastainen, sillä haastattelussa esimerkki 102 edeltää esimerkkiä 101. Koska haastattelun litteroidusta käsikirjoituksesta poimitujen katkelmien väliin jää kuitenkin monta sivua, järjestyksellä ei ole merkitystä. Kuten edellisessäkin esi-

merkissä, myös nyt *iče*-pronomiinillinen avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto on yhdysrakenteessa, tällä kertaa tosin päälauseessa.

- (102) perunoita muita kaikkia kui *pan'it* vil'ua [ˈviljaaˈ] keviäl muah. vaikka midä *huol'it* [ˈpidit tarpeellisenaˈ] *iče ruavoit jotta* [ˈettäˈ] *sais kezät talvi vai* [ˈvainˈ] *einehtä* [ˈruokaaˈ] *panna* [ˈvalmistaaˈ] vai kezäl *anna kazvai*. nyt [0:lla] *ei ole_n'* midä huolt eniä. loppu huolet aijat. kai Jumala vei pois. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

Esimerkissä on pronomiinillisen yksikön 2. persoonan verbimuodon lisäksi kolme pronominitonta avointa yksikön 2. toisen persoonan verbimuotoa (*pan'it* ˈpanitˈ, *huol'it* ˈpidit tarpeellisenaˈ, *anna kazvai* ˈanna kasvaaˈ) sekä kaksi avointa nollaa (*sais panna* ˈsaisi laittaaˈ, [0:lla] *ei ole*). Oikeastaan on tulkinanvaraista, hahmottaako *iče*-pronominin kontrastoimaan verbimuodon *huol'it* (ˈmitä pidit itse tarpeellisenaˈ) vai verbimuodon *ruavoit* (ˈitse teit töitäˈ) implisiittistä subjektiargumenttia. Neutraali sanajärjestys tukee jälkimmäistä vaihtoehtoa, mutta ilmauksen merkityksen kannalta ei ole ratkaisevaa, kumman predikaatin subjektia pronominin jäsentää kontrastoivan. Sanoma on, että jokainen oli itse vastuussa omasta toimeentulostaan: ˈitse teit keväällä (pelto)töitä, että olisi sitten talvella, mistä laittaa ruokaaˈ. Sarhimaan (1999: 303) mukaan karjalan *iče*-pronomini ei itsessään sisälläkään mitään syntaktista merkitystä vaan koko syntaktinen konstruktio sisältää merkityksen ˈhenkilökohtaisesti, itseˈ.

Iče-pronomi voi rajakarjalaisaineistossa esiintyä avoimen yksikön 2. persoonan verbimuodon kanssa muutenkin kuin kontrastoivana. Esimerkissä 103 *iče* on refleksiivipronomini. Yleensä refleksiivipronominina käytettyyn *itse*-sanaan liittyy suomessa possessiivisuffiksi, mutta se ei ole pakollinen, kun pronominin korrelaatti on implisiittinen ja kun pronomini toimii lauseessa partitiiviobjektina (VISK § 731). KKS:n esimerkkien perusteella karjalan refleksiivipronomini *iče* käyttäytyy omistusliitteen osalta samalla tavalla kuin suomen *itse*. Esimerkissä 103 *iče* on partitiivissa ilman possessiivisuffiksia. Nyt puheena on evakkoon lähtö jatkosodan aikana. Kielenopas referoi omaa puhettaan: ˈkatso venäläinen (ja) sota työntävät (pois), korjaat vain itsesi pois altaˈ.

- (103) mie sanoin, ˈiče ei **kačo ven'elan** [ˈvenäläinenˈ] **työnnyttää**.” mie sano ˈsoda **luajit iče pois vai**.” myö mänöm vie puutukul [ˈpuukasalleˈ] vierahal [ˈvieraalleˈ] sahuamaa sinne. mie sanoi ˈlähtö om pois täs kohas.” armahas paikas [ˈrakkaasta paikastaˈ] *pitää*. kai [ˈkaikkiˈ] *jiädii* Hattusel kaupat tai [*ta* ˈjaˈ] kai *jiädih*. *kazvit* muassa @. hyviä *kazvie* kaikem mois. kai *jiädii* sih [ˈsinneˈ]. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

Huomionarvoista kaikissa esimerkeissä 101–103 on, että ne ovat saman korpiselkäläis-kielenoppaan, JV:n, puheesta. Jossain määrin *iče*-pronominin käyttö saattaa siis olla idiolektinen ominaisuus.

7.2.3. Muuna lauseenjäsenenä kuin subjektina toimivat persoonapronominit

Aineistossa on kaksi avointa yksikön 2. persoonan viittausta, joissa yksikkömuotoisuus ja toinenpersoonaisuus näkyvät lauseessa vain persoonapronominista. Koska persoonamuoto ei näy lauseen predikaatista, avoimen viittauksen luova pronomini ei toimi lauseessa subjektina. Toisessa lauseessa yksikön 2. persoonan persoonapronomini on adessiivissa ja ilmaisee hallussapitajää (*siul*) ja toisessa pronomini on *t*-päätteinen akkusatiiviobjekti (*siut*).

Esimerkissä 104 kielenopas HA selittää, millainen oli *naissiiv vasta*. Edellä on ollut puhe tietäjistä. Haastattelijan kysymys *no mimmoin se ois ollut se naissiiv vasta?* aloittaa uuden puheenaiheen. Avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen luova persoonapronomini on katkelmassa omistajaa ilmaisevana habitatiiviadverbiaalina, ja koko ilmaus kuvaa hypoteettista asiantilaa: 'silloin sinulla olisi ollut hyvä vasta'.

(104) **MJ:** no mimmoin se ois ollut se naissiiv vasta

HA: [NAURAA]

MJ: kuta vanahoin (– –)?

HA: [NAURAA] ka mimmoinpa se ois olt, tyvet vaav vassakkaih pannaaj ja *sittuu ja, sillos siul_ois ollut hyvä vasta*, nii, se ois niät kaikki kylyppii sua, puolii ja toin tullut hyväks, kerrala. (ILOMANTSI SKNA 6510:1.)

Avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause havainnollistaa, miten pitää toimia, että saa hyvän vastaan. Kielenopas aloittaa vuoron toistamalla osittain haastattelijan edellä esittämän kysymyksen: 'niin mimmoinenpa se olisi ollut'. Retoriselle kysymykselle tyypillisesti lause on konditionaalissa, päättyy verbiin ja sisältää liitepartikkelin *-pa* (VISK § 1705). Seuraavaksi kielenopas kuvaa lyhyesti vastan sitomisen: 'tyvet vain vastakkain laitetaan ja sitoo'. Lause sisältää avoimen nollan. Seuraavassa konditionaalilauseessa on avoin yksikön 2. persoonan pronomini: *sillos siul_ois ollut hyvä vasta*. Persoonan valintaan vaikuttanee se, ettei vastan haltijan eksplikoiminen onnistuisi avoimella nollalla. Hallussapitäjän ilmipano habitatiiviadverbi-

aalilla edellyttää NP:tä. Viittausmuotona avoin yksikön 2. persoona suuntaa neuvon eksplisiittisesti tilanteen kuulijalle – haastattelijalle.

Esimerkissä 105 avoin yksikön 2. persoonan pronomini on lauseessa objekti. Nyt puheena on vedenhaltija eli *vetehine*.

(105) **MJ:** no sielähän Nietolahella kera [’kanssa’] sanottih.

AL: ka [’niin’] sielä kera sanottih särkeän nenässä istuneen puito [’kuulemma’],
vetehisen. minnuu vielä peloteltii kum mie Peuruviellä aena lyössäsin
[*lyöçätä* ’laahustaa, rämpiä’] käyvvä sielä, talavella, *sano_tta* [’sanoi että’] aena
jiän alta vetehine nousoo ja siut ottaa ja räökkää ja mie sano ka [’mutta’],
tottaham mie sit hänen oma oon sillon kun ottou ni ottakkoh, ei minnuu se yhtään
pelottanut. (ILOMANTSI SKNA 6508:1.)

Kielenopasta varoiteltiin haltijasta, koska hänellä oli tapana liikkua talvisin samalla seudulla, missä haltija oli nähty. Kielenoppaan referoima varoitus sisältää kaksi avointa viittausta, avoimen nollan johtolauseessa ja avoimen yksikön 2. persoonan persoona-pronominin referoidussa jaksossa. Tämän jälkeen puhe jatkuu yksikön 1. persoonassa.

Yksikön 2. persoonan persoonapronominin voisi tulkita viittaavan myös spesifisti kielenoppaaseen. Varoitusta ei kuitenkaan eksplisiittisesti osoiteta haastateltavalle. Kielenopas kertoo, että aina sanoi (*sano_tta aena*) nimeämättä, kenelle sanottiin tai kuka sanoi. Kielenopas on edellä kertonut, miten vanhemmat varoittivat häntä vetehisestä lapsena. Nyt on puhe kuitenkin myöhemmästä ajankohdasta ja yksikkömuotoisuuskin ohjaa tulkitsemaan johtoilmauksen muodon *sano* nollapersoonaisena ’jokainen vetehisestä tietävä aina sanoi että’. Yksikön 2. persoonan pronominin avoimeen tulkintaan taas ohjaa vahviten se, ettei *vetehine* ollut uhka vain kielenoppaalle vaan kenelle tahansa Nietolahden seudulla kulkeneelle. Varoituksessa yksikön 2. persoona tarjoaa selvimmin samaistumispaikkaa varoitettavalle ja asettaa tämän esimerkkipersoonana vetehisen räökkäyksen kohteeksi. Myös tässä esimerkissä viittauskeinon valintaan ohjanee se, ettei nollaobjekti näkyisi ilmauksessa eksplisiittisesti.

7.3. Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset haastattelupuheessa

Avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävät lauseet toimivat usein puheessa havainnollistavina tai jotain jo edellä sanottua tarkentavina. Tällaisia tapauksia esittelen luvussa 7.3.1. Toisaalta avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause voi

toimia samalla tavoin kuin nollapersoonainen lause ja kiteyttää puheenvuoron tai pidemmän kerrontajakson tai kontrastoida mennyttä aikaa ja nykyhetkeä. Näitä tapauksia käsittelee luku 7.3.2. Viimeisessä alaluvussa 7.3.3 esittelen avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältäviä lauseita, joilla puhuja selittää omaa käytöstään tai vetoaa kuulijaan. Tämäkin käyttö muistuttaa nollapersoonalauseiden perustelevaa käyttöä, jota tarkasteltiin edellä luvussa 6.3.3.

7.3.1. Havainnollistavissa lauseissa

Samalla tavoin kuin kielenoppaan puhe vaihtelee jatkuvasti yleisten ja yksityisten tapahtumien välillä, myös puheen sisältämät persoonaviittaukset vaihtelevat spesifien ja avoimien välillä lyhyenkin puhejakson sisällä. Esimerkissä 106 avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause on keskellä kertomusta, joka muodostuu muuten spesifeistä viittauksista kielenoppaan sukulaisiin. Katkelma on samasta kohdasta impilahtelaisoppaan haastattelua kuin luvun 6.4 torakka-esimerkki 89. Puheenaihekin on sama: nyt kielenopas kertoo, miten torakoita hävitettiin myrkyttämällä.

(106) **MP:** mitenbä ennen russakat suadih häviämäh?

FekP: myrkytettih. ol' myrkky ne ennengi. minun izän joukos [?'perheessä'] siel kun ennen ol' ruzakkua n'i, myrkyl ne tapettih. izä aina_i toi myrkkyö. *panet seinil myrkkyy.* akka vai myrkytti. – –. (IMPILAHTI Punttila 1992: 50.)

Kun kielenoppaan isän perheessä (*izän joukos*) oli torakoita, ne tapettiin myrkyllä. Isä toi myrkkyä ja vaimo (*akka*) myrkytti. Imperfektissä etenevän kuvauksen väliin jää kuitenkin lyhyt jakso, jossa vaihtuu sekä persoonamuoto että aikamuoto: *panet seinil myrkkyy*. Yleensä dramaattinen preesens esiintyy juuri juonijakson keskellä, vuorottelee kertomuksessa menneiden aikamuotojen kanssa ja etualaistaa jotain, mitä puhuja haluaa kuulijoidensa erityisesti tilanteesta näkevän (Laitinen 1998: 90, 108). Nyt etualaistuksen kohde on myrkytyksen suoritustapa eli myrkyn paneminen seinille, ja koko lauseen voi tulkita ohjeena: 'näin torakoiden myrkytys käytännössä tapahtuu'.

Tavanomaisempaa kuin yksittäisen avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sijoittuminen keskelle spesifejä viittauksia on kuitenkin se, että samassa tekstiyhteydessä on myös muita avoimia viittauksia. Esimerkissä 107 keskustelevat kielenopassiskokset SN ja OS. Isosisko SN muistelee, miten isällä oli tapana lämmittää riihi aina maanantaiksi, tanssien jälkeiseksi päiväksi.

- (107) **SN:** a ku jo mie ol'in aikuisena, sitte izä aina lämmitti p- sunnuntaina riihen. **ku tul'it tanssiloista**, "hei, lapset". **kergiit vai käyvä sänggy taih muuh**, eihä ollu sänggy lat't'iiil ['lattialla nukuttiin']. "nouskuas lapset @ rihee." **ala vai lähtii rihee vaikka kuin** [0:a] **ois nukuttanu**. se vai [0:n] **pidi lähtii**. se_ol' ihav valkol pandu että sem ['isän'] pidi, sunnuntaina se lämmitteä sitte riihi. mm. jott_ei-
OS: olihan sitä muina päivinnäki yhtä hyvin.
SN: ka ol'ha muina päivinä mutta kyllä se ['isä'], aina maanantaikse sel lämmitti.
ja ku tul'it tanssiloista sit vai rihee. (IMPILAHTI SKNA 7352:3.)

Kielenopas SN aloittaa ensimmäisen vuoronsa viittaamalla itseensä yksikön 1. persoonalla. Kun SN alkaa kuvailla tarkemmin päivärytmiä, persoonaviittaukset muuttuvat avoimiksi: riiehen meneminen heti aamusta oli jokaisen (talon) lapsen velvollisuus. Vain isään viitataan spesifisti (*izä, sem pidi, se*). Avoimien yksikön 2. persoonan viittausten lisäksi SN:n ensimmäisessä vuorossa on kaksi avointa nollaa, joista toinen tunnekausatiivirakenteessa ja toinen nesessiivirakenteessa. Nollapersoonaviittaukset ovat siis verbirakenteissa, joista muiden persoonamuotojen kuin yksikön 3. persoonan muodostaminen ei siis olisi edes mahdollista. Katkelma sisältää myös aikamuodon vaihdoksen, kun SN ryhtyy ensimmäisessä vuorossa kuvaamaan, mitä kotona tapahtui. Lyhyt preesensjakso sisältää isää referoivan kehotuksen ja kaksi avointa yksikön 2. persoonan verbimuotoa *kergiit käyvä* ja *ala lähtii*. Imperatiivin muodostaminen muissa tempuksissa ei tietenkään olisi mahdollistakaan.

Esimerkissä 108 puhe on evakkomatkasta. Kielenopas kertoo, kuinka he lähtivät Impilahdelta ja tulivat evakkopaikkaan, mistä perhe ei saanut edes yösijaa. Kielenopas toistaa yösijan puuttumisen kahdesti. Ensimmäisessä yhdyslauseessa kielenopas käyttää monikon 1. persoonaa ja avointa nollaa, mutta toisessa yhdyslauseessa 1. persoonan viittaus on vaihtunut avoimeen yksikön 2. persoonan viittaukseen. Kertomus muuttuu siis henkilökohtaisesta kokemuksesta ketä tahansa sellaista koskevaksi, joka tuli paikkaan evakkoon.

- (108) ku lähimmö ku ku, mustalaset konsanai sih omal, ku- omal peräl [*omalta perältä* 'omilta takamailta']. šiit tulimmo tänneh, *eik ollu* [0:lla] es yötiloa ['yösijaa']. **vierahah paikkah tulet ka ei ollut** [0:lla] **yöt'iloa eigä_n midä**. mm. siit va *elä*. kun n'e elätetäh a k- kuoloo ga, eihä sil mitä auta. monduhai ['montahan'] meijä kuoligi matkal. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Persoonaviittauksen vaihtuminen saa vieraaseen paikkaan tulemisen näyttäytymään uudesta näkökulmasta: yksikön 2. persoonan avoin viittaus kutsuu muita viittauskeinoja eksplisiittisemmin kuulijaa jakamaan vieraaseen paikkaan saapuvan evakon

kokemuksen. Koska yksikön 2. persoonan muodot tyypillisesti viittaavat kuulijaan, avoiminakin ne voi tulkita ensisijaisesti kutsuna vastaanottajalle asettua kertomuksessa toimijan paikalle (myös Helasvuo 2008: 191). Esimerkki sisältää myös avoimen yksikön 2. persoonan imperatiivimuodon *siit va elä* 'siitä vain elä'. Kuten esimerkissä 107, myös nyt imperatiivilause ilmaisee ainutta vaihtoehtoa, joka puheena olevassa tilanteessa olevalla on.

Kun avoin yksikön 2. persoonan viittaus esiintyy samassa tekstiyhteydessä nolla-persoon- ja passiivimuotojen kanssa, yksikön 2. persoonan viittaukset toimivat usein havainnollistavina, kuten esimerkissä 109, jossa kielenopas selittää pellavien käsittelyä.

(109) **EL:** mity siis tehtih ['mitä sitten tehtiin']?

OK: kesrättih. viehä [0:n] *pidi* kezreämist äijy ['paljon']. enzimäi [0:n] *pidi*, loukuttaa. siit [0:n] *pidi lipšuo*. da. da siit vie[0:n] *pidi*, *viduo*.

EL: mitä se vitominen ol'?

OK: pelvahat [0:n] *pidi viduo*. oksa- nämä, še, lähti, päštäriksit ['pellavan päistäreet']. da. da šiit šaimmo, l'ivottimmo lo- @. loukuttoa **ensimäi ku kerüit pelloi. šiid** ['sitten'], **nipsutah. a šiid voidu konsu suanet kezrütä ga kezreä**. mm. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Ensimmäisessä vuorossaan kielenopas kertoo nollapersoonaisilla nesessiivirakenteilla, miten pellavat piti kehrätä, loukuttaa, lihdata ('rikkoo pellavakuidut') ja vitoa ('puhdistaa ja pehmittää pellavia vitimellä'). Tämän jälkeen haastattelija kysyy tarkennusta, mitä vitominen oli. Seuraavankin vuoronsa kielenopas aloittaa nolla-persoonaviittauksella, mutta vaihtaa pian avoimiin yksikön 2. persoonan viittauksiin ja passiiviviittauksiin. Jälleen kaikki avoimet nollat ovat nesessiivirakenteissa, joista muiden persoonamuotojen muodostaminen ei olisi mahdollistakaan. Nollapersoonalauseet kuvaavat, miten pellavien käsittely oli välttämätöntä hoitaa. Avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset taas kuvaavat konkreettisemmin varsinaista työskentelyä.

Helasvuon ja Laitisen mukaan (2006: 183) yksikön 2. persoonan verbimuoto ilman persoonapronominia on yleinen erilaisissa narratiiveissa, joissa edellä mainittua tekemistä kuvaillaan tarkemmin. Myös esimerkeissä 110 ja 111 kielenopas tarkentaa jo edellä sanomaansa avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävällä lauseella. Esimerkissä 110 kielenopas kuvaa, miten päreiden valossa onnistui navetassa eli *liävässä* käynti. Esimerkissä 111 puhe on vastojen kuivattamisesta talven varalle. Erona esimerkeillä on, että ensimmäisessä tarkennus tapahtuu kielenoppaan saman vuoron sisällä, mutta jälkimmäisessä esimerkissä kielenopas ryhtyy kuvaamaan vastojen orsiin ripustamista vasta haastattelijan tarkentavan kysymyksen jälkeen.

- (110) **MJ:** no pärien kera [’päreen valossa’], liävässä [’navetassa’] käyti?
TM: pärien kansa. päriem päreroivot [’päresoihdut’]. monta pärettä ku panDii ainahi vielä **nuin_ikäh, kolmik- kantaseks laitot ni se ei sammunu vaikka kuin kova tuul_ol’**. se_oj kovasti palaa. joo. (ILOMANTSI SKNA 5115:1.)
- (111) **MJ:** kunnebo siidä vastat talveks varoin [’talven varalle’] ruokkoh [’talteen’] pandih?
FeoP: talveks.
MJ: kunnebo pandih?
FeoP: sarail [’navetan ylisille’] da vuiškaa [’ullakolle’], ordee pandii. siel kuivettii da,
MJ: kuimbo ne siit orziloil pyzyttih?
FeoP: ka [’mutta’], **pysyhä ne ku [’kun’] pan’it kaks vastua yhtee, ja sitte, ordee pan’id n’i nehää pidi kiin’I.** sid ečittii semmozet, pohjukkan’iekat [’pohjukalliset’], kumbazestagi vastasta, tyngäd ja, siit pantii ne, sivottii sillee, ristakkaa [’ristikkäin’] pantii ja. siD orrelle. ja ne kesti talven sillee. (IMPILAHTI Punttila 1992: 33.)

Esimerkissä 110 avoimia yksikön 2. persoonan viittauksia on yksi ja esimerkissä 111 kaksi. Kaikki sijaitsevat ehtoa ilmaisevissa yhdyslauseissa. Molemmissa esimerkeissä avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä sivulause ilmoittaa ehdon (kolmikantaiseksi taittelemisen, kahden vastan yhteen sitomisen ja orrelle panemisen), minkä toteutuessa päälauseen ilmaisema asiantila (päresoihtu ei sammunut, vastat pysyivät orsilla ja vastaparit pysyivät kiinni toisissaan) toteutuu. Vasta-esimerkissä 111 ensimmäinen yhdyslause – ja samalla koko kielenoppaan vuoro – alkaa lausumapartikkelilla *ka* ’mutta’, joka osoittaa nyt lausuman sisältävän väitteen olevan jollain tavalla kontrastissa edellisessä vuorossa esitettyyn nähden. Myös *-hä(n)-*liitepartikkeli implikoi, että vastojen orrella pysymisen pitäisi olla itsestään selvää ilman lisäselitystäkin. Juuri tällainen muistuttava ja edellistä lausumaa selittävä käyttö on tyypillistä liitepartikkelin sisältäville väittämille (VISK § 830).

Avoimet yksikön 2. persoonan muodot voivat kasaantua kielenoppaan puheessa, jolloin muotoja esiintyy lyhyessäkin katkelmassa useita. VISK (§ 1358) käyttää tekstuaalisesti yhteenkuuluvan jakson samanväitteisistä nollapersonamuodoista nimitystä nollaketju. Samaan tapaan voisi puhua kuitenkin laajemmin myös avointen viittausten ketjuista, jollainen on mm. esimerkissä 112. Kielenopas päivittelee nykykuntoaan ja muistelee, miten hän ennen jaksoi suuretkin työmäärät. Esimerkki sisältää kaikkiaan kuusi avointa yksikön 2. persoonan viittausta ja seitsemän avointa nollaa.

- (112) se kuj jalakoja noita vettää, jaloistahan tuo rupes henkkii ottammaa [NIISTÄÄ]. *ei jaksas* nyt, lehmiej jälestä *lerkötellä eikä* minnee, nyt *menis* aevan ku, kumarakoukkuuv vaim muan alla. en_oo kävellyt kun en ottoa Kiiekseh eikö tulleh heti vuos. ka kerram mie hänessä [’paikannimestä’] männä kesänä [’viime kesänä’] kävin. nyt en_oo koko vuoesa käynyt, kun *ei jaksas*, *ei* vaikka kuim [0:n] *miel tekis*. se mänt semmoseks tämä elämä. **ennel lapset kylyvetit jo ussiimpi päivä lämmitit vielä kävit puut mečstä ja kaikki, työt teit pesit pyykkis paissoit leipäs** nyt *ei jaksas* jos [0:lla] *ois* semmoset tyäjoukot [’työmäärät’] n’i, [0:n] *töllötä* [’kuolla’] *pitäs* – –. (LOMANTSI SKNA 6509:1.)

Avoimet nollaviittaukset vaihtuvat avoimiin yksikön 2. persoonan viittauksiin, kun opas ryhtyy luettelemaan askareita, joita hän nuorempana toimitti: lapset kylvetit, (saunan) lämmitit, kävit lämmityspuut metsästä, teit kaikki työt, pesit pyykkisi ja paistoit leipäsi. Kiinnostavaa on, ettei avoimesti viittaa vain yksikön 2. persoonan verbimuodot vaan myös omistusliitteet *pyykkis* ja *leipäs*. Pitkä työtehtävien luettelo saa työmäärän kuulostamaan loputtomalta. Avoimet nollat ovat semanttiselta rooliltaan selvästi passiivisempia: nolla ei jaksaisi, jos nollalla olisi moinen määrä työtä, ja vaikka nollan tekisi mieli, nolla menisi vain kumarakoukkuun ja nollan pitäisi töllätä. Nollaa ei voi hahmottaa varsinaiseksi agentiksi missään ilmauksessa, koska kumarakoukkuun menemisessä ja tölläämisessäkin subjektitarkoitteen rooli on lähinnä tilanmuutoksen läpikäyvän patientin.

Avointen viittausten ketjun voi hahmottaa myös esimerkkiin 113, jossa kielenopas neuvoo, miten tehdään oikeanlainen *tahas* eli taikina ja miten *piiruat* ja *sulččinat* kuuluu oikeaoppisesti syödä. Esimerkissä ei ole avoimia nollia, mutta passiivimuodot viittavat yleisesti tapaan valmistaa piirakoita.

- (113) **MJ:** kuimpa se tahas [’taikina’] tehtih?

JV: tahas vain, pandii vettä da, suolua siihi da, vä- vārtt’inän nenäl pieksett’ih. ta siit ku sagiiks pandii se sit pöyväl jauhot’il lei- nengu leibiä leivottih. laittih hyvä tahas. sit kakkaraišt luajittii ja. täpytettii. siid ajelmaa. semmozii kakkarazie pienie pyöreitä. mm. semmoista luajitt’ii. siit vain yhissimmä da. puuro kuin kypsy n’iidä, uun’i lämbii da. puhastim uun’in. siit vain yhissim piiraan. sy-, tuoreella pan’imma, syväin. neŋga vain yhissim siit sormiloil. ruppie luajimma, vähäzen. se tul’ hyviä. **ne_ol’ magiet lämmällee kui** [’jos’] **soid** [’söit’] **voi(it)** [’voitelit’] **voikkahaksi** [*voikas* ’voilla voideltu, rasvainen]. ne_ol’ hyviä om piiruat. dai sulččinat hyvät_o. puurolla kiäritäh **da. uun’is kui** [’jos] **piet** [’pidät’] **puuron se_ol eri magie tuloo. ja om magie maijoŋ ker kui sinne panet uun’ihin, sen.** (KORPISSELKÄ SKNA 3041:1.)

Ensin JV selittää vaihe vaiheelta piirakoiden valmistamisen. Opas kertoo avoimilla yksikön 2. persoonan viittauksella, miten piirakat kannatti syödä. Yksikön 2. persoonan verbimuodot, *soid* ja *voi(it)*, ovat osa ehtoa ilmaisevaa yhdyslausetta. Seuraavaksi

kielenopas jatkaa sultsinoista. Sultsinoihin tulevan puuron valmistus kuvataan yksikön 2. persoonan avoimilla verbimuodoilla, *piet* 'pidät' ja *panet* 'panet'. Myös nyt avoimet viittaukset ovat ehtoa ilmaisevassa yhdyslauseessa, sillä *kui*-konjunktioita voi käyttää paitsi komparatiivisena, myös konditionaalisenä merkityksessä 'jos' (KKS).

7.3.2. Pidemmän kerrontajakson kiteyttävissä lauseissa

Nollapersoonalauseiden tapaan avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältäviä lauseita käytetään rajakarjalaisaineistossa usein päättämässä vuoroja tai pidempiä kerrontajaksoja. Nollapersoonalauseiden tavoin ne voivat siis liittää kertomusmaailman kertomishetkeen (Polanyi 1985: 193).

Esimerkissä 114 kielenopas lopettaa kertomuksensa ristileipäviikosta eli suuren paaston neljännessä viikosta avoimen yksikön 2. persoonan verbimuodon sisältävällä lauseella *siidä muistad jotta se on ollud jo ennembäägi*.

(114) **MJ:** no paistettiikko Kid'iläs ennen, ristaleibie?

FeoP: tehtii ristaleibeä ja, ol'ha se oigee se, se ristaleibä-, -n'edäl'il ['ristileipäviikolla. l. suuren paaston neljännellä viikolla'] siitte gu, kirkkoo mändii sen ihan sitte *kuul'it* ku laulettih jotta nyd on. muiten *et ois t'ietänä* n'i siit *sait t'ietä* et nyD or ristaleibän'edäl' ['ristileipäviikko']. ja ne ['ristileivät'] pantii siD, elopyttyy ['viljapyttyyn'] ja, sit kevväällä gu lähettii eloloi ['viljaa'] kylvämää sid otettii syvvä. kaikki ne_ol', meillägi semmozet, vanhat tavad n'iiingu, n'iiingu ylejä(h) ['yleisesti'] ol'. **siidä muistad jotta se on ollud jo ennembäägi.** (IMPILAHTI Punttila 1992: 40.)

Haastattelija kysyy, paistettiin oppaan kotikylässä ristileipiä eli leipiä, joiden päälle oli tehty taikinasta risti. Kielenopas kyllä vastaa kysymykseen, mutta liukuu tämän jälkeen syrjään varsinaisesta aiheesta ja ryhtyy selostamaan, millainen tunnelma kirkossa oli leipomisajankohtana, ristileipäviikolla. Vasta vuoron lopulla kielenopas palaa yleisiin tapoihin ja toteaa, että heillä kotona noudatettiin samoja vanhoja tapoja, joita yleisestikin oli tapana noudattaa. Tästä syystä opas on vielä vuosikymmenienkin jälkeen varma, että ristileipiä leivottiin. Vuoron päättävä avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause siis palauttaa vastausvuoron alkuperäiseen puheenaiheeseen ja osoittaa haastattelijalle, että vastausvuoro on kokonaisuudessaan (kirkkokäynteinen ja kevätkylvöineen) relevantti ja vastaa esitettyyn kysymykseen ristileipien leipomisesta. Lopetus myös osoittaa, että kielenopas on tietoinen roolistaan haastateltavana ja haastateltavan rooliin sisältyvistä velvollisuuksista (ks. Karhu 1995).

Myös esimerkissä 115 avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause päättää vuoron. Nyt lauseen voi nähdä myös kiteyttävän koko vuoron pääsanoman. Kielenoppaana on sama impilahtelaisopas kuin edellisessäkin esimerkissä ja puhe on lastensaannista. Kielenopas on edellä vahvistanut oikeaksi haastattelijan käsityksen siitä, ettei joka kylässä ollut ennen lääkäriä. Kielenopas on myös kuvannut, miten hän synnytti kaikki yhdeksän lastaan ilman avustajia. Tämä saa haastattelijan hämmästelemään:

(115) **MJ:** ei ollud ni [*ni* 'kielteinen partikkeli?'] buabuu ['lapsenpäästäjää']?

FeoP: ei ni buabuu ollu muuda gu, (onhan tai laps tullu) sitte vai, buabo tul vai pezi da kylvetti da. muuten ei ollu. yksinäim mäkellin [*mäkelteä* 'taitamattomasta tekemisestä'], vaikk_olen tälläne hiispii [*hiispinni* 'laiha ja heikko']. ei se ihmistä pilua työ. a tiäl nygyziņ gu jo, heitetää, monDa kuukautta ennen työ pois siit käyvää vai, kädilöihe luona ja. **midä pare-, enämmär ruavoit, sen oli parempi.** (IMPILAHTI Punttila 1992: 29.)

Kielenoppaan vastausvuoro alkaa yleisellä kuvauksella siitä, miten naiset synnyttivät yleensä yksin. Sitten opas kertoo itsekin toimineensa tämän käytännön mukaisesti. Tämän jälkeen kertomus siirtyy nykyhetkeen. Kielenopas ilmaisee mielipiteensä nykyisestä käytännöstä ('ei se työ ihmistä pilaa') ja päättää vuoron avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävään komparatiivimuotoiseen vertailuun: 'muiden mielestä oli sitä parempi, mitä enemmän teit töitä'. Lause ilmaisee vaatimuksen, jonka yhteisö kohdisti odottavaan äitiin. Nollapersoonaisena lauseen ilmaisema näkökulma kuvaisi paremmin raskaana olevan naisen omaa näkökulmaksi: 'mitä enemmän teki töitä, sitä parempi'. Esimerkissä vastausvuoro kulkee siis yleisestä erityiseen ja taas yleiseen – kuten monissa edelläkin olleissa aineistoesimerkeissä. Lopetuksen voi tulkita oppaan pyrkimykseksi palata alkuperäiseen puheenaiheeseen eli menneeseen käytäntöön, ja osoittaa sekä itselleen että haastattelijalle, että juuri kerrottu on relevanttia. Kielenopas ehkä hieman pelästyy, kun hän huomaa esittäneensä arvioita nykykäytännöstä: eihän haastateltavan tehtävänä ole arvioida nykyaikaa vaan kertoa menneistä.

Esimerkissä 116 haastattelija kysyy kielenoppaalta, miten tämä aikoinaan tutustui tulevaan aviomieheensä. Kielenoppaan vuoron alku enteilee pitkää vastausta, sillä hän aloittaa *no, voi siid_ois suakkuna* eli 'no voi, siitä olisikin tarinaa'. Kielenopas ehtii kuitenkin vain mainita tapaamisajankohdan, yhteisten tuttavien häät, ennen kuin vuoro loppuu nauruun ja avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävään toteamukseen:

(116) **MJ:** no kuimba sie hänet yhytit [*yhytteä* kohdata, tavata, yhyttää]?

BV: no, voi siid_ois suakkuna [’tarinaa’] kuņ, hāin [’hān’] tulee, tul’i, juštih Oud’in hāien aigah [’hāiden aikaan’] seņ, sinne hāih tul’i ja siidā myō nāimmā jā, nii. tād’i sen Oud’i. sillä lailla. siidā nāimmā ja, ei muuta ku, yhty [yhtyö ’osua yhteen’] ja tul’i ja, niin. tuttavaks tul’i [tulla tuttavaksi ’tutustua’] ja, (– –) **pitkä, matga sidā azzieta.** [NAURAA] **ennen kun yhteh piäzet.** (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)

Kielenopas selvästi luottaa, että myös merkitsevä nauru kertoo enemmän kuin tuhat sanaa. Avoimen viittauksen sisältävä lopetus on nyt kokeneemman neuvo nuoremmalle.

Kertomusmaailman ja kertomishetken välillä linkkeinä toimivat lauseet voivat olla sävyiltään vertailevia, jolloin mennyt aika yleensä tai jokin sille ominainen piirre asetetaan vastakkain nykyhetken tai nykyisen toimintamallin kanssa. Tällaiset lauseet voivat olla arvottavia ja toisinaan vastakkainasettelu menneen ja nykyisen välillä on hyvinkin eksplisiittistä: kielenopas voi sanoa suoraan, että jokin asia oli ennen paremmin tai että jokin asia on nykyään helpompaa.

Esimerkit 117 ja 118 ovat saman kielenoppaan haastattelusta. Ensimmäisessä on puhe kotieläinten teurastamisesta ja toisessa jokeen tehdystä *jordanasta* eli vedenpyhitysavannosta. Ortodoksinen perinne on saanut nimensä Jordan-joesta, jossa Jeesus kertoman mukaan kastettiin. Molemmissa esimerkeissä kielenoppaan vuoro päättyy avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävään lauseeseen.

(117) **MJ:** no sygyzyl žiivattoi [’kotieläimiä’] iskettih?

FeoP: sygyzyl. siid_ol kevätpuoleh, räystähät täyved lihua [’räystäät täynnä lihaa’]. **a** [’mutta’] **nyt ed n’iä n’i un’is.** (IMPILAHTI Punttila 1992: 18.)

(118) joga vuoz_ol’ jordana. ja kezällä siD_ol’, ol’go se, spuasam päivä [’Kristuksen kirkastumisen muistopäivä’], vai mi se ol’, sygyzyl, sit tuaz ol’ se jordana. ennee ne gu n’iät pietti joga brikku [’joka juhlapäivänä’] ne pruazn’iekat [’juhlat’]. **nyt_et t’iijä n’i midä.** mie en t’iijä, milloo miGä on. (IMPILAHTI Punttila 1992: 20.)

Molemmissa esimerkeissä mennyttä aikaa ja nykyaikaa kontrastoivat lauseet ovat kielteisiä. Esimerkissä 117 vuoron päätös ilmoittaa, ettei nykyhetki ainakaan lihan määrässä pääse lähellekään entisiä aikoja. Esimerkissä 118 haastattelija on edellä kysynyt, käytiinkö vedenpyhitysavannossa joka vuosi. Kielenopas vastaa myöntävästi ja tarkentaa ajankohdat: *spuasam päivä* kesällä ja toinen *pruazniekka* syksyllä. Kielenoppaan mukaan jokaisen juhlapäivän aikana oli tapana pitää juhlat, joihin myös avannon teko kuului. Oppaan puheesta saa sen käsityksen, että juuri juhlapäivien viettäminen yhteisesti auttoi myös muistamaan juhlapäivien tarkat ajankohdat. Vuoron

loppu kontrastoi menneen käytännön nykyiseen, johon vanhat perinteet eivät enää kuulu: *nyt_et t'ijä n'i midä*. Kaksoiskiello ei ole merkki erityisen voimakkaasta kiellostä, vaan kielteisen partikkelin *ni* käyttäminen kieltoverbin ohella on yleistä karjalan kielessä (ks. esim. Savijärvi 2001). Ilmauksen voi kuitenkin tulkita kannanottona. Kiinnostavaa on myös jatko: 'minä en tiedä, milloin mikäkin on'. Avoimen viittauksen jälkeen kielenopas toteaa uudelleen saman tietämättömyyden, mutta viittaa nyt spesifisti itseensä yksikön 1. persoonan verbimuodolla. Kielenopas siis hyödyntää yksikön 2. persoonan viittauksen avointa referenssiä ja asettaa itsensä yhdeksi viittauksen potentiaalisista tarkoitteista.

Esimerkissä 119 kielenopas asettaa menneisyyden ja nykypäivän vastakkain avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävällä imperatiivilauseella. Puhe on viljan puinnista riihessä.

(119) *da niil puidii, latt'iel* ['lattialla']. *se mua tallattih siihe es- @ ymbäri laitett'ih. da sit se, piä, puidih, yhteh kertah. sit kiänneltii. šiit tuaš puidii. da sillan oli vil'jua. nygöi* ['nykyään'] *ole vil'jua eikä vil'jan händiä. nyköi vai kauppah* ['kauppaan'] *aštu*. mm. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Kielenopas kuvaa, miten puiminen riihessä tapahtui: viljat levitettiin puimista varten riihen lattialle ja välillä niitä käänneltiin. Näillä menetelmillä viljaa tuli paljon: *da sillan oli vil'jua*. Vuoro loppuu vertailulla nykyhetkeen: 'nykyään ei ole viljaa eikä viljan korsiakaan, nykyään vain kauppaan astu'. Epäselväksi jää, tarkoittaako kielenopas, ettei nykyään enää yleensä ole viljaa vai ettei hän itse ole enää mukana peltotöissä. Selvää kuitenkin on, että kielenopas pitää nykyistä käytäntöä liiankin helppona.

Viimeinen esimerkki 120 osoittaa, etteivät kaikki mennyttä aikaa ja nykyaikaa vertailevistakaan lauseista ole arvottavia. Esimerkissä kielenopas muistelee, miten karjalaisia perinneherkkuja, tsupukoita ja pyörösiä, valmistettiin. Kesken työnkuvauksen opas alkaa naureskella omalle menneiden muistelulle: *voi voigin olet. muistelet ta mainičet n'iid aigoi*. Voivottelun *voi voigin olet* olen tulkinnut kokonaisuutena, joka ei sisällä verbin finiittimuotoa (ks. luvun alku). Sitä seuraa kuitenkin kaksi referenssiltään avointa verbimuotoa, jotka molemmat merkitsevät 'muistella'.

(120) *piiruada lua(imma* ['valmistimme'] *suovattapäivil* ['lauantaisin'] *vaim me čuppoi* ['tietynlaisia piirakoita'] *paissuomma pyöröissä* ['pyörösiä' pyörö eli kukkonen] *lua(imma. potaatt'ie su-, sytämet sullim* ['täytteeksi laitoimme']. *a piiruaks riisryyn'ii hot* ['tai] *ozraryyn'ii* ['ohraryyniä'] *omua keit'iimmä. šiit piiruat*

yhissim [yhistää 'valmistaa']. piiruata se miu tytär tänne da aivin tuo da Yrjö tuu(aa piiruat. mie sano ei sattunnu oisit sano mimmoist piiruata myö teimmä sie [NAURAA] ei sattuu sill_aigua. voi voigin olet. **muistelet ta mainičet** ['muistelet'] **n'iid aigoi**. kyl ne piiruat on hyvät. – –. (KORPISELKÄ SKNA 3041:1.)

7.3.3. Perustelevissa ja vetoavissa lauseissa

Avoimen yksikön 2. persoonan viittaus voi olla myös lauseessa, joka perustelee jotakin jo edellä kerrottua. Esimerkissä 121 avoimen viittauksen sisältävä lause selittää kielenoppaan omaa toimintaa ja esimerkissä 122 yleisesti käytössä ollutta perinnettä. Esimerkissä 121 kielenopas katsoo aiheelliseksi selitellä, miksi hän souteli perheen naisten kanssa kalapyödyksillä, vaikka muut miehet olivat töissä kotia kauempana. Esimerkissä 122 kielenopas on edellisessä vuorossaan kertonut, että jouluna syötiin paaston jälkeen yölläkin. Nyt hän kuvaa sianlihapain valmistusta.

(121) minä kymmene syksyy Megrissä siinä rajajärvessä nuotalla ol'in, mamman [’äidin’] kansa @ eukon [’vaimon’] kansa ku, tai mučon [’vaimon’] kansa. aka [’vaimon’] kansa tai mi- [NAURAA], mikä vain sielä. **meitä kun ol’i seitteme vel’jestä niin, jovvuit**. minä ol’in aina kod’i, hommila ikäsä. hevosien kansa [0:n] *pidi telmiä*. kovie töitä *tehä*. isoja kaskija paloja *kynDiä*. mahottomasti. (ILOMANTSI SKNA 5115:1.)

(122) **MJ**: no kuin se ennen sianlihapaini tehti?

BV: no ennej jouluks kun tehti niin se, pand’ih pal’jo l’ihoa padah, t’iedyst se on **jo n’iim pitkän aigoa oled syömättäg**. [NAURAHTAA] ja siidä se sirruudettih paassa ihan kypsäksi, punazeks semmozeks ja rasva, ja siid, pantih siih jauhoja, ja se toazer ruškistettih ja siid vettä ja, se ol’ hyvä siitä. sillä lailla vai se tehti hyväst’i ja pan’-, pal’jo pantih l’ihoa ja syöt’ii. (KORPISELKÄ SKNA 3035:1.)

Esimerkissä 121 selityksenä toimiva avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause on sivulause ja alkaa konjunktiolla *kun*. Ympäröivässä tekstissä on yksi avoin nesessiivirakenteen nolla, mutta muuten opas viittaa katkelman verbimuodoilla spesifisti joko itseensä yksikön 1. persoonalla tai itsensä sisältävään kollektiiviin monikon 1. persoonalla. Avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävä lause perustuukin selvästi omakohtaiseen kokemukseen. Samoin esimerkissä 122 omakohtaisuus on ilmeistä. Nyt avoimen yksikön 2. persoona viittaus sijaitsee keskellä passiivimuotoja. Passiivimuodot kertovat yleisen tavan, miten paisti valmistettiin, ja avoimen yksikön 2. persoonan verbimuoto kuvaa yksilön kannalta, mikä kuvattuun menettelytapaan johti.

Oman ryhmänsä selittelevissä lauseissa muodostavat avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävät lauseet, jotka toimivat puheessa retorisinä kysymyksinä. Avoimen yksikön 2. persoonan sisältävällä retorisella kysymyksellä kielenopas voi haastattelutilanteessa eksplikoida jonkin käsityksen, jonka hän epäilee tilanteen osapuolien jakavan (ks. VISK § 1705). Tällainen retorinen kysymys on luonteeltaan vetoava, sillä kielenopas tuntuu hakevan sillä hyväksyntää teoilleen tai mielipiteilleen. Kysymystä voikin edeltää kielenoppaan selvä kannanotto puheenaiheena olevaan asiaan.

Esimerkissä 123 puhe on ollut vanhoista naimatavoista. Kertomus *tubakaisista* eli eräänlaisista kihlajaisista keskeytyy, kun kielenopas ryhtyy kuvaamaan, miten hän nykyäänkin muistelee menneitä aikoja säännöllisesti.

(123) mie tuos yksinäiņ ku istuo hōmötän siit ku, alotan n’iidä kuunnel-, tuoda, muistella n’i, monda kerdua n’ukun sihi [’siihen’] muistellessa. **midäp sidä muuda ozuat kun**,. –. (IMPILAHTI Punttila 1992: 24.)

Retorinen kysymys on nyt perustelu kielenoppaan muistelemiselle, sillä se esittää asiantilan välttämättömänä: ’muistelemineen on tässä tilanteessa ainoa vaihtoehto’. Retorinen kysymys alkaa kysymyssanalla *midäp* ’mitäpä’. Kieltohakuisena elementtinä *-pa* implikoi, että ilmipanematon vastaus olisi muodoltaan kielteinen (VISK § 1705). Lauseen predikaattina oleva verbi *osata* saa normaalisti infinitiivi- tai lausetäydennyksen, mutta nyt tämä täydennys jää pelkän *kun*-konjunktion mittaiseksi.

Hyvin samanlainen esimerkki on 124. Haastattelija on edellä kysynyt, kulkiko ennen vanhaan kerjäläisiä. Kielenopas on jo kerran vastannut, ettei kerjäläisiä enää hänen aikanaan juuri ollut. Haastattelutilanteessa on kuitenkin läsnä kolmaskin henkilö, kielenoppaan tuttu, joka korjaa oppaan määritelmää: *tarpeeks oli kyllä, ihan* eli ’ihan tarpeeksi (niitä kerjäläisiä) kyllä oli’. Alkuperäisen vastauksen antanut kielenopas ei intä vastaan, mutta esittää perustelun, miksi kerjäläisten määrästä voi hyvinkin olla montaa mieltä:

(124) johai silloi muutui se kogo elämä ga. **a** [’mutta’] **mispä sen tiezit ken ol’i hyvä,** [NAURAA] **eläi** [’ihminen’] **vai, kerjäläin’i** [’kerjäläinen’] **vai muu** ol’i gu, käveltih ga [’lauseen lopussa täytesanana’]. (IMPILAHTI SKNA 7114:1.)

Kuten esimerkissä 123, myös nyt kysymyssanaan on liittynyt kielteistä vastausta implikoiva *-pä* ja lauseen yksikön 2. persoonassa oleva predikaattiverbi vaatii lausetäydennystä. Esimerkki kuvaa mielestäni hyvin sitä avoimen yksikön 2. persoonan piirrettä, että avoimesti viittaavanakin muoto säilyttää jotain ankkuroidusta

merkityksestään eli tavanomaisesta viittaussuhteestaan puhetilanteen vastaanottajaan (esim. Helasvuo 2008: 191). Ensisijaisena referenttinä selitykselle ovat tilanteen kaksi muuta osanottajaa, kielenoppaan tuttava ja haastattelija. Yksikön 2. persoonan valintaan ohjannee kontekstissa myös se, että yhdyslauseen toinen osa on jo yksikön kolmannessa persoonassa. Vaikka jatko ei ole nollapersoonainen ja täten vaaraa samanviiteisyydestä avoimien viittausmuotojen kesken ei olisi, kysymyksen muotoileminen 2. persoonaan tekee eri referenttien välisen eron näkyvämmäksi.

Avoimen yksikön 2. persoonan sisältävää retorista kysymystä voidaan käyttää haastattelutilanteessa myös eräänlaisen *me*-ryhmän rakentamiseen. Esimerkissä 125 puhe on karjalaisista häistä (*svuadbad*), jollaiset näyteltiin kielenoppaan nykyisellä asuinpaikkakunnalla. Kielenopas FeoP kehuu juhliä ihan oikeanlaisiksi, koska 'yhdestä vadista syötiinkin ja lihaa otettiin leipäpalasella ja sormin'. Tämän jälkeen kielenopas ryhtyy vertaamaan vanhoja tapoja nykyisiin ja ajautuu lopulta kokonaan pois alkuperäisestä hääaiheesta.

(125) **FeoP:** – – ol'haa t'iaällä ne karjalaišsvuad'bad ['karjalaishään'] näyteldii erähtän kezän(ä).

MJ: no oldihgo ihan oigieh luaduh?

FeoP: ne ihan, ihan ol' sihi kui se oigei ihan čiištois(t) ['siististi'] yhestä, luatkasta ['kivivadista'] syödiigi. ja l'ihat ku pilkottii n'i, leibämuruzel otettii da n'äpillä ['sormin']. ei n'iiingu, n'iiingu nyt [0:n] *pittää olla*,. n'iihä se ol' jottei tauvit tartu. (NAURAHTAA:) ai ku,. missä morzia(n) millä aigua sen, enemmän läžijää ['sairastaa'] ku nyt, ku ennen. miule n'iat tänne ku tul'in n'i, seiččemänkymmendä vuotta gu täydy n'i, män'il läägärii ['menin lääkäriin'] enzimäzeŋ kerran n'i läägär ihmettel' jotta: jo nyd nägy [*näky* 'näköjään'] enzimäzeŋ kerra läägärii ['lääkäriin'] gä miten korGii igä oj jo. **ka ku** [0:lla] *ei ollu tarvis ka, midäbä, tyhjiä rahua vied läägärille*. enne hierottii da kupattii da. kylyhä ['saunahan'] se ol' ennel lääketä. »kyly, viina da terva kun ei parandana siiD ol' [0:lle] kuolemaks.» [HUOKAISEE:] ohhoi. (IMPILAHTI Punttila 1992: 28.)

Kielenoppaan toisen vuoron alussa olevat passiivimuodot viittaavat hääväkeen, johon kielenopas itsekin lukeutuu. Nollapersoonainen *pittää olla* taas viittaa kaikkiin nykyistä käytäntöä noudattaviin, joiden pitää käyttäytyä eri tavalla ja käyttää sormien ja leipäpalasen sijaan aterimia. Vaihtoehtoisesti muodon voisi tulkita myös nollaomistajalauseeksi eli että nykyään jokaisella pitää olla aterimet.

Kielenopas ajautuu melko löyhän aasinsillan kautta kertomaan ensimmäisestä lääkäriillä käynnistään: 'seitsemänkymmendä vuotta kun täytin, menin lääkäriille ensimmäisen kerran'. Potilaan korkea ikä ihmetytti lääkäriä, jota kielenopas referoi: 'jo nyt näköjään ensimmäisen kerran lääkäriin (tulit)'. Retorinen kysymys seuraa lääkärin

referointia: 'mutta kun ei ollut tarvetta, niin mitäpä sitä turhaan viet rahoja lääkärille'. Henkilökohtaista muistoa lääkärin kohtaamisesta seuraa siis yleistys, joka saa kielenoppaan omakohtaisen kokemuksen näyttämään vain yleistä menettelytapaa havainnollistavalta malliesimerkiltä. Nollaomistaja on lauseessa yhtä aikaa spesifi, puhujaan viittaava, ja epäspesifi, avoimesti kehen tahansa sellaiseen viittaava, jolla ei ollut tarvetta käydä lääkärillä. Toinen avoin viittaus ei ole yksikön 2. persoonassa ehkä vain sen takia, että verbi *viedä* edellyttää subjektitarkoitteeltaan agentiivisuutta, vaan persoonavalinnan voi nähdä myös vetoomuksena kuulijalle: 'onhan itsestään selvää, että kuvatussa tilanteessa toimii näin'.

Vuoron lopussa kielenopas tarjoaa vielä lisäperustelun jo esille nousseelle lääkärissä käymättömyydelleen: *hierottii da kupattii da kylyhä se ol ennel lääketä. »kyly, viina da terva kun ei parandana siiD ol' [0:lle] kuolemaks.»* Passiivimuotojen referenttinä on kollektiivi, johon FeoP myös itse kuuluu. Näkökulman ero avoimeen nollaan ja ja avoimeen yksikön 2. persoonan viittaukseen näkyy selvästi: nyt tapahtumaa käsitellään yksilön sijaan koko yhteisön kannalta.

8. PERSOONAVIITTAUKSET SUBJEKTIIVISUUDEN MITTAREINA

Tässä luvussa tarkastelen nollapersoonaviittauksia ja avoimen yksikön 2. persoonan viittauksia siitä näkökulmasta, miten subjektiivisesti – tai objektiivisesti – ne esittävät kuvatus asiantilan. Koska rajakarjalaisaineistossani esiintyy usein molempia viittausmuotoja samassa tekstiyhteydessä, vertailuun on hyvät edellytykset. Kokonaiskuvan hahmottamiseksi näkökulmien vaihtelusta on välttämätöntä huomioida myös muut välittömässä tekstikontekstissa esiintyvät – avoimet ja spesifit – persoonaviittaukset.

Luvun 8 pohjana on Ronald W. Langackerin subjektiivisuusteoria, jota esittelen luvussa 8.1. Luvussa 8.2 sovellan teoriaa rajakarjalaisaineistooni ja tarkastelen, miten nollapersoonaviittausten ja avointen yksikön 2. persoonan viittausten vaihtelu vaikuttaa kuvauksen subjektiivisuuteen.

8.1. Subjektiivisuuden teoriaa Ronald W. Langackerin mukaan

Ronald W. Langackerin kehittelemässä kognitiivisessa kieliopissa puhetilanteen näkökulmaa ja sen käsitteellistämistä havainnollistetaan **näyttämö-metaforalla** (*stage model*). Metaforan nimi tulee siitä, että vuorovaikutustilanteessa **käsitteistäjän** (*conceptualizer*) – eli puhujan – roolia verrataan näytelmän katsojan rooliin. Sekä puhetilanteen käsitteistäjä että näytelmän katsoja ovat havainnoijia, jotka tarkkailevat (tavallisesti) ympäristöään ja muita toimijoita kuin itseään. Muut toimijat ovat metaforan mukaan näyttämöllä ja havainnoija katsomossa. Samalla tavoin kuin katsojan huomio on teatterissa kiinnittynyt näyttämölle ja näyttämöllä jokaisena yksittäisenä hetkenä johonkin tiettyyn tapahtumaan, myös puhetilanteen käsitteistäjän havainnointikyky on rajallinen: käsitteistäjä käsitteistää vain rajatun alueen ympäristöstään, ja tuostakin rajatusta alueesta hänen huomionsa kiinnittyy jokaisena yksittäisenä hetkenä vain pieneen osaan. (Langacker 1991: 283–284.) Käsitteistäjä on käsitteistysprosessin subjekti ja näyttämöllä oleva käsitteistäjän huomion kohde objekti (Langacker 2007: 171).

Kielellisten ilmausten merkitysten kannalta on olennaista, että kielenkäyttäjät voivat konstruoida saman tilanteen kielellisesti useilla vaihtoehtoisilla tavoilla. Jokainen sana ja kieliopillinen yksikkö konstruoivat käsitteellistä sisältöä tietyllä tavalla, ja jokainen ilmaus antaa koodaamastaan tilanteesta tietynlaisen kuvauksen. Erilaisia

ilmauksia käyttämällä tilannetta voi kuvata lukuisin eri tavoin. Tilanteen todellinen olemus ei määrää sen kielellistä koodaamista tai koodaamiseen käytettävien ilmausten tarkkoja merkityksiä eivätkä ilmauksen kieliopillisesti tärkeimmät elementit ole välttämättä keskeisimpiä ei-lingvivistisessä ympäristössä. Jokaisella kielenpuhujalla on mahdollisuus ja kielelliset välineet keskittyä haluamaansa. Luontainen tendenssi kuitenkin ohjaa siihen, että kognitiivisesti keskeisimmät elementit käsitteistetään myös kieliopillisesti keskeisimmiksi. (Langacker 2009: 6, 110, 112–113.)

Muiden elementtien tavoin kuvatun asiantilan osallistajat voidaan kielentää ilmauksessa eri tavoin tai jättää kokonaan kielentämättä. Ilmaukseen eksplisiittisesti ilmipantu osallistuja on näyttämöllä muiden huomion kohteena ja ilmentää käsitteistämisen **maksimaalista objektiivisuutta**. **Maksimaalisen subjektiivinen** käsitteistäjä taas pysyy implisiittisenä näyttämön ulkopuolella eikä kielellinen ilmaus sisällä hänestä eksplisiittistä merkkiä, vaikka ilmaus onkin konstruoitu täysin hänen näkökulmastaan. (Langacker 2002: 223, 316.)

Langacker (2002: 316) havainnollistaa subjektiivisuuden ja objektiivisuuden eroa silmälasivertauksella: Kun henkilö, joka normaalisti käyttää silmälasia, riisuu lasit päästään ja tarkastelee niitä kädessään, hän käsitteistää lasit objektiivisesti ja selvästi itsestään erillisinä. Lasit ovat havainnoinnin kohde, eivät osa havainnointiprosessia. Kun henkilö sitten laittaa lasit takaisin päähänsä, hänen käsityksensä laseista muuttuu subjektiiviseksi. Henkilö ei ole juuri lainkaan tietoinen päässään olevista laseista ja niiden osallisuudesta havainnointiprosessiin, vaikka ne määrittävätkin kaikkia hänen havaintojaan.

Laitinen (1995: 346) katsoo, että nollarakenne ilmaisee suomen persoonamuodoista puhujan suurinta mahdollista subjektiivisuutta eli osallisuutta asiantilan kuvaukseen: nollarakenteessa puhuja on itse näyttämöllä implisiittisesti ja koko kuvattu tilanne näkyy hänen perspektiivistään. Myös Jaakola (2006: 171–172), joka on tarkastellut nollapersoonaviittauksia näkökulman rakentamisen keinona kaunokirjallisuudessa⁵⁹, on havainnut, että avoin nolla esiintyy tekstissä usein silloin, kun päähenkilö konstruoi itse omia ajatuksiaan, tunteitaan ja toimintaansa. Tällöin kuvattu tilanne näkyy kokonaan kyseisen romaanihenkilön näkökulmasta eli kirjallisuuden tutkimuksen termein hän toimii tilanteessa **fokalisoijana**⁶⁰. Samalla kun henkilö hahmottuu lukijalle subjek-

⁵⁹ Jaakola on käyttänyt aineistona Mikko Rimmisen romaania Pussikaljaromaani.

⁶⁰ Yrjö Hosiainluoma (2003: 250) määrittelee Kirjallisuuden sanakirjassa fokalisoinnin kerronnan perspektiiviksi tai prismaksi ja fokalisoijan kerronnan agentiksi, jonka havainnot ja tuntemukset ohjaavat kerrontaa. Toisin kuin käsite näkökulma, joka korostaa näköhavainnon merkitystä ilmauksessa,

tiivisesti konstruoiduksi fokalisoijaksi, hän hahmottuu myös objektiivisesti konstruoiduksi henkilöahmoksi. Näin avoin nolla tarjoaa lukijalle sekä samaistumispaikan että pääsyn kertomusmaailmaan romaanihenkilön silmien kautta.

Laura Visapääkin (2005: 80, 84) on Laitisen kanssa samaa mieltä siitä, että nollapersoonaviittauksessa nolla on näyttämöllä mukana vain implisiittisesti ja avaa paikan havainnoijalle. Visapää kuitenkin esittää, ettei nollapersoonaviittaus ilmaise suurinta mahdollista subjektiivisuutta vaan että on olemassa vielä subjektiivisempikin kerronnan keino: infinitiivikonstruktiot. Infinitiivikonstruktiot eivät sisällä minkäänlaista kielellistä merkintää kielennetyn tapahtuman tai puhetilanteen osallistujasta, vaan niissä näkökulman asettaja ja sen kohde ovat maksimaalisen implisiittisiä. Näennäisen generisistä merkityksestään huolimatta nekin esittävät ilmauksen kuitenkin aina jonkun näkökulmasta ja johonkukin kohdistettuna. Visapään (mts. 81) mukaan tämä näkökulma on tilanteen fokalisoijan, jonka mieleen infinitiivikonstruktiot avaavat hetkellisesti näkymän. Kun avoin nolla siis on vielä mukana näyttämöllä implisiittisesti, infinitiivikonstruktio siirtää koko kerronnan näkökulman katsomoon. Visapää (mts. 83–84) nimittää saman tietoisuuden puitteissa tapahtuvaa näkökulman muutosta **kerronnan subjektiivistumiseksi**.

Näyttämö-metaforan soveltaminen nollapersoonaviittauksiin näyttää vielä melko yksinkertaiselta. Kuva käsitteistämisen prosessista kuitenkin muuttuu mutkikkaammaksi, kun tarkastelun kohteeksi ottaa avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset. Tässä vaiheessa on syytä esitellä **tunnusmerkkisyyden** käsite. Tunnusmerkkisyys tarkoittaa sitä, että jokin kielen muoto tai rakenne on monimutkaisempi ja usein myös rajoittuneempi käytöltään kuin toinen samaan kategoriaan kuuluva, tunnusmerkitön muoto tai rakenne (VISK, määritelmät). Monikko on tunnusmerkkinen yksikköön nähden, koska yksiköllisyyttä ei merkitä erillisellä tunnuksella, ja 3. persoona on tunnusmerkitön 1. ja 2. persoonaan nähden, koska toisin kuin 1. ja 2. persoonan yhteydessä, verbin 3. persoonan yhteydessä subjektiksi käy persoonapronominin lisäksi myös mikä tahansa muu ilmaus, esimerkiksi lausetäydennys tai rinnasteinen lauseke. 3. persoonan käyttöala on siis laajempi. Myös subjektipronominin poisjäänti on luonteeltaan erilaista 3. persoonassa. (VISK § 1269.)

Nollapersoonalauseessa nollapersoonaisuus ei koskaan näy persoonapronomista, koska nollapersoonaviittauksen erottaa muista muodoltaan yksikön kolmaspersoonaisista viittauksista juuri siitä, ettei nollapersoonaviittauksessa ole substantiivi-

---

fokalisointi kattaa myös muut fokalisoijan aistitoiminnot sekä tiedollisen, tunne-elämään liittyvän ja ideologisen suuntautumisen.

lauseketta eli NP:tä. Yksikön 3. persoonan verbimuoto taas on tunnusmerkitön verrattuna yksikön 1. ja 2. persoonan verbimuotoihin. Avoimen yksikön 2. persoonan sisältävässä lauseessa verbin persoonapäätte ei sitä vastoin mahdollista subjektiksi yksikön 2. persoonan persoonapronominin lisäksi mitä tahansa ilmausta. Vaikka subjektia ei pantaisikaan ilmi erillisellä NP:llä, verbin persoonapäätte indeksoi subjektitarkoitetta (ks. Helasvuo 2001). Vanhastaan murteisiin kuuluneeseen avoimeen yksikön 2. persoonan käyttöön ei ole kuulunut persoonapronominia. Vain kun avoin yksikön 2. persoona on lauseessa jossakin muussa lauseenjäsentehtävässä kuin subjektina, persoonamuoto näkyy yksikön 2. persoonan pronominita. Nykypuhekielessä viittauskeinon persoonamuoto sen sijaan näkyy yleensä sekä verbimuodosta että persoonapronominista (esim. *mut et sellaista ihmistä mistä sä näät hiihku et, et ne tykkää susta*; esimerkki Laitisen 1995: 347).

Tunnusmerkkisyyden ideaa soveltaen avoin yksikön 2. persoonan viittaus ei siis pysy katsomossa eikä edes implisiittisenä näyttämöllä kuten avoin nollaviittaus, koska joko lauseen verbimuoto tai persoonapronomini indeksoivat aina tiettyä subjektitarkoitetta. Avointa yksikön 2. persoonan viittausta ei kuitenkaan voi pitää myöskään äärimmäisen objektiivisuuden ilmaisukeinona, koska avoimetkin viittaukset kantavat aina mukanaan jotain ankkuroidusta merkityksestään (esim. Helasvuo 2008: 191). Avoimissakin viittauksissa yksikön 2. persoonan muoto sisältää siis jotain viittaussuhteestaan puhetilanteen vastaanottajaan.

Yleensä pronomineilla on substantiiveja enemmän mahdollisia referenttejä, ja siksi tulee harvemmin tilanteita, joissa pronominille voisi kuvitella vain yhden mahdollisen referenttikandidaatin. Englannin pronomien *I* ja *you* erityislaatuisuutta on kuitenkin perusteltu kielen pronominijärjestelmässä juuri sillä, että vuorovaikutustilanteessa puhujan ja vastaanottajan roolit – yksiköllisten pronomien viittausalat – ovat selvät. (Langacker 2009: 122–123.) Tästä näkökulmasta tuntuu ihmeelliseltä, että yksiköllisiä persoonapronomineja voidaan käyttää myös avoimesti. Langacker (2009: 123) tarjoaa selitykseksi käsitettä *delimitation*, joka kuvaa sitä, millaisen kuvan kielellinen ilmaus esittää maailmasta:

I have been using terms like **selection** and **singling out** for the process of directing attention to an instance of some type, i.e. establishing the linguistic referent of a nominal. By contrast, I will use the term **delimitation** in regard to how the profiled instance projects to the world (or the relevant universe of discourse). It pertains to how much of the world the instance subsumes (or **delimits**), so that by referring to it we are limiting attention to a certain facet of the world as opposed to all others.

Vaikka avoin viittaus jättää referenttinsä spesifoimatta, se ohjaa kuulijaa kohdistamaan huomionsa ensisijaisesti tiettyihin potentiaalisiin referentteihin. Kun avoimena viittauskeinona on jokin persoonamuoto, jolla on toisissa yhteyksissä spesifiä käyttöä, viittaus ohjaa kuulijan etsimään ensisijaista referenttiä juuri spesifin viittauksen referentistä.

Puhetilanteessa puhujan ja kuulijan roolit vaihtelevat. Tämänhetkinen puhuja on seuraavan hetken potentiaalinen kuulija ja tämänhetkinen kuulija seuraavan hetken potentiaalinen puhuja. Samalla tavoin vaihtelevat käsitteistämisen prosessin subjektin ja objektin roolit. Kun yksi puhetilanteen osallistujista käsitteistää toisen, hän ymmärtää, että hän voi seuraavana hetkenä olla itse käsitteistyksen kohde. Kaikilla tilanteen osanottajilla on siis **kaksoisrooli**, yksi tämänhetkinen ja toinen potentiaalinen. Tämän takia persoonapronominit *I* ja *you*⁶¹ eivät konstruoikaan referenttejään maksimaalisen objektiivisesti, vaan ne säilyttävät käsitteistäjän roolinsa silloinkin, kun ne asetetaan käsitteistyksen objekteiksi. (Langacker 2007: 181–183.) Langacker (mts. 171–173) puhuu käsitteistyksen **intersubjektiivisuudesta**: jokainen yksilö edustaa eri subjektiroolin ilmentymää ja jokainen yksilö on samanaikaisesti tietoinen myös muiden käsitteistävien yksilöiden olemassaolosta.

Ajatus kaksoisroolista voi tuntua ristiriitaiselta, koska perinteisesti on ajateltu, että yksikön 1. persoona viittaa puhetilanteessa puhujaan ja yksikön 2. persoona kuulijaan. Langackerin (2007: 183–185) mukaan ristiriita on vain näennäinen. Vaikka *I* ja *you* saavat spesifit referenttinsä kulloisenkin ilmauksen kontekstista, niillä on myös abstraktimpi käsitteellinen merkitys. *I* ei viittaa vain puhujaan, vaan se on puhetilanteessa samanaikaisesti käsitteistäjä ja käsitteistämisen kohde. Olennaista pronominin merkityksessä on intersubjektiivisuus. Koska puhuja tiedostaa myös muiden käsitteistäjien olemassaolon ja sen, että asiat näyttävät erilaisilta näistä toisista näkökulmista, puhuja on subjektiroolin lisäksi käsitteistyksen objekti myös itselleen.

Langacker (2007: 181) havainnollistaa kaksoisroolia esimerkillä, jossa yksi puhetilanteen osallistujista kääntää toista lähtemään. Puhuja voi muotoilla käskynsä niin, että hän esittää ilmauksessa sekä käskijän että käskettävän ja asettaa näin koko tapahtuman näyttämölle: *I order you to leave!* Puhuja voi jättää puheteon näyttämön ulkopuolellekin: *You leave!* Kuulijalla on molemmissa tapauksissa kaksoisrooli: hän on

---

⁶¹ Koska suomessa pronominisubjekti ei ole lauseessa pakollinen täydennys ja koska suomessa persoona näkyy myös verbin persoonapäätteestä, englannin pronominiin *I* ja *you* analyysia voidaan suomessa soveltaa paitsi persoonapronomineihin *minä* ja *sinä* myös yksikön 1. ja 2. persoonan predikaattiverbeihin.

samanaikaisesti käsitteistäjä ja käskyn kohde. Ilmausten ero on siinä, kumpaa kuulijan roolia ne korostavat. Kun käskyn esittäjä asettaa kuulijan näyttämölle eksplikoimalla pronominin *you*, etäisyys puhekomppanien välillä kasvaa, ja tilanne tuntuu muodollisemmalta. Kun puhuja taas jättää pronominin eksplikoimatta (*Leave!*), kuulijan interaktiivinen rooli puhekomppanina ja tilanteen toisena käsitteistäjänä korostuu.

Langackerin esimerkki ei toimi suomen kielessä, koska suomessa imperatiivilause on subjektiton eikä yksikön 2. persoonan imperatiivi sisällä persoonapäätettä. Ilmausten *you leave* ('lähde') ja *leave* ('lähde') suomenkielisissä vastineissa ei ole eroa. Mielestäni esimerkki auttaa kuitenkin selkeyttämään ajatusta kaksoisroolista. Koska spesifin (Langackerin esimerkissähän *I* ja *you* ovat spesifejä) puheaktipronominin tarkoite on puhetilanteessa läsnä, hän on paitsi puhujan ilmauksessa käsitteistetty kohde myös yksi tilanteen käsitteistäjä⁶². Avoin persoonaviittaus ei sitä vastoin aseta kaksoisrooliin vain jotakuta tiettyä puhetilanteen osanottajaa vaan rajaamattoman joukon potentiaalisia referenttejä, jotka voivat halutessaan samaistua sekä käsitteistäjän että käsitteistyksen kohteen – eli sekä subjektin että objektin – rooliin.

Esittelen vielä lopuksi yhden Langackerin (2009: 286) esimerkin, joka havainnollistaa spesifin ja generisen viittauksen eroa. Molemmissa esimerkklauseissa *I am certain that beer prevents cancer* ja *It is certain that beer prevents cancer* puhuja on pohjimmiltaan vastuussa ilmaisun väittämästä eli siitä, että olut ehkäisee syöpää. Lauseet kuitenkin eroavat siinä, millaista ja minkä asteista puhujan vastuuta ne implikoivat. Ensimmäinen lause ilmaisee eksplisiittisesti puhujan henkilökohtaista varmuutta. Jälkimmäisessä lauseessa huomio ei samalla tavoin kohdistu käsitteistäjään vaan väittämää tarkastellaan suhteessa käsitteistäjän tietoisuuteen. Koska irrallisella lauseella ei ole kontekstuaalisia rajoituksia, käsitteistäjä on käytännössä geneerinen (*generalized*): varmuus oluen terveyshyödyistä kuvataan kenen tahansa sellaisen henkilön ominaisuudeksi, jolla on mahdollisuus arvioida väittämää. Käsitteistäjän henkilöillisyydellä ei ole merkitystä. Langacker (mts. 287) puhuu **virtuaalisesta käsitteistäjästä** (*virtual conceptualizer*), jonka tietoisuutta geneerinen ilmaus edustaa. Kun puhuja käyttää jälkimmäistä lausetta ja vilpittömästi väittää asian olevan lauseessa esitetyllä tavalla, hän myös itse sitoutuu väittämän paikkansa-pitävyyteen. Vaikka puhuja ei eksplisiittisesti olekaan lauseen käsitteistäjä, hän on yksi niistä potentiaalisista

⁶² Pronominisubjektin käyttöä ja poisjättöä asiointikeskusteluissa tutkinut Lappalainen (2006: 63) katsoo, että pronominittomien muotojen käyttöä motivoi virkailijoiden puheessa osaltaan se, että vaikka subjekti näkyikin finiittiverbin taivutuksesta, se on esillä vähemmän kohosteisesti kuin jos lausumassa olisi ilmisubjekti. Langackerin kaksoisrooliajatusta soveltaen voisi siis sanoa, että subjektin ilmaiseminen pelkällä finiittiverbillä korostaa asiakkaan interaktiivista roolia puhekomppanina ja ilmisubjektin käyttäminen korostaa kuulijan roolia käsitteistyksen kohteena näyttämöllä.

käsitteistäjästä, jotka ajatus virtuaalisesta käsitteistäjästä pitää sisällään. Puhujan sitoutuminen geneerisen väittämän paikkansapitävyyteen jää kuulijan pääteltäväksi. (Langacker mts. 286–287; myös Langacker 1999.)

8.2. Nollapersoonan ja avoin yksikön 2. persoonan näyttämöllä

Näyttämö-metaforan mukaan avoimessa nollaviittauksessa käsitteistäjä on siis implisiittisesti mukana näyttämöllä ja avoimessa yksikön 2. persoonan viittauksessa käsitteistäjä on kaksoisroolin myötä samaan aikaan sekä katsomossa että näyttämöllä. Nollapersoonainen ilmaus esittää kuvatun asiantilan käsitteistäjän subjektiivisesta näkökulmasta, kun taas avoimen yksikön 2. persoonan viittauksen sisältävässä ilmauksessa käsitteistäjä on samaan aikaan ilmauksen subjekti ja objekti. Kumpaakaan viittauskeinoa ei kuitenkaan voi pitää maksimaalisen subjektiivisena tai objektiivisena. Tarkastelen seuraavaksi näkökulman vaihtelua aineistoesimerkissä, joka mahdollistaa kiintoisien huomioiden tekemisen paitsi nollapersoonaviittauksista ja avoimista yksikön 2. persoonan viittauksista, myös muista persoonamuodoista⁶³.

Esimerkki 126 on impilahtelaissiskosten yhteishaastattelusta. Haastattelija on edellä kysellyt, millainen paikka oli Impilahden suurin asutuskeskus Pitkäranta ja käytiinkö siellä usein Koivuselästä, siskosten kotikylästä. Katkelmassa kielenopas SN kertoo asuneensakin Pitkärannassa lyhyen ajanjakson ennen muuttoaan Koirinojaan, lähellä Koivuselkää sijaitsevaan toiseen impilahtelaiskylään.

(126) **OS:** myö kuulumma Pitkärannan seurakuntaa.

SN: a [’mutta’] myö el’immögi [’elimmekin’] kolme vuotta, Pitkäsrannas. muatilalta gu läksimmä gö [kä ’niin’] ei meil perettä [’perhettä’] tullut. myö elimmä kolme vuotta. ta miull_ei ollu hyvä ku pit, ol’ asujii. keņ kaipai [’kanteli’; *kaivata* ’kannella, kieliä’] siintä ken tästä miulle n’i mie sanon, miehellen’i osta vai miulle nyt vaikka, päim mäntävä [’pään mentävä’] takaperil lähettävä oma, eriksee mökki. [NAURAA] ta sithä ostimma tuonne, Koirn_ojaa [’Koirinojaan’]. mitä näytin juur kuvua. mm. **ta** [’ja’] **ylen ol’ hyvä** [0:n] **siel olla**. mm. siel mies tegi, sementtitiilii, kaivorengaita. joo. ta mökki sen [*mökkisen* ’pienen mökin’] laitto ylen hyväks. a sinne jäi. mm.

OS: ka [’niin’]. siehä [’siellähän’] oņ gu mänemmö [’menemme’].

SN: siel. [0:a] **ei lasketa n’i kaččomaa ehkki** [’edes’]. **ehkki gu se** [0] **laskettas ainagi Laatokka ol’is siinä ja, mäet korkiit vuoret ol’ meän luona siinä**. mm. ta marjaset ol’ ylen likel. ylen. **ei ku, pyörähit tai täss_ol’, marjoa**. vattuu mansikkoa mustikkoa kaikkii. (IMPILAHTI SKNA 7352:3.)

⁶³ Lasken myös passiivin osaksi suomen persoonajärjestelmää.

Ensimmäisessä vuorossaan SN kertoo, miten elämä Pitkärannassa tuntui epämukavalta, koska hänellä ei ollut miehensä kanssa omaa asuntoa. Kun oma pieni mökki sitten Koirinojalle saatiin, siellä oli oikein hyvä olla: *ta ylen ol' hyvä* [0:n] *siel olla*. Lause kuvaa nyt muistoa implisiittiseksi jäävän käsitteistäjän näkökulmasta, vaikka konteksti kertookin kielenoppaan puhuvan omasta kokemuksestaan. SN:n vuoro loppuu toteamukseen 'mutta sinne (hyväksi laitettu mökki) jäi'.

Toinen siskoksista kommentoi väliin 'niin, siellähän on kun menemme', mutta erityisen kiinnostava on vasta SN:n toinen vuoro. Vuoro sisältää vain yhden yksikkömuotoisen avoimen viittauksen, *pyörähit*, mutta avoimen nollan voi hahmottaa ei-temaattiseksi nollaobjektiksi passiivimuotoihin *ei lasketa* [0:aa] 'ei lasketa (nollaa)' ja *gu se* [0] *laskettas* 'kun se (nolla) laskettaisiin'. Molemmissa passiivilauseissa impikaatio inhimillisen objektitarkoitteen mukanaolosta on vahva ja jälkimmäisessä lauseessa nollapersoonatulkintaa tukee lisäksi se, että lause on konditionaalissa ja kuvaa hypoteettista asiantilaa.

Internetin keskustelupalstoilla nollapersoonan ja passiivin käyttöä vertailleet Helasvuo ja Johansson (2008: 39–42, 47) ovat huomanneet, että viittausmuotojen vaihtelulla voidaan rakentaa tekstissä erilaisia liittoutumia ja me vs. he -asetelmia. Keskustelupalstoille kirjoittajat käyttävät nollapersoonaviittausta kertoessaan omista kokemuksistaan, joihin muut keskustelijat voivat samaistua. Passiivimuodon viittausalaan kirjoittaja taas voi joko sisältyä tai olla sisältymättä. Kunkin viittauksen referenssi selviää lopullisesti vasta kielellisestä tai kielenulkoisesta kontekstista. Myös esimerkissä 126 kielenopas SN:n toisen vuoron alun voi nähdä tällaisena me-liittoutuman rakentamisena. Koska kaikki puhetilanteessa läsnäolevat tietävät, että raja Neuvostoliittoon on (haastatteluhetkellä vuonna 1967) suljettu ja vierailu vanhoilla kotiseuduilla mahdotonta, jako ”meihin” ja ”heihin” on jaetun maailmantiedon varassa selvä. Kuten Helasvuon ja Johanssonin internet-aineistossa, myös nyt avoin nollaviittaus edustaa ”meitä” ja passiivimuotoinen viittaus ”heitä”.

Molemmat kielenoppaat käyttävät esimerkissä myös monikon 1. persoonaa. He kuitenkin viittaavat monikon 1. persoonan muodoilla osittain eri ryhmiin. Ensimmäisessä vuorossaan OS viittaa verbillä *kuulumma* 'kuulumme' Koivuselän kylän asukkaisiin – tai kapeammin tulkittuna kielenoppaiden perheeseen. OS on edellä kertonut, että Koivuselästä käytiin Pitkärannassa kirkossa. Nyt hän antaa selityksen kirkkokäynneille: 'me kuulumme Pitkärannan seurakuntaan'. Lause on preesensissä, vaikka rajan taakse jääneet seurakunnat oli virallisesti lakkautettu jo ennen haastatteluhetkeä, 1940-luvun lopulla. Seuraavassa vuorossa toinen kielenopas SN viittaa monikon

1. persoonalla Koivuselän kylän asukkaita huomattavasti pienempään joukkoon eli hänen itsensä ja hänen miehensä muodostamaan kollektiiviin. OS käyttää monikon 1. persoonaa toisessakin vuorossaan. Nyt verbimuodon *mänemmö* 'menemme' voi katsoa viittaavan joko kielenopassiskoksiin tai laajemmin samaan me-ryhmään, johon passiivilauseiden nollaobjektitkin SN:n seuraavassa vuorossa.

Esimerkissä on huomionarvoista proadverbien *siinä*, *siel* ja *tässä* vaihtelu. Ensimmäisessä vuorossaan ja toisen vuoronsa alussa SN viittaa Koirinojaan proadverbillä *siel*. Myös OS viittaa siskonsa vuorojen välissä samalla adverbillä (*siehä*) vanhaan asuinpaikkaan. Demonstratiiviset lokatiiviset proadverbit ilmaisevat paikkoja pronomien *se*, *tämä* ja *tu* kolmijaon mukaisesti. Muodon valintaan vaikuttaa tarkoitteen sijainnin lisäksi puhujan suhde tarkoitteeseen ja tilanteeseen sekä tulkintaan siitä. VISK puhuu demonstratiivipronominien ja promuotojen kohdalla vuorovaikutus-tilanteen osallistujien **huomiopiiristä**, johon sisältyy muutakin kuin osallistujan suhteellinen etäisyys tarkoitteeseen. *Siellä* osoittaa tarkoitteen olevan puhuteltavan huomiopiirissä ja jo ennestään kuulijalle tuttu tai ainakin kontekstista pääteltävissä. (VISK § 722, 726, 1425.)

Myös esimerkissä molemmat kielenoppaat tietävät, että kaikkien tilanteessa olevien huomio on jo kohdistunut adverbien tarkoitteeseen eli Koirinojaan. Koirinoja on kuitenkin tämänhetkisestä sijainnista kaukana eikä sinne pääse edes käymään: *ei lasketa n'i kaččomaa ehkki*. Kielteinen partikkeli *ni* edeltää nyt infinitiivimuotoa, mikä on Savijärven (2001: 113) luokittelun mukaan yksi partikkelin tyypillisistä lauseasemista. Seuraavaksi SN ryhtyy maalailemaan, miltä Koirinojassa näyttäisi, jos paikkaan vielä pääsisi vierailulle: *ehkki gu se [0] laskettas ainagi Laatokka ol'is siinä*. Hypoteettisen maailman kuvauksessa proadverbi vaihtuu laaja-alaisesta paikallisijaiseen. *Siinä* esittää paikan tarkkarajaisemmin kuin *siellä*. Paikallissijaisella muodolla puhuja voi VISK:n (§ 728) mukaan myös ilmaista olevansa lähempänä kuulijaa. Nyt puhujan (SN) ja kuulijoiden (OS ja haastattelija) lähentymisen voi ajatella tapahtuvan hypoteettisessa maailmassa: jos meidät (kaikki tilanteessa olijat) päästettäisiin Koirinojaan, Laatokan ja korkeiden mäkien näkeminen olisi meille kaikille (haastattelutilanteen osallistujille) yhteinen kokemus.

Kielenopas SN jatkaa Koirinojassa olon kuvailua imperfektissa: *ja, mäet korkiit vuoret ol' meän luona siinä. mm ta marjaset ol' ylen likel. ylen. ei ku, pyörähit tai tässä_ol', marjoa. vattuu mansikkaa mustikkaa kaikkii*. Jälkimmäisessä lauseessa on avoin yksikön 2. persoonan verbimuoto, joka sijoittaa käsitteistäjän hahmoteltuun maisemaan toimijaksi. Koska avoimuudesta huolimatta yksikön 2. persoonan viittaus

säilyttää kytköksensä ankkuroituun merkitykseensä eli viittauspotentiaalinsa kuulijaan, tilanteen toinen kielenopas ja haastattelija joutuvat nyt Langackerin (2007: 183–185) kuvaamaan kaksoisrooliin. Käsitteistäjän eksplisiittistä näyttämöllä oloa tukee kiinnostavalla tavalla proadverbin muutos. Proadverbi säilyy ensimmäisessä lauseessa anaforisena *siinä*, mutta vaihtuu sitten ensisijaisesti deiktiseen *tässä*. Kun käsitteistäjä on siis asetettu näyttämölle käsitteistyksen objektiksi, hänen ympäristöönsä aletaan viitata osoittavin elementein, jotka kytkevät ilmauksen kontekstiin, Koirinojan korkeille mäille. Niin pitkään kuin käsitteistäjä pysyy näyttämöllä implisiittisenä, proadverbit viittaavat vain anaforisesti osallistujien jakamaan huomiopiiriin, Koirinojaan.

9. LOPUKSI

Tutkimussuunnitelmaa tehdessäni asetin työlleni kunnianhimoisen tavoitteen: tarkastelen nollapersoonaa ja avointa yksikön 2. persoonaa syntaksia laajempina ilmiöinä ja pohdin viittauskeinojen semantiikkaa ja pragmaattisia funktioita sekä sovellan analyysissa Langackerin subjektiivisuusteoriaa. Ihmettelin, miksi niin usein nollapersoonaa käsittelevissä tutkimuksissa – ja varsinkin opinnäytetöissä – tutkimuskohteeksi on rajattu yksin nollasubjektillauseet. En ihmettele enää.

Itse ymmärsin vasta päästyäni työssä jo melko pitkälle, että tiukempi aiheen rajausta olisi tehnyt hyvää myös omalle työlleni ja terävöittänyt analyysia. Ymmärsin, ettei kognitiivisen kieliopin epämääräisillä kategorioilla operoiminen tarkoita samaa kuin täydellinen kohteen rajaamattomuus tai kaiken kohteeseen kuuluvan tutkiminen samassa työssä (ks. Leino 1993: 36). Todennäköisesti olisin saanut viittauskeinojen käytöstä jopa paremmin kohdettaan kuvaavia tuloksia, jos olisin ensin rajannut tarkastelunäkökulmaa suppeammaksi jollakin syntaktisella tai muoto-opillisella kriteerillä. Mielestäni rönstyilevä aiheeni on kuitenkin pysynyt kasassa ja tutkielmani täyttää sille asettamani tavoitteet. Työni on alustava katsaus nollapersoonan ja avoimen yksikön 2. persoonan käytöstä rajakarjalaismurteissa ja osoittaa selvästi, etteivät viittauskeinot ole päällekkäisiä, vaikka niillä monia yhteisiä piirteitä onkin. Sen tulokset sopivat vertailukohdaksi viittauskeinojen käytölle muissa murteissa. Työ tarjoaa myös hyvän lähtökohdan lähteä tarkentamaan jatkotutkimuskysymyksiä. Eräät seikat tutkielman menetelmässä ja tuloksissa on kuitenkin syytä nostaa esiin.

Keräsin aineiston pääasiassa yliopistossamme litteroiduista murrehaastatteluista. Aineistonkeruuhetkellä kaikkia käyttämiäni käsikirjoituksia ei ollut vielä tarkastettu. Käsikirjoitukset voivatkin sisältää epäselvästi tai väärin kuultuja jaksoja, jotka ovat saattaneet vaikuttaa analyysivaiheessa tekemiini päätelmiin. Koska työni ei ole luonteeltaan kvantitatiivinen, pienet muutokset kokonaislukumäärissä eivät vaikuttaisi ratkaisevasti tuloksiin, mutta aineistoesimerkkien kohdalla yksittäisenkin kielen-aineuksen muoto voi olla merkittävä. Osa poimimistani avoimista viittauksista on väistämättä monitulkintaisia, koska saman verbimuodon voi toisinaan tulkita sekä nollapersoonaiseksi yksikön 3. persoonan preesensin indikatiiviksi että avoimeksi yksikön 2. persoonan imperatiivimuodoksi (esim. *syö*). Myös ero avoimen ja spesifin viittauksen välillä voi joissain konteksteissa olla häilyvä. Kaikkia tekemiäni tulkintoja ei voikaan väittää ainoiksi mahdollisiksi. Viime kädessä aineiston ja siitä tekemiäni päätelmien luotettavuus jää jokaisen lukijan punnittavaksi.

Vahva ennakkohypoteesi työlleni oli, että rajakarjalaiskielenoppaiden puhe poikkeaa Pohjois-Karjalassa puhuttavista savolaismurteista ja sisältää myös karjalan kielen piirteitä. Karjalan kielen piirteiden etsiminen tai murteiden ”karjalaisuuden” arvioiminen ei ollut tavoitteenani missään vaiheessa, mutta kielimuodon eron savolaismurteisiin huomasin litteraatioita lukiessa nopeasti. Vaikka olenkin opiskellut karjalan kieltä ja professori Pekka Zaikov auttoi minua myös tutkielmani aineiston kanssa, jouduin usein etsimään yksittäisten sanojen merkityksiä Karjalan kielen sanakirjasta. Tekemästäni selvitystyöstä huolimatta on mahdollista, että olen ymmärtänyt joitakin kohtia kielenoppaiden puheessa väärin tai puutteellisesti. Parempaa kielitaitoa kaipasin myös tutustuessani tutkielman teoriataustaan. Nyt venäjäksi kirjoitettu karjalan kieltä ja karjalan ja suomen välisiä kielikontakteja käsittelevä tutkimus on työssäni lähes täysin sivuutettu, mikä antaa väistämättä liian yksipuolisen ja vaatimattoman kuvan karjalan kielen tutkimusperinteestä.

Rajakarjalaisaineistoni nollapersoonaviittauksista valtaosa on nollasubjekteja, joista edelleen suurin osa on genetiivimuotoisia ja esiintyy nesessiivirakenteissa. Rajakarjalainen nollapersoonaa viihtyy myös selvästi yhdysrakenteissa ja konditionaalissa. Tuloksissa ei ole mitään yllättävää, vaan ne ovat yhdenmukaisia aiemman tutkimuksen kanssa. Myös aineistoni avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset sopivat kuvaan viittauskeinon vanhasta käytöstä suomen itämurteissa: rajakarjalaismurteissa avoin yksikön 2. persoonan viittaus luodaan lähes aina verbimuodolla, joka esiintyy lauseessa ilman pronominitäydennystä. Kiinnostavia ovat kuitenkin tulokset, että avoin yksikön 2. persoonan viittaus on usein muodoltaan imperatiivissa ja esiintyy vielä nollapersoonaviittauksista useammin yhdyslauseessa. Tulokset eivät selvästi kerro, miten imperatiivimuotoisuus ja yhdyslauseessa esiintyminen korreloivat tai millaisissa pää- ja sivulauseissa avoin yksikön 2. persoonan viittaus yleensä esiintyy, mutta esimerkiksi näihin kysymyksiin olisi kiinnostavaa etsiä vastauksia jatkossa. Lisätarkastelua ansaitsivat myös sellaisen avoimen yksikön 2. persoonan imperatiivimuodon esiintymiskontekstit, joissa imperatiivimuoto esiintyy ainoana referenssiltään avoimena viittauksena spesifin kerrontajakson keskellä. Mielestäni avoimen yksikön 2. persoonan tutkimista ei kuitenkaan jatkossakaan ole järkevää erottaa nollapersoonan tutkimisesta, koska rajakarjalaisaineiston perusteella avoimet viittaukset usein kasaantuvat. Aineisto sisältää esimerkiksi useita yhdyslauseita, joissa toisessa osassa on avoin yksikön 2. persoonan viittaus ja toisessa nollapersoonaviittaus. Usein avoin nolla on tällöin muussa lausenyksikössä kuin subjektina. Vaikka juuri muissa asemassa kuin subjektina esiintyvän avoimen nollan kohdalla sain eniten pohdiskella nollapersoonan olemusta,

havainto osoittaa, että muidenkin avoimien nollien kuin nollasubjektien tarkastelu oli aiheenrajauksessa lopulta oikea ratkaisu.

Etukäteen uskoin, että viittauskeinojen käytöstä olisi mahdollista löytää määrällisiä eroja eri rajakarjalaispitäjien kesken. Nollapersoonaviittaukset jakaantuivat aineistossa melko tasaisesti. Kiinnostavin tulos löytyykin jälleen avoimen yksikön 2. persoonan viittauksista: lähes puolet (167/355) kaikista 2. persoonan viittauksista on Korpiselän aineistossa. Vaikka Korpiselän aineisto on tulosten yleistettävyyden kannalta kaikkein ongelmallisin, viittausten suuri lukumäärä on merkityksellinen. Tulos osoittaa, ettei avointen yksikön 2. persoonan viittausten määrä rajakarjalaismurteissa ole vakio vaan vaihtelee eri pitäjissä. Koska rajakarjalaismurteiden systemaattinen tutkimus on vasta alussa, pitäjämurteista ei voi vielä sanoa, miten paljon missäkin niissä on suomen kielen ja miten paljon karjalan piirteitä. Hypoteesina voi kuitenkin pitää, että karjalan vaikutus kasvaa, mitä idemmäs murrealuetta ja mitä lähemmäs karjalan kielen sydänalueita siirrytään. Hypoteesin osoittaminen oikeaksi edellyttää tarkastelun laajentamista muihin rajakarjalaismurteisiin. Kiinnostavaa olisi myös kerätä vertailuaineisto Sisä-Venäjän karjalaisalueiden karjalaismurteista, sillä alueiden karjalaisasutushan syntyi aikoinaan juuri Käkisalmen läänistä muuttaneiden karjalaisten joukkomuuton seurauksena ja alueiden murteet pohjaavat siis samaan kielimuotoon kuin rajakarjalaismurteet.

Vaikka työni tuloksista huomionarvoisimmat koskevatkin avoimen yksikön 2. persoonan viittauksia, nollapersoonaviittaustenkaan tutkimista ei suinkaan pidä jättää tähän. Rajakarjalaisaineistossani selvästi yleisin nollapersoonalauseen predikaattiverbi on *pitää*. Koska *pitää* esiintyy aina yksikön 3. persoonassa, lause saa ilmisubjektin puuttuessa usein nollapersoonaisen tulkinnan. Karjalan kielelle nollapersoonaa ei ole yhtä tyypillinen ilmaisukeino kuin suomelle, mutta juuri eräiden verbien yksipersoonaisuutta voi pitää takeena siitä, että nollapersoonamuotoja löytyy myös muistakin rajakarjalaismurteista. Kiinnostavaa olisikin selvittää, miten ja millaisista lausekonstruktioista nollapersoonamuodot ensimmäiseksi vähenevät, jos ne vähenevät. Ehdottoman mielenkiintoisena jatkotutkimusaiheena pidän myös viittauskeinojen subjektiivisuutta ja avoimen nollan käyttöä eksplisiittisen persoonaviittauksen välttämiseksi. Laajempi aineisto tarjoaisi varmasti lisää torakka- ja vedenhaltija-esimerkkejä, jotka sopisivat aihepiireiltään tämän nollapersoonaviittauksen käyttötavan konteksteiksi.

LÄHTEET

Aineslähteet

- PUNTTILA, MATTI 1992: *Impilahden karjalaa*. Castrenianumin toimitteita 41. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 64. Helsinki: Yliopistopaino. Suomen kielen nauhoitearkiston murrehaastattelut. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki. Aineisto esitelty tarkemmin liitteessä.

Muut lähteet

- ARIEL, MIRA 2008: *Pragmatics and Grammar*. Cambridge University Press.
- AUSTIN, PAUL 2009: *The Karelian Phoenix*. Studies in Languages 45. Faculty of Humanities, University of Joensuu.
- BARBOUR, STEPHEN 2000: Nationalism, Language, Europe. – Stephen Barbour ja Cathie Carmichael (toim.), *Language and Nationalism in Europe* s. 1–17. Oxford University Press.
- BOLINGER, DWIGHT 1979: *Meaning and Form*. English language series. Title no 11. London: Longman.
- CLARK, HERBERT H. & CLARK, EVE V. 1977: *Psychology and language. An introduction to psycholinguistics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- DIK, SIMON C. 1980: *Studies in Functional Grammar*. Institute for General Linguistics, University of Amsterdam, Amsterdam C, The Netherlands. London: Academic Press.
- DONNELLAN, KEITH. S. 1978: Speaker Reference, Descriptions and Anaphora. – Peter Cole (toim.), *Syntax and Semantics: Pragmatics*. Volume 9 s. 47–68. New York: Academic Press.
- FORSBERG, HANNELE [tulossa]: *Imperatiivi kannanottona – varoituksesta paheksuntaan*. Käsikirjoitus.
- FORSBERG, HANNELE – SIIROINEN, MARI – VILKUNA, MARIA 2009: *Third person plural in Finnish dialects: impersonal and personal uses*. Esitelmän tiivistelmä. FinDiaSyn-tutkimushankkeen Persoona, impersonaalisuus ja verbintaivutus itämerensuomalaisissa kielissä ja murteissa -työpaja Helsingissä 12.11.2009.
- FORSBERG, HANNELE – SIIROINEN, MARI – VILKUNA, MARIA 2011: *Impersonal Readings of Third person plural in Context*. Esitelmän tiivistelmä ja diat. Variation and Typology: New trends in Syntactic Research -symposium Helsingissä 25.–27.8.2011.
- GENETZ, ARVID 1880: *Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä. Kielennäytteitä, sanakirja ja kelioppi*. Helsinki: SKS.
- GENETZ, ARVID 1884: *Tutkimus Aunuksen kielestä. Kielennäytteitä, sanakirja ja kelioppi*. Helsinki: SKS.
- HAKAMIES, PEKKA 1986: *Venäläisten sananparsien vaikutus karjalaiseen ja suomalaiseen sananparsistoon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 451. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 6. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI 1975: Suomen *sitä*: pragmatiikan heijastuma syntaksissa. – *Sananjalka* 17 s. 25–41.
- HAKULINEN, AULI 1988: Miten nainen liikkuu Veijo Meren romaaneissa. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 56–70. Helsinki: Yliopistopaino.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 350. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI – KARTTUNEN, LAURI 2001 [1973]: Kadonneet henkilöt: suomen kielen geneerisistä lauseista. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta*

- vuosikymmeneltä s. 13–28. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, AULI – LAITINEN, LEA 2008: Anaforinen nolla. Kielioppia ja affekteja. – *Virittäjä* 112 s. 162–185.
- HAKULINEN, LAURI – KALIMA, JALO – UOTILA, T. E. (toim.) 1942: *Itä-Karjalan murreopas. Äänne- ja muoto-oppia, tekstejä sekä sanastoa*. Helsinki: Otava.
- HEIKKINEN, KAIJA 1989: *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 9.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1991: Velipojalta kuultua: kuinka aikamuodot jäsentävät kertomusta? – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.), *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisistä* s. 77–86. Suomi 158. Helsinki: SKS.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: *Syntax in the Making. The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Studies in Discourse and Grammar. Volume 9. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2006: Passive: personal or impersonal? A Finnish perspective. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*. CILT 277 s. 233–255. Amsterdam: John Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2008: Minä ja muut. Puhujaviitteisyys ja kontekstuaalinen tulkinta. – *Virittäjä* 112 s. 186–206.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – JOHANSSON, MARJUT 2008: Construing reference in context. Non-specific reference forms in Finnish and French discussion groups. – María de los Angeles Gómez-González, Lachlan Mackenzie ja Elsa M. Gonzáles Álvarez (toim.), *Current Trends in Contrastive Linguistics: Functional and cognitive perspectives* s. 27–50. Amsterdam: John Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – LAITINEN, LEA 2006: Person in Finnish: paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*. CILT 277 s. 173–207. Amsterdam: John Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – VILKUNA, MARIA 2008: Impersonal is personal: Finnish perspective. – *Transactions of the Philological Society* 106:2 s. 216–245.
- HOSIAISLUOMA, YRJÖ 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- HUUMO, TUOMAS 2006: *Kalliolta näkyy merelle*. Nollasubjektillaise vai subjektiton tilalause? – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutokseen ja valintoihin* s. 143–162. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1078. Helsinki: SKS.
- HÄMYNEN, TAPIO 1993: *Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940*. Historiallisia Tutkimuksia 170. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- HÄMYNEN, TAPIO 1994: Mikä Karjala? – Tapio Hämynen (toim.), *Kahden Karjalan välillä. Kahden riikin riitamaalla* s.17–27. *Studia Carelica Humanistica* 5. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- HÄMYNEN, TAPIO 1995: *Suomalaistajat, venäläistäjät ja rajakarjalaiset. Kirkko- ja koulukysymys Raja-Karjalassa 1900–1923*. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja n:o 17. Joensuun yliopisto.
- HÄMYNEN, TAPIO 1998: Rajako railona aukeaa? Raja-Karjala ja sen väestön yhteydet yli itärajan 1880-luvulta toiseen maailmansotaan. – *Genos* 69(1998), s.2–12, 44–45. Suomen Sukututkimusseuran aikakauskirjan verkkoversio, luettu 11.8.2011. Saatavissa http://www.genealogia.fi/genos/69/69_2.htm
- ITKONEN, TERHO 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87 s. 190–229, 349–386.
- JAAKOLA, MINNA 2006: Pussikaljaromaanin ääniä. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan,*

- muutoksiin ja valintoihin* s. 163–181. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1078. Helsinki: SKS.
- JARVA, VESA 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylä Studies In Humanities 5. Jyväskylän yliopisto.
- JESKANEN, MATTI 1998: ”Karielan hormilla keššeššä”. Sisä-Venäjän, erityisesti Tverin alueen karjalaiset. – Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri* s. 255–276. SKST 705. Helsinki: SKS.
- JESKANEN, MATTI 2005: Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. – Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 215–285. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- JOHANSSON, MARJUT – PYYKKÖ, RIITTA 2005: Johdanto: Monikielisyys ja kielipolitiikka. – Marjut Johansson ja Riitta Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 9–26. Helsinki: Gaudeamus.
- JOKELA, HANNA 2004: *Geneerinen nollasubjektillause suomessa ja virossa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- JUSSILA, OSMO 1979: *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Historiallisia Tutkimuksia 110. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- JUUSELA, KAISU 1989: *Törmäysmurteen variaatiosta. Jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 496. Helsinki: SKS.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal expressions in Finnish*. Studia Fennica Linguistica 2. Helsinki: SKS.
- KANANEN, HELI KAARINA 2010: *Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946–1959)*. Jyväskylä Studies in Humanities 144. Jyväskylän yliopisto.
- KARHU, ANNA 1995: Murrehaastattelu vuorovaikutustilanteena. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi* s. 92–109. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- KARLSSON, FRED 2004 [1994]: *Yleinen kielitiede*. Uudistetun laitoksen toinen painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- KETTUNEN, LAURI 1956: Karjalan kieli ja heimo. – *Suvulta suvulle. Karjalan Sivistysseuran 50-vuotisjuhla-julkaisu* s. 97–100. Valkeakoski: Valkeakosken Kirjapaino Osakeyhtiö.
- KETTUNEN, LAURI 1999 [1940]: *Suomen murteet. Murrekartasto*. Viides, supistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Helsinki: SKS.
- KIRKINEN, HEIKKI 1973: Karjala kulttuurisiltana. – *Kalevalaseuran vuosikirja 53* s. 7–15. Porvoo: WSOY.
- KIRKINEN, HEIKKI 1983: Ruotsin ja Venäjän kilpailu karjalasta. – Yrjö-Pekka Mäkinen & Ilmari Lehmusvaara (toim.), *Karjala 4. Karjalan vaiheet* s. 47–81. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- KIRKINEN, HEIKKI 1998: Keitä karjalaiset ovat. – Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri* s. 38–54. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 705. Helsinki: SKS.
- KIURU, SILVA 1990: Konsessiiviset sivulauseet suomalaisissa ja karjalaisissa sananlaskuissa. – Helena Suni (toim.), *Laatokan piiri. Juhlakirja Heikki Leskisen 60-vuotispäiväksi 10.10.1990*. s. 61–77. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 60. Helsinki: Vapokustannus.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja I–VI*. Lexica societatis fenno-ugricae XVI. Helsinki: SUS. 1968–2005. Verkkoversio, luettu kesällä 2011. Saatavilla http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi
- KOIVISTO, VESA 1990: Venäjän vaikutuksesta itäisten itämerensuomalaisten kielten

- refleksiiviverbeihin. – Sari Vaula (toim.), *Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8.–1.9.1990* s. 20–27. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 61. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- KOKKO, OSSI 2006: *Suomen murteet ja muu puhekieli*. Luentosarja Joensuun yliopistossa keväällä 2006.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 405. Helsinki: SKS.
- KUPARINEN, HEIDI 2009: *Nollapersoonan käyttö eräissä lounaismurteissa*. Pro gradu – tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LABOV, WILLIAM 1977 [1972]: *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. 4. painos. Oxford: Basil Blackwell.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: SKS.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- LAITINEN, LEA 1998: Dramaattinen preesens poeettisena tekona. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 81–136. Tietolipas 160. Helsinki: SKS.
- LAITINEN, LEA 2006: Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: case, space and person in Finnish*. CILT 277 s. 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
- LANGACKER, RONALD W. 1991: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II. Descriptive Application*. Stanford, California: Stanford University Press.
- LANGACKER, RONALD W. 1999: Virtual reality. – *Studies in the Linguistic Sciences* 29. Number 2. s. 77–104.
- LANGACKER, RONALD W. 2002 [1991]: *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. 2nd edition with a new preface. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LANGACKER, RONALD W. 2007: Constructing the meanings of personal pronouns. – Günter Radden, Klaus-Michael Köpcke, Thomas Berg & Peter Siemund (toim.), *Aspects of Meaning Construction* s. 171–187. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- LANGACKER, RONALD W. 2009: *Investigations in Cognitive Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAPPALAINEN, HANNA 2006: Pronominisubjektin käytöstä ja poisjätöstä Kelan asiantekeskusteluissa. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin* s. 37–64. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1078. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2011: *Variaatio itseen viittaamisen keinoissa*. Esitelmä XXXVIII Kielitieteen päivillä Itä-Suomen yliopistossa Joensuussa 27.5.2011.
- LEHIKONEN, SANNA 2008: *Karjalaa vai suomea? Karjalan kielen säilymisestä suojärveläissyntyisillä siirtokarjalaisilla*. Pro gradu -tutkielma. Joensuu yliopiston Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia-kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Kieli 7*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- LEINONEN, MARJA 1983: Generic Zero Subjects in Finnish and Russian. – *Scando-Slavica. Tomus* 29 s. 143–161. Munksgaard, Copenhagen.
- LESKINEN, HEIKKI 1964: Suomen itämurteet keskiajan ja uuden ajan taitteessa. – *Virittäjä* 68 s. 97–115.
- LESKINEN, HEIKKI 1982: Etelä-Karjalan kielimuodot. – Yrjö-Pekka Mäkinen ja Ilmari

- Lehmusvaara (toim.), *Karjala 2. Karjalan maisema ja luonto* 2 s. 11–39. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- LESKINEN, HEIKKI 1998: Karjala ja karjalaiset kielentutkimuksen näkökulmasta. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.), *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri* s. 352–382. Helsinki: SKS.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1994: Persoona pragmatiikan puntarissa. – *Virittäjä* 98 s. 227–239.
- MANTILA, HARRI 2005: Suomi kansalliskielenä. – Marjut Johansson ja Riitta Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 300–337. Helsinki: Gaudeamus.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2005: Suomen kielet ja kielelliset oikeudet. – Marjut Johansson ja Riitta Pyykkö (toim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 283–299. Helsinki: Gaudeamus.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Iloisuus ja eloisa murre. Siirtokarjalaisten käsityksiä ja havaintoja murteista ja karjalaisuudesta. – Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 159–214. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- NYGÅRD, TOIVO 1978: *Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa*. Helsinki: Otava.
- OJANEN, MUUSA 1988: Suomalais-karjalais-venäläisistä kontakteista. – Muusa Ojanen ja Ilkka Savijärvi (toim.), *Kielikontakteja 1. Tutkimuksia venäjän ja itämerensuomalaisten kielten alalta* s. 11–32. Kielitieteellisiä tutkimuksia n:o 13. Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta.
- OJANEN, MUUSA 1989: Kielirajan ylityksiä. – Hannes Sihvo ja Risto Turunen (toim.), *Rajamailta*. *Studia Carelica Humanistica* I s. 69–81. Joensuun yliopisto.
- OJANEN, MUUSA 1990: Kommentti Vesa Koiviston esitelmään Venäjän vaikutuksesta itäisten itämerensuomalaisten kielten refleksiiviverbeihin. – Sari Vaula (toim.), *Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8.–1.9.1990* s. 30–34. *Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja* 61. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.
- PALANDER, MARJATTA 2005: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: Karjalaisten ”karjala”. – Marjatta Palander ja Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 15–55. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- POLANYI, LIVIA 1985: Conversational Storytelling. – Teun A. van Dijk (toim.), *Handbook of Discourse Analysis 3: Discourse and Dialogue* s. 183–201. London: Academic Press.
- POSTI, LAURI 1975: Venäläis-suomalaiset kielelliset kosketukset ja niiden tutkimuksen merkitys. – Pertti Virtaranta ja Esko Koivusalo (toim.), *Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen symposiumi Petroskoissa 26.–27. 3. 1974* s.167–177. *Castrenianumin toimitteita* 13. Helsinki: Vammalan Kirjapaino Oy.

- PUNTTILA, MATTI 1992: *Impilahden karjalaa*. Castrenianumin toimitteita 41. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 64. Helsinki: Yliopistopaino.
- RANINEN-SIISKONEN, TARJA 1999: *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 766. Helsinki: SKS.
- RJAGOJEV, VLADIMIR – JESKANEN, MATTI 1993: *Näytteitä karjalan kielestä 1. Karjalan tasavallan ja Sisä-Venäjän karjalaismurteet*. Joensuun yliopisto – Karjalan tutkimuslaitos; Venäjän tiedeakatemia – Karjalan tiedekeskus Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti. Joensuun yliopiston monistuskeskus.
- ROUTARINNE, SARA 2005: Keskustelupuheen johtolauseiden kielioppia – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 83–113. Tietolipas 206. Helsinki: SKS.
- RUOPPILA, VEIKKO 1986: *Venäläisperäistä sanastoa suomen murteissa*. Suomi 136. Helsinki: SKS.
- SAARIKIVI, JANNE 2000: Kontaktiähtöinen kielenmuutos, substraatti ja substraattinimistö. – *Virittäjä* s. 393–415.
- SAARIKIVI, JANNE 2006a: Kielten elämä, kuolema ja vaihtuminen. Väitöksenalkajaisesityelmä Helsingin yliopistossa 2. joulukuuta 2006. – *Virittäjä* verkkoliite s. 1–8.
- SAARIKIVI, JANNE 2006b: *Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian substrate in northern Russian dialects*. Tartu University Press.
- SALMINEN, TAPANI 1998: Pohjoisten itämerensuomalaisten kielten luokittelun ongelmia. – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.), *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16.V.1998* s. 390–406. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 228. Helsinki: SUS.
- SALMINEN, TAPANI 2007: Europe and North Asia. – Christopher Moseley (toim.), *Encyclopedia of the world's endangered languages* s. 211–280. London: Routledge.
- SARALA, ALEKSANTERI (koonnut) 1982: *Suistamolaisia sananparsia. Kansanelämän kuvauksia 3*. – Helmi Virtaranta (toim.). Helsinki: SKS.
- SARHIMAA, ANNELI 1990: Karjalan kielen syntaksiin kohdistuneen venäjän interferenssin tutkimisesta. – *Virittäjä* 94 s. 438–455.
- SARHIMAA, ANNELI 1992: *Kokijarakenteet kontakteissa. Venäläis-itämerensuomalaisten kielikontaktien tutkimuksen teoriaa ja käytäntöä*. Licensiaatintutkielma. Venäjän kieli. Joensuun yliopisto.
- SARHIMAA, ANNELI 1995: Karjalan kansat ja kielet kontakteissa. – *Virittäjä* 99 s. 191–223.
- SARHIMAA, ANNELI 1999: *Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes. Focus on Karelian-Russian language alternation*. *Studia fennica linguistica* 9. Helsinki: SKS.
- SARHIMAA, ANNELI 2000a: The divisive frontier: The impact of the Russian-Finnish Border on Karelian dialects. – *International Journal of the Sociology of Language* 145 s. 153–180.
- SARHIMAA, ANNELI 2000b: Neighbours getting together in Karelia. – Johanna Laakso (toim.), *Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics* s. 185–209. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki: Gummerus.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1984: Fakultatiivisten kieltoainesten ja kieltoverbin ellipsin suhteesta itämerensuomalaisissa kielissä. – *Virittäjä* s. 145–161.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1988: Kieltoverbiaalkuiset lauseet itämerensuomalaisissa kielissä. – Muusa Ojanen ja Ilkka Savijärvi (toim.), *Kielikontakteja 1. Tutkimuksia venäjän ja itämerensuomalaisten kielten alalta* s. 33–74. Kielitieteellisiä tutkimuksia n:o 13. Joensuun yliopisto, Humanistinen tiedekunta.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 2001: Venäjän partikkeli *ni* karjalassa ja vepsässä. – Marjatta

- Palander, Ossi Kokko ja Helka Riionheimo (toim.), *Agricolasta Inkeriin. Juhlakirja Ilkka savijärven 60-vuotispäiväksi* s. 112–130. Studia Carelica Humanistica 17. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1988: Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli 4, Suomalaisen keskustelun keinoja 1* s. 195–222. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 715. Helsinki: SKS.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2000: Sinä ja suomalaiset. Yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä. – *Kielikello* 3/2000 s. 16–18.
- SETÄLÄ, EMIL NESTOR 1891 [1880]: *Suomen kielen lauseoppi: oppikouluja varten*. 3. muutettu painos. Helsinki: K. E. Holm.
- SIEWIERSKA, ANNA 2004: *Person*. Cambridge University Press.
- SIEWIERSKA, ANNA 2008: Ways of impersonalizing. Pronominal vs. verbal strategies. – María de los Angeles Gómez-González, Lachlan Mackenzie ja Elsa M. Gonzáles Álvarez (toim.), *Current Trends in Contrastive Linguistics: Functional and cognitive perspectives* s. 3–26. Amsterdam: John Benjamins.
- SIHVO, HANNES 2003: *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 940. 2. tarkistettu ja täydennetty painos. Helsinki: SKS.
- SIHVO, HANNES 2004: *Rajaton, ajaton Karjala*. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- SIRELIUS, UUNO TAAVI 1894: *Lauseopillinen tutkimus Jääsken ja Kirvun kielimurteesta*. Helsinki: SKS.
- SKNA = Suomen kielen nauhoitearkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. – *Virittäjä* 75 s. 146–152.
- TURUNEN, AIMO 1973: Raja-Karjalan murteet ja vepsän kieli. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 53 s. 83–94.
- TURUNEN, AIMO 1982: Raja-Karjalan murteet. – Yrjö-Pekka Mäkinen ja Ilmari Lehmusvaara (toim.), *Karjala 2. Karjalan maisema ja luonto 2* s. 65–89. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish. Its syntax and discourse functions*. Helsinki: SKS.
- VILKUNA, MARIA 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnessa*. Helsinki: SKS.
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita.
- VIRTARANTA, PERTTI 1968: Karjalan kielen sanakirjan johdanto. – *Karjalan kielen sanakirja 1* s. V–CVI. Lexica societatis fenno-ugricae XVI, 1. Helsinki: SUS.
- VIRTARANTA, PERTTI 1982: Karjalaisista entisessä Tverin läänissä. – Yrjö-Pekka Mäkinen ja Ilmari Lehmusvaara (toim.), *Karjala 2. Karjalan maisema ja luonto 2* s. 41–63. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy.
- VISAPÄÄ, LAURA 2005: Alastomat, inhimilliset infinitiivit. – Ilona Herlin ja Laura Visapää (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa* s. 72–98. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1021. Helsinki: SKS.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoversio, luettu elokuussa 2011. Saatavissa <http://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>
- WARIS, HEIKKI – JYRKILÄ, VIENO – RAITASUO, KYLLIKKI – SIIPI, JOUKO 1952: *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta*

- sopeutumisesta*. Helsinki: Otava.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku.
- ЗАКОВ 2000 = ЗАЙКОВ, П. М. 2000: *Глагол в карельском языке. (ГРАММАТИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ ЛИЦА-ЧИСЛА, ВРЕМЕНИ И НАКЛОНЕНИЯ)*. ПЕТРОЗАВОДСК: ИЗДАТЕЛЬСТВО ПЕТРОЗАВОДСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА.
- ЗАКОВ, РЕККА 2010: *Karjalan kielen murteet*. Luentosarja Itä-Suomen yliopistossa keväällä 2010.

Verkkolähteet

- Kotus = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkosivut, luettu 28.7.2011.
Saatavissa www.kotus.fi
- FINKA = Suomen Akatemian vuosina 2011–2014 rahoittaman Itä-Suomen yliopiston tutkimushankkeen ”Suomen ja karjalan rajalla: näkökulmia lähisukukieliin ja niiden murteisiin” verkkosivut, luettu 12.9.2011. Saatavissa www.uef.fi/finka/home

LIITE

Tutkimuksen aineistona käytetyt murrenauhoitteet pitäjittäin

Olen järjestänyt samasta pitäjästä kotoisin olevien kielenoppaiden haastattelut Suomen kielen nauhoitearkiston nauhan numeron mukaan. Kielenoppaan nimen yhteydessä mainitsen lyhenteen, jota käytän oppaasta aineistoesimerkeissä. Yhtä kielenopasta lukuun ottamatta kaikkien henkilötiedot ovat julkisia ja löytyvät nauhoitearkiston hakemistosta. Itä-Suomen yliopistossa litteroituihin nauhoihin olen merkinnyt litteroijan lisäksi litteroidun käsikirjoituksen mahdollisen tarkastajan.

ILOMANTSI (yht. 6 t 35 min)

SKNA 503:1

AM = Akuliina Martiskainen

Syntymävuosikymmen ja -paikka: 1900 Porajärvellä

Tallennettu: 2.6.1960

Tallennuksen kesto: 1.0

Haastattelija: Paula Ryyänen

Litteroinut: Ilona Paajanen kesällä 2009

Tarkastanut: Ilja Moshnikov talvella 2011

SKNA 5115:1

TM = Tarassie Martiskainen

Syntymävuosikymmen ja -paikka: 1880 Ilomantsin Liu'usvaarassa

Tallennettu: 16.6.1965

Tallennuksen kesto: 1.0

Haastattelija: Matti Jeskanen

Litteroinut: Ilona Paajanen kesällä 2009

Tarkastanut: Ilja Moshnikov talvella 2011

SKNA 5315:2 ja SKNA 5316:1

NN = miespuolinen kielenopas, jonka nimi salattu tietoturvasyistä

Syntymävuosikymmen ja -paikka: 1910 Ilomantsissa

Tallennettu: 6.11.1965

Tallennusten kesto: 1.0 + 0.35 = 1.35

Haastattelijat: Pertti Virtaranta, Jorma Rekunen ja Matti Punttila

Litteroinut: Henna Massinen kesällä 2009

Tarkastanut: Ilja Moshnikov talvella 2011

SKNA 6508:1

AL = Anni Lyhykäinen

Syntymävuosikymmen ja -paikka: 1880 Ilomantsin Melaselässä

Tallennettu: 2.6.1966

Tallennuksen kesto: 1.0

Haastattelija: Matti Jeskanen

Litteroinut: Henna Massinen kesällä 2009

Tarkastanut: Ilja Moshnikov talvella 2011

SKNA 6509:1 ja SKNA 6510:1

HA = Helena Ahponen

Syntymävuosikymmen ja -paikka: 1890 Ilomantsin Nehvonniemen Pitkärannassa

Tallennettu: 3.6. ja 11.6.1966

Tallennusten kesto: 1.0 x 2 = 2.0

Haastattelija: Matti Jeskanen

Litteroinut: Henna Massinen kesällä 2009

Tarkastanut: Ilja Moshnikov talvella 2011

IMPILAHTI (yht. 8 t 25 min)

SKNA 5129:2

FeoP = Feodosia Pastukov

Syntymäaika ja -paikka: 21.1.1882 Impilahden Kitelässä

Tallennettu: 30.7.1965

Tallennuksen kesto: 1.0

Haastattelija: Matti Punttila

Litteroinut: Matti Punttila

Julkaistu teoksessa Impilahden karjalaa s. 15–42 (Punttila 1992).

SKNA 6854:1

FekP = Fekla Papunen

Syntymäaika ja -paikka: 13.9.1890 Impilahden Ruokojärvellä

AA = Aleksander Ahola (yhteishaastattelu)

Syntymäaika ja -paikka: 13.8.1903 Impilahden Syskyjärvellä

Tallennettu: 6.8.1967

Tallennuksen kesto: 1.0

Haastattelijat: Matti ja Liisa Punttila

Litteroinut: Matti Punttila

Julkaistu teoksessa Impilahden karjalaa s. 45–95 (Punttila 1992).

SKNA 7114:1

OK = Olga Kettu

Syntymävuosikymmen ja -paikka: 1880 Salmin Uuksussa

Tallennettu: 20.7.1967, Leppävirralla

Tallennuksen kesto: 1.0

Haastattelijat: Erkki Lyytikäinen

Litteroinut: Ilona Paajanen kesällä 2010

SKNA 7351:2 ja SKNA 7352:3

SN = Sanni (Aleksandra) Notkola o. s. Kuikka

Syntymäaika ja -paikka: 5.4.1893 Impilahden Koivuselässä

OS = Olga Siili o. s. Kuikka (yhteishaastattelu)

Syntymäaika ja -paikka: 22.6.1909 Impilahden Koivuselässä

Tallennettu: 21.9.1967, Leppävirralla

Tallennusten kesto: $1.0 \times 2 = 2.0$

Haastattelijat: Jaakko Hendolin

Litteroinut: Ilona Paajanen kesällä 2010

SKNA 7439:2, SKNA 7440:1 ja SKNA 7441:1

GJ = Grigori Jokela

Syntymäaika ja -paikka: 9.9.1887 Impilahden Ruokojärvellä

Tallennettu: 8.7.1968 Outokummussa

Tallennusten kesto: $1.15 + 2.0 + 0.1 = 3.25$

Haastattelijat: Matti Punttila

Litteroinut: Ilona Paajanen kesällä 2010

KORPISELKÄ (yht. 5 t)

SKNA 3034:2 ja SKNA 3035:1

BV = Barbara Volotinen o. s. Saukkonen

Syntymäaika- ja paikka: 17.2.1885 Korpiselän Tsokissa

Tallennettu: 30.–31.7.1963 Vieremällä

Tallennusten kesto: 1.0 x 3 = 3.0

Haastattelija: Matti Jeskanen

Litteroinut: Laura Piironen kesällä 2010

SKNA 3041:1

JV = Jefimia Vianto

Syntymäaika- ja paikka: 13.7.1876 Korpiselän Ägläjärvellä

Tallennettu: 2.8.1963 Sonkajärvellä

Tallennuksen kesto: 2.0

Haastattelija: Matti Jeskanen

Litteroinut: Ilona Paajanen kesällä 2010